

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRAATLERİN SARF (MORFOLOJİK)
AÇISINDAN İNCELENMESİ: 30. CÜZ ÖRNEĞİ

Hatice ZAFER

2501210034

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Abdullah KIZILCIK

İSTANBUL – 2024

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZ

KIRAATLERİN SARF (MORFOLOJİK) AÇISINDAN İNCELENMESİ: 30.

CÜZ ÖRNEĞİ

HATİCE ZAFER

Kıraat ilminde anlama tesir eden farklılıklar genellikle ferşu'l-hurûf bağlamındaki farklılıklardır. Çoğu sûrede bulunan bu farklılıklar, daha çok kelime bazında olup sarf ilmini yakından ilgilendirmektedir. Değişen kıraat vecihleriyle birlikte isim ve fiiller farklı vezinlerde gelerek anlama zenginlik ve çeşitlilik katmıştır. Bu çalışmada ferşî farklılıkların sarf ilmini ilgilendiren kısımları otuzuncu cüz kapsamında incelenmiştir. Çalışmada öncelikle sûreler arası uyum ve bağlantılar zikredilmiş olup sûre hakkında özet bilgi verilmiştir. Daha sonra sûredeki kıraat farklılığı olan âyet ve meali verilip ardından kıraat farklılığı olan kelimenin kıraat açısından uğradığı değişiklikler kaynaklardan yararlanarak Arapça ve Türkçe olarak zikredilmiştir. Kıraat farklılığı olan âyet için resmü'l-mushaf görüntüsü; Kahire el-Meşhedü'l-Hüseyni Mushafı, Topkapı Sarayı Mushafı ve Topkapı Sarayı Medine NR1 Mushafı gibi en eski mushaflardan verilmiş ve bu sayede kelimenin nasıl yazıldığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca kelimenin farklı okuyuş barındırıp barındırmadığının da gözlemlenmesi sağlanmıştır. Kıraat farklılığı olan kelimenin ne gibi anlamları barındırdığı kadîm sözlüklerden eklenmiş ve bu kelimelerin köküne sarf açısından bakılarak hangi babdan geldiği, bu babın özelliklerinin ne olduğu ve kelimeye hangi anlamlar kattığı açıklanmıştır. Ardından kıraat farklılığı olan kelimelerin sarfî özellikleri de göz önüne alınarak bu kelimelerin geçtiği âyetler tefsirlerden araştırılmış, âyete kattığı anlam çeşitliliği ve zenginliği teze aktarılmıştır. Son olarak sûre değerlendirmesi yapılmış ve sûrede dikkat çeken detaylar zikredilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Sarf, Ferşu'l-Hurûf, Mushaf, Otuzuncu Cüz.

ABSTRACT

INVESTIGATION OF QIRĀ'ĀT IN TERMS OF SARF (MORPHOLOGY):

EXAMPLE OF JUZ 30

HATİCE ZAFER

In the science of Qirā'āt, the differences having an impact on meaning are the differences in the context of Farsh al-ḥurūf. These differences, which are found in almost most of the suras, are word-based and closely concerned with the Science of Sarf. With the changing reading styles, nouns and verbs are seen in different prosodies, add richness and diversity to the meaning. In this study, the parts of farshi differences that concern the science of savor are examined within the scope of the thirtieth juz. Besides, in the study the harmony and connections between the surahs are mentioned firstly, and a summary information about the surah is given. Then the verse and its meaning with different recitation in the surah are given, and then the word with different recitation and the changes it has undergone in terms of recitation are mentioned in Arabic and Turkish by using the sources. In addition, the Rasm al-Muṣḥaf image for the verse with a difference in recitation is given from the oldest mushafs such as Cairo Al-Mashhedü'l-Huseyni Mushaf, Topkapı Palace Mushaf, and Topkapı Palace Medina NR1. Thus, it was emphasized how the word with a difference in recitation was written, and it was aimed to observe whether this word contained different readings. Afterwards, the meanings of the word with the difference in recitation were added from ancient dictionaries. By looking at the roots of these words in terms of sarf, it is explained which bāb they come from, what the features of this bāb are, and what meanings it adds to the word. Then by taking into account the morphological characteristics of the words with differences in recitation, the relevant verses were researched from the tafsir, and the variety and richness of meaning they added to the verse were transferred to the thesis. Finally, the surah was evaluated, and the striking details in the surah were mentioned.

Key Words: Qirā'āt, Sarf, Farsh al-hurūf, Mushaf, Thirtieth Juz.

ÖNSÖZ

Hamd, Kur'ân-ı Kerîm'i bizlere gönderen Rahmân ve Rahîm olan Allah'a, salât-u selâm bu eşsiz yüce kitabı bize tebliğ eden Rasûlullah'adır. Kıraat ilmi, Yüce Kur'an'ın okunuş farklılıklarını ele alan bir ilimdir. Kıraat farklılıkları, kelimelerin farklı vecihlerle okunabilmesini ve kelimelere farklı anlamlar kazandırarak anlam zenginliğini mümkün kılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça olarak indirilmesiyle Arap dilinin kıraat ilmiyle olan ilişkisi ortaya çıkmıştır. Nitekim kıraatlerin sıhhatini belirleme hususunda bir vecihle bile olsa Arap dili kurallarına (sarf ve nahiv) uyulmasının gerekliliği de buna işaret etmektedir.

Çeşitli formlarda gelen kıraat farklılığının; harflerin tertibi, hareke farklılığı ile isim, fiil ve harflerde olan değişikliklerle ilgilenen sarf ilmiyle güçlü bir bağı vardır. Bu çalışmada, kıraat vecihlerinin kelime bazındaki farklılıklarına sarf açısından ele alınmış, bu farklılıklar isim ve fiil formları kategorisinde incelenmiş, değişen kalıpların verdiği anlam zenginliği ifade edilmeye çalışılmıştır.

Tez; giriş, birinci bölüm, ikinci bölüm, üçüncü bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. Girişte; araştırmanın konusu, amacı, kapsamı, problemleri, önemi, varsayımları, sınırlılıkları, kavramsal çerçevesi, yöntemi ve kaynakları ele alınmıştır. Birinci bölümde; kıraat ilmiyle ilgili tanım ve kavramlar, kıraat tarihi, kıraat ilminin müstakil bir ilim haline gelmesi, önde gelen kıraat âlimleri, kıraat çeşitleri, kıraat ilminin tedvin süreci, kıraat ilminin önemli temsilcileri ve kıraat ilmi hakkında yazılan meşhur eserlere yer verilmiştir.

İkinci bölümde; kıraatlerde meydana gelen farklılıkların sarf ilmini ilgilendiren boyutları incelenmiştir. İnceleme esnasında sarf ilminin tanımı ve konusu, sarf ilminde isim ve fiil vezinleri, sarf ilminin öncüleri ve eserleri, kelimelerde meydana gelen ses ve biçimsel değişiklikler de ele alınmıştır.

Son bölümde ise 30. cüzde bulunan ferşî farklılıklar sarf açısından incelenmiştir. Öncelikle sûreler arasındaki ilişki, tezde geçen sûreler hakkında genel bir bilgi ve bu sûrelerde ele alınacak olan kelimenin kıraat farklılığı bilgisi verilmiştir. Ardından bu kelimenin sözlük, sarf ve anlamsal açıdan anlaşılması için tefsir

incelemesi yapılmış, incelenen tüm kelimeler tablo olarak özet bir şekilde verilmiş, son olarak ise sonuç ve kaynakça verilerek tez tamamlanmıştır.

Tezin başından sonuna kadar bana yol gösteren, daima bilgi ve görüşlerini eksik etmeyip bu süreçte bana zaman ayıran saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Abdullah Kızılcık'a en içten teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca tezin konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar her aşamasında önerileri ve teşvikleriyle beni daima destekleyip tezin okunması hususunda oldukça emeği geçen Arş. Gör. Mahmut Şan'a, son cüzün tamamını tüm kıraatlerle birlikte benden ezber olarak sabırla dinleyip icazet veren değerli Kurra Hafız hocam Şehla Polat'a, daima dualarıyla benim yanımda olan sevgili anneme ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul, 2024

Hatice ZAFER

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VII
RESİMLER LİSTESİ.....	XIII
TABLolar LİSTESİ.....	XVI
EK LİSTESİ	XVIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIX
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı	1
II. Araştırmanın Problemleri	3
III. Araştırmanın Önemi	3
IV. Varsayımlar	6
V. Sınırlılıklar.....	6
VI. Kavramsal Çerçeve	7
VII. Yöntem	10
VIII. Araştırmanın Kaynakları	11

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN KIRAATLERİNE VE KIRAAT İLMİNE GENEL BAKIŞ

1.1 Kur'an'ın Nüzûlü ve Kırâat-i Aşere'nin Ortaya Çıkışı.....	13
1.1.1. Hz. Peygamber Dönemi	14
1.1.1. Sahabe Dönemi	14
1.1.2. Resmü'l-Mushaf	15
1.1.3. Mushafın Harekelenmesi ve Noktalanması.....	17
1.1.4. Yedi Harf.....	17
1.1.5. Kırâat-i Aşere İmamları, Râvîleri ve Rumuzları.....	19
1.1.5.1. İmam Nâfi' (ö. 169/785).....	19
1.1.5.1.1. Kâlûn (ö. 220/835).....	20

1.1.5.1.2. Verş (ö. 197/812)	21
1.1.5.2. İmam İbn Kesîr (ö.120/738).....	21
1.1.5.2.1. Bezzî (ö. 250/864).....	22
1.1.5.2.2. Kunbül (ö. 291/904).....	22
1.1.5.3. İmam Ebû Amr (ö. 154/771)	22
1.1.5.3.1. Dûrî (ö. 248/862 [?])	23
1.1.5.3.2. Sûsî (ö. 261/874)	23
1.1.5.4. İmam İbn Âmir (ö. 118/736)	24
1.1.5.4.1. Hişâm (ö. 245/859 [?]).....	25
1.1.5.4.2. İbn Zekvân (ö. 242/857)	25
1.1.5.5. İmam Âsım (ö. 127/745)	25
1.1.5.5.1. Şu‘be (ö. 193/809)	26
1.1.5.5.2. Hafs (ö. 180/796)	27
1.1.5.6. İmam Hamza (ö. 156/773).....	27
1.1.5.6.1. Halef (ö. 229/844).....	28
1.1.5.6.2. Hallâd (ö. 220/835)	28
1.1.5.7. İmam Kisâî (ö. 189/805).....	28
1.1.5.7.1. Ebû'l-Hâris (ö. 240/854).....	29
1.1.5.7.2. Dûrî (ö. 248/862 [?])	30
1.1.5.8. İmam Ebû Ca‘fer (ö. 130/747-48).....	30
1.1.5.8.1. İbn Verdân (ö. 160/777 [?])	30
1.1.5.8.2. İbn Cemmâz (ö. 170/786)	31
1.1.5.9. İmam Ya‘kûb (ö. 205/821)	31
1.1.5.9.1. Ruveys (ö. 238/852).....	32
1.1.5.9.2. Ravh (ö. 233/847-48 [?]).....	32
1.1.5.10. İmam Halef (ö. 229/844)	32
1.1.5.10.1. İshak (ö. 286/899)	33
1.1.5.10.2. İdrîs (ö. 292/905).....	33
1.1.6. Kıraat İmamlarının Rumuzlar Listesi.....	33
1.2. Kıraat İlminin Müstakil Bir İlim Haline Gelmesi	34

1.2.1. Kıraatlerin Tedvini	34
1.2.2. Kıraat Dönemleri.....	35
1.2.2.1. Rivâyet Dönemi.....	35
1.2.2.2. İhtiyar Dönemi	36
1.2.2.3. İştihar Dönemi	37
1.2.3. Kıraat İlminde Kullanılan Kavramların Oluşum Süreçleri	37
1.2.4. Kıraat İlminin Önemli Temsilcileri ve Eserleri.....	38
1.2.4.1. İbn Mücâhid (ö. 324/936).....	38
1.2.4.2. Mekkî (ö. 437/1045).....	39
1.2.4.3. Dâni (ö. 444/1053)	39
1.2.4.4. Şâtıbî (ö. 590/1194).....	40
1.2.4.5. İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429).....	41
1.3. Kur'an Kıraatlerinin Arap Diliyle İlişkisi	42

İKİNCİ BÖLÜM

30. CÜZ'DE KIRAAT FARKLILIĞI OLAN İSİM VE FİİLLERİN VEZİNLERİ

2.1. Sarf İlmi.....	44
2.1.1. Sarf İlminin Konusu	45
2.1.2. Sarf İlminde Vezin	46
2.1.3. Sarf İlminin Öncüleri ve Eserleri	46
2.1.3.1. Sarf ve Nahvi Birlikte Ele Alan Yazarlar ve Eserleri	46
2.1.3.2. Sarfı Müstakil Olarak Ele Alan Yazarlar ve Eserleri	47
2.1.4. Kelimelerde Meydana Gelen Ses ve Biçimsel Değişiklikler	47
2.1.4.1. İbdâl.....	47
2.1.4.2. İdğam.....	48
2.1.4.3. İ'lâl	48
2.2. Fiillerin Vezinleri	49
2.2.1. Yalın Fiiller (Basit Fiiller).....	52
2.2.1.1. Üçlü Fiil Vezinleri.....	52
2.2.2. Artırılmış Fiiller	57

2.2.2.1. Sülâsî Mezîd (Sülâsîye Bir Harf İlavesi Yapılan Bablar)	57
2.2.2.2. Sülâsîye İki Harf İlavesi Yapılan Bablar.....	60
2.3. İsimlerin Vezinleri.....	62
2.3.1. Cemi‘ Kalıpları.....	62
2.3.1.1. Cemi‘ Müzekker-i Sâlim	63
2.3.1.2. Cemi‘ Mükesser	64
2.3.2. Müştak İsim Kalıpları.....	65
2.3.2.1. İsm-i Fâil	65
2.3.2.2. Mübâlağalı İsm-i Fâil	66
2.3.2.3. Sıfat-ı Müşebbehe.....	67
2.3.2.4. İsm-i Zamân.....	67
2.3.2.5. Masdarlar	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

30. CÜZ’DE KIRAAT FARKLILIĞI OLAN İSİM VE FİİLLERİN ANLAM BAKIMINDAN İNCELENMESİ

3.1. Nebe’ Sûresi	72
3.1.1. “فتحت” Kelimesi.....	74
3.1.2. “لِثْنِ” Kelimesi	78
3.1.3. “غساقا” Kelimesi	81
3.1.4. “كذبا” Kelimesi.....	84
3.2. Nâziât Sûresi.....	88
3.2.1. “نخرة” Kelimesi.....	90
3.2.2. “توكى” Kelimesi.....	94
3.3. Abese Sûresi	97
3.3.1. “تصدى” Kelimesi.....	98
3.4. Tekvîr Sûresi	103
3.4.1. “سجرت” Kelimesi.....	104

3.4.2. “قتلت” Kelimesi	107
3.4.3. “نشرت” Kelimesi	109
3.5. İnfitâr Sûresi	115
3.5.1. “فعدلك” Kelimesi	116
3.6. Mutaaffîfin Sûresi	119
3.6.1. “ختمه” Kelimesi	121
3.7. İnşikâk Sûresi	124
3.7.1. “يصلى” Kelimesi	125
3.8. A‘lâ Sûresi	128
3.8.1. “قدر” Kelimesi	129
3.8.2. “تُؤثرون” Kelimesi	132
3.9. Gâşiye Sûresi	135
3.9.1. “تصلى” Kelimesi	136
3.10. Fecr Sûresi	139
3.10.1. “الوتر” Kelimesi	141
3.10.2. “قدر” Kelimesi	144
3.10.3. “تخصون” Kelimesi	147
3.11. Beled Sûresi	151
3.11.1. “لېدا” Kelimesi	152
3.12. Kadr Sûresi	156
3.12.1. “مطلع” Kelimesi	157
3.13. Tekâsür Sûresi	159
3.13.1. “لترون” Kelimesi	160
3.14. Hümeze Sûresi	163
3.14.1. “جمع” Kelimesi	164

3.15. Kureyş Sûresi	167
3.15.1. “لَإِيف” Kelimesi.....	168
SONUÇ	173
KAYNAKÇA	188
EK	205

RESİMLER LİSTESİ

Meşhed-i Hüseyinî Olarak Kayıtlı Mushaf'tan Kullanılan Görseller:

Resim 3.1: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 1 (Nebe', 19)	75
Resim 3.3: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 2 (Nebe', 23)	78
Resim 3.5: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 3 (Nebe', 25)	82
Resim 3.15: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 4 (Tekvîr, 6).....	104
Resim 3.17: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 5 (Tekvîr, 9).....	107
Resim 3.19: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 6 (Tekvîr, 10).....	110
Resim 3.21: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 7 (Tekvîr, 12).....	112
Resim 3.23: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 8 (İnfitâr, 7)	117
Resim 3.27: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 9 (İnşikâk, 12).....	125
Resim 3.29: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 10 (A'lâ, 3)	130
Resim 3.31: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 11 (A'lâ, 16)	133
Resim 3.33: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 12 (Gâşiye, 4)	137
Resim 3.38: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 13 (Fecr, 16)	144
Resim 3.40: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 14 (Fecr, 18)	147
Resim 3.41: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 15 (Beled, 6)	153
Resim 3.43: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 16 (Kadr, 5)	157
Resim 3.46: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 17 (Tekâsür, 6).....	161
Resim 3.48: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 18 (Hümeze, 2)	165
Resim 3.50: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 19 (Kureyş, 1).....	169

Medine Nr1 Olarak Kayıtlı Mushaf'tan Kullanılan Görseller:

Resim 3.2: Medine Nr1 Mushafı 1 (Nebe', 19)	75
Resim 3.4: Medine Nr1 Mushafı 2 (Nebe', 23)	78

Resim 3.6: Medine Nr1 Mushafı 3 (Nebe', 25)	82
Resim 3.8: Medine Nr1 Mushafı 4 (Nebe', 35)	85
Resim 3.9: Medine Nr1 Mushafı 5 (Nâziât, 11)	91
Resim 3.12: Medine Nr1 Mushafı 6 (Nâziât, 18)	94
Resim 3.14: Medine Nr1 Mushafı 7 (Abese, 6)	99
Resim 3.18: Medine Nr1 Mushafı 8 (Tekvîr, 9)	107
Resim 3.20: Medine Nr1 Mushafı 9 (Tekvîr, 10)	110
Resim 3.22: Medine Nr1 Mushafı 10 (Tekvîr, 12)	112
Resim 3.24: Medine Nr1 Mushafı 11 (İnfitâr, 7)	117
Resim 3.26: Medine Nr1 Mushafı 12 (Mutaffîfin, 26)	121
Resim 3.28: Medine Nr1 Mushafı 13 (İnşikâk, 12)	125
Resim 3.30: Medine Nr1 Mushafı 14 (A'lâ, 3)	130
Resim 3.32: Medine Nr1 Mushafı 15 (A'lâ, 16)	133
Resim 3.34: Medine Nr1 Mushafı 16 (Gâşiye, 4)	137
Resim 3.35: Medine Nr1 Mushafı 17 (Fecr, 3)	141
Resim 3.36: Medine Nr1 Mushafı 17 (Fecr, 3)	141
Resim 3.37: Medine Nr1 Mushafı 18 (Fecr, 16)	144
Resim 3.39: Medine Nr1 Mushafı 19 (Fecr, 18)	147
Resim 3.42: Medine Nr1 Mushafı 20 (Beled, 6)	153
Resim 3.45: Medine Nr1 Mushafı 21 (Tekâsür, 6)	161
Resim 3.49: Medine Nr1 Mushafı 22 (Kureyş, 1)	169
Topkapı Sarayı Mushafı Olarak Kayıtlı Mushaf'tan Kullanılan Görseller:	
Resim 3.7: Topkapı Sarayı Mushafı 1 (Nebe', 35)	85
Resim 3.10: Topkapı Sarayı Mushafı 2 (Nâziât, 11)	91

Resim 3.11: Topkapı Sarayı Mushafi 3 (Nâziât, 18).....	94
Resim 3.13: Topkapı Sarayı Mushafi 4 (Abese, 6)	99
Resim 3.16: Topkapı Sarayı Mushafi 5 (Tekvîr, 6).....	104
Resim 3.25: Topkapı Sarayı Mushafi 6 (Mutaffîfin, 26).....	121
Resim 3.44: Topkapı Sarayı Mushafi 7 (Kadr, 5)	157
Resim 3.47: Topkapı Sarayı Mushafi 8 (Hümeze, 2).....	165

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Sülâsî mücerred fiil vezinleri.	53
Tablo 2.2: Birinci babdaki kıraat vechi örnekleri.....	54
Tablo 2.3: İkinci babdaki kıraat vechi örnekleri.	55
Tablo 2.4: Üçüncü babdaki kıraat vechi örnekleri.	56
Tablo 2.5: İf'âl babındaki kıraat vechi örnekleri.....	57
Tablo 2.6: Tef'îl babındaki kıraat vechi örnekleri.....	59
Tablo 2.7: Tefe'‘ul babındaki kıraat vechi örnekleri.....	60
Tablo 2.8: Tefâ‘ul babındaki kıraat vechi örnekleri.....	61
Tablo 2.9: İsim vezinlerindeki kıraat vechi örneği.....	62
Tablo 2.10: Cemi‘ müzekker-i sâlim veznindeki kıraat vechi örneği.	63
Tablo 2.11: Cemi' mükesser veznindeki kıraat vechi örnekleri.	64
Tablo 2.12: Cemi‘ kesret vezinleri.	65
Tablo 2.13: İsm-i fâil veznindeki kıraat vechi örnekleri.	65
Tablo 2.14: Mübâlağalı ism-i fâil veznindeki kıraat vechi örnekleri.	66
Tablo 2.15: Sıfat-ı müşebbehe veznindeki kıraat vechi örneği.	67
Tablo 2.16: İsm-i zamân veznindeki kıraat vechi örneği.	67
Tablo 2.17: Mimsiz masdar veznindeki kıraat vechi örnekleri.	69
Tablo 2.18: Mimli masdar veznindeki kıraat vechi örneği.	70
Tablo 2.19: Sülâsî mücerred fiilden gelen mimli masdar örnekleri.	70
Tablo 2.20: Muzaaf fiilden gelen mimli masdar örnekleri.....	70
Tablo 2.21: İlletli fiilden gelen mimli masdar örnekleri.	71
Tablo 2.22: Sülâsî olmayan fiillerde mimli masdar örnekleri.....	71

Tablo 4.1: 30. cüzde kıraat ve sarf açısından incelediğimiz âyetlerin detaylı tablosu.	187

EK LİSTESİ

EK 1: 30. cüz kırâat-i aşere icâzeti.	205

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celâluh
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.z.	: Hazreti
md.	: Madde
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radiyallâhu anhu
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
t.y.	: Basım tarihi yok
thk.	: Tahkik
v.dğr.	: Ve diğerleri
y.y.	: Basım yeri yok

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı

Kur'ân-ı Kerîm'in dilsel özelliklerinden birisi olan kıraatler, Kur'an bağlamında kastedilen manaların farklılıklarına kaynaklık etmesi bakımından önemlidir. Nitekim bu çalışmada Kur'an kıraatlerinde meydana gelen kelime yapısındaki değişiklikler, Arap morfolojisi açısından ele alınacaktır. Ayrıca bu değişikliklerin metnin anlamına etkisi olup olmadığı, varsa ne surette olduğu incelenecektir.

Araştırma, kıraatlerde meydana gelen değişiklikleri sarf kaideleri bakımından incelemeyi ve meydana gelen değişikliklerin sebep-sonuç ilişkisine göre manaya olan etkisini izah etmeyi amaçlamaktadır. Kıraat alanında yapılan araştırmalarda 30. cüze dair kıraat farklılıklarını sarf açısından inceleyen bir çalışmaya rastlanılmadığı için tezin bu alana ışık tutacağı düşünülmektedir.

Araştırmada; kıraat ilmi tarihi, kıraat çeşitleri ve kıraat önderlerinin hayatları ve ilmi kişilikleri kısaca yer alacaktır. Kıraat ilminin ilk ortaya çıkışı ve terminolojisinin oluşumuna değinilecektir. Ardından kıraatlerde meydana gelen kelime yapısındaki değişiklikler sarf açısından incelenerek fiil ve isim vezinlerine değinilecektir.

Son olarak 30. cüzde bulunan sûrelerdeki kıraat farklılıkları hem semantik hem de morfolojik açıdan incelenecektir. Bu amaçla ele aldığımız sûrelerin bir önceki sûre ile ilişkisini ortaya koyacak şekilde tenâsüb ilminden istifade edilecektir. Devamında sûre konularının tefsir özeti, sûrede ele alacağımız kıraat farklılıklarının teknik bilgileri, kırâat-i aşere'ye göre farklılıkların meydana geldiği âyetler ve mealleri, değişikliğin olduğu kelimenin kıraat farklılıkları ve bu kelimelerin sözlük ve sarf bilgisi verilecektir. Ayrıca değişikliğin meydana geldiği kelimelerin anlamsal olarak nasıl değiştiğini anlamak için tefsir açıklaması yapılacaktır. Tefsir açıklamasını yaparken âyette kıraatlere göre değişikliğin meydana geldiği kelimelerin anlamsal olarak nasıl değiştiği tefsirlerden öğrenilip teze aktarılacaktır. Âyetlerin Türkçe

anlamları verilirken *Diyanet işleri, Elmalılı Hamdi Yazır ve Hasan Basri Çantay* mealleri kullanılacaktır.

Tezin üçüncü bölümünde âyetlerin kıraat farklılıklarının izah edildiği kırâat-i aşere kısmında resmü'l-mushaf görüntüsü *Kahire el-Meşhedü'l-Hüseyini Mushafı, Topkapı Sarayı Mushafı* ve *Topkapı Sarayı Medine NR1 nüshası* esas alınarak teze aktarılmıştır. *Kahire el-Meşhedü'l-Hüseyini Mushafı* hicri birinci yüzyılın sonu veya ikinci yüzyılın başına dayanmakta olup noktasız ve harekesiz Kûfi hatla yazılmıştır. Bu mushaf Hz. Osman'a nispet edilmektedir. Bir diğer görüş bu mushafın Mısır valisi Abdülaziz b. Mervan tarafından yazdırılmış olmasıdır. Böyle düşünülmesinin sebebi *el-Meşhedü'l-Hüseyini Mushafının* Hz. Osman Mushafından farklı olarak harf-i cerin “على”nın ye (ي) ile değil “علا” elif (إ) ile yazılmış olmasıdır.¹

Topkapı Sarayı Mushafı, hicri birinci yüzyılın sonu veya ikinci yüzyılın başına dayanmakta olup dönemin Kahire Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından II. Mahmut'a hediye edilmiştir. Mushaf, Kûfi hatla yazılmıştır ve Hz. Osman Mushaflarındaki imlaya uygundur. *Topkapı Sarayı Mushafı*, Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenmektedir.² Mushaf, Topkapı Sarayı Müdürlüğünün kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.

Topkapı Sarayı Medine NR1 Mushafı ise Topkapı Sarayı Müzesinde NR1 koduyla sergilenmektedir. Mushaf 1. Dünya Savaşı esnasında Medine kuşatması sebebiyle Fahreddin Paşa tarafından koruma amaçlı olarak kutsal emanetlerle birlikte İstanbul'a getirilmiştir. *Medine NR1 Mushafı* 1. yüzyılın sonu veyahut 2. yüzyılın başına dayanmaktadır.³ 30. Cüzdeki âyetlerde eksiklerin daha az ve görüntünün daha net olması dolayısıyla çalışma için *el-Meşhedü'l-Hüseyini Mushafı, Topkapı Sarayı Mushafı* ve *Topkapı Sarayı Medine NR1 Mushafı* tercih edilmiştir.

Çalışmada son cüzdeki kıraat farklılığı olan kelimelerin sarf konusunu ilgilendiren kısımları incelenmiştir. Dolayısıyla son cüzün tüm sûreleri incelenmemiş

¹ Mehmet Emin Maşalı, “Mushaf”, **DİA**, C.XXXI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, s. 254.

² Maşalı, **a.g.m.**, s. 254.

³<http://www.elktb.net/Asets/mushaflar/bilgi/MEDINENR1/MEDINENR1.htm> (Çevrimiçi 20.12.2022)

olup bazı sûreleri ele alınmıştır. Sûre sıralamasında ise mushaf sıralaması dikkate alınmıştır. Üçüncü kısımda incelenen kelimelerin vezinleri ikinci kısımda tablo şeklinde verilmiş olup tabloda vecih önceliği Âsım kıraatinin Hafs rivâyeti olmuştur. Ayrıca tabloda kıraat farklılığının zikredildiği kısmın hemen altında kıraat rumuzları verilerek kıraat âlimlerinin hangi vecihle okuduğu zikredilmektedir.

On kıraat imamından birisi olan Halef b. Hişâm, hem onuncu Kıraat imamı, hem de Hamza'nın râvisi olarak kabul edilmektedir. Tezin içerisinde kıraat imamı olarak geldiğinde “Halefû'l-Âşir”, Hamza'nın râvisi olarak geldiğinde ise “Halef” şeklinde zikredilmiştir. Bu konu, kıraat ilminin usulüne uygun bir şekilde takip edilmiştir.

II. Araştırmanın Problemleri

Kıraat alanında birçok tez yazılmış olup yazılan bu tezlerin konusu daha çok sahih ve şaz kıraat kapsamındadır. Ayrıca kıraatlerin fıkıh, tefsir, Arap dili gibi farklı ilimlerle olan ilişkisine değinilen tezler de bulunmaktadır. Kıraat-Arapça ilişkisi ele alınırken sarf ve nahiv yönüyle beraber veya sadece nahiv yönüyle ele alınmıştır. Kıraat-sarf ilişkisine dair pek fazla çalışma yapılmamıştır.

Araştırmada sahih kıraatler bağlamındaki kelime değişikliklerinin anlama yansıyan boyutları ele alınmaktadır. Çoğunluğu mekkî âyetlerden oluşan 30. cüzdeki kelime farklılıkların manaya yansıyan boyutu şimdiye kadar kıraat-sarf yönünden karşılaştırmalı olarak çalışılmamıştır. Bu çalışmada, kıraatlerdeki kelime farklılıkları yapısal olarak sarf kaideleri bakımından incelenerek manada oluşan çeşitlilik aktarılmaya çalışılacaktır.

III. Araştırmanın Önemi

Kur'ân-ı Kerîm bütün insanlığa gönderilen, kıyamete kadar Allahu Teâlâ tarafından korunacak olan, insanların dünya ve âhiret saadeti için gerekli olan her şeyi içeren ilahi bir kitaptır. Kıraat ilmi, Allah kelamı olan Kur'ân-ı Kerîm'in kıraat vecihlerini ve okuyuş farklılıklarını ele alan bir ilimdir. Peygamber Efendimizin

(s.a.v.) ifadesiyle Kur'an'ın indirildiği yedi harf⁴ üzerine muhafazası ve nesilden nesile aktarılması için öğrenilen ve öğretilen Kur'an ilimleri içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Hicri ikinci asrın sonlarında kıraat tedvininin teşekkül etmesiyle beraber kıraatler, mütevâtir ve şaz kıraatler olarak ikiye ayrılmıştır. Mütevâtir kıraati İbnü'l-Cezerî⁵ şöyle tarif etmiştir: *“Yalan üzere ittifak edip birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir grup insanın, kendileri gibi, diğer bir grup insana naklettikleri ve muttasıl bir senetle Hz. Peygamber'e nispet ettikleri kıraatlerdir.”*⁶

Mütevâtir (sahih) olan kıraatler tespit edilirken birtakım şartlar zikredilmiştir. Bu şartlar: sağlam bir senedin bulunması, Hz. Osman mushaflarına muvafık olması ve Arap gramerine uymasıdır.⁷ Zürkânî,⁸ kıraatlerin sıhhati için şu şartları öne sürmüştür: *“Hz. Osman Mushaflarından birine uyan, bir vecihle bile olsa Arap diline uyan ve senedi sahih olan her kıraat, inkârı helal olmayan ve reddi caiz olmayan sahih bir kıraattir. Bu kıraatler, ister yedi imamdan, ister on imamdan, ister bunların dışındaki makbul imamlardan gelsin, Kur'ân-ı Kerîm'in kendisiyle indiği yedi harftendir ve insanların bunu kabul etmesi vaciptir.”*⁹ Mütevâtir kıraatlerin şartlarından en az birini taşımayan kıraatler, şaz olarak isimlendirilmiştir.¹⁰ Şaz kıraat, senedi sahih ve

⁴ “Kur'an yedi harf üzerine nâzil olmuştur.” Buhârî, Fadâilü'l-Kur'an, 27; Müslim, Salatü'l-Müsafirîn, 270.

⁵ Asıl adı Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî (ö. 833/1429) olan İbnü'l-Cezerî, Şam'da dünyaya gelmiştir. Şafi mezhebine mensup olan İbnü'l-Cezerî, hadis ve kıraat âlimidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, **DİA**, C.XX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 551-557.

⁶ Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî, **Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn**, thk. Ali b. Muhammed el-Umrân, Mekke, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999, s. 79.

⁷ Hacı Önen, **Kıraat Tarihi ve Kıraat Farklılıklarının Kur'an Tefsirine Etkisi**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2017, s. 69-70.

⁸ Asıl adı Zürkânî Muhammed Abdülazîm şeklindedir. Mısır'ın Ca'feriye köyündendir. Ezher Üniversitesi'nin İlahiyat Fakültesinden mezun olmuş ve ilahiyat Fakültesinde hocalık yapmıştır. Kahire'de vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Suad Mertoğlu, “Zürkânî Muhammed Abdülazîm”, **DİA**, C.XLIV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 579-580.

⁹ Önen, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁰ Abdulhamit Birişik, “Kıraat”, **DİA**, C.XXV, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, s. 425-432.

güvenilir olmayan kıraattir. Kırâat-i aşere dışında kalan kıraatler şaz kapsamında değerlendirilmiştir.¹¹

Kur’ân-ı Kerîm şüphesiz Arap diliyle indirilmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’in birçok âyetinde Arapça olarak indirildiği vurgulanmıştır.¹² Kıraat ilmi ise doğrudan Kur’ân-ı Kerîm ile ilgili bir ilimdir. Aynı zamanda Arap dili kıraatlerle iç içe olan bir ilimdir. Basra ve Kûfe ekolleri oluştuktan sonra bu ekollere mensup bazı dilciler, kıraatleri Arap diline uymadığı gerekçesiyle bazı kârîleri eleştirmiştir. Bu gerekçeler; bazen kıraatlerde dil hatası bulma ve bazen de rivâyetleri zayıf ve güçlü görmek şeklinde olmuştur. Özellikle Basralılar kıraatleri şahit olarak gösterirken oldukça çekingen davranmıştır. Buna rağmen içlerinde kıraatleri şahit olarak kullananlar da vardır.¹³ Kûfeliler ise Basralılara göre şahit gösterme konusunda kıraatlere daha çok itimat etmiştir.¹⁴

Diğer yandan Kur’an kıraatlerinin esasını teşkil eden “Yedi Harf” konusunda ihtilafı görüşler rivâyet edilmektedir. Fakat bu ihtilaf, Kur’an’ın yedi harf üzerine indirilmesi ile ilgili olmayıp yedi harfin mahiyeti konusunda açıklayıcı bir bilginin bulunmamasıyla alakalıdır. Yedi harf’in ne olduğu konusunda görüşlerin sayısı oldukça fazladır. Yedi harf için kuvvetli olan görüşler; yedi harfin yedi lehçe, yedi vecih, kesretten kinaye, müteradif ve müşkil olduğu görüşleridir. Zayıf olan görüşlerden bazıları ise; emir, nehiy, muhkem, müteşabih, haram, helal, mutlak, mukayyed, nasih ve mensuh gibi âyetlere dair hükümleri ihtiva eden kavramlardır.

Kıraatlerde meydana gelen farklılıklar temel olarak ikiye ayrılmış olup bu farklılıklar, usulî ve ferşîdir. Meydana gelen değişikliklerin bir kurala bağlı olduğu

¹¹ Abdurrahman Çetin, **Kıraatların Tefsire Etkisi**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020, s. 83.

¹² Kur’ân-ı Kerîm’in Arapça olarak indirildiğine dair âyet-i kerîmeler: Yusuf, 12/2, er-Ra’d, 13/37, Ta-ha, 20/113, eş-Şuara, 26/195 ve 198, ez-Zumer, 39/28, Fussilet, 41/3, eş-Şura, 42/7, ez-Zuhuruf, 43/3, el-Ahkaf, 46/12, en-Nahl, 70/103.

¹³ İbn Hişâm, görüşlerini delillendirmek için kıraatleri şahid olarak gösteren âlimlerden biridir. Kıraatleri şahit olarak gösterirken bazen tek bir imamı bazen de çoğunluğun kıraatini göz önüne almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Meydanoğlu, **“İbn Hişâm el-Ensari’nin Dilsel İstîşadlarında Kıraatlerin Yeri”** Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008, s. 111.

¹⁴ Nebîl Muhammed İbrahim Âlu İsmail, **Kıraat İlmi (Doğuşu Gelişmesi ve İslami İlimlere Etkisi)**, Çev. Yavuz Fırat, Kayseri, Kimlik Yayınları, 2021, s. 390.

usuli farklılıkların yanı sıra kıraatlerin “*Ferşu’l-Hurûf*”¹⁵ yönündeki farklılıkları ise hemen hemen her sûrede bulunmakta ve bu farklılıklar herhangi bir kurala tabi olmamaktadır.¹⁶ Ferşu’l-hurûf genellikle kelime bazındaki farklılıklardır. Fiillerdeki bazı farklılıklar; ma’lûm, meçhul, mâzi, muzâri, emir, muhatap, gâib, sülâsî, mezîd, harfin hazfi ve ziyadesi yönünde olmuştur. İsimlerdeki farklılıklar ise; tekillik, çoğulluk, noktalamada ve harekede farklılık, ism-i fâil, ism-i mef’ûl, harfin hazfi ve ziyadesi şeklindedir.¹⁷ Usul farklılıkları ise kasr, med, teshil, nakil, fetih, imâle, taklil, revm, terkik, işmam, ibdâl gibi fonetik farklılıklardır.¹⁸ Araştırmada daha çok ferşî farklılıklar 30. cüz kapsamında ele alınmaktadır.

IV. Varsayımlar

Kıraatlerde yedi harf meselesiyle birlikte Kur’an okunuşuyla ilgili fiil ve isimlerde sarf açısından birçok farklılık ortaya çıkmıştır. Bu farklılık, âyetlerde manayı pekiştirme veya mana derinliğini sağlama gibi anlamsal çeşitlilik ortaya çıkarabilir. Kur’an âyetleri kıraat ve sarf ilimleri açısından incelenirse Kur’an’ın anlatmak istediği meseleyi çok hassas bir şekilde ifade etmesini mümkün kılan bir dil yapısına sahip olduğu anlaşılabilir.

V. Sınırlılıklar

Kur’ân-ı Kerîm’in son cüzü olan 30. cüz, Nebe’ sûresiyle başlamakta ve Nas sûresiyle bitmektedir. Toplamda 37 sûreyi kapsamaktadır. Ancak inceleme esnasında hem sarf hem de kıraat açısından kelime farklılıklarının son cüzde her sûrede olmadığı anlaşılmış olup sadece araştırma konusuna uygun olan 15 sûre ele alınmıştır. Sûrelerin

¹⁵ Ferşu’l-Huruf; tekrarı az olan, sûrelerde yayılmış halde bulunan ve üzerine kıyas edilemeyen kelimelerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Furkan Akbulut, “**Ferşu’l-Huruf’un Mahiyeti ve Manaya Etkisi**”, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021, s. 11.

¹⁶ Ferş’e örnek olarak Zariyat [51/25] sûresinde geçen âyet-i kerîme şu şekildedir: إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامًا قَوْمٌ مُنْكَرُونَ “Onlar, İbrahim’in yanına girip: “Selam sana” demişlerdi, İbrahim de: “Selam size” demişti; içinden de, onların “tanınmamış bir topluluk” olduğunu geçirmişti.” Buradaki ferş “سَلَامٌ” kelimesindedir. Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca’fer, Yâ’kub ve Halefû’l-Âşîr “سَلَامٌ” şeklinde okumuştur. “سَلَامٌ” olarak ise Hamza ve Kisâî okumuştur.

¹⁷ Yaşar Akaslan, “Kırâat-i Aşere’de Ferş Yönünden Farklılıklar”, **İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, sy. 4, Samsun, 2017, s. 3.

¹⁸ Usul farklılıkları: Fonetik farklılıklardır. Manada herhangi bir değişikliğe sebep olmazlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Akaslan, “**Nisa Sûresinin Kırâat-i Aşere Açısından Tahlili**”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 68.

sıralaması mushaf sıralamasına göre alınmış olup sırasıyla Nebe‘, Nâziât, Abese, Tekvîr, İnfitâr, Mutaffîfin, İnşikâk, A‘lâ, Gâşiye, Fecr, Beled, Kadr, Tekâsür, Hümeze ve Kureyş sûreleridir. Bu araştırmada 30. Cüzde bulunan 15 sûre “Kırâat-i aşere” (10 kıraat) cihetinden incelenecek ve kıraatlerde meydana gelen farklılıklar, sarf ilmi kaideleriyle tahlil edilecektir. Ayrıca bu farklılıkların anlamsal etkilerine değinilecektir.

VI. Kavramsal Çerçeve

Tezde kullanılan temel kavramların Arap dilinin temel sözlük ve kitaplarından tercih edilen tarifleri aşağıdaki gibidir:

Tezin başlığında yer alan “kıraat” “قراءة” kelimesi; sülâsî mücerred ka-ra-e “قرأ” fiilinin semâî masdarıdır. Sözlükte; okumak, telaffuz etmek, tilavet etmek ve toplamak anlamlarına gelmektedir. Masdar anlamı ise; sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okumak, tilavet etmek anlamındadır. Aynı fiilin diğer bir semâî masdarı olan Kur'an “قرآن” kelimesi sözlükte ve Kur'an'ın ıstılâhî kullanımında kıraat ile aynı anlamdadır.¹⁹

Terim olarak ise kıraat ilmin kıraat âlimleri tarafından yapılmış birçok tarifi vardır. Kronolojik olarak bu tariflerden bazıları şunlardır:

a) İmam Zerkeşî’ye²⁰ (ö.794/1391) göre kıraat: “*Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilen vahiy lafızlarının tahfîf (şeddesiz) ve teskîl (şeddeli) olma yönüyle harflerin keyfiyetleri veya yazılışlarındaki farklılıklarıdır.*”²¹

¹⁹ İbn Manzûr Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, **Lisânü'l-'Arab**, “ka-ra-e” md., Beyrut, Dâru's-Sadîr, 2010.

²⁰ Asıl adı Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdîr b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî şeklindedir. Şâfi mezhebine mensup olan Zerkeşî Türk asıllı olup Kahire’de doğmuş ve yine burada vefat etmiştir. Küçükken altın ve gümüş işleme sanatıyla uğraştığı için kendisine Zerkeşî denilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Menderes Gürkan, “Zerkeşî, Bedreddin”, **DİA**, C.XLIV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 289-293.

²¹ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdîr b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, **el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân**, C.I, Beyrut, Dâru’t-Turas, 2008, s. 318.

b) İbnü'l-Cezerî'ye (ö.833/1429) göre: “*Kur'an kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvilerine nispet etmek sûretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir.*”²²

c) İmam Kastallânî'ye²³ (ö.923/1517) göre: “*Kıraat ilmi, Allah'ın kitabını nakledenlerin lügat ve i'rab yönüyle ittifak ve ihtilaflarının bilindiği ilimdir. Yani işitme yönüyle hazf, isbat, tahkik, iskân, fasıl, ittisal ve telaffuz durumuyla ilgili olarak da ibdâl vb. durumların bilinmesidir.*”²⁴

d) Taşköprizâde'ye²⁵ (ö.962/1554) göre: “*Allah kelamının okunuşunu mütevâtir olan farklı vecihleri bildiren bir ilimdir.*”²⁶

e) el-Bennâ ed-Dimyâtî'ye²⁷ (ö.117/1705) göre: “*Allah'ın kitabını nakledenlerin işitme veya telaffuz biçimiyle ilgili hazf, isbat, tahrik, iskân, fasıl, vasıl ve ibdâl gibi okunuşlarda ittifak ve ihtilaflarının bilindiği bir ilimdir.*”²⁸

f) Zürkânî'ye (ö. 1367/1947) göre ise: “*Rivâyet ve tarikleri aynı olmakla birlikte kıraat imamlarından birinin Kur'an'ı okuyuşunda başkasından ayrıldığı ve*

²² İbnü'l-Cezerî, **Müncidü'l-Mukri'în ve Mürşidü't-Tâlibîn**, s. 3.

²³ Asıl adı Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî şeklindedir. Hadis hafızı, kıraat ve kelam âlimidir. Şafî mezhebine mensuptur. Kahirede doğmuş ve yine burada vefat etmiştir. Ailesi Tunus'da Kastilya olarak isimlendirilen Cerid bölgesindedir. Meşhur kıraat âlimi olan İbnü'l-Cezerî ve Şâtîbî'den kıraat eğitimi almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulkadir Şenel, “**Kastallânî, Ahmed b. Muhammed**”, DİA, C.XXIV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 583-584.

²⁴ Âlu İsmail, **a.g.e.**, s. 51.

²⁵ Taşköprizâde Ahmet Efendinin asıl adı Taşköprizâde İsmâmeddin Ahmed b. Mustafa'dır. Hanefî mezhebine mensup olup Bursa'da doğmuştur. Koca Mustafa Paşa, Edirne Sultan Bayezid, Sahn-ı Semân ve Edirne Üç Şerefeli, gibi önemli medreselerde müderrislik yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yunus Şevki Yavuz, “Taşköprizâde Ahmed Efendi”, DİA, C.XL, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 151-152.

²⁶ Taşköprizâde Ahmet Efendi, **Miftahu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzû'âtî'l-'Ulûm**, C.II, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985, s. 6.

²⁷ Asıl adı Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ şeklindedir. el-Bennâ ed-Dimyâtî Şafî mezhebine mensuptur. Mısır'ın Dimyat şehrinde doğmuştur. Doğduğu şehirdeki ve Kahire'deki meşhur âlimlerden kıraat eğitimi almıştır. Hac yapmak için gittiği Mekke'den Medine'ye dönüşü esnasında hastalanarak vefat etmiş ve Baki mezarlığına defnedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Altıkulaç, “Bennâ, Ahmed b. Muhammed” DİA, C.V, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 457-458.

²⁸ Âlu İsmail, **a.g.e.**, s. 51.

kendisine edildiği yöntemdir. Bu farklı okuyuş ister harflerin telaffuzunda isterse kelimenin formunda olsun fark etmemektedir.”²⁹

Araştırmada kullanılan “yedi harf” terimindeki harf kelimesi, temel sözlüklerde: bir şeyin ucu, sapmak (inhiraf), bir şeyin ölçülüp değerlendirilmesi (takdiri) gibi anlamlara gelmektedir.³⁰ Kökeni “h-r-f” olan bu kelimenin çoğulu “hurûf” ve “ahruf”tur.³¹ Harf kelimesinin kazandığı diğer anlamlar ise değiştirmek, dönüştürmek, bir tarafa meyletmektir.³²

Kur’ân-ı Kerîm’in farklı yerlerinde harf kelimesi çeşitli manalarda gelmektedir. Hac sûresinde ise doğrudan “harf” formunda geçmektedir:

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ﴾ “İnsanlardan kimi Allah’a yalnız bir yönden kulluk eder.” (el-Hac, 22/11) Âyette geçen harf kelimesi “bir yönden” anlamına gelmektedir. Kulun Rabbine iyi günde ve kötü günde itaat etmesi gerekir. Eğer sadece iyi günde kulluk eder de kötü günde isyan ederse Rabbine tek yönden ibadet etmiş olur.

Harf kelimesi ıstılah olarak birçok anlamda kullanılmıştır. Bunlardan bazıları; “Hurûfü’l-Hecâ” olarak isimlendirilen Arap alfabesi ve Arap gramerindeki türleri ifade eden; “isim, fiil ve harf” ibareleridir.³³ Kıraat ilminde harf kelimesi “okuyuş, vecih ve lehçe” gibi anlamlara gelmektedir. Nitekim “İbn Mes’ûd’un harfî” denildiğinde kast edilen şey, İbn Mes’ûd’un kıraatidir.³⁴ Hadis-i şerif’te de bu anlamda kullanılmıştır. Ebu Hureyre’den (r.a) rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kur’an yedi harf üzerine indirilmiştir. Alîm, Hakîm, Ğafûr, Rahîm.”³⁵ Yedi harf terimindeki yedi kelimesinin ise gerçek sayıyı mı yoksa çokluğu mu ifade ettiği hususunda ulemâ arasında bir ihtilaf vardır.³⁶

²⁹ Âlu İsmail, a.g.e., s. 51.

³⁰ Ebü’l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, **Mu ‘cemü Mekâyîsi’l-Luga**, “ha-re-fe” md., y.y., Dâru’l-Fikr, 1979.

³¹ **Lisânü’l-‘Arab**, “ha-re-fe” md.

³² İbrahim Mustafa v.dğr., **el-Mu ‘cemu’l-Vasît**, “ha-re-fe” md., 4. bs., Kahire, Mecmau’l-Luğati’l-Arabiyye, 2004.

³³ **el-Mu ‘cemu’l-Vasît**, “ha-re-fe” md.

³⁴ **Lisânü’l-‘Arab**, “ha-re-fe” md.

³⁵ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 332, 441.

³⁶ Abdulhamit Birişik, **Kıraat İlmi ve Tarihi**, 3. bs., Bursa, Emin Yayınları, 2018, s. 78-79.

Tezin başlığında yer alan “cüz” kelimesinin kök harfleri cîm, zel ve hemze harfleridir. Temel sözlükte bu kelime “yetinmek” anlamına gelmektedir. Büyükbâş hayvanın otlamaya ve su içmeye iktifa etmek, anlamında kullanılmıştır.³⁷ Diğer sözlüklerde “bir şeyi cüzlere ayırmak, parçalamak, bölmek, pay etmek” gibi anlamlara gelmektedir.³⁸

Cüz kelimesi hadis-i şerif’te şöyle geçmektedir: “إذا اقترب الزمان لم تكذب رؤيا المؤمن” “Zaman yaklaşıncı, mü'minin rüyası, neredeyse yalan söylemeyecek. Esasen mü'minin rüyası, peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür.”³⁹ Hadis-i şerif’te cüz kelimesi parça ve kısım anlamındadır.

VII. Yöntem

Araştırma, tarama modelinde yapılan bir çalışmadır. Araştırmada yöntem olarak kıraat, sarf, lügat ve tefsir gibi mevcut kaynaklardan detaylı bir şekilde tarama yapılmıştır. Bu tarama yapılırken Türkiye’deki çalışmaların yanı sıra Arap ülkelerindeki literatür taramaları da incelenmiştir. Ayrıca araştırma, nitel araştırma yöntemiyle ele alınmıştır.

Tez üç bölümden oluşmakta olup birinci bölümde, kıraat ilimiyle ilgili bilgilere detaylıca yer verilmiştir. Kıraat âlimleri hakkındaki bilgilere ulaşmak için *Gâyetü’n-Nihâye*, *et-Teysîr fi’l-Kırâati’s-Seb’i* ve *Ma’rifetü’l-Kurrâ’i’l-Kibâr ‘ale’t-Tabakâti ve’l-A’sâr* gibi kaynaklar kullanılmıştır.

İkinci bölümde, 30. cüzde kıraat farklılığı olan kelimelerde meydana gelen değişiklikler sarf ilmini ilgilendiren boyutlarıyla incelenerek tablo halinde gösterilmiştir. Ayrıca kelimeler kendi babının altında vecih tablosu şeklinde verilmiş olup ilgili vecih **bold (kalın)** olarak gösterilmiştir. Son olarak kelimelerde meydana gelen ses ve biçimsel değişikliklere yer verilmiştir.

³⁷ *Mekâyîsi’l-Luga*, “ce-ze-e” md.

³⁸ *Lisânü’l-‘Arab*, “ce-ze-e” md.

³⁹ Buhârî, Ta’bîr 26; Müslim, Rüya 8 (2263); Tirmizî, Rüya 1(2271); Ebû Dâvûd, Edeb 96 (5019).

Üçüncü bölümde 30. cüzde bulunan ferşî farklılıklar sarf ilmi açısından ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikle sûreler arasındaki ilişki Münasebetü'l-Kur'an ilmi çerçevesinde incelenmiş ve sûre hakkında genel bilgiye yer verilmiştir. Ardından sûredeki kıraat farklılığı olan âyet ve meali verilmiş, kıraat farklılığı olan kelimenin hangi kıraatlere göre değişikliğe uğradığı Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) *Şâtıbiyye*'si ve İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *Dürre*'si gibi kaynaklarından aktararak Arapça ve Türkçe olarak ifade edilmiştir. Bunların ardından âyetlerin resmü'l-mushaf görüntüsü, kıraat farklılığı olan kelimenin nasıl yazıldığı ve hangi kıraatleri kapsadığını incelemek için verilmiştir. Daha sonra sûrede kıraat farklılığı olan kelime sözlük, sarf ve anlamsal açıdan anlaşılması için tefsir açısından incelenmiştir. Sözlük için kelimeyi meydana getiren harfleri ayrı ayrı maddeler olarak ele alıp bu maddelerin bir araya gelmesiyle oluşan manaya delalet edip aslî manayı bize verdiği için İbn Fâris'in (ö. 395/1004) *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*'sı tercih edilmiştir. Kıraat farklılıklarının manaya yönelik değişikliklerini izah ettiğinden dolayı Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *Keşşâf*'ı, Beyzâvî (ö. 685/1286) *Envaru't Tenzîl ve Esraru't Te'vil*'i, Semerkandî'nin (ö. 373/983) *Tefsîrü's-Semerkandî*'si, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-Gayb*'ı gibi tefsirler tercih edilmiştir.

Son olarak tüm kelimelerin incelendiği aşamalar özet olarak tablo şeklinde verilmiş olup bu tabloda kıraat farklılığı olan ayetlerin Arapçası ve farklı kıraatler sonucunda oluşan mealleri tek bir sayfada olacak şekilde yerleştirilmiştir. Ayrıca tabloda vecihlerin sarf açısından hangi farklılıklara uğradığı da gösterilmektedir. Böylece okuyucunun bir ayetteki tüm değişiklikleri tek bir özet tablo içerisinde görmesi hedeflenmiştir.

VIII. Araştırmanın Kaynakları

Tezde ele alınan sûre ve âyetler, araştırma konusuna uygun olarak öncelikle resmü'l-mushaf, kıraat, tefsir, sözlük ve sarf olarak beş ana kategoriye ayrılan temel kaynaklardan incelenmiştir. Resmü'l-mushaf görüntüsü kıraat farklılığı olan kelimenin nasıl yazıldığı ve hangi kıraatleri kapsadığını daha iyi anlayabilmek için verilmiş olup bu konu için kaynak olarak Kahire el-Meşhedü'l-Hüseyni Mushafı, Topkapı Sarayı Mushafı ve Topkapı Sarayı Medine NR1 gibi en eski Mushaflardan yararlanılmıştır.

Kıraat farklılığı olan kelimeler verilirken on kıraat imamına nispet edilen kıraat vecihleri aktarılmıştır. Bu bağlamda Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) *Hirzu'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî (eş-Şâtibiyye)* kitabı ve İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *ed-Dürre fî Kırâ'âti's-Selâseti'l-Mütemmime li'l-'Aşere* eserlerinden yararlanan kıraat-i aşere mushafı kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca kıraat ilmi ile ilgili olarak yine İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fî'l-Kırâ'âti'l-'Aşr*, *Müncidü'l-Mukri'in* ve *Mürşidü't-Tâlibîn, Gâyetü'n-Nihâye* ve İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) *Kitabu'l-Huccei li'l-Kurrâi's-Seb'a, Kitâbu's-Seb'a fî'l-Kıraat* isimli kitaplarından istifade edilmiştir.

Çalışmanın hem ikinci hem de üçüncü kısmını kapsayan sarf ilmine dair ana kaynaklar hem Türkçe hem de Arapça olarak kullanılmıştır. Bu ana kaynaklardan bazıları şöyledir: Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *es-Sarfü'l-Arabî Ahkâm ve Meânî*; Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987), *et-Tekmile*; Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Mufasssal fî san'ati'l-i'râb*; Ali Bulut, *Arapça Dilbilgisi Sarf*; Abdullah Kızılcık, *Uygulamalı Arapça Dilbilgisi Sarf*.

Çalışmanın üçüncü bölümünde kıraat farklılıklarını anlayabilmek için tefsir ilminden ve bu ilme dair birçok eserden oldukça faydalanılmıştır. Bu eserlerin başlıcaları şöyledir: Taberî (ö. 923/310), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*; Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakâ'iki't-Tenzîl*; Beyzâvî (ö. 685/1286), *Envaru't Tenzîl ve Esraru't Te'vil*; Semerkandî (ö. 373/983), *Tefsîrû's-Semerkandî* ve Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), *Mefâtîhu'l-Gayb*.

Son bölümde ele alınan Kur'an kelimelerini daha iyi anlayabilmek ve hangi manalara geldiğini mülâhaza edebilmek için bazı temel sözlüklerden yararlanılmıştır. İbn Fâris'in (ö. 395/1004) *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga'sı*, Muhammed Hasan Hasan Cebel'in (ö. 1436/ 2015) *el-Mu'cemü'l-İştikâkiyyü'l-Müessal li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim'i*, Mukâtil b. Süleymân'ın (ö. 150/767) *el-Vücûh ve'n-Nezâ'ir fî'l-Kur'âni'l-Azîm'i*, Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1415), *el-Kâmûsü'l-Muhîti* bu sözlüklerden bazılarıdır.

Bu temel kaynaklardan sonra faydalanan diğer kaynaklar dipnot ve kaynakçada zikredilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN KIRAATLERİNE VE KIRAAT İLMİNE GENEL BAKIŞ

1.1. Kur'an'ın Nüzûlü ve Kırâat-i Aşere'nin Ortaya Çıkışı

Kıraat kelimesinin masdarı olan Kur'an kelimesi sözlükte “toplamak ve toplanmak” gibi manalara gelmektedir.⁴⁰ Bu anlamla ilgili Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ⁴¹ (ö. 210/825) şöyle demiştir: “*Sûreleri bir araya getirip toplaması sebebiyle Kur'an bu şekilde isimlendirilmiştir.*” Ayrıca Kur'an kelimesinin lafızları birbirine katıp birleştirmek manasında “tilavet” anlamı da vardır.⁴² Terim olarak; Peygamberimize (s.a.v.) nâzil olan, bizlere tevatür yolu ile ulaşan, tilaveti ile ibadet olunan, en kısa sûresinin bile benzerinin meydana getirilemediği ve asla getirilemeyeceği, Fatıha sûresi ile başlayıp Nas sûresi ile son bulan eşsiz ve benzersiz Allah'ı Teâlâ kelimidir.⁴³ Arap dili âlimi olan Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî⁴⁴ (ö. 816/1413) ise şöyle demiştir: “*Rasûlullah (s.a.v.)'e indirilmiş, mushaflara yazılmış, ondan tevatür yoluyla şüphesiz nakledilmiştir.*”⁴⁵

Kur'ân-ı Kerîm, Cebrail (a.s.) vasıtasıyla Peygamber efendimize (s.a.v.) kırk yaşındayken vahyolmaya başlamış olup yaklaşık yirmi üç yılda inzâlî tamamlanmıştır. Kadir Gecesinde indirilmeye başlanan Kur'an'ın inzâl olduğu günün pazartesi, ayın ise Ramazan olduğu hususunda ittifak vardır. Kur'ân-ı Kerîm, Müslümanların hidayet rehberi ve mukaddes kitabı olmakla birlikte eşsiz üslûbu ile Arap edebiyatının şaheseridir. Nitekim o dönem Arap dilinin en zirve dönemi olup şiir, hitabet, belâgat,

⁴⁰ **Lisânü'l-'Arab**, “ka-ra-e” md.

⁴¹ Asıl adı Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî'dir. Hicri 110 yılında Basra'da doğan Ebû Ubeyde Arap dili, ahhâr ve tefsir âlimidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Bulut, **Filolojik Tefsir Doğuşu ve Öncüleri**, 2. bs., İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023, s. 47.

⁴² Nebî Muhammed İbrahim Âlu İsmail, **a.g.e.**, s. 40.

⁴³ Rihâb Muhammed Müfid Şakakî, **Hilyetü't-Tilâve fî Tecvîdi'l-Kur'ani'l-Kerîm**, Yemen, Mektebetu Dâru'l Fecr, 2009, s.13.

⁴⁴ Asıl adı bü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413) olan Cürcânî, Cürcan yakınlarındaki Takû'de dünyaya gelmiştir. Soyu Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) dayandığı için kendisine Seyyid Şerîf unvanı verilmiştir. Cürcânî Arap dili, fıkıh ve kelâm âlimidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sadreddin Gümüş, “Cürcânî, Seyyid Şerîf”, **DİA**, C.VIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 134-136.

⁴⁵ Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, **et-Ta'rifât**, Kahire, Dâru'l-Fadîle, t.y., s. 146.

üslûp ve fesahatte altın çağını yaşamaktadır. Kur'an'ın inzâli ile birlikte onun eşsiz üslûbu insanları hayrete düşürmüş, inanan ve inanmayan herkesi kendisine hayran bırakmıştır.⁴⁶

1.1.1. Hz. Peygamber Dönemi

Rasûlullah (s.a.v.) vahiy geldikçe ashabına öğretir, vahiy kâtiplerine yazdırır ve hangi sûrenin nerede okunacağını bilirdi. Yazılan âyetler Rasûlullah'a (s.a.v.) okunur ve ashaba tebliğ edilirdi. Rasûlullah (s.a.v.) Kur'an'ı tertil üzerine ağır ağır okur, Kur'an'ı tilaveti esnasında da sesini yumuşatırdı. Rasûlullah (s.a.v.) ashabına Kur'an-ı Kerîm'i öğrenmeleri ve okumaları için onları teşvik eder, sahabe de Kur'an-ı Kerîm'i Rasûlullah'tan (s.a.v.) dinleyerek öğrenirdi.⁴⁷ Osman b. Affân'dan (r.a.) rivâyet edilen bir hadis-i şerif'te; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *“Sizin en hayırlılarınız, Kur'an'ı öğrenen ve öğretenlerinizdir.”*⁴⁸ Yine Kur'an ile ilgili bir hadis-i şerif'te; Âişe'den (r.anha) rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *“Kur'an'ı gereği gibi güzel okuyan kimse, vahiy getiren şerefli ve itaatkâr meleklerle beraberdir. Kur'an'ı kekeleyerek zorlukla okuyan kimseye de iki kat sevap vardır.”*⁴⁹

1.1.1. Sahabe Dönemi

Peygamber efendimizin (s.a.v.) vefatıyla sahabeler Kur'an ezberine daha fazla önem göstermiş ve kısa süre içerisinde Kur'an'ı ezberleyen sahabelerin sayısı oldukça artmıştır. Hz. Ebûbekir (r.a.) döneminde Kur'an-ı Kerîm “Mushaf” ismiyle iki kapak arasına alınarak kitap haline getirilmiştir. Ebûbekir (r.a.) Kur'an-ı Kerîm'in mushaf haline getirilmesi için Zeyd b. Sâbit'i (r.a.) görevlendirmiştir. Ardından Kur'an-ı Kerîm'in cem edilmesi için bir heyet kurulmuş olup Kur'an-ı Kerîm, yazılı malzeme ve hıfz yardımıyla eksiksiz olarak toplanmıştır.⁵⁰

⁴⁶ İsmail Karaçam, **Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018, s. 19-20.

⁴⁷ Birışık, **a.g.e.**, s. 29-31.

⁴⁸ Buhârî, Fezâilu'l-Kur'an 21.

⁴⁹ Buhârî, Tevhid 52.

⁵⁰ Birışık, **a.g.e.**, s.54-57.

Sahabe arasında Hz. Osman (r.a.), Hz. Ali (r.a.), Zeyd b. Sâbit (r.a.), Übey b. Kâ'b (r.a.), Enes b. Mâlik (r.a.) ve Ebü'd-Derdâ (r.a.) gibi Kur'an'ın tamamını ezberleyen hafız sahabeler bulunmaktaydı. Âişe b. Ebîbekir (r.anha), Hafsa b. Ömer b. Hattâb (r.anha), Ümmü Seleme b. Ümeyye (r.anha) ve Ümmü Varaka b. Nevfel (anha) ise hanım sahabeler içerisinde hafız olanlardan bazılarıydı.⁵¹

Kur'an-ı Kerîm'in yedi harf üzerine indirilişi Kur'an'ın bazı kelime ve harflerinin eda ve söyleyiş biçimleri, muhtelif şekilde olabilmekte ve meseleye hâkim olmayan bazı Müslümanlar arasında tartışmaya sebebiyet vermekteydi. Bunun üzerine Hz. Osman (r.a.), Zeyd b. Sâbit başkanlığında bir komisyonla mushaf'ı istinsah ettirdi. Komisyon, mushaf'ı Kur'an'ın indiği lehçe olan Kureyş lehçesini esas alarak yazdı. Yazılan mushaflar; Mekke, Basra, Kûfe, Yemen, Şam ve Bahreyn'e gönderildi.

Hz. Osman (r.a) zamanında çoğaltılarak çeşitli beldelere gönderilen mushaflar, “Mesâhif-i Osmâniyye” olarak isimlendirilmiştir. Bu mushaflar, Müslümanlar arasında yaygın olan vecihleri muhafaza etmiştir. Nokta ve hareke bulunmayarak istinsah edilen mushaflarda bir vecih ile okunan kelimeler bütün mushaflarda aynı şekil yazılmıştır. Az sayıda bulunan iki veya daha fazla vecihli olan bazı kelimeler de aynı imla ile yazılmıştır. Nitekim mushaflar aynı imla ile yazıldığında hareke ve nokta olmadığı için vecihleri içinde kapsamıştır. Ancak çok az sayıda bulunan bazı lafızlarda bunu sağlamak mümkün olmamıştır. Bu sebeple ayrı ayrı nüshalarda gönderilmiş olup bu sayede yedi harf ruhsatıyla oluşan zenginlik muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Bu durum kıraatlerin dayandırıldığı kıraat imamlarına kadar devam etmiştir.⁵²

1.1.2. Resmü'l-Mushaf

Kur'an-ı Kerîm, nâzil olmaya başlaması itibariyle Rasûlullah'ın (s.a.v.) huzurunda, onun kabul buyurduğu bir imla ile vahyin denetiminde yazılmıştır.⁵³ Peygamber Efendimizin bu üslûbu vahyin korunmasında önemli bir vesiledir.⁵⁴ Hz. Ebûbekir (r.a.) döneminde Rasûlullah hayattayken yazılan âyetler iki kapak arasında

⁵¹ M. Sirâceddin Öztoprak, **Kur'an Kıraati**, İstanbul, Beyân Yayınları, 2005, s. 20.

⁵² Çetin, **Kıraatların Tefsire Etkisi**, s. 63-69.

⁵³ Rihâb Muhammed Müfid Şakakî, **a.g.e.**, s. 46.

⁵⁴ Birişik, **a.g.e.**, s. 52.

toplanıp mushaf haline getirilmiştir. Hz. Osman (r.a.) döneminde ise çoğaltılarak çeşitli beldelere gönderilen mushafların imlası onun denetiminden geçmiş, herhangi bir karışıklık olmaması için herkesin bu nüshaları esas almasını istemiş ve bu nüshalardaki imlaya uymayanların yakılmasını emretmiştir.⁵⁵

Hz. Osman (r.a.) tarafından derlenen ve tasvip edilen mushafların imlasına “Resmü’l-Mushaf” veya “Resm-i Osmânî” denilmektedir. Bu ilim, Kur’ân-ı Kerîm’in nassının incelenmesi dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Resmü’l-Mushafa uyulmasının gerekliliğine dair görüşler mevcuttur. Zira yanlış bir telaffuz yahut yanlış bir duyum dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’in yanlış bir imla ile yazılmasının önüne bu sayede geçilmiştir.⁵⁶

Arapça kelimelerde imla hususunda lafız ve okuyuş örtüşmesi olmasına rağmen mushaflardaki bazı kelimelerin imlası telaffuza uymamaktadır. Bunlar “bedel, hazf, hemze, ziyade, fasıl-vasıl ve iki farklı kıraate şamil olan kelimelerin yazımı” gibi hususlardır.⁵⁷ Kur’an’da fasıl-vasıla “بِمَا” şeklinde vasıl yapılması gereken kelimenin “مِنْ مَا”⁵⁸ şeklinde fasıl yapılması durumu, hazfe “الْعَلَمِينَ”⁵⁹ şeklinde cemi müzekker sâlimdeki elifin hazfolması, bedele “الْصَّلَاةُ”⁶⁰ şeklinde elifin vav olarak yazılması, hemzeye “يَبْدُوا”⁶¹ şeklinde kural dışı yazılması, iki farklı kıraate şamil olan kelimeye “مَلِكٍ”⁶² şeklinde elifsiz yazılması, ziyadeye “أُولُوا”⁶³ şeklinde vav harfi ziyadesi durumlarını örnek olarak vermek mümkündür.

⁵⁵ Altıkulaç, “Kitâbü’l-Mesâhif”, **DİA**, C.XXVI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 110-111.

⁵⁶ Rihâb Muhammed Müfid Şakakî, **a.g.e.**, s. 46; Harun Öğmüş, “Resm-i Mushaf Bağlamında Kur’an ve Kıraat Ayrımı”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 39, 2015, s. 10-11.

⁵⁷ Öğmüş, **a.g.m.**, s. 10-11.

⁵⁸ el-Münâfikûn 63/10.

⁵⁹ el-Fâtiha, 2/1.

⁶⁰ el-Bakara 238/2.

⁶¹ Yûnus, 31/10.

⁶² el-Fâtiha, 4/1.

⁶³ el-Bakara 269/2.

1.1.3. Mushafın Harekelenmesi ve Noktalanması

Fetihlerin artması ve Arap olmayanların İslam'a girmesiyle birlikte İslam toplumunun çoğunu acemler oluşturmaya başlamıştı. Acemler Arapçayı bilmediğinden Kur'an-ı Kerim'i okurken çok zorlanıp ciddi hatalar yapmaktaydı. Ayrıca fetihler neticesinde sadece acemler değil, Araplara da Kur'an okuyuşunda hata yapmaya başlamıştı.⁶⁴

Kur'an okuyuşundaki hataların yayılmasıyla birlikte Ebü'l-Esved Ed-Düelî (ö. 69/688) tarafından Kur'an okuyuşunda kolaylık sağlanması ve hatalı okuyuşun önüne geçilebilmesi için hareke mahiyetinde noktalar koyulmuştu. Ancak bu uygulamayla Kur'an'da hata yapma durumu tam olarak çözülememişti. Nitekim “ب، ت، ث، ج، ح” gibi harflerde henüz noktalar olmadığı için bu harfler birbirine karıştırılarak hataya düşülmekteydi.⁶⁵

Kur'an-ı Kerim'i okurken doğru okunmasını engelleyen bu tür faktörleri ortadan kaldırmak için Ebü'l-Esved Ed-Düelî'nin talebesi Nasr b. Âsım (ö. 90/708), bir rivayete göre ise Yahyâ b. Ya'mer (ö. 129/746) tarafından harflere noktalama yapılmıştır. Tüm bu çalışmalar ise Halîl b. Ahmed'le (ö. 175/791) beraber noktalama ve harekeleme sisteminde olgunluğa ermiştir.⁶⁶

1.1.4. Yedi Harf

Kıraatlerdeki farklılıkları anlayabilmek için yedi harfi bilmek gerekmektedir. Nitekim kıraat ilminin temelini yedi harf oluşturmaktadır. Bu konuyla ilgili bir hadisi şerif'te Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Cebrail bana bir harf üzere okuttu. Artırması için ona müracaat ettim. Tekrar tekrar aynı müracaatları yapıyordum, o da her seferinde artırıyordu. Nihayet yedi harfe kadar çıktı.*”⁶⁷ Ayrıca Kur'an'ın yedi harf üzerine indirildiğine dair Übey b. Kâ'b'dan nakledilen bir rivâyete göre; Übey ile

⁶⁴ Ali Bulut, *Nahvin Öncülerinden Sîbeveyhi*, 2. bs., İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023, s. 15.

⁶⁵ Bulut, *Filolojik Tefsir Doğuşu ve Öncüleri*, s. 16,19.

⁶⁶ Bulut, *Filolojik Tefsir Doğuşu ve Öncüleri*, s. 16-22.

⁶⁷ Müslim, *Salâtü'l-Müsafirîn*, 273.

başka bir sahabenin ihtilafa düştüklerini, Peygamberin ikisinin de okuyuşunu doğru bulduğunu ve: *“Ey Übey, Kur’an yedi harf üzerine nâzil olmuştur. Onlardan hepsi de kâfidir, şafidir.”* şeklinde buyurduğu bildirilmektedir.⁶⁸ Hadis-i şerifler’den de anlaşıldığı üzere Rasûlullah (s.a.v.) ümmetin, lehçe farklılığından kaynaklı hata yapma ihtimallerinden korkması, bazı ifadeleri telaffuzda ve anlamada zorlanmaları ve Kur’an’ı yeni öğrenenlerin telaffuz ederken yanlış telaffuz etme durumlarından dolayı yedi harf ruhsatını talep etmiştir.⁶⁹

Yedi harf ile ilgili birçok ihtilafli görüş ortaya çıkmıştır. Bu konuyla ilgili birçok hadis-i şerif vardır. Ancak konuyla ilgili hadisler’de daha çok sahabenin okuyuşlarındaki farklılıklardan bahsetmektedir. İhtilaf edilen iki okuyuş ile ilgili hadis-i şerif, Hz. Ömer’den (r.a.) gelmiştir. Hz. Ömer (r.a.) şöyle buyurmuştur: *"Rasûlullah (s.a.v.) henüz hayatta iken, Hişâm b. Hakîm'in Furkan sûresini okuyuşuna şahit olmuştum. Okuyuşunu dinledim ve baktım ki sûreyi, Allah Rasûlü'nün bana okutmadığı birçok harf üzere okuyor. Namazda olduğu halde neredeyse yakasına yapışacaktım. Sabrettim, namazını bitirir bitirmez ridasının yakasına yapıştım ve "Sana bu sûreyi, sen okurken işittiğim şekilde kim okuttu?" dedim. "Bana sûreyi Rasûlullah okuttu" dedi. Ona "Yalan söylüyorsun. Çünkü okuyuşunu dinlediğim sûreyi Rasûlullah'ın kendisi bana başka bir şekilde okuttu" dedim. Onu alıp Rasûlullah'a götürdüm ve "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben bu adamın Furkan sûresini senin bana okuttuğundan farklı harfler üzere okuduğunu gördüm" dedim. Rasûlullah (s.a.v.) Ömer'e "Salıver onu!", dedi. Ömer onu bırakınca Rasûlullah "Ey Hişâm! Oku" buyurdu. Hişâm, kendisinden dinlediğim şekilde okudu. Rasûlullah: "Sûre böyle indi", dedikten sonra "Ey Ömer! Oku" dedi. Ben de kendisinin bana okuttuğu şekilde okudum. Buyurdu ki: "Muhakkak ki Kur'an, yedi harf üzere indirildi, ondan kolayınıza geleni okuyunuz."⁷⁰*

⁶⁸ Nesâî, İftitah, 38.

⁶⁹ Ayşe Merve Manduz, **“Elmalılı’nın Hak Dini Kur’an Dili Tefsiri Çerçevesinde Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi”**, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 29.

⁷⁰ Buhârî, Husûmât, 4, Fedailu’l-Kur’an, 5, Tevhid, 53.

1.1.5. Kırâat-i Aşere İmamları, Râvîleri ve Rumuzları

Kıraat ilminde onlu sistemi ilk olarak *el-Gâye fi'l-Kıraati'l-Aşr* kitabında ortaya koyan müellif İbn Mihrân en-Nîsâbü'rî (ö. 381/992) olduğu söylenmektedir. Ayrıca Enderâbî (ö. 470/1077) de eserlerinde aynı çizgide ilerlemiş, kırâat-i aşere'yi rivayet ve tarikleriyle birlikte zikretmiştir. Ancak bu sistemin kırâat öğretiminde kabul görmesini sağlayan ve onlu tasnifi bir tarik haline getiren İbnü'l-Cezerî olmuştur. İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*, *Takrîbü'n-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* eserleriyle birlikte kırâat eğitimindeki seb'a tarikinin yerini aşere almıştır. İlk olarak Mısır, Osmanlı ve Orta Asya'nın bazı yerlerinde takip edilen onlu sistem Endülüs'ün İslam hâkimiyetinden çıkmasıyla beraber bütün İslam âlemine yayılmıştır.⁷¹

On kırâat imamının sıralaması *Şâtibiyye* ve *Dürre* kaynaklarına göre şu şekildedir:

1.1.5.1. İmam Nâfi' (ö. 169/785)

Asıl adı Ebû Ruveyym Nâfi' b. Abdurrahmân b. Ebî Nuaym el-Medenî (ö. 169/785) olan İmam Nâfi', aslen İsfahanlıdır ancak küçükken ailesiyle Medine'ye gitmiş ve Medine imamı olarak meşhur olmuştur. Kıraat imamlarının en önde gelenlerinden biri olan İmam Nâfi', kırâatte muttasıl bir senede sahip olup senedi Übey b. Kâ'b yoluyla Rasûlullah'a (s.a.v.) ulaşmıştır. Medine'de yetmiş kadar tâbiîn'den kırâat ilmini almış ve "*Tâbiîn'in birçoğu ile görüştüm ve en az iki Tâbiîn'in ittifak ettiği kırâati aldım. Münferid kalan Tâbiîn'in okuyuşunu ise şaz kabul edip terk ettim.*" diyerek kırâat kaynağını belirtmiştir.⁷²

Nâfi', kırâat ilmini Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka', Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rec, Şeybe b. Nessâh, Müslim b. Cündeb ve Yezîd b. Rûmân'dan almıştır. Bu âlimler ise kırâat ilmini; Ebû Hüreyre, İbn Abbas, Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rebîa, Übey b. Kâ'b'den (r.anhum) almıştır.⁷³ İmam Nâfi'nin önde gelen öğrencileri arasında

⁷¹ Birışık, **a.g.m.**, s. 425-432.

⁷² İbnü'n-Nedîm, **el-Fihrist**, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, t.y., s. 42; Ahmet Cansız, "**Sahih Kıraat İsnad Edilen Sahabe Rivâyetlerinin Kıraat İlmindeki Yeri**", Aksaray Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 16; Öztoprak, **a.g.e.**, s. 65.

⁷³ Ebû Amr ed-Dânî, **et-Teyis'ir fi'l-Kıraati's-Seb'i**, thk. Halef b. Hamûd b. Sâlim eş-Şağdelî, Suudi Arabistan, Dâru'l-Endülüs, 2015, s. 95-96.

İbn Verdân, İbn Cemmâz, Verş, Kâlûn Mâlik b. Enes ve İsmâil b. Ca'fer el-Ensârî yer almaktadır. Meşhur iki râvisi ise Verş ve Kâlûn'dur. Nâfi', bu iki râvi'nin okuyuşu ile yaygınlık kazanmıştır.⁷⁴

Nâfi' Mescid-i Nebevî'de hem kıraat eğitimi almış hem de öğrenci yetiştirmiş ve bu durum yetmiş yıldan fazla sürmüştür. Nâfi'nin kıraati öncelikle Medine ve Medine çevresinde okunmuş, daha sonra birçok bölgeye yayılmış ve bazı beldelerde tercih edilen bir okuyuş haline gelmiştir. Bu yaygınlık özellikle Kuzey Afrika'da yaygınlık kazanmış, Mısır ve Mağrib bölgesinde bu kıraat okunmuştur. Nâfi' doksan yaşlarındayken Medine'de vefat etmiştir.⁷⁵ Nâfi' Kıraati, daha sonraki nesillere meşhur râvilerinden olan Verş ve Kâlûn aracılığıyla aktarılmıştır. Kıraat ilmindeki rumuzu ise **elif** (إ) harfidir.

1.1.5.1.1. Kâlûn (ö. 220/835)

Nâfi'nin ilk râvisi olan İmam Kâlûn'un (ö. 220/835) asıl adı Ebû Mûsâ İsâ b. Mînâ' b. Verdân el-Medenî'dir. Bir rivâyete göre İmam Kâlûn, Rumlardan esir alınmış Rum bir ailenin çocuğudur. Diğer bir rivayete göre ise İmam Nâfi'nin üvey oğlu olduğu söylenmektedir. Hocası olan İmam Nâfi', öğrencisi Kur'an'ı güzel okuduğu için ona Rum dilinde hoş ve güzel anlamına gelen "Kâlûn" ismini vermiştir.⁷⁶ Hocası Nâfi'nin kıraatini defalarca okumuş olan ve uzun yıllar kendini Kur'an öğretimine veren Kâlûn, aynı zamanda Arapça öğreticisidir. Kâlûn'un kulakları duymadığı için kulağını öğrencisinin ağzına yaklaştırarak okuyuşta ortaya çıkan hataları tespit ve tashih etmiştir. 220 yılında Medine'de vefat etmiştir.⁷⁷ Kıraat ilmindeki rumuzu **be** (ب) harfidir.

⁷⁴ Altıkulaç, "Nâfi' b. Adurrahman", **DİA**, C.XXXII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 287-289.

⁷⁵ Altıkulaç, "Nâfi' b. Adurrahman", s. 287-289.

⁷⁶ Dâni, **a.g.e.**, s. 4.

⁷⁷ Halef b. Hammud b. Sâlim eş-Şağdeli, **Dirase ve Tahkik li-Teyisir fi'l-Kıraati's-Seb'i li-Dâni**, Suudi Arabistan, Dâru'l-Endülüs, 2010, s. 87.

⁷⁷ Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Üdebâ' : İrşâdü'l-Erîb**, thk. İhsan Abbas, Beyrut, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993, s. 144; Önen, **a.g.e.**, s. 53; Şemseddin Ebi Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ'i'l-Kibâr 'ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr**, thk. Beşşar Avvad Maruf, Şuayb el-Arnaud, Salih Mehdi Abbas, C.I, 2. bs., Beyrut, Muessese'tu'r-Risale, 1988, s. 224.

1.1.5.1.2. Verş (ö. 197/812)

Nâfi'nin ikinci râvisi olan İmam Verş'in asıl adı Ebû Saîd Osmân b. Saîd b. Abdillâh el-Kıbtî (ö. 197/812) olup Mısır'da dünyaya gelmiştir. Yüzünün aşırı beyaz olması sebebiyle hocası Nâfi' kendisine "Verş"⁷⁸ lakabını vermiştir. İmam Verş, Medine'ye giderek hocası İmam Nâfi'den kıraat dersi almış ve Kur'ân-ı Kerîm'i hocasına defalarca okumuştur. Hocası Nâfi'den kıraat dersi aldıktan sonra Medine'den ayrılmış 87 yaşında Kahire'de vefat etmiştir. Verş rivâyeti, Hafs rivâyetinden sonra en fazla okunan rivâyet olup Kur'ân-ı Kerîm tilavetinde hüccet kabul edilmektedir.⁷⁹ Kıraat ilmindeki rumuzu **cîm** (ج) harfidir.

1.1.5.2. İmam İbn Kesîr (ö.120/738)

Asıl adı Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dâri (ö.120/738) olan İmam İbn Kesîr, Mekke'de dünyaya gelmiştir. İmam İbn Kesîr, Mekke'nin kıraat imamı ve tâbiînden⁸⁰ olup sahabelerden; Ebû Eyyûb el-Ensârî, Abdullah b. Zübeyr ve Enes b. Mâlik'le görüşmüştür. Fars asıllı olan İbn Kesîr'in ailesi İsfahan'dan Mekke'ye gelmiştir. Arap dili âlimi ve aynı zamanda vâiz olan İmam İbn Kesîr, Mekke imamı olup Kur'an okutmada başı çekmiştir. Kıraatleri Abdullah b. Sâib, Mücâhid b. Cebr ve Dirbâs İbn Abbas'a okumuştur.⁸¹

İbn Kesîr bir süreliğine Irak'a seyahat etmiş ancak orada çok fazla kalmayıp Mekke'ye dönmüş ve hicri 120 yılında Mekke'de vefat etmiştir.⁸² İmam İbn Kesîr'in kıraati, daha sonraki nesillere meşhur râvileri olan Bezzî ve Kunbül aracılığıyla aktarılmıştır. Kıraat ilmindeki rumuzu ise **dâl** (د) harfidir.

⁷⁸ "Verş" sütten yapılan bir yiyecek (peynir) veya güvercine benzeyen bir kuş (vereşan). Ayrıntılı bilgi için bkz. Altıkulaç, "Verş", **DİA**, C.XLIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 63.

⁷⁹ Hayreddin ez-Ziriklî, **el-A'lâm: Kâmûsü Terâcim**, C.IV, Kahire, Dâru'l-İlm lil-Melâyîn, 1954, s. 205; Öztoprak, **a.g.e.**, s. 6; Dâni, **a.g.e.**, s. 4.

⁸⁰ Dâni, **a.g.e.**, s. 4.

⁸¹ İbnü'n-Nedîm, **a.g.e.**, s. 42-43; Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ'i'l-Kibâr 'ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr**, C.I, s. 87; Önen, **a.g.e.**, s. 54.

⁸² Altıkulaç, "İbn Kesîr, Ebû Ma'bed", **DİA**, C.XX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 131-132.

1.1.5.2.1. Bezzî (ö. 250/864)

İbn Kesîr 'in ilk râvisi olan İmam Bezzî'nin (ö. 250/864) asıl adı Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh b. el-Bezzî'dir. İran asıllı olup Mekke'de dünyaya gelmiştir. İmam Bezzî kıraate dair eğitimini babasından ve ayrıca Abdullah b. Ziyâd, İkrime b. Süleyman, Vehb b. Vâzih gibi dönemin meşhur âlimlerinden almıştır. Bezzî, Mekke kârî'si olup Mescidi Haram'da kırk yıl boyunca müezzinlik yapmıştır. Duhâ sûresinden Nas sûresine kadar her sûre sonunda tekbir getirilmesi gerektiğini söylemiştir. Kıraat ilminde otorite olan Bezzî', Mekke'de vefat etmiştir.⁸³ Kıraat ilmindeki rumuzu **he** (ه) harfidir.

1.1.5.2.2. Kunbül (ö. 291/904)

İbn Kesîr'in ikinci râvisi olan İmam Kunbül'ün (ö. 291/904) asıl adı Ebû Ömer Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Mahzûmî el-Mekkî'dir. İmam Kunbül'ün Mekke'de doğmuş olduğu söylenmektedir. Kunbül lakabıyla ünlenmesi ve anılması, Kunâbile isminde bir kavme mensup olmasından ötürüdür. Hicaz'da kıraat okutma başkanlığı yapan İmam Kunbül'e her bölgeden insan Kur'an öğrenmek için gelmiştir. Aynı şekilde İbn Mücâhid de Bağdat'tan gelmiş ve Kunbül'e bir süre Kur'an okumuştur. Kunbül ölümünden bir süre önce kıraat okutmayı bırakmış ve Mekke'de vefat etmiştir.⁸⁴ Kıraat ilmindeki rumuzu **ze** (ز) harfidir.

1.1.5.3. İmam Ebû Amr (ö. 154/771)

Asıl adı Ebû Amr Zebbân b. el-Alâ' b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî (ö. 154/771) olan İmam Ebû Amr, Mekke'de doğmuştur. İmam Ebû Amr, Arap dilinde Basra ekolünün öncülerinden olup nahiv âlimi ve kıraat imamıdır. İmam Ebû Amr; Halil b.

⁸³ Zehebî, **a.g.e.**, s. 173-178; Öztoprak, **a.g.e.**, s. 85-86.

⁸⁴ Âlu İsmail, **a.g.e.**, 200-201; Zehebî, **a.g.e.**, s. 230; Altıkulaç, "Kunbül", **DİA**, C.XXVI, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 375.

Ahmed, Ahfeş, İsa b. Ömer es-Sekafî ve Sîbeveyhi'ye hocalık yapmıştır. Ebû Amr; Temim kabilesine mensup olduğu için Mâzinî, hayatının büyük bir kısmını Basra'da geçirdiği için de el-Basrî olarak anılmıştır. Kıraatte büyük kabul gören Ebu Âmr, kıraat ilmini almaya küçükken başlamıştır. Kıraat eğitimini; Mekke, Medine ve Basra'daki Mücahid b. Cebr, Saîd b. Cübeyr, Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka', Yahyâ b. Ya'mer gibi âlimlerden almıştır. Ebu Âmr Kûfe'de vefat etmiştir.⁸⁵

Ebu Âmr Kıraatini İbn Mücâhid'e göre Basra halkının çoğunluğu benimsemiştir. İbnü'l-Cezerî'ye göre bu kıraat beşinci yüzyılın sonlarında Şam'da benimsenip meşhur olmuştur. Ebu Âmr'ın yaşadığı dönemde ise Hicaz, Yemen, Mısır ve Şam'da benimsenip okunmuştur. Günümüzde ise Nijerya, Sudan ve bazı Orta Afrika ülkelerinde okunmaktadır.⁸⁶ İmam Ebû Amr'nin kıraati daha sonraki nesillere meşhur râvileri olan Dûrî ve Sûsî aracılığıyla aktarılmıştır. Kıraat ilmindeki rumuzu ise **ha** (ح) harfidir.

1.1.5.3.1. Dûrî (ö. 248/862 [?])

Ebû Amr'ın ilk râvisi olan İmam Dûrî'nin asıl adı Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilazîz el-Ezdî ed-Dûrî el-Bağdâdî (ö. 248/862 [?]) olup Bağdat'ın Dûr adlı mahallesinde doğmuştur. İmam Dûrî daha sonra Bağdat'tan Sâmerrâ'ya intikal etmiştir. İlim öğrenmek için de birçok beldeye seyahat edip muhtelif hocalardan kıraat eğitimi almıştır. Seyahat ettiği şehirlerden bazıları; Basra, Kûfe ve Bağdat'tır. Dûrî hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybetmiş olup hicri 248 yılında vefat ettiği rivayet edilmiştir.⁸⁷ Kıraat ilmindeki rumuzu **ta** (ط) harfidir.

1.1.5.3.2. Sûsî (ö. 261/874)

Ebû Amr'ın ikinci râvisi olan Sûsî'nin (ö. 261/874) asıl adı Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyâd b. Abdillâh es-Sûsî'dir. İmam Sûsî, İran'ın Sûs şehrinde dünyaya gelmiştir.⁸⁸

⁸⁵ Ziriklî, **a.g.e.**, C.III, s. 41; Dâni, **a.g.e.**, s. 99-98; Öztoprak, **a.g.e.**, s. 97.

⁸⁶ Altıkulaç, "Ebû Amr b. Alâ", **DİA**, C.X, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 94-96.

⁸⁷ Dâni, **a.g.e.**, s. 5; Öztoprak, **a.g.e.**, s. 100-101.

⁸⁸ Dâni, **a.g.e.**, s. 5.

Kendisinden çok sayıda kişi hadis ve kıraat ilmi almıştır. Sûsî, Rakkî nisbesiyle zikredilmiş olup Rakka şeyhi olarak tanınmış ve ömrünün bir kısmını burada geçirmiştir. Kur'an derslerini Ebû Amr'ın önde gelen öğrencilerinden biri olan Yahyâ Mübârek el-Yezîdî'den almış, Ebû Amr kıraatinde kendisini geliştirmiş ve bu alanında güvenilir olarak kabul edilmiştir. Ayrıca hadis ve fıkıh alanıyla da ilgilenen Sûsî, Ahmed b. Hanbel'den bazı fikhî meseleleri nakletmiştir. Hicri 261 yılında ise Rakka'da vefat etmiştir.⁸⁹ Kıraat ilmindeki rumuzu **ye** (ي) harfidir.

1.1.5.4. İmam İbn Âmir (ö. 118/736)

Asıl adı Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî (ö. 118/736) olan İmam İbn Âmir'in doğum ve ölüm tarihleriyle ilgili farklı rivâyetler bulunmaktadır. Tâbiînden olan İmam İbn Âmir, Ürdün'ün Belka sınırındaki Ruhâb köyünde doğmuştur.⁹⁰ Dokuz yaşından vefat edene kadar Şam'da yaşamıştır. Şam'da kadılık ve Emevi Camisinde uzun zaman imamlık yapmıştır. İbn Âmir, kıraati ilmini Ebû Hâşim Mugîre b. Ebî Şihâb'dan almış olduğu rivayet edilmektedir. Mugîre b. Ebî Şihâb kıraati Hz. Osman'dan (r.a) öğrenmiştir. Ayrıca İbn Âmir, Hz. Osman'a (r.a.) Kur'ân-ı Kerîm okumuş olduğu rivayet edilmektedir.⁹¹

İbn Âmir Kıraati, ilk dönemlerde Yukarı Mezopotamya ve Şam'da yayılmış ve beşinci yüzyılın sonuna kadar okunmaya devam edilmiştir. Daha sonra bu bölgelerde Ebû Amr Kıraati okunmaya başlanmıştır. Günümüzde Sudan ve çevresinde bu kıraat okunmaya devam etmektedir. İbn Âmir 110 yıl yaşamış ve hicri 118 yılında Şam'da vefat etmiştir.⁹² İmam İbn Âmir'in kıraati, daha sonraki nesillere meşhur râvileri olan Hişâm ve İbn Zekvân aracılığıyla aktarılmıştır. Kıraat ilmindeki rumuzu ise **kef** (ك) harfidir.

⁸⁹ Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ebî Ya'lâ, **Tabakâtü'l-Hanâbile**, C.I, Kahire, Mektebetu's-Sunneti'l-Muhammediyye, 1952, s. 176, 177; Altıkulaç, "Sûsî", **DİA**, C.XXXVII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 576.

⁹⁰ Mahmûd Halil el-Husarî, **Ahsenu'l-Eser fi Tarihi'l-Kurrâi'l-Erba'ate Aşar**, Kahire, Mektebetu's-Sunneh, 2003, s. 34.

⁹¹ Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, C. XXIX, Beyrut, Dâru'l-Fıkr, 1995, s. 271-272.

⁹² Öztoprak, **a.g.e.**, s. 117-121.

1.1.5.4.1. Hişâm (ö. 245/859 [?])

İbn Âmir'in ilk râvisi olan İmam Hişâm'ın (ö. 245/859 [?]) asıl adı Ebû'l-Velîd Hişâm b. Ammâr b. Nusayr es-Sülemî ed-Dimaşkî'dir. İmam Hişâm, halife Mansûr döneminde Şam'da dünyaya gelmiştir. Babası oğlu Hişâm'ın ilme yönelmesi hususunda ona destek olmuştur. Hatta onun hacca giderek İmam Mâlik ve başka âlimlerle görüşmesini sağlamak için evini satmıştır. Hem hadis hem de kıraat âlimi olan Hişâm, uzun zaman Emeviyye Camisinde hatiplik yapmıştır. Şam kıraat ilminin önde gelen hocası ve kıraat hususunda imamet olan Eyyûb b. Temîm vefat edince yerine İbn Âmir kıraatinin ravileri olan Hişâm ve İbn Zekvân geçmiştir. İbn Zekvân vefat ettikten sonra ise İbn Âmir kıraatinin Hişâm rivayeti tercih edilmiştir. Hişâm hicri 245 yılında Şam'da vefat etmiştir.⁹³ Kıraat ilmindeki rumuzu **lâm** (ل) harfidir.

1.1.5.4.2. İbn Zekvân (ö. 242/857)

İbn Âmir'in ikinci râvisi olan İmam İbn Zekvân'ın (ö. 242/857) asıl adı Ebû Amr Abdullah b. Ahmed b. Beşîr b. Zekvân ed-Dimaşkî'dir. İmam İbn Zekvân Şam'da dünyaya gelmiştir. Kıraat ve hadis âlimi olan İbn Zekvân'ın Kütüb-i Sitte'de hadis rivâyetleri bulunmaktadır. İbn Zekvân kıraat ilmini Eyyûb b. Temîm'den okumuş ve hocası vefat edince onun yerine geçerek kıraat imamı olmuştur. Ayrıca Emeviyye Camisinin imam ve hatipliğini yapmıştır. Hicri 242 yılında ise Şam'da vefat etmiştir.⁹⁴ Kıraat ilmindeki rumuzu **mîm** (م) harfidir.

1.1.5.5. İmam Âsım (ö. 127/745)

Asıl adı Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî (ö. 127/745) olan İmam Âsım, Kûfe'de dünyaya gelmiştir.⁹⁵ İmam Âsım, kırâat-i seb'a imamlarının beşincisidir. Küçük yaşlarda iken sahabeden Ebû Rimse Rifâa b. Yesribî ve Hâris b. Hassân el-Bekrî ile görüştüğü için tâbiînden sayılmıştır. Güzel sesi ve güzel tilaveti olan Âsım için öğrencisi Şu'be ondan daha güzel okuyanı görmediğini söylemiştir.

⁹³ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihaye fi Tabakatu'l-Kurrâ*, thk. G. Bergstraesser, C.II, Lübnan, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006, s. 309; Öztoprak, *a.g.e.*, s. 121, 122.

⁹⁴ el-Husarî, *a.g.e.*, s. 44-45; Önen, *a.g.e.*, s. 125-126.

⁹⁵ Dâni, *a.g.e.*, s. 5.

Günümüzde İslam dünyasının büyük bir kısmı Âsım kıraatinin Hafs rivâyetini okumaktadır.⁹⁶

İmam Âsım, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'den Hz. Ali'nin kıraatini almıştır. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî Kur'an'ı Hz. Ali, Übey b. Kâb, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Mes'ûd'den (r.anhum) öğrenmiştir.⁹⁷ İbn Mes'ûd'un kıraatini ise Zir b. Hubeyş el-Esedî'den almıştır. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî vefat ettikten sonra kıraat hocası olarak hocasının yerini almıştır. Âsım'dan eğitim almak isteyen çok kalabalık bir öğrenci kitlesi olmuştur. İlk râvisi olan Hafs için Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den aldığı kıraati, İkinci râvisi olan Ebû Bekir b. Ayyâş için ise Zir b. Hubeyş'ten aldığı kıraati öğretmiştir. Âsım Kûfe'de vefat etmiştir.⁹⁸ İmam Âsım'ın kıraati daha sonraki nesillere meşhur râvileri olan Şu'be ve Hafs aracılığıyla aktarılmıştır. Kıraat ilmindeki rumuzu ise **nûn** (ن) harfidir.

1.1.5.5.1. Şu'be (ö. 193/809)

Şu'be'nin (ö. 193/809) asıl adı Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî'dir. İmam Şu'be, Kûfe'de doğmuştur. Kıraat ilmini erken yaşta alan İmam Şu'be, Kûfelilerin en çok güvendiği kıraat âlimlerinden biri olmuş fakat zaman geçtikçe Hafs'ın rivâyeti daha çok tercih edilmiştir. Bir rivayete göre kırk yıl süreyle hayatında her gün bir hatim yahut hayatı boyunca toplam on sekiz bin hatim tamamlamış olduğu söylenmektedir. Ömrünün son yirmi yılında kıraat ilmini okutmayı bırakmış ve kıraat ilmindeki vecihleri rivayet etmek için uğraşmıştır. Şu'be, kıraati Âsım'dan; Âsım, Zir b. Hubeyş'den; Hubeyş, Abdullah b. Mes'ûd'dan; Abdullah b. Mes'ûd ise Peygamber Efendimiz'den (s.a.v) almıştır.⁹⁹ Kıraat ilmindeki rumuzu **sâd** (ص) harfidir.

⁹⁶ Öztoprak, **a.g.e.**, s. 134-136.

⁹⁷ Dâni, **a.g.e.**, s. 101.

⁹⁸ İbnü'n-Nedîm, **a.g.e.**, s. 43; Altıkulaç, "Âsım b. Behdele", **DİA**, C.III, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 475-476.

⁹⁹ Zehebi, **A' lâmü'n-Nübelâ'**, C.VIII, 2. bs, Beyrut, Muessesetu'r-Risale, 1982, s. 495-508; Öztoprak, **a.g.e.**, s. 137-138.

1.1.5.5.2. Hafs (ö. 180/796)

Âsım'ın ikinci râvisi olan İmam Hafs'ın (ö. 180/796) asıl adı Ebû Ömer Hafs b. Süleymân b. el-Mugîre el-Esedî'dir. İmam Hafs, Kûfe'de dünyaya gelmiştir. Çocukluk yıllarını üvey babası olan Âsım'ın evinde geçirmiş olan İmam Hafs, üvey babasından kıraat ilmini öğrenmiş ve kıraatini güzel bir şekilde temsil etmiştir. Günümüzde Müslümanların çoğunluğu Kur'an'ı Hafs rivayetine göre okumaktadır. Ayrıca dünyadaki mushafların büyük bir kısmı Hafs rivâyetine göre yazılmaktadır. Hafs ve Şu'be rivayeti arasında beş yüz yirmi yerde farklılık bulunmaktadır. Bu farklılığın sebebi ise Hafs'a Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den aldığı kıraati, Ebû Bekir b. Ayyâş'a ise Zir b. Hubeyş'ten aldığı kıraati öğretmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Hafs, Bağdat ve Mekke'ye seyahat ederek hocasından aldığı kıraati okutmuş ve hicri 180 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁰ Kıraat ilmindeki rumuzu **ayn** (ع) harfidir.

1.1.5.6. İmam Hamza (ö. 156/773)

Asıl adı Ebû Umâre Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât et-Teymî el-Kûfî (ö. 156/773) olan İmam Hamza, Kûfe'de dünyaya gelmiştir. Fars asıllı olan İmam Hamza'nın bazı sahabeleri gördüğü rivâyet edilmektedir. On beş yaşındayken kıraat ilminde ileri bir seviyeye gelmiştir. İmamlık yapmış ancak geçimi için de yağ satarak ticaretle uğraşmıştır. Ayrıca fıkıh ve ferâiz konularında da kendini geliştirmiştir. Kıraat ilmini A'meş, Ca'fer es-Sadık, Talha b. Musarrif, Ebî İshak, Abdurrahmân b. Ebî Leylâ ve Humran b. A'yan'dan almıştır. Hocası Ebû Leylâ'nın huzurunda dört defa Kur'an-ı hatmetmiştir. Hamza Kur'an dersi verdiği öğrencilerinden ücret almamış ve hediye kabul etmemiştir. Hamza kıraati bir müddet Kûfe halkı tarafından benimsenmiş ve Kûfe Mescidinde okunmuştur. İlk asırlarda Mağrib'de de benimsenip okunmuş fakat daha sonra yerini Nâfi' kıraati almıştır. Hamza'nın hicri 156 yılında Hulvan'da vefat ettiği rivayet edilmiştir.¹⁰¹

¹⁰⁰ el-Husarî, **a.g.e.**, s. 53-54; Öztoprak, **a.g.e.**, s. 139-140.

¹⁰¹ Zehebî, **a.g.e.**, s. 111-112; Altıkulaç, "Hamza b. Habîb", **DİA**, C.XV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, s. 511-513.

İmam Hamza'nın kıraati, daha sonraki nesillere meşhur râvileri olan Halef ve Hallâd aracılığıyla aktarılmıştır. Kıraat ilmindeki rumuzu **fe** (ف) harfidir.

1.1.5.6.1. Halef (ö. 229/844)

Hamza'nın ilk râvisi olan Halef'in (ö. 229/844) asıl adı Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb (Tâlib) el-Esedî el-Bağdâdî el-Bezzâr dir. Vâsıt ile Cebbül arasındaki Femüssılh'de doğan İmam Halef, Bağdat'a yerleştiği için "Bağdadî" nisbesini almıştır. Halef on yaşında iken Kur'an'ı hıfzetmiş ve on üç yaşına geldiğinde Kur'an eğitimi vermeye başlamıştır. Halef, İmam Hamza'nın kıraatini onun meşhur talebelerinden olan Süleym b. Îsâ'dan, İmam Âsım'inkini Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Halîfe el-A'sâ'dan, İmam Nâfî'ninkini ise İshak el-Müseyyebî'den almıştır. İmam Halef, Hamza'nın ilk râvisi olmasıyla birlikte ayrıca kırâat-i aşere'de onuncu sırada yer almaktadır. Kırâat-i aşere'de onuncu sırada yer aldığından dolayı kendisine Halefû'l-Âşir denilmektedir. Halef hicri 229 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.¹⁰² Kıraat ilmindeki rumuzu **dâd** (ض) harfidir.

1.1.5.6.2. Hallâd (ö. 220/835)

Hamza'nın ikinci râvisi olan Hallâd'ın asıl adı (ö. 220/835) Ebû Îsâ Hallâd b. Hâlid eş-Şeybânî'dir. İmam Hallâd; Ebû Abdullah, eş-Şeybanî, İbn İsa ve Ebû İsa olarak da isimlendirilmiştir. Hallâd, Kur'an okuyuşunda ve kıraat ilminde seçkin bir yere sahip olmuştur. Kıraat ilmini Hamza'dan değil onun öğrencisi olan Süleym b. Îsâ'dan almış ve onun en sağlam öğrencisi olmuştur. Kûfe'de vefat etmiştir.¹⁰³ Kıraat ilmindeki rumuzu **kâf** (ق) harfidir.

1.1.5.7. İmam Kisâî (ö. 189/805)

Asıl adı Ebû'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî el-Kûfî (ö. 189/805) olan İmam Kisâî'nin künyesi Ebû'l-Hasen'dir.¹⁰⁴ İmam Kisâî'nin Kûfe'de yahut

¹⁰² Dâni, a.g.e., s. 7; Öztoprak, a.g.e., s. 197.

¹⁰³ Zehebî, a.g.e., s. 210; Dâni, a.g.e., s. 7; Öztoprak, a.g.e., s. 200.

¹⁰⁴ Dâni, a.g.e., s. 93.

Bağdat'ın kuzeyinde bulunan Bâhamşâ köyünde dünyaya geldiği rivayet edilmektedir. “Kisâî” ismiyle ünlü olmasının nedeninin bir rivayete göre onun aba giymesiyle ilişkili olduğu zikredilmiştir. Küçük yaşlarda Kûfe'ye giden Kisâî, öğrenme çağının ilk zamanlarını biraz boş geçirse de daha sonra ilme yönelmiştir. İmam Kisâî kıraat ilmini hocası Hamza b. Habîb, İsa b. Ömer el-Hamdânî ve Muhammed b. Ebî Leylâ'dan öğrenmiştir. Sonraki yıllarda konuşma esnasında bir kelimedede dil hatası yaptığı için kınanmış ve bunun üzerine Muâz b. Müslim Herrâ'dan nahiv ilmini almıştır. Daha sonra Basra'ya seyahat edip Halîl b. Ahmed'in verdiği derslere katılmıştır. Hocasının tavsiyesi üzerine sehayatlara çıkıp birçok Arap kabileye nahiv ilmini öğretmiştir. Hocası vefat edince yerine geçen Yûnus b. Habîb ile Kisâî'nin arasında cereyan eden ilmi tartışmalar neticesinde Yûnus Kisâî'nin ondan daha iyi olduğunu kabul ederek hocasının yerini ona teslim etmiştir.¹⁰⁵

Kisâî ömrünün sonuna kadar hem kıraat hem de Arap dili hususunda otorite olarak kabul edilmiştir. Arap dilinde Ferrâ ile beraber Kûfe ekolünün temsilcisi olmuştur. Vefatının Tûs yahut Renbeveyh köyünde olduğu söylenmektedir.¹⁰⁶ İmam Kisâî'nin kıraati daha sonraki nesillere meşhur râvileri olan Ebü'l-Hâris ve Dûrî aracılığıyla aktarılmıştır. Kıraat ilmindeki rumuzu **ra** (ر) harfidir.

1.1.5.7.1. Ebü'l-Hâris (ö. 240/854)

Kisâî'nin ilk râvisi olan İmam Ebü'l-Hâris'in (ö. 240/854) asıl adı Ebü'l-Hâris el-Leys b. Hâlid el-Bağdâdî'dir. İmam Ebü'l-Hâris'in hayatıyla ilgili pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Ebü'l-Hâris, kıraat ilmini hocası Kisâî'den almış ve onun meşhur öğrencilerinden biri olmuştur. Ayrıca hadis ilminde de güvenilir râvilerdendir.¹⁰⁷ Kıraat ilmindeki rumuzu **sîn** (س) harfidir.

¹⁰⁵ İbnü'n-Nedîm, **a.g.e.**, s. 44-45; Dâni, **a.g.e.**, s. 104-105; Altıkulaç, “Kisâî”, **DİA**, C.XXVI, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 69-70.

¹⁰⁶ Altıkulaç, “Kisâî”, s. 69-70.

¹⁰⁷ Zehebî, **a.g.e.**, s. 211; Öztoprak, **a.g.e.**, s. 215.

1.1.5.7.2. Dûrî (ö. 248/862 [?])

Kisâî'nin ikinci râvisi olan İmam Dûrî'nin (ö. 248/862 [?]) asıl adı Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilazîz el-Ezdî ed-Dûrî el-Bağdâdî'dir. İmam Dûrî aynı zamanda Ebû Amr'ın ilk râvisi olup kıraat ilmindeki rumuzu **te** (ت) harfidir.¹⁰⁸

1.1.5.8. İmam Ebû Ca'fer (ö. 130/747-48)

Asıl adı Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' el-Mahzûmî el-Medenî (ö. 130/747-48) olan İmam Ebû Ca'fer, tabiîndendir. İmam Ebû Ca'fer'in Peygamber Efendimizin (s.a.v.) hanımlarından Ümmü Seleme validemizin âzatlısı olduğu da rivayet edilmiştir. Medine'nin kıraat imamı olan İmam Ebû Ca'fer; Ebû Hüreyre, İbn Abbas ve Zeyd b. Sâbit gibi birçok sahabeye kıraat okumuştur. Kıraat imamlarından Nâfi' ise Ebû Ca'fer'e kıraat okumuştur. Ebû Ca'fer, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) vefatından elli üç yıl sonra Mescid-i Nebevî'de Kur'an eğitimi vermeye başlamış ve bunu ölene kadar sürdürmüştür. Kâbe'de imamlık yaptığı esnada Abdullah b. Ömer b. Hattâb'ın onun arkasında namaz kıldığı söylenmektedir. Hayırsever ve güzel Kur'an okuyuşuna sahip olan Ebû Ca'fer, Medine'de doksan yaşını aşkın iken vefat etmiştir.¹⁰⁹

İmam Ebû Ca'fer'in kıraati daha sonraki nesillere meşhur râvileri olan İbn Verdân ve İbn Cemmâz aracılığıyla aktarılmıştır. Kıraat ilmindeki rumuzu ise **elif** (إ) harfidir.

1.1.5.8.1. İbn Verdân (ö. 160/777 [?])

Ebû Ca'fer'in ilk râvisi olan İmam İbn Verdân'ın (ö. 160/777 [?]) asıl adı Ebû'l-Hâris İsâ b. Verdân el-Medenî'dir. İmam İbn Verdân Medinelidir. Kur'an-ı Kerîm'i Ebû Ca'fer ve Şeybe b. Nessâh'a okumuş bununla birlikte Nâfi'ye de tilavetini arz etmiştir. İbnü'l-Cezerî onun güvenilir ve sağlam bir râvi olduğunu söylemiştir. Zehebî onun Nâfi'den önce vefat etme ihtimalinden bahsetmiştir. İbnü'l-Cezerî'ye

¹⁰⁸ Dâni, **a.g.e.**, s. 5; Öztoprak, **a.g.e.**, s. 215.

¹⁰⁹ Muhammed Abbas el-Baz, **Mebahis fi İlmi'l-Kıraat Me'a Beyâni Usûli Rivâyeti Hafs**, Kahire, Dâru'l-Kalem, 2004, s. 70; Altıkulaç, "Ebû Ca'fer el-Kârî", **DİA**, C.X, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 116.

İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, thk. İhsan Abbas, C.VI, Beyrut, Dâru's-Sâdir, 1972, s. 313-314.

göre ise hicri 160 yılı dolaylarında vefat etmiştir.¹¹⁰ İmam İbn Verdân'ın kıraat ilmindeki rumuzu **be** (ب) harfidir.

1.1.5.8.2. İbn Cemmâz (ö. 170/786)

Ebû Ca'fer'in ikinci râvisi olan İmam İbn Cemmâz'ın (ö. 170/786'dan sonra) asıl adı Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Müslim b. Cemmâz ez-Zührî'dir. İmam İbn Cemmâz, Kur'ân-ı Kerîm'i Ebû Ca'fer, Şeybe b. Nessâh'a ve Nâfi'ye okumuştur. Bir rivayete göre İbn Cemmâz'ın öğrencilerine Nâfi' Kıraatini öğrettiği, kendi tercihinin ise Ebû Ca'fer Kıraati olduğu söylenilmiştir. Vefatıyla ilgili kesin bir bilgi olmamakla beraber Zehebî onun Nâfi'den önce yahut onunla aynı zamanda vefat ettiğini söylemiştir. Ayrıca hicri 170 yılından sonra vefat etmiş olduğu da rivayet edilmektedir.¹¹¹ Kıraat ilmindeki rumuzu **cîm** (ج) harfidir.

1.1.5.9. İmam Ya'kûb (ö. 205/821)

Asıl adı Ya'kûb İshâk b. Zeyd b. Abdillâh el-Hadramî (ö. 205/821) olan İmam Ya'kûb'un Basra'da doğmuş olduğu rivayet edilmektedir. İmam Ya'kûb'un babası ve dedesi dönemin Kur'an ve nahiv âlimlerindendir. Babasının dedesi de yine bu alanın meşhur âlimlerindendir. Ya'kûb bu aile ortamından beslenerek nahiv, fıkıh ve kıraat alanlarında kendini geliştirmiş ve kıraat alanında şöhret kazanmıştır. Basra kıraat imamı olan İmam Ya'kûb, Kur'ân-ı Kerîm hususundan birçok âlimden ders almıştır. Bu âlimlerden bazıları; Ebü'l- el-Münzir Sellam, Ebü'l-Eşheb el-Utâridî ve Şihâb b. Şurnufe'dir. Ayrıca Mekke, Medine, Şam ve Irak kıraatlerinde de kendini geliştirerek bu konudaki bilgisinden istifade edilmiştir. Ebû Amr'dan sonra Basra kıraat imamı olmuş ve Basra Camisinde yıllarca imamlık görevinde bulunmuştur. Seksen sekiz yaşında ise Basra'da vefat ettiği rivayet edilmektedir.¹¹²

¹¹⁰ Zehebî, **a.g.e.**, s. 111; Altıkulaç, "İbn Verdân", **DİA**, C.XX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 445; İbn Mihrân en-Nisâbüri, **el-Mebsût fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr**, thk. Sübey' Hamza Hâkimî, Şam, Mecmeu'l-Luğati'l-Arabiyye, 1980, s. 8-9.

¹¹¹ İbn Mihrân, **el-Mebsût fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr**, s. 10-11; Öztoprak **a.g.e.**, s. 229.

¹¹² Zehebî, **a.g.e.**, s. 157; Ebû Abdillâh Ahmed b. Ebî Ömer el-Enderâbî, **Kırâ'âtu'l-Kurrâ'i'l-Ma'rûfîn**, thk. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 1985, s. 135; Altıkulaç, "Ya'kûb el-Hadramî", **DİA**, C.XLIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 282-284.

İmam Ebû Ya'kûb'un kıraati daha sonraki nesillere meşhur râvileri olan Ruveys ve Ravh aracılığıyla aktarılmıştır. Kıraat ilmindeki rumuzu **ha** (ح) harfidir.

1.1.5.9.1. Ruveys (ö. 238/852)

Ya'kûb'un ilk râvisi olan İmam Ruveys'in (ö. 238/852) asıl adı Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Mütevekkil el-Lü'lû el-Basrî'dir. Basra'da doğduğu ve burada eğitim aldığı tahmin edilmektedir. Ya'kûb'un önde gelen öğrencisidir. İmam Ruveys, hocası Ya'kûb'a birkaç hatim okumuş ve hocası onun okuyuşunu her seferinde takdir etmiştir. Kıraat hususunda uzman olan Ruveys Basra'da vefat etmiştir.¹¹³ Kıraat ilmindeki rumuzu **ta** (ط) harfidir.

1.1.5.9.2. Ravh (ö. 233/847-48 [?])

Ya'kûb'un ikinci râvisi olan İmam Ravh'ın (ö. 233/847-48 [?]) asıl adı Ebû'l-Hasen Ravh b. Abdilmü'min b. Abde el-Basrî'dir. İmam Ravh hakkında verilen bilgiler ışığında onun Basra'da doğduğu söylenmektedir. Ravh kıraat ilmini hocası Ya'kûb'dan almıştır. Hocası Ya'kûb'un ikinci râvisi olarak seçilmesi, bu alanda onun uzman ve güvenilir olduğunu göstermektedir. Ravh yaklaşık 233 yılında vefat etmiştir.¹¹⁴ Kıraat ilmindeki rumuzu **ye** (ي) harfidir.

1.1.5.10. İmam Halef (ö. 229/844)

Asıl adı Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el-Esedî el-Bağdâdî el-Bezzâr (ö. 229/844) olan İmam Halef, aynı zamanda Hamza'nın ilk râvisidir. İmam Hamza'ya bazı vecihlerde muhalefet edip daha farklı tercihlerde bulunması sebebiyle kendisi on imamdandır biri sayılmaktadır. Bu sebepten ötürü kendisine iki râvi belirlenmiştir. İmam Halef kıraat ilminde onuncu sırada yer aldığı için "Halefû'l-Âşir" olarak zikredilmektedir.¹¹⁵ İmam Halef'in kıraati, daha sonraki nesillere meşhur

¹¹³ Enderâbî, **a.g.e.**, s. 136, 138-139; Altıkulaç, "Ruveys", **DİA**, C.XXXV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s. 274.

¹¹⁴ Enderâbî, **a.g.e.**, s. 135-136; Zehebî, **a.g.e.**, s. 214; Abdulhamit Birışık, **a.g.e.**, 138.

¹¹⁵ Dâni, **a.g.e.**, s. 7; Öztoprak, **a.g.e.**, s. 253.

râvileri olan İshak ve İdrîs aracılığıyla aktarılmıştır. Kıraat ilmindeki rumuzu **fe** (ف) harfidir.

1.1.5.10.1. İshak (ö. 286/899)

Halef'in ilk râvisi olan İmam İshak'ın (ö. 286/899) asıl adı Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Osmân el-Verrâk el-Mervezî'dir. Aslen Mervli olan İmam İshak hayatını Bağdat'ta geçirmiştir. İmam Hamza'nın kâtipliğini yaptığı için Verrâk lakabıyla şöhret bulmuştur. Kardeşi de kendisi gibi kâtip olması ve İmam Halef'e kâtiplik yapması dolayısıyla Verrâk lakabıyla anılmıştır. İmam İshak, kıraat ilmini hocası Halef'ten öğrenmiştir. İbnü'l-Cezerî'ye göre güvenilir olan İshak'ın Bağdat'ta vefat ettiği rivayet edilmektedir.¹¹⁶ Kıraat ilmindeki rumuzu **dâd** (ض) harfidir.

1.1.5.10.2. İdrîs (ö. 292/905)

Halef'in ikinci râvisi olan İmam İdrîs'in (ö. 292/905) asıl adı Ebû'l-Hasen İdrîs b. Abdilkerîm el-Haddâd el-Bağdâdî'dir. İmam İdrîs Bağdat'ta doğmuştur. Hocası Halef'ten ve Hamza'dan kıraat ilmini öğrenen İdrîs'in kıraat ilmindeki yeri oldukça önemlidir. Kıraat silsilesinde güvenilir bir halkayı oluşturan İdrîs, hicri 292 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.¹¹⁷ Kıraat ilmindeki rumuzu **kâf** (ق) harfidir.

1.1.6. Kıraat İmamlarının Rumuzlar Listesi

Tezimiz içerisinde karışıklığa sebep olmayacağına inandığımız kısımlarda ihtiyaç halinde bu rumuzlar imamlara delalet etmesi için kullanılmıştır.

¹¹⁶ İbn Mihrân, *el-Mebsût fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr*, s. 83; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr*, C.I, s. 188; Altıkulaç, "Verrâk, İshak b. İbrâhîm", *DİA*, C.XLIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 61.

¹¹⁷ İbn Mihrân, *el-Ğâye fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr*, thk. Muhammed Gıyâs el-Canbâz, 2. bs., Riyad, 1990, s. 129-130; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr*, C.I, s. 188; Öztoprak, *a.g.e.*, s. 254.

No	Kıraat İmamı	Rumuz	1. Râvi	Rumuz	2. Râvi	Rumuz
1	Nâfi‘	أ	Kâlûn	ب	Verş	ج
2	İbn Kesîr	د	Bezzî	هـ	Kunbül	ز
3	Ebû Amr	ح	Dûrî	ط	Sûsî	ي
4	İbn Âmir	ك	Hişâm	ل	İbn Zekvân	م
5	Âsım	ن	Şu‘be	ص	Hafs	ع
6	Hamza	ف	Halef	ض	Hallâd	ق
7	Kisâî	ر	Ebü’l-Hâris	س	Dûrî	ت
8	Ebü Ca‘fer	أ	İbn Verdân	ب	İbn Cemmâz	ج
9	Ya‘kûb	ح	Ruveys	ط	Ravh	ي
10	Halef	ف	İshak	ض	İdrîs	ق

Tablo 1.1: Son üç kıraat imamı ve râvilerin rumuzları

Tabloda geçen son üç kıraat imamı ve râvilerin rumuzları kaynaklarda diğerleriyle aynı şekilde geçmektedir. Bu durumun herhangi bir karışıklığa sebep olmaması için son üç kıraat imamı ve râvi rumuzlarının üzeri fethalanmıştır.

1.2. Kıraat İlminin Müstakil Bir İlim Haline Gelmesi

1.2.1. Kıraatlerin Tedvini

Hız. Osman’ın istinsah ettiği mushaflar, çok kısa bir süre içinde tüm İslam âlemine yayılmış ve ardından noktalama yapılmasıyla birlikte herkes tarafından okunmaya başlamıştır. Böylece mushafların gönderildiği şehirler, zamanla kıraat

merkezi olmaya başlamıştır. Kıraat eserlerinin yazılmasının hicri yetmişli yıllara dayanması ve kıraat âlimlerinin çoğunun tâbiîn'den olması bu ilimde kısa sürede büyük bir mesafe katedildiğini göstermektedir. İlk üç asırda Mekke, Medine, Kûfe, Şam ve Basra şehirlerine gönderilen Kur'ân-ı Kerîmlerle birlikte kıraat ilmi buralarda daha çok yoğunlaşmış daha sonrasında fetihlerle birlikte Kuzey Afrika, Mısır, İran, Endülüs, Anadolu ve Orta Asya'ya kadar yayılmıştır.¹¹⁸

Tedvin döneminin önde gelen isimlerinden biri İbn Mücâhid'dir. İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâ'ât adlı kitabıyla kıraatleri kırâat-i seb'a olarak sınırlandırıp sistemleştirmiş olup yedili sistem onunla birlikte ortaya çıkmıştır. İbn Mücâhid'den sonraki çalışmalarda Kitâbü's-Seb'a oldukça önemli olmuş ve çalışmalar onun etrafında şekillenmiştir.¹¹⁹ Tedvin döneminin en önemli isimlerinden bir diğeri İbnü'l-Cezerî olup kırâat-i aşere alanında çalışmalar yapmış, ancak sadece belli rivâyetlerle yetinmemiş, kendinden önceki farklı rivâyetleri de aktarmak istemiştir.¹²⁰

1.2.2. Kıraat Dönemleri

Kıraat dönemleri; rivayet, ihtiyar ve iştihar olarak üç dönemde incelenmiştir.

1.2.2.1. Rivâyet Dönemi

Fetih hareketleriyle birlikte Kur'an eğitimi belli sahabeler tarafından aktarılmıştır. Her şehirde bir sahabe kıraat ilmi konusundaki bilgisiyle öne çıkmış ve bulunduğu şehirde kıraati yaygınlık kazanmıştır. Böylece bölge ve şehirlerin kıraati birbirinden farklılaşmıştır. Nitekim Basra halkı, Ebû Mûsâ el-Eş'arî; Kûfe halkı, Abdullah b. Mes'ûd; Şam halkı ise Übey b. Kâ'b'ın okuyuşunu takip etmiştir.¹²¹

Rivâyet döneminde Kur'an bilgisi yönüyle belli sahabeler öne çıkmıştır. Öne çıkan bu sahabeler “Übey b. Kâ'b (r.a.), Ebû'd-Derdâ (r.a.), Muâz b. Cebel (r.a.), Ebû

---

¹¹⁸ Birışık, **a.g.e.**, s.73.

¹¹⁹ Mehmet Emin Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, 2. bs., Ankara, Otto Yayınları, 2020, s. 56.

¹²⁰ Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, s. 88.

¹²¹ Mekî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, **el-İbâne an Me'âni'l-Kırâat**, thk. Abdulfettah İsmail Şelebi, Mısır, Dâru'n-Nahda, 1977, s. 48.

Zeyd (r.a.) ve Zeyd b. Sâbit'tir (r.a.)."¹²² İbn Mücahid'in kıraat silsilesinde ismi geçen sahabelerden bazıları ise "Ebû Hüreyre (r.a.), Übey b. Kâ'b (r.a.), İbn Abbas (r.a.), Hz. Âişe (r.anha), Ümmü Seleme (r.anha), Hz. Ali (r.a.) ve İbn Mes'ûd'dür (r.a.)."¹²³

1.2.2.2. İhtiyar Dönemi

İhtiyar kelimesi sözlükte "seçmek ve tercih etmek" gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁴ İhtiyar kelimesi kıraat ilminde, kıraat vecihlerinden birinin diğerine tercih edilmesi demektir. İhtiyar dönemi denilmesinin sebebi ise kıraat imamlarının kendilerinden önceki kıraat okuyuşlarından bir seçkide bulunup kendi kıraatlerini oluşturmalarındandır. Kıraat imamlarının kendi ihtiyarlarını oluşturmasıyla her imamın kendisine nispet edilen okuyuşuna ihtiyar denilmiştir. İhtiyar kelimesi, bu döneme özel bir kavram olarak "ihtiyaru Hamza ve ihtiyaru Âsım" şeklinde kullanılmış olup bu süreçte kıraat ilminde ihtisaslaşmaya başlanıldığı görülmektedir.¹²⁵

Kıraat vecihleri tercih edilirken en sahih vechin tercih edilmesine özen gösterilmiştir. Nitekim İbnü'l-Cezerî bu konu hakkında şöyle söylemiştir: *"Sonra kurrâ çoğaldı ve farklı ülkelere yayıldılar. Onları diğer nesiller takip etti. İçlerinde tilavet yönünden iyi olan rivâyet ve dirâyet yönüyle şöhret bulan kimseler vardı. Aralarında nitelik bakımından eksik olanlar da vardı. Bu sebeple aralarındaki ihtilaf arttı ve zapt azaldı. Neredeyse sahih kıraat ile bâtil olan birbirine karışacaktı ki ümmetin kıraat konusuna vâkıf olan âlimleri ortaya çıktılar ve bu konu için oldukça çabaladılar. Sahih olan kıraatleri toplayıp belirleyip vecihleri ve kıraatleri sahiplerine isnat ettiler. Meşhur olan ile şaz olanı, sahih olan ile sadece bir kişi tarafından okunanı birbirinden ayırdılar. Bunu da kıraat alanında doğru olanı yerleştirmek ve bir takım prensipler ortaya koymak suretiyle gerçekleştirdiler."*¹²⁶

¹²² Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zuhri, **Kitabu't-Tabakati'l-Kebir**, thk. Ali Muhammed Ömer, C.II, Kahire, Mektebetu'l-Haneci, 2001, s. 306.

¹²³ Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, s. 29.

¹²⁴ **Lisânü'l-'Arab**, "ha-ye-ra" md.

¹²⁵ Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, s. 32.

¹²⁶ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr**, CI, Mısır, el-Matba'atu't-Ticariyyeti'l-Kubra, 2009, s. 9.

1.2.2.3. İştihar Dönemi

İhtiyar döneminde çok sayıda kişinin kıraatinin kabul edildiği ve bu kıraatlerden bir ihtiyar oluşturulduğu görülmektedir. Ancak zamanla bu ihtiyarlardan bazıları kabul görüp öne çıkmış diğerleri ise kabul görmemiştir. İştihar döneminden bahseden Ebü'l-Fazl er-Râzî'ye göre öncelikle beş şehirden beş ihtiyar şöhret kazanmış, diğer ihtiyarların şöhret kazanması ise daha sonra olmuştur. Râzî'ye göre bu beş şehirde beş kurrânın öne çıkmasının sebebi, ilim ve kültür merkezi olması ve ilmî olarak bu şehirlerin ilim adamlarına yön veriyor olmasıdır.¹²⁷ İbnü'l-Cezerî'ye göre ise beş şehrin önde gelen ilim adamları aynı zamanda diğer ilim erbabının önderidir.¹²⁸

1.2.3. Kıraat İlminde Kullanılan Kavramların Oluşum Süreçleri

Kıraatler kendi içerisinde sahih, mütevâtir ve şaz kıraat olarak üç kısma ayrılmıştır. **Sahih kıraat**; sağlam (muttasıl) bir senedi olan, Hz. Osman istinsah ettiği mushaflarından birine uyan ve bir vecihle de olsa Arap gramerine uygun olan kıraattir.¹²⁹ **Mütevâtir kıraat**, yanlış üzere aklen ittifak edilmesi mümkün olmayan bir topluluğun başka bir topluluğa nakletmesine denilmektedir.¹³⁰ **Şaz kıraat** ise sahih kıraatlerin bir veya daha fazla şartını taşımayan kıraatlere söylenmektedir.¹³¹

Kıraat ilmi; yedi, on ve on dört olarak tasnif edilmiştir. İbn Mücâhid tasnifine göre **kırâat-i seb'a**'da; Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâi kıraatleri mevcuttur. İbnü'l-Cezerî, yedi kıraate ek olarak aynı şartları taşıyan Ebû Ca'fer, Yâkûb ve Halefü'l-Âşir'i ekleyerek onlu sistem olan **kırâat-i aşere**'yi tasnif etmiştir. On dörtlü sistem olan **kırâat-i erba'ate aşer** tasnifine göre on kıraate ek olarak İbn Muhaysın, Yezîdî, Hasan-ı Basrî ve A'meş kıraatleri ilave edilmiştir.¹³²

¹²⁷ Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, s. 46.

¹²⁸ İbnü'l-Cezerî, **Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn**, s. 220.

¹²⁹ Önen, **a.g.e.**, s. 69-70.

¹³⁰ Önen, **a.g.e.**, s. 73.

¹³¹ Birişik, **a.g.e.**, s. 24, 25.

¹³² Birişik, **a.g.e.**, s. 25.

Kıraat ve Kur'an kelimesiyle aynı kökte türeyen "kârî, kurrâ, mukrî" kelimeleri de sıkça kullanılan kıraat terimidir. **Kârî** terimi, Kur'an-ı Kerîm'i okuyan kişiye, bu kelimenin çoğulu olan **kurrâ** terimi Kur'an kıraatleri konusunda geniş bilgisi olan kişiye denilmektedir. **Mukrî** terimi ise Kur'an kıraatlerini kesintisiz ve sağlam bir isnatla almış bir hocadan ağızdan ağıza riayet eden âlime söylenmektedir. Kıraat terimlerinden bir diğeri de râvi, rivâyet ve vecih terimleridir. Kur'an kıraatlerini doğrudan veya dolaylı (vasıtalı) olarak nakleden kişiye **râvi**, nakleden kişiye (râvi) dayandırılan kıraate de **rivayet** denilmektedir. **Vecih** kelimesi ise okuyuş farklılıkları için söylenmektedir.¹³³

1.2.4. Kıraat İlminin Önemli Temsilcileri ve Eserleri

1.2.4.1. İbn Mücâhid (ö. 324/936)

Asıl adı Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî (ö. 324/936) olan İbn Mücâhid, Bağdat'ta doğmuş ve hayatını Bağdat'ta geçirmiştir. İbn Mücâhid'in yaşadığı dönemde kıraati kendisinden daha iyi bilen kimse yoktur. İbn Mücâhid kıraati; Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâi şeklinde yedi kıraat olarak sınırlandıran ilk kişi olup kıraatleri bir araya getirirken Kur'an-ı Kerîm'in yedi harf üzerine indirilmiş olmasını öne sürmüştür.¹³⁴

İbn Mücâhid Ebû'z-Za'râ Abdurrahman b. Abdûs'tan kıraat dersleri almıştır. İbn Mücâhid, İbn Kesîr, Hamza, Kisâi, Ebû Amr'ın kıraati için birkaç hatim; Nâfi'nin kıraati için yaklaşık yirmi hatim okumuştur.¹³⁵ İbn Mücâhid'in bazı eserleri şöyledir: *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâ'ât*, *Kitâbü's-Şevâz fi'l-Kırâ'ât*, *İhtilâfü Kurrâ'i'l-Emsâr*, *el-Kırâ'âtü'l-Kebîr*, *el-Kırâ'âtü's-Sağîr*, *Kırâ'atü'n-Nebî* ve *İnfirâdü'l-Kurrâ'i's-Seb'a*.¹³⁶

¹³³ Birışık, **a.g.m.**, s. 425-432.

¹³⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-funûn*, thk. Kilisli Muallim Rifat – Şerefeddin Yaltkaya, C.I, İstanbul, 1941, s. 53; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**, C.I, s. 128, 130; İbnü'n-Nedîm, **a.g.e.**, s. 47; Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, **a.g.e.**, C.II, s. 520; Yaşar Akaslan, **Kıraat İlminin Temel Kaynakları**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021, s. 19-20.

¹³⁵ Akaslan, **Kıraat İlminin Temel Kaynakları**, s. 20; Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs İbn Mücâhid **Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâ'ât**, thk. Şevkî Dayf, Mısır, Dâru'l-Maârif, 1980, s. 88, 92, 97, 98, 99.

¹³⁶ Altıkulaç, "İbn Mücâhid", **DİA**, C.XX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 214-215.

1.2.4.2. Mekkî (ö. 437/1045)

Asıl adı Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045) olan İmam Mekkî, Kayrevan'da dünyaya gelmiştir. On üç yaşına kadar burada kalıp ilk eğitimini burada alan, sonrasında ise altı ay Kahire'ye giden Mekkî, orada Kur'an'ı ezberlerleyip bazı ilimleri almıştır. İkinci kez Mısır'a giden Mekkî, aynı yıl hacca gitmiş ve Mısır'ın önemli kıraat âlimlerinden eğitim almıştır. Daha sonra Mekke'ye gitmiş ve orada da meşhur âlimlerden ilim tahsil etmiştir. Hayatının sonraki kısımlarını Endülüste geçirmiş, Kurtuba'da kıraat dersleri vermiş, daha sonra imamlık ve hatiplik görevlerine getirilmiştir.¹³⁷

Mekkî, kıraat ve birçok alanda fazlaca öğrenci yetiştirmiş ve yine birçok eser yazmıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır: *el-Keşf 'an Vücûhi'l-Kırâ'âti's-Seb'* ve *İlelihâ ve Hucecihâ, er-Ri'âye li-Tecvîdi'l-Kırâ'e ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve, et-Tefsîrâ fi'l-Kırâ'âti's-Seb'*¹³⁸ ve *el-İbâne 'an Me'âni'l-Kırâ'ât*.¹³⁹

1.2.4.3. Dâni (ö. 444/1053)

Asıl adı Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dâni (ö. 444/1053) olan İmam Dâni'nin Kurtuba'da doğduğu söylenmektedir. Kendisine ilk olarak "İbnü's-Sayrafi" denilse de uzun yıllar yaşadığı Dâniye'ye nisbetle "Dâni" olarak meşhur olmuştur. Eğitim hayatına on dört yaşında başlayan Dâni; Kurtuba, Sarakusta, Beccâne gibi pek çok sahil şehrinde birçok hocadan eğitim almıştır. Babası vefat ettikten dört yıl sonra Mısır, Mekke, Medine ve Kayrevan'a ilmî seyahatler yapmış ve birçok hocadan kıraat, tefsir, hadis ve fıkıh öğrenmiştir. Daha sonra İspanya'daki Belensiye eyaletindeki bir liman şehri olan Dâni'ye yerleşmiş ve vefat edene kadar orada yaşamıştır. Dâni,

¹³⁷ İbnü'l-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, C.III, Kahire, 1986, 313, 319; Zehebî, *a.g.e.*, s. 394; Altıkulaç, "Mekkî, Ebû Tâlib", *DİA*, C.XXVIII, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 575-576.

¹³⁸ *et-Tefsîrâ fi'l-Kırâ'âti's-Seb'*: Yedi kıraat imamlarının râvilerini iki râvi olarak sınırlayan ilk eserlerden biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Altıkulaç, "Mekkî, Ebû Tâlib", s. 575-576.

¹³⁹ Altıkulaç, "Mekkî, Ebû Tâlib", s. 575-576.

yaklaşık doksan hocadan eğitim almış, başta kendi oğlu olmak üzere pek çok öğrenci yetiştirmiş ve birçok eser yazmıştır.¹⁴⁰

Eserlerden bazıları şunlardır: *Câmi 'u'l-Beyân fi'l-Kırâ'âti's-Seb', et-Teysîr fi'l-Kırâ'âti's-Seb', el-Mûdih li-Mezâhibi'l-Kurrâ' ve'Htilâfihim fi'l-Fethi ve'l-Îmâle, et-Ta'rîf fi'Htilâfi'r-Ruvât 'an Nâfi ve el-Müktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ'.*¹⁴¹

1.2.4.4. Şâtıbî (ö. 590/1194)

Asıl adı Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtıbî er-Ruaynî (ö. 590/1194) olan İmam Şâtıbî, Endülüs'ün Belendiye eyaletine bağlı olan Şâtibe şehrinde doğmuştur. İmam Şâtıbî, küçük yaşlarda Kur'an'ı ezberleyerek ilim hayatına adım atmıştır. Oldukça zeki ve ilme meraklı olan İmam Şâtıbî Kur'an ezberinin yanında nahiv ve lügat ilmini de almıştır. İmam Şâtıbî genç yaşlarında Şâtibe'de vaizlik ve hatiplik yapmıştır. Daha sonra Belensiye'de önde gelen âlimlerden kıraat ilminin yanı sıra tefsir, hadis, nahiv ve fıkıh derslerini almış olup kendi şehrine geri dönerek hocalık yapmıştır. Hac görevini yerine getirdikten sonra ise Kahire'ye yerleşip orada evlenmiş hatta ölümüne kadar orada bulunmuştur.¹⁴²

Kıraat ilminde otorite kabul edilen İmam Şâtıbî'nin geniş bir ilmî birikime sahip olduğu ve birçok insanın uzak bölgelerden Kahire'ye gelerek kendisinden ilmî konuda istifade etmek istediği nakledilmektedir. İmam Şâtıbî'nin eserlerinden bazıları şunlardır: *Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî (eş-Şâtıbiyye)*¹⁴³, *'Akiletü Etrâbi'l-Kasâ'id fî Esne'l-Makâsıd, Kasîde Dâliyye ve Manzûme fî Zâ'âti'l-Kur'ân ve Nâzimetü'z-Zehr.*¹⁴⁴

¹⁴⁰ Dâni, *el-Urcûzetü'l-Münebbihe 'ala Esmâi'l-Kurrâ ve'r-Ruvât ve Usûli'l-Kırâât ve 'Akdi'd-Diyânât bi't-Tecvîd ve'd-Delâlat*, thk. Muhammed b. Meckân Cezâirî, Riyad, Dâru'l-Muğnî, 1999, s. 81-82; Zehebî, *a.g.e.*, s. 406, 407.

¹⁴¹ Abdurrahman Çetin, "Dâni", *DİA*, C.VIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 459-461.

¹⁴² Ziriklî, *a.g.e.*, C.V, s. 180. Abdurrahman Çetin, "Şâtıbî, Kâsım b. Firruh", *DİA*, C.XXXVIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s. 376-377.

¹⁴³ eş-Şâtıbiyye, kıraat ilminde en çok rağbet gören eserlerden biri olup yedi kıraati içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çetin, "Şâtıbî, Kâsım b. Firruh", s. 376-377.

¹⁴⁴ Akaslan, *Kıraat İlminin Temel Kaynakları*, s. 157-158.

1.2.4.5. İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)

Asıl adı Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429) olan İbnü'l-Cezerî, Şam'da doğmuş ve çocukluğunu burada geçirmiştir. İbnü'l-Cezerî olarak anılması Cezire-i İbn Ömer'e yani bugünkü Şırnak'a bağlı Cizre ilçesine nispet edilmesinden dolayıdır. Kur'an hıfzını tamamlayan İbnü'l-Cezerî, Şam'daki hocası İbrahim Hamevî'ye kıraat-i seb'ayı okumuş, bununla birlikte döneminin otorite ve önde gelen âlimlerinden kıraat eğitimi almıştır.¹⁴⁵

İbnü'l-Cezerî, çocukluk döneminden sonraki hayatını ilmi amaçlı seyahatlerle geçirmiştir. Birçok kez Mısır ve Şam arası gidip gelmiş ve daha sonrasında Mısır'a yerleşmiştir. İbnü'l-Cezerî, yaptığı seyahatlerde yine birçok âlime okuyarak kıraat tahsiline devam etmiştir. On sekiz yaşındayken Emevî Camisinde verdiği kıraat dersleriyle meşhur olmuş ve Endülüs, Hindistan, Fas, Tunus, Anadolu gibi bölgelerden öğrenciler ondan ders almak için gelmiştir. Yıldırım Bayezid'in davetiyle Bursa'ya gelerek Ulu Camii Yıldırım Bayezid Dâru'l-Kurrâ'sında hem Yıldırım Bayezid'in çocuklarını hem de birçok talebeyi yetiştirmiştir. İbnü'l-Cezerî Bursa'da en-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr adlı eserini yazmıştır.¹⁴⁶

Ankara savaşından sonra İbnü'l-Cezerî, Timur'un isteği üzerine Keş şehrinde kurulan Timur Medresesine iki yıl müderris olmuş ve burada eser telif etmiştir. Timur'un ölümünden sonra ise Buhara, Yemen, Mekke, Kahire, Basra Şiraz gibi birçok beldeye gitmiştir. İbnü'l-Cezerî, başta kıraat olmak üzere hadis, tefsir, kelâm, tarih, tasavvuf, siyer gibi İslami ilimlere hayatını adanmıştır. Telif ettiği eserlerden bazıları şunlardır: *en-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr*, *ed-Dürre fi Kırâ'âti's-Selâseti'l-Mütemmeme li'l-'Aşere*¹⁴⁷, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr*, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-*

¹⁴⁵ Ziriklî, **a.g.e.**, C.VII, s. 45; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C.I, s. 7; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", s. 551-557.

¹⁴⁶ Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâ'İku'n-nu'Mâniyye fi 'Ulemâ'i'd-Devleti'l-'Osmâniyye*, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, s. 25; Akaslan, *Kıraat İlminin Temel Kaynakları*, s. 220.

¹⁴⁷ Bu kitap İmam Şâtîbî'nin Hırzû'l-Emânî'sindeki yedi kıraati on kıraate tamamlamak için yazılmış olup 240 beyitten oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", s. 551-557.

*Kırâ'âtî'l-'Aşr, Mukaddimetü'l-Cezerî, Müncidü'l-Mukri'în ve Mürşidü't-Tâlibîn ve et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd.*¹⁴⁸

1.3. Kur'an Kıraatlerinin Arap Diliyle İlişkisi

Kıraat ilmi doğrudan Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili olan bir ilimdir. Kur'an dilinin Arapça olması hasebiyle kıraat ilminin Arap diliyle ilişkisi bulunmaktadır. Kıraat ilminin Arap diliyle olan bir ilişkisi yedi harf konusuyla ilgilidir. Kur'an'ın yedi harf üzerine inmesi hususunda yapılan bazı yorum ve görüşler, Kur'an'ın farklı lehçeler üzerine inmiş olması hususundadır. Nitekim Arap dilinde birçok lehçe bulunduğu gibi Kur'an'da da farklı lehçelerin olması söz konusu olup bu lehçeler arasında farklılıklar mevcuttur. Kıraat farklılığının Arap diliyle olan bir diğer ilişkisi ise sahih kıraatler tespit edilirken bir vecihle bile olsa Arap diline (gramerine) uyması şartının sunulmuş olmasıdır.¹⁴⁹

Bakara sûresinin 85. âyetinde geçen “أَسْرَى” kelimesi Kur'an'ın farklı lehçeler üzerine inmiş olması hususuna örnek teşkil etmektedir. “أَسْرَى” kelimesi kıraatler açısından “أَسَارَى” ve “أَسْرَى” olarak iki şekilde okunmaktadır. Çoğunluk “أَسَارَى” olarak elifli okurken Hamza “أَسْرَى” şeklinde elifsiz okumuştur.¹⁵⁰ Lehçe açısından bakıldığında Ferrâ'ya göre her iki okuyuş da Arap dilinde kullanılmakta olduğunu belirtmiştir. Her iki okuyuştaki kelimenin tekili “أَسِير” şeklinde olup Hicaz ehli bu kelimeyi “أَسَارَى” olarak Necid halkı ise “أَسْرَى” olarak çoğul yapmaktadır.¹⁵¹

Arap diline uygunluk şartına bakıldığında kıraat-sarf ilişkisi; isim, fiil ve harflerde olan değişikliklerle ilgilidir. Kıraat nahiv ilişkisi ise sıfat, mübtedâ, haber, atıf, edatlar, izâfet terkîbi, bedel, muzârî fiilin i'râbı, takdim-te'hir ve kelimenin

¹⁴⁸ Akaslan, **Kıraat İliminin Temel Kaynakları**, s. 221, 222.

¹⁴⁹ Birişik, **a.g.e.**, s. 155, 156; Ali Haydar Öksüz, Cemil Küçük, “Zâdül-Mesîr Tefsirindeki Kıraat Farklılıklarının Arap Dili İle İlişkisi”, **Kilitbahir ÇOMÜ İlahiyat Dergisi**, sy. 26, 2022, s. 4, 5.

¹⁵⁰ İbn Mücâhid, **Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kirâ'ât**, s. 282.

¹⁵¹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, **Zâdül-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr**, thk. Züheyr eş-Şâvîş, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2002, s. 74.

tenvinli veya tenvinsiz okunuşu gibi konuları içermektedir. Kelimenin tenvinli yahut tenvinsiz okunuşuna dair örnek Tevbe sûresinin 30. âyetinde geçmektedir. Âyette geçen “عَزِيزٌ” kelimesi tenvinli ve tenvinsiz olarak iki şekilde okunmaktadır. “عَزِيزٌ” şeklinde tenvinli okuyanlar; Âsım, Kisâî ve Ya’kûb olup diğer kıraatler ise “عَزِيزٌ” şeklinde tenvinsiz okumuştur.¹⁵²

---

¹⁵² İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 577; Öksüz, **a.g.m.**, s. 11,18,19.

İKİNCİ BÖLÜM

30. CÜZ'DE KIRAAT FARKLILIĞI OLAN İSİM VE FİİLLERİN VEZİNLERİ

2.1. Sarf İlmi

Arap dilinin kelime yapısıyla ilgili bir alan olan sarf, sözlükte “döndürmek, çevirmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵³ Terim olarak sarf, talep edilen manayı elde etmek amacıyla kelimenin aldığı şekil ve türeme kurallarından bahseden ilimdir. Aynı kökten gelen tasrif kelimesi ise sözlükte değiştirmek anlamına gelmektedir. Terim olarak bu kelime bir lafızdan farklı sözcükler ve anlamlar elde etmek manasına gelmektedir.¹⁵⁴

Sarf ilmi, amelî ve nazarî olarak iki şekilde kullanılmaktadır. Amelî sarf, masdar veya mâzi fiil gibi asıl olarak kabul edilen kelimeyi anlam veya lafız ile ilgili bir maksat için farklı isim ve fiil vezinlerine tasrîf etmektir. Nazarî sarf ise İ‘rab ve binâ dışındaki kelimelerin kurallarını inceleyen ilimdir. Müteahhir dilciler sarf ilmi ile tasrîf ilmini eş anlamlı kabul etmektedir. Ancak Sîbeveyhi gibi kadim dilciler; sarf ilmini nahiv ilminin bir bölümü, tasrîf ilmini ise sarf ilminin bir cüzü saymaktadır.¹⁵⁵

Sarf ilmi, İslâm’ın başlangıcından beri nahiv ilminin içerisinde bulunmaktadır. Her iki ilmin de içerisinde olduğu gramer çalışmalarının başlanmasına sebep olan en önemli faktörlerden biri, fetihlerle birlikte Arapların acemlere karışarak lahn yapmaları olayı ve Kur’ân-ı Kerim’i okurken hata yapmadan doğru okunması durumudur.¹⁵⁶ Bu durumun önüne geçmek için Ebü’l-Esved Ed-Düelî nahiv ilminin kurallarını koyarak nahiv ilminin kurucusu olmuştur. Ebü’l-Esved Ed-Düelî nahiv ilminin temelini Hz. Ali’den (r.a.) aldığı söylenmektedir.¹⁵⁷

¹⁵³ Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, **es-Sarfü’l-Arabî Ahkâm ve Meânî**, Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 2013, s. 9; **Mekâyîsu’l-Luga**, “sa-ra-fe” md.; **Lisânü’l-Arab**, “sa-ra-fe” md.

¹⁵⁴ Abdullah Kızılcık, **Uygulamalı Arapça Dilbilgisi**, İstanbul, Ravza Yayınları, 2012, s. 11.

¹⁵⁵ Hulusi Kılıç, “Sarf”, **DİA**, C.XXXVI, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 136-137.

¹⁵⁶ Demirayak, **a.g.e.**, s. 329.

¹⁵⁷ İbnü’n-Nedîm, **a.g.e.**, s. 59; Soner Gündüzöz, “Nahiv ve Sarf İlimlerinin Doğuşu Üzerine”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 9, 1997, s. 296-297.

Sarf ve nahiv ilmi, ilk dönemlerde ayrı ayrı müstakil bir ilim olmayıp “morfoloji” ve “sentaks” ilimlerini içerisine alan “el-Arabiyye” şeklinde tek bir ilim halindedir. İlk dönem dilcilerine göre “el-Arabiyye” ifadesi “en-Nahv” anlamındadır.¹⁵⁸ Dil âlimleri nahiv adı altında sarf ilmine de önem vermiş ve kitaplarında sarf ile ilgili konulara yer vermiştir. Nitekim Sîbeveyhi’nin eseri olan *el-Kitâb*’ı¹⁵⁹ ve daha sonra gelen dil âlimleri tarafından nahive dair yazılan birçok eserin ikinci yarısı çoğunlukla sarf ilmiyle ilgili konuları içermektedir.¹⁶⁰

Sarf ilmi, hicri ikinci yüzyılın ortalarına kadar nahiv ile beraber değerlendirilmiş olup daha sonra yavaş yavaş nahivden ayrılmıştır. Üçüncü yüzyılda ise “Sarf” adıyla ayrı bir ihtisas alanı haline gelmeye başlamıştır.¹⁶¹ Sarf ilminin kurucusu olan ve onu müstakil bir hale getiren kişinin günümüze ulaşan ilk sarf eserini yazmış olması hasebiyle Ebû Osman el-Mâzinî (ö. 154/771) olduğu kabul edilmiştir. el-Mâzinî, *Kitâbu’t-Tasrîf*’i isimli sarf kitabını Sîbeveyhi’nin *el-Kitâb* adlı eserinden yararlanarak yazmıştır.¹⁶²

2.1.1. Sarf İlminin Konusu

Sarf ilminde mebnî isimler, câmid fiiller ve harflerden hariç çekimli fiil kökünden türeyen fiillerle isimler kapsamında mücerred (aslî) ve mezîd kalıplar, bunlara ârız olan harf ve hareke farklılıkları anlamına gelen ibdâl, kalb, idğam, i’lâl, ve imâle konuları ele alınmaktadır. Ayrıca kök ve türemiş fiil kalıplarına ait isimlerden olan masdar çeşitleri ile ism-i fâil, ism-i mef’ûl, sıfat-ı müşebbehe, zamân, mekân, mübalağa sîgaları, ism-i tafdîl, alet isimleri, mensub ve musaggar isimler, müfred-tesniye-cemi‘ ve müennes-müzekkler konuları zikredilmektedir.¹⁶³

¹⁵⁸ Rıfat Akbaş, “Sarf İlminin Tarihi ve Kavramları Üzerine”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 45, 2019, s. 254.

¹⁵⁹ *el-Kitâb*; günümüze ulaşan ilk gramer kitabıdır. *el-Kitâb*’ın büyük bir kısmı Türkiye’de olmakla birlikte dünyanın birçok yerinde el yazmaları mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bulut, **Nahvin Öncülerinden Sîbeveyhi**, s. 56; Kenan Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi**, İstanbul, Cantaş Yayınları, 2016, s. 333, 334.

¹⁶⁰ Kılıç, **a.g.m.**, s. 136-137.

¹⁶¹ Nihad M. Çetin, “Arap”, **DİA**, C.III, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 276, 309; Gündüzöz, **a.g.m.**, s. 293.

¹⁶² Demirayak, **a.g.e.**, s. 362.

¹⁶³ Kılıç, **a.g.m.**, s. 136-137.

2.1.2. Sarf İlminde Vezin

Fiil ve isim kalıplarında asıl ve ziyade harfler ile bu harflerin hareke ve sukûnları bir ölçüte göre belirlenmektedir. “Mîzân-ı sarfî” adı verilen ölçüt “فعل” “feale” şeklindedir ve bu ölçüt kadim dilciler zamanından beri kullanılmaktadır.¹⁶⁴ Ayrıca dil âlimlerinin vezin kalıbı olarak “فعل” kelimesini seçmelerindeki sebep, bu kelimedeki üç harfin üç farklı mahreçten (dudak, boğaz ve dil) gelmiş olmasıdır.¹⁶⁵ Bu ölçütte kökünün ilk harfi “ف” ikinci harfi “ع” üçüncü harfi ise “ل” harfine tekabül etmektedir. Eğer kelimenin kök harf sayısı dört ise mizanın sonuna “فعلل” şeklinde bir lam, beş kök harf ise sonuna “فعللل” şeklinde bir lam daha eklenmektedir. Kelimede bir veya birden fazla zâit harf geldiği zaman mizanda karşılıklı yerlerine konup “تفعلل” gibi ölçüt belirlemesi yapılmaktadır. Sarf ilminde mizana “vezin”, vezine uygun olan kelime kalıbına ise “mevzun” denilmektedir.¹⁶⁶

2.1.3. Sarf İlminin Öncüleri ve Eserleri

2.1.3.1. Sarf ve Nahvi Birlikte Ele Alan Yazarlar ve Eserleri

İlk dönem eserlerine bakıldığında sarf ve nahiv ilmi tek bir kitap içerisinde zikredilmiştir. Buna örnek olarak Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ı verilmektedir. Sîbeveyhi sarf ilmini *el-Kitâb*'ının ikinci kısımda zikretmiştir. Daha sonra gelen dilciler de Sîbeveyhi takip etmişler ve kitaplarının son kısımlarında sarf ilmine yer vermişlerdir. Müberred'in (ö. 286/900) *el-Muktedab*'ı, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Mufasssal*'ı, İbnü's-Serrâc'ın (ö. 316/929) *el-Usûl*'ü, İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) *Elfiyye*'si, İbn Usfûr'un (ö. 669/1270) *el-Mukarrib*'i yine sarf ve nahiv kitabının sonunda ele alan meşhur eserlerdendir. Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Hem'u'l-Hevâmi*'si, Ebû Hayyân'ın

¹⁶⁴ Kılıç, **a.g.m.**, s. 136-137.

¹⁶⁵ Mahmut Tekin, “Arap Dili Terminolojisinde Mîzân ve Mevzûn İlişkisine Dair Bir İnceleme”, **Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 18, 2021, s. 32.

¹⁶⁶ Kılıç, **a.g.m.**, s. 136-137; Hasan b. Abdullah el-Ğineymân, **el-Vâdih fi's-Sarf**, Kral Suud Üniversitesi, y.y., s. 19.

(ö. 745/1344) *İrtișâfü 'd-Darab*'ı sarf ve nahvi birlikte ele alan eserlere örnek olarak verilmektedir.¹⁶⁷

2.1.3.2. Sarfı Müstakil Olarak Ele Alan Yazarlar ve Eserleri

Kitâbu 't-Tasrîf kitabında sarf ilmini müstakil olarak zikreden Ebû Osman el-Mâzinî, günümüze ulaşan ilk sarf eserinin yazarıdır. Günümüze ulaşan bu eser, bir sarf mukaddimesi sayılmaktadır. el-Mâzinî eserinde, Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ında sarfla ilgili dağınık olarak ele aldığı konuları bir araya getirilmiştir.¹⁶⁸ Bu eser, her ne kadar günümüze ulaşan en eski sarf eseri sayılsa da öncesinde Ali b. Hasan el-Ahmer, Ahfeş el-Evsat, Yahyâ b. Ziyad'a ait sarf eserleri olduğu nispet edilmiştir. Ancak bu eserler günümüze ulaşamamıştır.¹⁶⁹

İkinci ve üçüncü yüzyıllarda yazılan bu eserlerden sonra dördüncü yüzyılda sarf ilmine dair birçok eser yazılmıştır. Matbu olan başlıca eserlerden bazıları şunlardır: Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987), *et-Tekmile*; İbn Cinnî (ö. 392/1002), *el-Münsif* ve *et-Tasrîf* 'l-Mülûkî; *el-Meydânî* (ö. 518/1124), *Nüzhetü 't-Tarf*; es-Sekkâkî (ö. 626/1229), *Miftâhu 'l-'Ulûm*; İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249), *eş-Şâfiye*; İbn Usfûr (ö. 669/1270), *el-Mümti* ' ; Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), *el-Mübdî* ' .¹⁷⁰

2.1.4. Kelimelerde Meydana Gelen Ses ve Biçimsel Değişiklikler

2.1.4.1. İbdâl

İbdâl, telaffuzdaki kolaylık ve akıcılığı sağlamak için kelimedeki bir harfin yerine, ona sıfat ve mahreç bakımından yakın olan başka bir harfi getirmek demektir.¹⁷¹ Örneğin sülâsî vezni “ضَرَبَ” olan fiil “إِفْتَعَالَ” babına nakledildiğinde “إِضْطَرَبَ” olmaktadır. Ancak kurala göre “إِفْتَعَالَ” babından gelen fiillerin fâ‘ul fiilinde “ط، ظ، ص، ض” harflerinden biri varsa mahreçleri birbirine yakınlaştırmak için “إِفْتَعَالَ”

¹⁶⁷ Demirayak, **a.g.e.**, s. 333.

¹⁶⁸ Demirayak, **a.g.e.**, s. 362.

¹⁶⁹ Kılıç, **a.g.m.**, s. 136-137.

¹⁷⁰ Kılıç, **a.g.m.**, s. 136-137.

¹⁷¹ Yeliz Açar, “Anonim Bir Yazma: İ‘lâl Kâideleri”, Uşak Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 4.

babındaki “ت” harfi “ط” harfine dönüşmektedir. Böylece fiil ibdal edilerek “اضْطَرَبَ” şeklini almaktadır.¹⁷²

2.1.4.2. İdğam

İdğam, bir harfin kendi türünden başka bir harfe girdirilmesine denilmektedir. Vacip, caiz ve mümteni olarak üç kısma ayrılmaktadır. **Vacip idğam**, aynı türden iki harfin aynı kelimedede harekeli veya birinci harf harekeli, ikinci harf sakin olarak gelmesi durumunda idğam yapılması durumuna denilmektedir. Örneğin “مَدَّ” kelimesinin aslı “مَدَدَ” iken aynı türden iki harf gelmesiyle idğam yapılmıştır. **Caiz idğam**, aynı türden olan iki harften ilki harekeli, ikincisi sakin ise veya sukûn-i arız ile sakin ise idğam yapılması veya yapılmaması caiz olana denilmektedir. Bu durumda “مَدَّ” kelimesinin başına “مَ” geldiğinde “مَمَدَدَ” veya “مَمَدَّ” şeklinde söylenilmesi caizdir. Mümteni idğam, aynı türden iki harfin ilki harekeli, ikincisi ise merfû muttasıl bir zamire bittiği durumda sukûn-i arız ile sakin olduğundan dolayı idğam yapılmamasına denilmektedir. “مَدَدْتُ” fiili bu duruma örnek olarak vermek mümkündür.¹⁷³

2.1.4.3. İ'lâl

İ'lâl; telaffuzdaki kolaylık sebebiyle illet harfleri olan “ا، و، ي” harflerinin **kalb** olarak birbirine dönüşmesi, **iskân** olarak harekenin kendinden önceki harfe verilip sukûn edilmesi, **hazf** olarak hareke veya harfin düşmesi ile yapılan değişikliklerin hepsine denilmektedir. Ayrıca “ف” ile yapılan değişimler de i'lâldir.¹⁷⁴ Bu üç konuya örnek vermek gerekirse; “قَوْلَ” fiilindeki “و” harfi fethalı olup önceki harf de fethalı

¹⁷² İbnü's-Şecerî, **el-Emâli İbnü's-Şecerî**, thk. Mahmud Muhammed et'Tahânî, C.I, Kahire, Mektebetu'l-hâncî, 1992, s. 99; Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 419.

¹⁷³ Ramazan Meşe, Kais Alkharboutli, **Sarf Ansiklopedisi**, İstanbul, Mektep Yayınları, 2019, s. 332, 336.

¹⁷⁴ Açar, **a.g.m.**, s. 23.

olduğu için “قَالَ” şeklinde “ا” harfine kalb edilmiştir. “خُوفٌ” şeklinde sakın bir illet harfinin ardından yine sakın bir harf gelirse “خَفَّ” olarak illet harfi hazf olur. “يَعْفُو” kelimesindeki gibi “و” harfinin harekesini “يَعْفُو” şeklinde sakın kılıp harekeyi atmakla iskân edilmiştir.¹⁷⁵

2.2. Fiillerin Vezinleri

Fiil; hey’eti vasıtasıyla geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanın birinde, bir eylemin varlığına işaret eden kelimeye denilmektedir. Fiildeki eylemin mef’ûl-u bihe geçişli olması ve olmaması açısından iki kısma ayrılmaktadır. Ayrıca fiil, kendisindeki eylemin kâim olduğu zâtı göstermesi ve göstermemesi açısından iki kısımdır. Mutlak fiilin ise beş çeşidi vardır. Bunlar: mâzi, muzâri, emir, nehy, taaccüb şeklindedir.¹⁷⁶

Âlimlere göre maksut muhtelif anlamları ifade etmek için masdarı farklı sîgalara çevirmeye “tasrîf” denilmektedir. Farklı anlamları ifade edebilmesi amacıyla masdarın çeşitli sîgalara çevrilme durumuna dair otuz beş kalıp vardır. Bu kalıpların altısı sülâsî mücerred (üçlü kök fiiller) fiiller için on ikisi ise sülâsî mezîd (üçlü türemiş fiil) fiiller içindir. Otuz beş babın kalan bir babı rubâî mücerred (dörtlü kök fiil), üç bab rubâî mezîd (dörtlü türemiş fiil), 6 bab rubâî mücerrede mülhak ve yedi bab rubâî mezîde mülhak içindir.¹⁷⁷

1. Zaman, Cinsiyet, Sayı ve Şahıs Bakımından Fiiller

Zaman bakımından fiil; mâzi, muzâri, emir, nehy ve taaccüb şeklinde beş çeşittir. **Mâzi fiil,** kendisindeki eylemin geçmiş zamanda var olduğuna delalet

¹⁷⁵ Mustafa Meral Çörtü, **Sarf-Nahiv Edatlar**, 24. bs., İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021, s. 199; Meşe, **a.g.e.**, s. 299-307.

¹⁷⁶ Şaban Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, İstanbul, el-Mektebetü’l-Mahmudiyye, 2022, s. 24.

¹⁷⁷ **Kitabu’s-Sarf**, İstanbul, Yasin Yayınevi, 2007, s. 56.

etmektedir.¹⁷⁸ Mâzi fiilin örneği “كُتِبَ، أُخْرِجَ، نَامَ” fiilleri gibidir. Mâzi fiiller daima geçmişe değil bazen de dua talebi ve geleceğe delalet etmektedir. Örneğin “رَضِيَ اللَّهُ عَنْكَ” “Allah senden razı olsun” denildiğinde fiil dua talebi anlamı içerdiği anlaşılmaktadır. ﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمُوتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ “Sura üfürüldüğü gün, Allah'ın diledikleri bir yana, göklerde olanlar da yerde olanlar da, korku içinde kalırlar.” (en-Neml, 27/87) Neml sûresinde geçen bu âyette ise mâzi fiilin geleceğe delalet etmekte olduğu görülmektedir.¹⁷⁹

Muzâri fiil, mâzi fiilin başında muzâraat harflerinden “أ، ن، ي، ت” (hemze, nûn, ye ve te) biri olan fiile denilmektedir.¹⁸⁰ Muzâri fiilin örneği “أَشْرَبْتُ، نَأْكُلُ، يَذْهَبُ” fiilleri gibidir. Muzâri fiil genellikle şimdiki veya geniş zamana, bazen de gelecek zamana delalet etmektedir. Muzâri fiillerin başına “س، سوف” gelmişse veya fiilin beraberinde “عَدَا، الأُسْبُوعَ الْقَادِمَ” gibi geleceğe yönelik ifadeler kullanılmışsa fiil geleceğe delalet etmektedir.¹⁸¹

Emir fiil, emr-i gâib (lamli emir) ve emr-i hâzır (lamsız emir) olarak iki kısma ayrılmıştır. Emr-i hâzır, muhataba yönelik yapılan emir olup muzâri, malum ve muhatap sigalarından yapılmaktadır. Emr-i hâzır fiil yapılırken fiilin başındaki muzâraat harfi hazfedilmektedir. Muzâraat harfi atıldıktan sonra fiil sakin ise başına hemze gelmesi gerekmektedir. Emr-i hâzırın örneği “اُكْتُبْ” fiili gibidir. Emr-i gâibde

¹⁷⁸ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, **el-Mufasssal fî san'ati'l-i'râb**, thk. Ali Bû Mulhim, Beyrut, Mektebetu'l-Hilâl, 1993, s. 319; Kızılıcık, **a.g.e.**, s. 113.

¹⁷⁹ Meşe, Alkharboutlı, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁸⁰ Zemahşerî, **el-Mufasssal fî san'ati'l-i'râb**, s. 321; Kızılıcık, **a.g.e.**, s. 117.

¹⁸¹ Ali Bulut, **Arapça Dilbilgisi Sarf**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2024, s. 164.

muzâri fiilin başına emir lamı “ل” gelmektedir. Ayrıca muzâri fiilin başına gelen emir lamı fiili cezmeder. Emr-i gâibin örneği “لِيَكْتُبْ، لِنَذُرْ” fiili gibidir.¹⁸²

Nehy fiil, bir işin yapılmasını istememe ve yasaklamasına denilmektedir. Nehy fiili, cezm eden nehy “لا” lâ’sının muzâri fiilin başına gelmesiyle yapılmaktadır. Eğer mütekellim bir işin yapılmamasını muhataptan istiyorsa buna nehy-i hâzır, gâibden istiyorsa nehy-i gâib denilmektedir. Nehy-i hâzırın örneği “لا تَضْرِبْ”, nehy-i gâibin örneği ise “لا يَنْصُرْ” gibidir.¹⁸³

Teaccüb fiil, konuşan kişinin bir şeyi nitelerken abartı ve hayretini anlatmak için kullandığı sigaya denilmektedir. Teaccüb fiilin kıyâsî olarak “مَا أَفْعَلُهُ” ve “أَفْعَلُ بِهِ” şeklinde iki vezni vardır. “مَا أَفْعَلُهُ” vezninin örneği “مَا أَحْسَنَ الصِّدْقِ!” (Doğruluk ne güzeldir!), “أَفْعَلُ بِهِ” vezninin örneği ise “أَحْسِنُ بِالصِّدْقِ!” (Doğruluk ne güzeldir!) gibidir.¹⁸⁴

Fiiller, **cinsiyet** bakımından müzekker ve müennes olarak iki kısma, **sayı** bakımından müfred, tesniye ve cemi‘ olarak üç kısma ve **şahıs** bakımından ise gâib, gâibe, muhatap, muhataba, mütekellim olarak beş kısma ayrılmaktadır.¹⁸⁵

2. Ma‘lûm ve Meçhul Fiiller

Fiilde işi yapan kişinin (fâil) zikredilip zikredilmemesi bakımından fiiller iki kısma ayrılmaktadır. İş yapan (fâil) zikrediliyorsa bu fiile **ma‘lûm**, zikredilmiyorsa

¹⁸² Zemahşeri, *el-Mufasssal fî san‘ati’l-i‘râb*, s. 321; Kızılcık, *a.g.e.*, s. 339; Meşe, Alkharbouthı, *a.g.e.*, s. 53,-54.

¹⁸³ Bulut, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 185, 190.

¹⁸⁴ Zemahşeri, *el-Mufasssal fî san‘ati’l-i‘râb*, s. 367; Meşe, Alkharbouthı, *a.g.e.*, s. 126.

¹⁸⁵ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, 29. bs., İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022, s. 102.

bu fiile **meçhul** fiil denilmektedir. Ma'lûm, fiilin örneği “كَسَرَ الْوَلَدُ الْقَلَمَ” “Öğrenci kalemi kırdı.”, meçhul fiilin örneği ise “كُسِرَ الْقَلَمُ” “Kalem kırıldı.” gibidir.¹⁸⁶

3. Lâzım ve Müteaddî Fiiller

Fiil, fâili ile yetinerek mef'ûl bihe ihtiyaç duymuyorsa **lâzım**, mef'ûl bihe ihtiyaç duyuyorsa **müteaddî** fiil denilmektedir. Lâzım fiilin örneği “خَرَجَ الْمَعْلَمُ مِنَ الصَّفِّ” “Öğretmen sınıftan çıktı.”, müteaddî fiilin örneği “أَكَلَ خَالِدٌ الْمَوْزَ” “Halit muzuyu yedi.” gibidir.¹⁸⁷

2.2.1. Yalın Fiiller (Basit Fiiller)

Yalın fiiller, bütün harfleri aslî olup aslî harflerine harf ziyade edilmemiş olan fiillerdir. Yalın fiiller hem üç hem de dört asıl harften oluşmaktadır. Üç harften oluşan yalın fiile “sülâsî mücerred”, dört harften oluşana ise “rubâî mücerred” fiil denilmektedir.¹⁸⁸

2.2.1.1. Üçlü Fiil Vezinleri

Sülâsî mücerred fiillerin altı babı bulunmaktadır. Bu fiiller mâzî ve muzâride herhangi bir kurala bağlı kalmaksızın değişmektedir. Ancak bu değişikliğin altı bab içerisinde olması gerekmektedir.¹⁸⁹

Örnek	Bab İsmi	Muzâri	Mâzî	No
نَصَرَ، يَنْصُرُ	Birinci Bab	يَنْفَعِلُ	فَعَلَ	1
ضَرَبَ، يَضْرِبُ	İkinci Bab	يَنْفَعِلُ	فَعَلَ	2
فَتَحَ، يَفْتَحُ	Üçüncü Bab	يَنْفَعِلُ	فَعَلَ	3

¹⁸⁶ Fahreddin Kabâve, **Tasrifu'l-Esmâ ve'l-Ef'al**, Beyrut, Mektebetu'l-Maârif, 1988, s. 248.

¹⁸⁷ Ebû Alî el-Fârisî, **et-Tekmilâ**, thk. Kâzım Bahrû'l-Mercân, Beyrut, Âlemu'l-Kutub, 1999, s. 517; Zemahşerî, **el-Mufasssal fi san'ati'l-râb**, s. 341; Bulut, **Arapça Dilbilgisi Sarf**, s. 154, 158.

¹⁸⁸ Fahreddin Kabâve, **a.g.e.**, s. 85, 94.

¹⁸⁹ **Kitabu's-Sarf**, s. 56.

عَلِمَ، يَعْلَمُ	Dördüncü Bab	يَفْعَلُ	فَعَلَ	4
كَثُرَ، يَكْثُرُ	Beşinci Bab	يَفْعَلُ	فَعَلَ	5
وَثِقَ، يَثِقُ	Altıncı Bab	يَفْعَلُ	فَعَلَ	6

Tablo 2.1: Sülâsî mücerred fiil vezinleri.

Ancak tez çalışmamızın 3. bölümünde incelediğimiz 30. cüzde bulunan bu tür fiillerin sayısı 16'dır. Bu fiiller 1, 2 ve 3. bablardan gelmiştir. Çalışmamızın konusunu ilgilendiren bu 3 babın izahatıyla yetinilecektir.

Bu babların zihinde kalıcılığını sağlamak için klasik eserlerde zikredilen bir beyit vardır:

فَتَحْ ضَمَّ فَتَحْ كَسَرَ فَتَحْتَانِ كَسْرُ فَتَحْ ضَمَّ ضَمَّ كَسْرَتَانِ

1. Bab (فَعَلَ، يَفْعَلُ)

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan toplam 5 fiil vardır. Bu fiiller hakkında ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Sûre	2. Vecih	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	Âyet	No
et-Tekvîr (81/6)	﴿سُجِّرَتْ﴾ د، ح، خ	﴿سُجِّرَتْ﴾ ¹⁹⁰ أ، ك، ن، ف، ر، أ، ف	سجود	﴿وَإِذَا أَلْبَحَارُ سُجِّرَتْ﴾	1
et-Tekvîr (81/9)	﴿قُتِلَتْ﴾ أ	﴿قُتِلَتْ﴾ أ، د، ح، ك، ن، ف، ر، خ، ف	قيل	﴿بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾	2

¹⁹⁰ Tabloda âyette geçen kıraat farklılığının zikredildiği kısmın hemen altında kıraat rumuzları verilip hangi kıraat vechiyle okunduğu zikredilmiştir.

et- Tekvîr (81/10)	﴿نُشِرَتْ﴾ د، ح، ف، ر، ف	﴿نُشِرَتْ﴾ أ، ك، ن، أ، ح	لَسَرَل	﴿وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ﴾	3
el-Fecr (89/18)	﴿وَلَا تَحْضُون﴾ ح، ح	﴿وَلَا تَحْضُون﴾ أ، د، ك	﴿وَلَا تَحْضُون﴾ ن، ف، ر، أ، ف	﴿وَلَا تَحْضُون عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴾	4

Tablo 2.2: Birinci babbaki kıraat vechi örnekleri.

Birinci bab, üçlü fiil kalıplarının ve otuz beş babın ilk babı olup vezni “فَعْلَ” fiili şeklindedir. İlk veznin ölçüsüne uygun olarak telaffuz edilebilen “نَصَرَ، يَنْصُرُ” fiili mevcuttur. Altı babın ilki olan bu babın alameti; mâzi fiil veznindeki aynul fiil fetha, muzâri fiilin aynul fiili ise damme olmasıdır. Bu babdan gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi geçişli (müteaddî), bazısının ise geçişsizdir (lâzım). Geçişli fiile “زَيْدٌ عَمَرَ” “Zeyd Amr’a yardım etti.” cümlesi, geçişsiz fiile ise “زَيْدٌ حَرَجَ” “Zeyd çıktı.” cümlesi örnek olarak verilmektedir.¹⁹¹

Birinci bab; fiile başarmak, üstün gelmek gibi anlamları vermek için kullanılmaktadır. Örneğin “نَزَلَ” fiilinin anlamı “inmek ve âyetin nâzil olması” şeklinde olmasına rağmen fiil bu babdan kullanıldığında “نَزَلَنِي فَزَلَّتْهُ” “Birbirimizi devirmeye/indirmeye çalıştık fakat ben onu indirdim “Galip oldum.” anlamına gelmektedir.¹⁹²

2. Bab (فَعْلَ، يَفْعُلُ)

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan toplam 6 fiil vardır. Bu fiiller hakkında ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

¹⁹¹ Hâşim Tâhâ Şelâş, *Evsânü'l-Ef'âl ve Me'ânihâ*, Necef, Matba'atu'l-Âdâb, 1971, s. 25; Sadoğlu, *Muvazzah Sarf İlmi*, C.I, s. 265-268.

¹⁹² Zeki Kanbur, “Arapçada Aynu'l-Fiilin Harekesinin Değişmesiyle Anlamı Değişen Sülâsî Fiiller”, Hitit Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 20-21.

Sûre	2. Vecih	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	Âyet	No
el-İnfitâr (82/7)	﴿فَعَدَّلَكَ﴾ أ، د، ح، ك، أ، ح	﴿فَعَدَّلَكَ﴾ ن، ف، ر، ف	فعدلا	﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّلَكَ فَعَدَّلَكَ﴾	1
el-İnşikâk (84/12)	﴿وَيُصَلِّي﴾ أ، د، ك، ر	﴿وَيُصَلِّي﴾ ح، ن، ف، أ، ح، ف	ووصل	﴿وَيُصَلِّي سَعِيرًا﴾	2
el-A'lâ (87/3)	﴿قَدَّرَ﴾ ر	﴿قَدَّرَ﴾ أ، د، ح، ك، ن، ف، أ، ح، ف	فددر	﴿وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى﴾	3
el-Gâşiye (88/4)	﴿تُصَلِّي﴾ ح، ص، ح	﴿تُصَلِّي﴾ أ، د، ك، ع، ف، ك، أ، ف	تصل	﴿تُصَلِّي نَارًا حَامِيَةً﴾	4
el-Fecr (89/16)	﴿فَقَدَّرَ﴾ ك، أ	﴿فَقَدَّرَ﴾ أ، د، ح، ن، ف، ح، ر، ح، ف	فعددر	﴿وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَنِئ﴾	5

Tablo 2.3: İkinci babdaki kıraat vechi örnekleri.

İkinci babın vezni “فَعْلٌ، يَفْعِلُ” şeklinde olup bu vezne uygun olarak gelen kelime “ضَرَبَ، يَضْرِبُ” fiilidir. Altı babın ikincisi olan bu babın alameti; mâzi fiil veznindeki aynul fiili fetha, muzâri fiilin aynul fiili ise kesra olmasıdır. Bu babdan gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi geçişli, bazısının ise geçişsizdir. Geçişli fiile “زَيْدٌ عَمْرًا” “Zeyd Amr’a vurdu.” cümlesi, geçişsiz fiile ise “جَلَسَ زَيْدٌ” “Zeyd oturdu.” cümlesi örnek olarak verilmektedir.¹⁹³

¹⁹³ Kitabu's-Sarf, s. 58; Hâşim Tâhâ Şelâş, Evzânü'l-Ef'âl ve Me'ânîhâ, s. 27.

3. Bab (فَعَلَ، يَفْعَلُ)

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan toplam 5 fiil vardır. Bu fiiller hakkında ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Sûre	2. Vecih	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	Âyet	No
en-Nebe 78/19	﴿وَفُتِحَتْ﴾ أ، د، ح، ك، أ، ف	﴿وَفُتِحَتْ﴾ ن، ف، ر، ف	وَفُتِحَتْ	﴿وَفُتِحَتْ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾	1
et-Tekvîr (81/12)	﴿سُعِرَتْ﴾ د، ح، ل، ص، ف، ر، ي، ف	﴿سُعِرَتْ﴾ أ، م، ع، أ، ط	سُعِرَتْ	﴿وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِرَتْ﴾	2
et-Tekâsür (102/6)	﴿لَتَرْوُنَّ﴾ ك، ر	﴿لَتَرْوُنَّ﴾ أ، د، خ، ن، ف، أ، خ، ف	لَتَرْوُنَّ	﴿لَتَرْوُنَّ الْجَحِيمَ﴾	3
el-Hümeze (104/2)	﴿جَمَعَ﴾ ك، ف، ر، أ، ي، ف	﴿جَمَعَ﴾ أ، د، ح، ن، ط	جَمَعَ	﴿الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ﴾	4

Tablo 2.4: Üçüncü babdaki kıraat vecihi örnekleri.

Üçüncü babın vezni “فَعَلَ، يَفْعَلُ” şeklinde olup bu vezne uygun olarak gelen kelime “فَتَحَ، يَفْتَحُ” fiilidir. Altı babın üçüncüsü olan bu babın alameti; mâzi ve muzâri fiil veznindeki aynul fiilin fetha olmasıdır. Üçüncü babdan gelen bütün fiillerde boğaz harflerinden birinin bulunması gerekmektedir. Ayrıca bu babdan gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi geçişli, bazısının ise geçişsizdir. Geçişli fiile “فَتَحَ زَيْدٌ الْبَابَ”

“Zeyd kapıyı açtı.” cümlesi, geçişsiz fiile ise “ذَهَبَ زَيْدٌ” “Zeyd gitti.” cümlesi örnek olarak verilmektedir.¹⁹⁴

2.2.2. Artırılmış Fiiller

Artırılmış fiiller (sülâsî ve rubâî mezîd), aslî harflerin üzerine harf ilavesi yapılan fiillerdir. Otuz beş babın on iki babı sülâsî mezîd için olup bu bablar şu şekildedir: Üç bab sülâsîye bir harf ilavesiyle, beş bab sülâsîye iki harf ilavesiyle ve dört bab da sülâsîye üç harf ilavesiyle gelmiştir.¹⁹⁵

2.2.2.1. Sülâsî Mezîd (Sülâsîye Bir Harf İlavesi Yapılan Bablar)

Sülâsî mücerred üzerine bir harf ilave edilen üç bab bulunmaktadır. Ancak tez çalışmamızın 3. bölümünde incelediğimiz 30. cüzde bulunan bu tür fiillerin sayısı 11’dir. Bu fiiller if’âl ve tef’îl babından gelmiştir. Çalışmamızın konusunu ilgilendiren bu 2 babın izahatıyla yetinilecektir.

1. İf’âl Babı (إِفْعَال)

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan toplam 2 fiil vardır. Bu fiiller hakkında ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Sûre	2. Vecih	1. Vecih	Resmü’l-Mushaf	Âyet	No
el-A‘lâ (87/16)	يُؤْتِرُونَ ح	تُؤْتِرُونَ أ، د، ك، ن، ف، ر، أ، ح، ف	لَوْلَا	بَلْ تُؤْتِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا	1

Tablo 2.5: İf’âl babındaki kıraat vechi örnekleri.

¹⁹⁴ Hâşim Tâhâ Şelâş, *Evzânü'l-Ef’âl ve Me’ânîhâ*, s. 28; *Kitabu’s-Sarf*, s. 60; Hasan b. Abdullah el-Ğineymân, *el-Vâdih fi’s-Sarf*, 38.

¹⁹⁵ *Kitabu’s-Sarf*, s. 62; Hasan b. Abdullah el-Ğineymân, *el-Vâdih fi’s-Sarf*, 42.

İf'âl babı, sülâsî mezîdin ilk babı olarak gelmiş olup vezni “أَفْعَلْ، يُفْعِلْ، إِفْعَالًا”, mevzunu ise “أَكْرَمَ، يُكْرِمُ، إِكْرَامًا” şeklindedir. Bu babdan gelen kelimelerinin çoğunluğunun eylemi geçişli, bazısının ise geçişsizdir. İf'âl babın müteaddî örneği “أَكْرَمَ زَيْدٌ عَمْرًا” “Zeyd Amr’a ikram etti.”, lâzım örneği ise “أَصْبَحَ زَيْدٌ” “Zeyd sabahladı.” şeklindedir.¹⁹⁶

İf'âl babının bir diğer anlamı ise bir yere gitmek yahut bir zamana girmek içindir. Mesela “العِرَاق” Irak için “أَعْرَقَ” “Irak’a gitti.”, “الشَّامَ” Şam için “أَشْتَمَ” “Şam’a gitti.”, “شِتَاءَ” kış için ise “أَشْتَى” “Kışa girdi.” şeklinde kullanımları vardır. Ayrıca “أَمَرَ” “Meyve verdi.” gibi bir hâle giriş veya “أَجْمَلَ” “Devesi çok oldu.” gibi çokluk anlamları için gelmektedir.¹⁹⁷

2. Tef'îl Babı (تَفْعِيل)

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan toplam 2 fiil vardır. Bu fiiller hakkında ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Sûre	2. Vecih	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	Âyet	No
en-Nebe 78/19	﴿وَفُتِحَتْ﴾ أ، د، ح، ك، أ، ف	﴿وَفُتِحَتْ﴾ ن، ف، ر، ف	و ف ح ح	﴿وَفُتِحَتْ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾	1
et-Tekvîr (81/6)	﴿سُجِرَتْ﴾ د، ح، خ	﴿سُجِرَتْ﴾ أ، ك، ن، ف، ر، أ، ف	س ح ر	﴿وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِرَتْ﴾	2
et-Tekvîr (81/9)	﴿قُتِلَتْ﴾ أ	﴿قُتِلَتْ﴾ أ، د، ح، ك، ن، ف، ر، خ، ف	ق ل ل	﴿بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾	3

¹⁹⁶ Kitabu's-Sarf, s. 60.

¹⁹⁷ Bulut, Arapça Dilbilgisi Sarf, s. 105.

soydum” şeklinde giderme ve bir cümleyi “كَبَّرَ” (الله أَكْبَرُ) şeklinde kısaca ifade etmek için gelmektedir.¹⁹⁹

2.2.2.2. Sülâsiye İki Harf İlavesi Yapılan Bablar

Sülâsi mücerred üzerine iki harf ilave edilen beş bab bulunmaktadır. Ancak tez çalışmamızın 3. Bölümünde incelediğimiz 30. cüzde bulunan bu tür fiillerin sayısı 6’dır. Bu fiiller tefe‘‘ul ve tefâ‘ul babından gelmiştir. Çalışmamızın konusunu ilgilendiren 2 babın izahatıyla yetinilecektir.

1. Tefe‘‘ul Babı (تَفَعَّلَ)

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan toplam 5 fiil vardır. Bu fiiller hakkında ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Sûre	2. Vecih	1. Vecih	Resmü’l-Mushaf	Âyet	No
en-Nâziât 79/18	﴿تَزَكَّى﴾ أ، د، أ، ح	﴿تَزَكَّى﴾ ح، ك، ن، ف، ر، ف	لَوَكِي	﴿فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَن تَزَكَّى﴾	1
Abese 80/6	﴿تَصَدَّى﴾ أ، د، أ	﴿تَصَدَّى﴾ ح، ك، ن، ف، ر، خ، ف	لَصَدَّى	﴿فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى﴾	2
el-İnşikâk (84/12)	﴿وَيُصَلِّي﴾ أ، د، ك، ر	﴿وَيُصَلِّي﴾ ح، ن، ف، أ، خ، ف	وَصَلَّى	﴿وَيُصَلِّي سَعِيرًا﴾	3

Tablo 2.7: Tefe‘‘ul babındaki kıraat vechi örnekleri.

Tefe‘‘ul babının vezni “تَفَعَّلَ، يَتَفَعَّلُ، تَفَعَّلَا” mevzunu ise “تَكَلَّمَ، يَتَكَلَّمُ، تَكَلَّمَا” şeklindedir. Bu babın, yapısal olarak kelimeye kattığı mana tekellüf manasıdır. Tekellüf, talep edilen şeyi tedricen ve peyderpey uğraşmak suretiyle tamamen elde

¹⁹⁹ Zemahşerî, *el-Mufasssal fî san‘ati’l-i-râb*, s. 373; Bulut, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 109.

etmektir. Tekellüfe örnek olarak “تَعَلَّمْتُ الْعِلْمَ” denildiğinde mana; “İlmi ortaya koyan malum meselelerden birini peyderpey elde ettikten sonra diğer meseleyi elde etmekle o ilmi elde ettim.” gibidir.²⁰⁰ Ayrıca tef‘il babındaki fiillerin bazılarını mutâvaat yapmaktadır. Örneğin tef‘il babındaki “فَرَّقَ” “ayırdı” fiili tefe‘ul babına nakledildiğinde “تَفَرَّقَ” “ayırıldı” anlamına dönüşmektedir.²⁰¹

2. Tefâ‘ul Babı (تَفَاعُل)

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan 1 fiil vardır. Bu fiiller hakkında ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Sûre	3. Vecih	2. Vecih	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	Âyet	No
el-Fecr (89/18)	﴿وَلَا يَخْضُونَ﴾ ح، خ	﴿وَلَا يَخْضُونَ﴾ أ، د، ك	﴿وَلَا يَخْضُونَ﴾ ن، ف، ر، أ، ف	ولا يحصرون	﴿وَلَا يَخْضُونَ عَلَى طَعَامِ الْمُسْكِينِ﴾	1

Tablo 2.8: Tefâ‘ul babındaki kıraat vecihi örnekleri.

Tefâ‘ul babının vezni “تَفَاعُلٌ، يَتَفَاعَلُ، تَفَاعُلًا”, mevzunu ise “تَبَاعَدٌ، يَتَبَاعَدُ، تَبَاعَدًا” şeklindedir. Bu babdaki fiiller, işdeşlik anlamında olup fiilin kendi eylemindeki ortakların iki nesne, iki kişi yahut ikiden çok nesne veya kişi olduğunu anlatır. Tefâ‘ul babının bir diğer özelliği de bu babdan gelen ortaklık anlamı eylemin meydana gelişindedir. Mufâ‘ale babında ise ortaklar arasında öncelik ve sonralık farkı mevcuttur. Tefâ‘ul babının bu durumunun örneği şöyledir: “تَبَاعَدَ زَيْدٌ وَعَمْرُو” “Zeyd ve Amr birbirinden uzaklaştı.”²⁰²

²⁰⁰ Zemahşerî, *el-Mufasssal fî san‘atî'l-i-râb*, s. 371; *Kitabu's-Sarf*, s. 72.

²⁰¹ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 82.

²⁰² Hâşim Tâhâ Şelâş, *Evvânü'l-Ef'âl ve Me'ânîhâ*, s. 101; *Kitabu's-Sarf*, s. 72-76.

2.3. İsimlerin Vezinleri

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan birçok isim vardır. Bu isimlere örnek olarak verilen isim aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Sûre	2. Vecih	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	Âyet	No
el-Mutaffifin (83/26)	﴿خَاتَمُهُ﴾ ر	﴿خِتَامُهُ﴾ أ، د، ح، ك، ن، ف، أ، ح، ف	حلمه	﴿خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَفَّسْ الْمُتَنَفِّسُونَ﴾	1

Tablo 2.9: İsim vezinlerindeki kıraat vechi örneği.

İsim, zamana bağlı olmaksızın kendi başına manası olan kelimeye denilmektedir.²⁰³ İsimler köklerine göre camid ve müştak olarak iki kısma ayrılmıştır. Camid isim “مَرٌّ” ve “سَفَرَجَلٌ” kelimeleri gibi bir varlığa verilmiş olup fiil veya isimden türememiş olan isimdir. Müştak isim ise fiil veya isimden türemiş isimlerdir.²⁰⁴ Fiilin örneği “فَتَحَ” kelimesinden türeyen “مِفْتَاحٌ” kelimesi, ismin örneği ise “عَبْدٌ” isminden türeyen “عَبِيدٌ” kelimesi gibidir.

2.3.1. Cemi' Kalıpları

Cemi' isimler, müzekker ve müennes olarak iki kısma ayrılmaktadır. Cemi' müzekker olan isimler cemi' müzekker-i sâlim ve cemi' müzekker mükesser olarak, cemi' müennesler ise cemi' müennes-i sâlim ve cemi' müennes mükesser olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Ancak tez çalışmamızın 3. Bölümünde incelediğimiz 30. Cüzde bulunan bu tür isimlerin sayısı 2'dir. Bu isimler cemi' müzekker-i sâlim ve cemi' mükesser kalıplarından gelmiştir. Çalışmamızın konusunu ilgilendiren bu kalıpların izahatıyla yetinilecektir.

²⁰³ Çörtü, **Arapça Dilbilgisi Sarf**, s. 427.

²⁰⁴ Fahreddin Kabâve, **a.g.e.**, s. 125-126; Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, **es-Sarfü'l-Arabî Ahkâm ve Meânî**, 69.

mübâlağalı ism-i fâile “صَحَّكَ” “صَحَّكُونَ”, ism-i tafdüle “أَجْمَل” “أَجْمَلُونَ” ve ism-i mensuba “مَدَنِي” “مَدَنِيُونَ” örneklerini vermek mümkündür.

3. “و، ن” Vav ve nun ile çoğul yapılacak olan isim veya vasfın sonunda tâ-i te’nis olmaması: Bu şarta göre isimlerin sonuna “طَلَحَةُ” gibi tâ-i te’nis gelen kelimeler olmamalıdır. Zira bu kelimelerin vav ve nun ile çoğul yapılması caiz değildir.²⁰⁸

2.3.1.2.Cemi‘ Mükesser

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan toplam 2 isim vardır. Bu isimler hakkında ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Sûre	2. Vecih	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	Âyet	No
el-Beled (90/6)	﴿لُبْدًا﴾ أ	﴿لُبْدًا﴾ أ، د، ح، ك، ن، ف، ر، خ ف	لُبْدًا	﴿يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا﴾ ﴿لُبْدًا﴾	1

Tablo 2.11: Cemi' mükesser veznindeki kıraat vechi örnekleri.

Hem müzekker hem de müennes için olan cemi‘ mükesser, lafzen yahut takdire müfredin kalıbının değişmesiyle meydana gelen isme söylenmektedir. Kendisinde takdir bakımından farklılığın olduğu cemi‘ mükesser ismin örneği “فُلُكُ” (gemiler) kelimesi gibi olup müfredlerinin telaffuzunda herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Lafız bakımından ise müfredin kalıbı değişerek meydana gelen yirmi yedi vezin bulunmaktadır. Bunların dört vezni cemi‘ killet, yirmi üç vezni ise cemi‘ kesrettir.²⁰⁹ Cemi‘ killet 3 ile 10 arasındaki varlığı gösteren çoğul iken cemi‘ kesret 10’dan fazla varlığı (sonsuz kadar) gösterir.²¹⁰

²⁰⁸ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 165.

²⁰⁹ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 175.

²¹⁰ Fahreddin Kabâve, **a.g.e.**, s. 210, 212.

30. cüzde cemi‘ kesretten sadece iki vezin bulunmaktadır. Bu vezinler “فُعَلٌ” ve “فُعَلٌ” vezinleridir.

Müfred	Örnek	Cemi‘ Kesret	No
عُرْفَةٌ	عُرْفٌ	فُعَلٌ	1
نَاصِرٌ	نُصِرَ	فُعَلٌ	2

Tablo 2.12: Cemi‘ kesret vezinleri.

2.3.2. Müştak İsim Kalıpları

Fiilden türetilen müştak isimler; ism-i fâil, mübâlağalı ism-i fâil, ism-i mef’ûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i âlet, ism-i tafdîl, ism-i zamân-ism-i mekân, masdar’dır. İsm-i mensub ve ism-i tasgir ise isimden türetilmiştir. Fiil veya isimden türemiş olan müştak isim kalıplarının toplam sayısı 10’dur. Ancak tez çalışmamızın 3. bölümünde incelediğimiz 30. cüzde bulunan bu tür isimlerin sayısı 6’dır. Bu isimler; ism-i fâil, mübâlağalı ism-i fâil, sıfat-ı müşebbehe, ism-i zamân ve masdar kalıplarından gelmiştir. Çalışmamızın konusunu ilgilendiren bu kalıpların izahatıyla yetinilecektir.

2.3.2.1.İsm-i Fâil

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan toplam 2 isim vardır. Bu isimler hakkında ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Sûre	2. Vecih	1. Vecih	Resmü’l-Mushaf	Âyet	No
en-Nebe 78/23	﴿لَبِثِينَ﴾ ف، ي	﴿لَابِثِينَ﴾ أ، د، ح، ك، ن، ر، أ، ط	لسر	﴿لَبِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا﴾	1
en-Nâziât 79/11	﴿نَاخِرَةً﴾ ص، ف، ر، ط، ق	﴿نَخِرَةً﴾ أ، د، ح، ك، ع، أ، ي	لحره	﴿أَوَدَّا كُنَّا عِظْمًا نَخِرَةً﴾	2

Tablo 2.13: İsm-i fâil veznindeki kıraat vecihi örnekleri.

Fiilden müştak bir isim olan ism-i fâil, fiili yaparı gösteren isme denir. İsm-i fâil, sülâsî mücerred fiilin “فَاعِلٌ” vezninden gelmektedir. “كَاتِبٌ” kelimesi sülâsî mücerred fiilin ism-i fâiline örnektir. Ancak rubâî mücerred ve mezîd fiilin ism-i fâilini yapmak için muzâri fiilin başındaki mûzârilik harfî düşürülerek yerine dammeli mîm harfî getirilir. Fiiilin sondan önceki harfî ise kesralı değilse kesralı yapılır. Bu duruma “يُعَلِّمُ – مُعَلِّمٌ” örneğini vermek mümkündür.²¹¹

2.3.2.2. Mübâlağalı İsm-i Fâil

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan toplam 2 isim vardır. Bu isim hakkında ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Sûre	2. Vecih	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	Âyet	No
en-Nebe 78/23	﴿لَيْثِينَ﴾ ف، ي	﴿لَايِثِينَ﴾ أ، د، ح، ك، ن، ر، أ، ط	لَسِر	﴿لَيْثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا﴾	1
en-Nebe 78/25	﴿عَسَاقَا﴾ أ، د، ح، ك، ص، أ، ف	﴿عَسَاقَا﴾ ع، ف، ر، ف	وَحَسَا	﴿إِلَّا حَمِيمًا﴾ ﴿وَعَسَاقَا﴾	2

Tablo 2.14: Mübâlağalı ism-i fâil veznindeki kıraat vechi örnekleri.

Mübâlağalı ism-i fâil, ism-i fâildeki eylemte olan mübalağayı ifade etmek içindir. Bir kelimenin mübâlağalı ism-i fâil olabilmesi için “فَاعِلٌ” vezninde (sülâsî mücerred) olması gerekmektedir. “فَاعِلٌ” vezninde olan bir ism-i fâil, “فَعَالٌ، فَعُولٌ، مِفْعَالٌ، “فَعَالٌ، فَعُولٌ، مِفْعَالٌ” vezinlerinden birine nakledilmektedir. Zikredilen bu beş vezin dışında olan vezinler ise semâî vezinlerden sayılmaktadır.²¹² Bu vezinlerin örneği “ضَرْبٌ، ضَحَاكٌ، “بَصِيرٌ، حَذِرٌ، مِفْضَالٌ gibidir. Ayrıca mübâlağalı ism-i fâil tercüme edilirken kelime manasının başına “pek, çok, gayet, fazla, daima” ifadeleri getirilmektedir.²¹³

²¹¹ Fahreddin Kabâve, **a.g.e.**, s.149; Bulut, **Arapça Dilbilgisi Sarf**, s. 274.

²¹² Abduşşekûr Muallim Abdu'l Fârih, **es-Sarfu'l Muyessera**, Kahire, Daru'l-İlm, 2019, s. 47; Fahreddin Kabâve, **a.g.e.**, s. 153; Bulut, **Arapça Dilbilgisi Sarf**, s. 279.

²¹³ Çörtü, **Arapça Dilbilgisi Sarf**, s. 470.

2.3.2.3. Sıfat-1 Müşebbehe

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan 1 isim vardır. Bu isim hakkında ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Sûre	2. Vecih	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	Âyet	No
en-Nâziât 79/11	﴿نَازِعَةً﴾ ص، ف، ر، ط، ف	﴿نَازِعَةً﴾ أ، د، ح، ك، ع، أ، ي	لحره	﴿أَذَاكُنَّا عِظْمًا نَّازِعَةً﴾	1

Tablo 2.15: Sıfat-1 müşebbehe veznindeki kıraat vechi örneği.

Sıfat-1 müşebbehe, üç zamanda mevcut olan eylemin kendisiyle kaim olduğu zâta işaret etmek için masdardan türetilen isme denilmektedir. Sıfat-1 müşebbehe, sülâsî mücerred lâzım fiil veya lâzım menziline indirilmiş müteaddî fiilden alınmış olup devamlılık arz etmektedir. Sıfat-1 müşebbehe “فَعِلَ” fiilinde; renk için “أَفْعَلُ” “أَفْعَلُ”, kusur/ ayıp için “أَفْعَلُ” “أَعْوَزُ”, bir zâta arız ise “فَعِلَ” “فَرِحَ”, dolmak manası için “فَعِلَ” “فَعِلَ” vezinlerinde gelmiştir. “فَعِلَ” fiilinde; genellikle “فَعِلَ” “فَعِلَ” bazen de “فَعِلَ” “فَعِلَ” vezinlerinde gelmiştir.²¹⁴

2.3.2.4. İsm-i Zamân

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan 1 isim vardır. Bu isim hakkında ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Sûre	2. Vecih	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	Âyet	No
el-Kadr (97/5)	﴿مَطْلَعِ﴾ ر، ف	﴿مَطْلَعِ﴾ أ، د، ح، ك، ن، ف، أ، ح	مطلع	﴿سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾	1

Tablo 2.16: İsm-i zamân veznindeki kıraat vechi örneği.

²¹⁴ Abduşşekûr Muallim Abdu'l Fârih, a.g.e., s. 46; Çörtü, Arapça Dilbilgisi Sarf, s. 463.

Eylemin vaki olduğu zamana işaret etmek için muzâri fiilden türetilen kelimeye ism-i zamân denilmektedir. “يُفْعَلُ” vezninden ism-i zamân türetilmek istenildiğinde muzaraat harfî olan ye harfî atılarak yerine fethalı mim harfî getirilip sonuna tenvin almaktadır. Örneğin “يَضْرِبُ” fiilinden ism-i zamân “مَضْرِبٌ” (vurma zamanı) olarak türemiştir. Ayrıca “يَفْعُلُ، يَفْعُلُ” fiillerinden “مَفْعُلٌ” olan fethalı vezni de vardır.²¹⁵

2.3.2.5. Masdarlar

Masdar, zâta ve nisbete delalet etmeden sadece eyleme delalet eden lafza denilmektedir.²¹⁶ Masdar; mimsiz masdar, mimli masdar, masdar binâ-i merre, masdar binâ-i nev‘ ve mübâlağalı masdar olarak beş kısımdan oluşmaktadır.²¹⁷

Mimsiz Masdar

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan toplam 8 isim vardır. Bu isimler hakkında ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Sûre	2. Vecih	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	Âyet	No
el-Fecr (89/3)	﴿وَالْوٰتِرِ﴾ ف، ر، ف	﴿وَالْوٰتِرِ﴾ أ، د، ح، ك، ن، أ، ح	وَالْوٰتِرِ	﴿وَالسَّمْعِ وَالْوٰتِرِ﴾	1
en-Nebe 78/35	﴿كِذَّابًا﴾ ر	﴿كِذَّابًا﴾ أ، د، ح، ك، ن، ف، أ، ح، ف	كِذَّابًا	﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا﴾	2

²¹⁵ Mustafa Hakkı b. Ahmed Aksekili, **Hulâsatü’ş-Şürûh**, İstanbul, Matbaa-i Âmidî, 1332, s. 12; Fahreddin Kabâve, **a.g.e.**, s. 170, 171.

²¹⁶ Fahreddin Kabâve, **a.g.e.**, s. 130.

²¹⁷ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 109.

el-Mutaffifin (83/26)	﴿خَاتَمُهُ﴾ ر		﴿خَتَامُهُ﴾ أ، د، ح، ك، ن، ف، أ، ح، ف		حلمه	﴿خَتَمْتُ مِسْكَ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَفِّسُونَ﴾	3
Kureyş (106/1)	﴿يَلْفٍ﴾ أ	﴿لَيْلَفٍ﴾ ك	﴿لَا يَلْفٍ﴾ أ، د، ح، ن، ف، ر، ح، ف		لا يلف	﴿لَا يَلْفِ قُرَيْشٍ﴾	4

Tablo 2.17: Mimsiz masdar veznindeki kıraat vechi örnekleri.

Mimsiz masdar, başında zaid bir mim harfi olmayan, kendi hey’eti ve maddesi itibarıyla adet ve nev’e delalet etmeden yalnız eylem üzerine delalet eden masdara denilmektedir. Sülâsî mücerred fiile ait olan mimsiz masdarın tüm vezinleri semâî olup kıyâsî değildir. Bu nedenle bütün masdarların vezinlerini bilmek mümkün değildir. Ancak bazı sülâsî mücerred fiillerin masdar kullanımı daha yaygındır. Örneğin sülâsî mücerred fiilin müteaddî olan masdarları genellikle “فَعَالٌ” vezninden gelmektedir. Bu veznin örneği “وَعَدٌ” kelimesi gibidir. Renk için gelen lâzım fiilin masdarı genellikle “فُعْلَةٌ” vezninde, hastalık için gelen lâzım fiilin masdarı “فُعَالٌ” vezninde, ses için gelen lâzım fiilin masdarı ise “فُعَالٌ” veya “فُعِيلٌ” veznindedir. Lâzım fiil masdarına renk için “رُفَّةٌ”, hastalık için “سُعَالٌ”, ses için “صُرَاحٌ” kelimeleri örnek olarak verilebilir.²¹⁸

Mimli Masdar

Bu babdan 30. cüzde kıraat farklılığı bulunan toplam 2 isim vardır. Bu isim hakkında ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

²¹⁸ Abduşşekûr Muallim Abdu'l Fârih, a.g.e., s. 52-53; Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 119-113.

Sûre	2. Vecih	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	Âyet	No
el-Kadr (97/5)	﴿مَطْلَع﴾ ر، ف	﴿مَطْلَع﴾ أ، د، ح، ك، ن، ف، أ، ح	مطلع	﴿سَلَّمَ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾	1

Tablo 2.18: Mimli masdar veznindeki kıraat vechi örneği.

Mimli masdar, başında zaid bir mim harfî bulunan ve sadece eylem üzerine delalet eden masdara denilmektedir. Mimli masdarın iki sigası vardır. Sülâsî mücerred fiil; sâlim, ecvef, nâkıs, mehmûz ise mimli masdar “مَفْعَلٌ” vezninden gelmektedir.²¹⁹

Anlamı	Mimli Masdar	Fiil
ضَرَبَ /Vurmak	مَضْرِبٌ	ضَرَبَ
شَرِبَ /İçmek	مَشْرَبٌ	شَرِبَ
قَامَ /Kalkmak	مَقَامٌ	قَامَ

Tablo 2.19: Sülâsî mücerred fiilden gelen mimli masdar örnekleri.

Sülâsî mücerred fiil muzaaf ise “مَفْعَلٌ” veya “مُفْعِلٌ” vezinlerinden gelmektedir.²²⁰

Anlamı	Mimli Masdar	Fiil
فَاتَّ /Açmak	مَفَاتٌ /مَفَاتٌ	فَاتَّ
فَرَّ /Kaçmak	مَفَرٌ /مَفَرٌ	فَرَّ

Tablo 2.20: Muzaaf fiilden gelen mimli masdar örnekleri.

²¹⁹ Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *Me'âni'l-Ebniyeti fi'l-Arabiyye*, 2. bs., Ürdün, Dâru'l-Ammar, 2007, s. 31; Sadoğlu, *Muvazzah Sarf İlmi*, C.I, s. 118; Abduşşekûr Muallim Abdu'l Fârih, *a.g.e.*, s. 60.

²²⁰ Meşe, Alkharboulî, *a.g.e.*, s. 185.

Fâ‘ul fiilde illet harfinden vav harfi varsa ve bu fiil muzâri iken başındaki vav harfi düşüyorsa bu kelimenin mimli masdarı “مَفْعَلٌ” şeklinde olur.²²¹

Anlamı	Mimli Masdar	Fiil
وُقُوعٌ/Meydana gelmek	مَوْقِعٌ	وَعَّعَ
وَعْدٌ/Söz vermek	مَوْعِدٌ	وَعَدَ

Tablo 2.21: İletli fiilden gelen mimli masdar örnekleri.

Fiil sülâsî değilse mimli masdar, fiilin muzâri ve ma‘lûm sigasından muzaraat harfinin dammeli bir mime dönüştürülüp sondan bir önceki harfin ise fetha yapılmasıyla olmaktadır.²²²

Anlamı	Mimli Masdar	Fiil
تَعَاوُنٌ/Yardımlaşmak	مُتَعَاوُنٌ	تَعَاوَنَ
إِسْتِعْدَادٌ/Hazırlanmak	مُسْتَعِدٌّ	إِسْتَعَدَّ

Tablo 2.22: Sülâsî olmayan fiillerde mimli masdar örnekleri.

²²¹ Meşe, Alkharboutilı, **a.g.e.**, s. 186.

²²² Abduşşekûr Muallim Abdu'l Fârih, **a.g.e.**, s. 64.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

30. CÜZ'DE KIRAAT FARKLILIĞI OLAN İSİM VE FİİLLERİN ANLAM BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Otuzuncu cüz, Kur'ân-ı Kerîm'in son cüzüdür. Otuzuncu cüzün ilk sûresi; Nebe sûresi, son sûresi ise Nas sûresidir. Bu cüz ismini, Nebe' sûresinin ilk âyetinde geçen “amme”²²³ kelimesinden alarak Amme cüzü olarak da isimlendirilmiştir. Amme cüzü, kısa sûreleri kapsadığından dolayı bu sûrelerin tamamı *mufassal*²²⁴ sûrelerden sayılmaktadır. Amme cüzünde yer alan sûrelerin büyük çoğunluğu Mekke'de indirilmiş olup bu cüzdeki sûreler genel anlamda mekkî sûrelerin karakteristik özelliği olan hak ve bâtıl, cennet ve cehennem, sevap ve ceza, adâlet ve zulüm, iman ve küfür, tevhit ve şirk, öldükten sonra dirilme, hesap ve kıyamet ile ilgili konuları ele alır. Ayrıca Peygamberimize (s.a.v.) vahyedilen ilk âyetler²²⁵ de bu cüzde yer almaktadır. Bu cüz 37 sûreyi kapsamaktadır.

3.1. Nebe' Sûresi

Bu sûreden önce gelen Mürselât sûresi, elli âyetten oluşmakta olup âyetlerinin çoğu inanç, kıyamet günü, Allah'ın birliği ve gücünü gösteren deliller, kâfirlerin başına gelecek olan olaylar ve kâinat işleriyle ilgilenen meleklerle ilgili konuları içermektedir. Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur.²²⁶

²²³ Bu kelime (عن) ve (ما) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Sakin nun harfinin kendisinden sonra gelen fethalı mim harfine idğam edilmesi suretiyle tek bir kelime gibi okunur hale gelmiştir. Bir harf-i cer ile mahallen mecrur olan istifham ismi, başka türdeki (ما) kelimeleriyle karıştırılmaması için sonundaki med elifi hazfedilmiştir. Âyet-i kerîmenin manası: “Birbirlerine neyi soruyorlar?” şeklindedir. [en-Nebe', 78/1]

²²⁴ **Mufassal Sûreler:** Sık sık besmele ile ayrılan sûrelerdir. Mufassal sûreler Kâf sûresi ile başlayıp Nâs sûresi ile bitmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulhamit Bırışık, “Sûre”, **DİA**, C.XXXVII., İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 538-539.

²²⁵ el-Alak, 96/1-5.

²²⁶ Muhammed Ali es-Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, C.III, Beyrut, Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1981, s. 498.

Nebe' sûresi, Kur'ân-ı Kerîm'in 78. Sûresi olup adını ikinci âyette²²⁷ geçen "nebe'"²²⁸ kelimesinden almaktadır. Birinci âyette geçen "amme" kelimesinden dolayı Amme sûresi, "yetesâelûn" kelimesinden dolayı Tesâul sûresi olarak da isimlendirilmiştir.²²⁹ Yine bu sûrenin 14. âyetinde geçen "mu'sırât"²³⁰ kelimesi de bu sûreye isim olarak verilmiştir.²³¹

Nebe' sûresi Mekke'de nâzil olmuş olup 40 âyettir. Sûre, Peygamberimiz'in (s.a.v.) peygamber olarak gönderildiği zamanlarda Kureyşlilerin kendi aralarında birbirlerine büyük haberin ne olduğunu sorup tartışmaları üzerine indirilmiştir. Nitekim sûrenin ilk âyeti "Birbirlerine neyi soruyorlar?" manasındadır. Sonraki âyetlerde de Kur'an, müşriklerin aralarında konuştukları bu meseleyi "büyük haber" olarak tanımlar ve şöyle der: "O büyük haberi mi?" (en-Nebe', 78/2) İkinci âyet, ilk âyeti izah etmekte olup soru şeklinde gelmesinin nedeni bu haberin büyüklüğünü ve önemini göstermek içindir. Büyük haber ise Peygamberimiz'in (s.a.v.) öldükten sonra dirilmeye delalet eden Kur'an'dan getirmiş oldukları âyetleri ve bunun dışındaki kıyamet, kabir, cennet ve cehennem gibi konuları kapsamaktadır. "Ki, onlar onda ihtilafa düşüyorlar." (en-Nebe', 78/3) Üçüncü âyette ise Mü'minler ona inanmış, kâfirler ise inkâr etmiştir.²³²

Ayrıca sûrenin genel konusu değerlendirildiğinde 17. âyette geçen "يَوْمَ الْفُصْلِ" (fasl günü)²³³ ibaresi sûre içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bir önceki sûre olan Murselât sûresinde de zikredilen ancak detaya girilmeyen bu kelimeyi Nebe' sûresi ele almış ve daha tafsilatlı bir izah getirmiştir. Bu sûreden sonra gelen Nâziât sûresinde

²²⁷ Âyet-i kerîmenin manası: "O büyük haberden (kıyametten) mi?" [en-Nebe', 78/2]

²²⁸ Nebe', önemli haber, kıyamet haberi gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Çetin, Kıraatların Tefsire Etkisi**, s. 435.

²²⁹ Sûreye ismini veren ikinci ismin bulunduğu âyetin meali şöyledir: "Birbirlerine neyi soruyorlar?" [en-Nebe', 78/1]

²³⁰ Sûreye ismini veren bir diğer ismin bulunduğu âyetin meali şöyle geçmektedir: "Yağmur yüklü yoğun bulutlardan şarıl şarıl yağmur yağdırdık." [en-Nebe', 78/14]

²³¹ Mahmut Sami Gülcü, **Nebe' Sûresi ve Konulu Tefsiri**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2017, s. 24.

²³² Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, **Tefsîrü'l-Celâleyn**, Kahire, Dâru'l-Hadis, t.y., s. 786.

²³³ **Fasl günü**: Mü'mini müşrikten ve haklıyı haksızdan ayırma günü, hüküm günü, karar günü gibi anlamlara gelmektedir. [el-Murselât, 77/13]

ise bu kelime biraz daha ayrıntılı veya başka cihetleriyle yeniden zikredilerek sûrenin konusu yansıtılacak şekilde görülecektir. Bu 3 sûre arka arkaya okunduğunda sûrelerin muhtevasının etrafında döndüğü eksen nokta mesabesinde olan “yevmel fasl” ifadesinin Murselât’ta bir kere zikredilip Nebe’de biraz daha ayrıntılandırıldığı, Nâziât’ta ise biraz daha tafsilatlandırılarak çerçevesinin daha muhkem bir şekilde çizildiği hissiyatı insanda oluşmaktadır.²³⁴

Bir diğer noktadan bu iki sûre ele alındığında görülecektir ki Murselât ve Nebe’ sûresinin cümle yapısı ve fonetik yapısı birbiriyle uyumludur. Bu uyuma dair aşağıda zikredilen iki âyet güzel bir örnek olarak verilebilir:²³⁵

Murselât sûresi 25. Âyet: ﴿أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا﴾ (Biz, yeri bir toplantı yeri yapmadık mı?)

Nebe’ sûresi 6. Âyet: ﴿أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهْدًا﴾ (Biz yeryüzünü bir döşek yapmadık mı?)

Nebe sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek toplam dört âyette dört farklı kelime vardır. Bu kelimeler; mâzi meçhul fiil, ism-i fâil, mübalağa sîgası ve masdar kalıplarında gelmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

3.1.1. “فتحت” Kelimesi

﴿وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾

en-Nebe 78/19: “(O gün) gökyüzü açılır ve orada pek çok kapılar oluşur.”

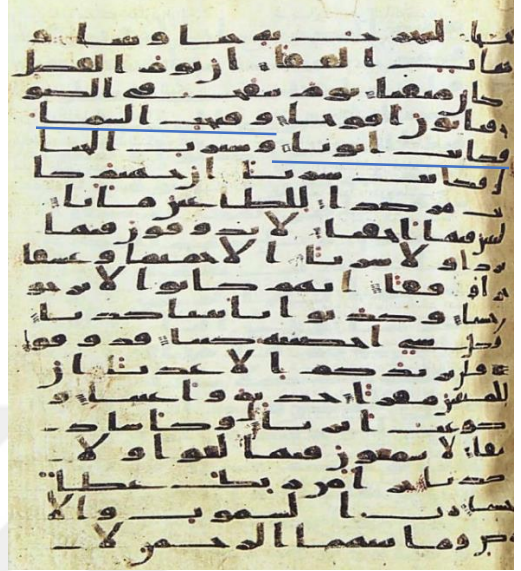
²³⁴ Celâluddîn es-Süyûtî, *Tenâsuku’d-Durer fî Tenâsubi’s-Suver*, thk. Abdulkadir Ahmet Ata, Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1986, s. 132.

²³⁵ Celâluddîn es-Süyûtî, *Tenâsuku’d-Durer fî Tenâsubi’s-Suver*, s.132.

Ayetin Kırâat-i Aşere'ye Göre Okunuşu ve Resmu'l-Mushaf Gösterimi:²³⁶

Resim 3.1: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 1
(Nebe', 19).

Resim 3.2: Medine Nr1 Mushafı 1
(Nebe', 19).

وَفَجَّرَ السَّمَاءَ فَكَابَهُ أَبْوَابُ

﴿فُتِّحَتْ﴾ : عاصم، وحزمة، والكسائي، وخلف العاشر.

﴿فُتِّحَتْ﴾ : الباقون

﴿وَفُتِّحَتْ﴾ şeddesiz okuyanlar; Âsim, Hamza, Kisâi ve Halefû'l-Âşir.²³⁷

²³⁶ Kelimenin geçtiği sayfa ve âyet-i kerîmeyi, ilk Mushaflarda olduğu şekliyle resmü'l-mushafa uygun olarak göstermek istedik. Bu Mushaflarda henüz hareke ve noktalar var olmadığı için farklı kıraat okuyuşları mümkün olmaktadır.

²³⁷ Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrûh b. Halef eş-Şâtıbî, **Hirzu'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî (eş-Şâtibiyye)**; thk. Eymen Ruşdî Suveyd, Cidde, Dâru Nûri'l-Mektebât, 2008, s. 266; Muhammed Kerim Racih, **el-Kıraatu'l-Aşri'l-Mütevâtira fi Hamişî'l-Kurani'l-Kerim**, 3. bs., Cidde, Dâru'l-Muhâcir, 1993, s. 582.

﴿وَفُتِحَتْ﴾ şeddeli okuyanlar; Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca‘fer ve Ya‘kûb.²³⁸

Sözlük Anlamı:

Nebe’ sûresinin 19. âyetinde geçen “فُتِحَتْ” kelimesinin kök harfleri; fe, te, hâ (والحاء الفاء والتاء) olup bu kelimenin zıttı olan “الإغلاق” kelimesi “kapatmak, içeride olan bir şeyin dışarı çıkmasını engelleyecek şekilde hapsedilmesi” gibi anlamlara gelmektedir.²³⁹ “فُتِحَتْ” kelimesi “فُرْجَةُ فَصْلٍ فِي مُحِيطِ الشَّيْءِ نَافِذَةٌ إِلَى جَوْفِهِ تُبَيِّحُ النِّقَازَ” “Bir şeyi çerçeveleyen ayırıcıda içine nüfuzu mümkün kılan aralık.”²⁴⁰ Ayrıca açmak, başlatmak ve ele geçirmek gibi anlamlara gelmektedir. Yusuf Sûresinde bu kelime açmak anlamında geçmiştir: ﴿وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَلْعَهُمْ زُدَّتْ إِلَيْهِمْ﴾ “Eşyalarını açtıklarında sermayelerinin kendilerine geri verildiğini gördüler.”²⁴¹

Sarf Bilgisi:

Âyetin başında geçen “فُتِحَتْ” kelimesi muhaffef (şeddesiz) olarak okunduğunda bu fiil, mâzi fiilin meçhulü olup müfret müennes gâib sîgasındadır. Fiil, sülâsî mücerret olup üçüncü babda yer almaktadır.²⁴² Fiilin ma’lûm vezni “فَتَحَ”, meçhul vezni ise “فُتِحَ” şeklindedir. Müteaddî ve sahîh bir fiildir.²⁴³

Kelime “فُتِحَتْ” şeklinde şeddeli okunduğunda ise tef‘îl babındandır. Bu fiilin ma’lûm vezni “فَتَحَ”, meçhul vezni ise “فُتِحَ” şeklindedir. Tef‘îl babından gelen

²³⁸ Şâtıbî, a.g.e., s. 266; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 582.

²³⁹ Mekâyîsu’l-Luga, “fe-te-ha” md.

²⁴⁰ Muhammed Hasan Hasen Cebel, el-Mu‘cemü’l-İştikâkiyyü’l-Müessal li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerim, Mısır, Mektebetu’l-Âdâb, 2002, s. 1623.

²⁴¹ Yûsuf, 12/65.

²⁴² Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 324.

²⁴³ Sahih Fiil: Fâ‘ul fiil, aynul fiil ve lâmul fiilde illet harflerinden elif (ل), vav (و), ve ye (ي) harflerinden biri veya hemze (ء) harfî ve şeddenin (ْ) bulunmaması durumudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bulut, Arapça Dilbilgisi Sarf, s. 48.

kelimelerin çoğunluğu fiildeki eylemin çokluğuna delalet etmek için gelirken bu bab bazen çokluğu ifade etmeksizin sadece eylemin geçişli bir eylem (müteaddî) olduğuna delalet etmek için de gelebilir.²⁴⁴

Aynı zamanda âyette fiilin meçhul bina ile gelmesinin kelimeye kattığı mana şöyle izah edilebilir; “فُتِحَ” fiilinin fâili bilinmediği için âyetin manası “kapıların kendi kendine açılması”²⁴⁵ şeklindedir. Aynı fiilin yine meçhul bina ile gelmesine bir diğer örnek âyet şu şekildedir: ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا﴾ “Nihayet oraya vardıklarında cennetin kapıları açılmış olacak.” (ez-Zumer, 73/39)

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Şeddesiz okunduğunda ﴿وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ﴾ ifadesi “(meleklerin indirilmesi için) gök açıldı”²⁴⁶ anlamına gelmektedir. Âyetin devamında ﴿فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾ ifadesi ise “gök kapı kapı oldu (pek çok kapı açıldı).” anlamındadır. **Şeddeli okunduğunda ise** çokluk manasında olup açılacak olan kapıların çok fazla olduğunu ifade etmektedir.²⁴⁷ Meleklerin inişiyle gökte çok fazla kapı açılması ve böylece semada çok fazla açılmış kapıların olması gibi anlamlara gelmektedir. Şeddeli okuyuşta “gök adeta kapılardan ibaret olmuş” anlamı vardır. Tıpkı Kamer Sûresinin ﴿وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا﴾ “Yeryüzünü pınar pınar fişkırttık.” (el-Kamer, 54/12) âyetinde olduğu gibi “yeryüzünün tamamı fişkıran gözelerden ibarettir” anlamına gelmektedir.²⁴⁸

Göğün meleklerin indirilmesi için açıldığına dair bir diğer âyet ise Furkân Sûresinde geçmektedir: ﴿وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَمِ وَتُزَلُّ الْمَلَائِكَةُ تَزِيلًا﴾ “O gün gök bulutlarla yarılp parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir.” (el-Furkân, 25/25) Ancak

²⁴⁴ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**. C.I, s. 382.

²⁴⁵ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşir el-Ezdî, **el-Vücûh ve'n-Nezâ'ir fi'l-Kur'âni'l-Azîm**, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, 2. bs., Riyad, Mektebetu'r-Ruşd, 2011, s. 194.

²⁴⁶ Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, **Tefsiru'n-Nesefî**, thk. Yusuf Ali Bedeyvi, C.III, Beyrut, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1988, s. 591.

²⁴⁷ Çetin, **Kıraatların Tefsire Etkisi**, s. 436.

²⁴⁸ Zemahşerî, **el-Keşşâf, an Hakâ'iki't-Tenzîl**, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 2009, s.1173 .

﴿وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ﴾ âyetinde kapıların açılması diğer âyetten farklı olarak gökte yarılma veya çatlama olmadan kapıların açılması durumudur.²⁴⁹

3.1.2. “لبثين” Kelimesi

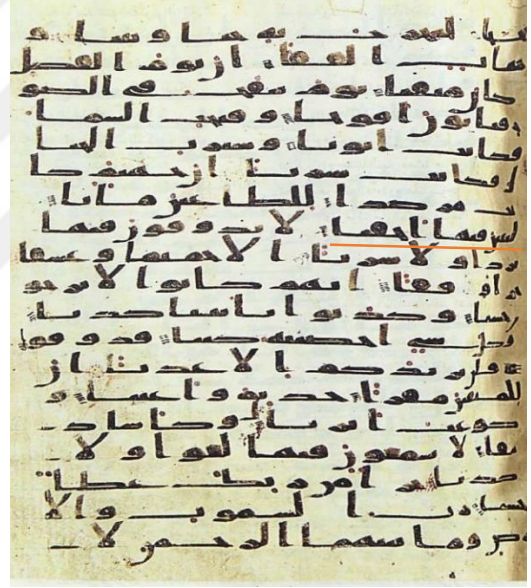
﴿لَبِثَيْنِ فِيهَا أَحْقَابًا﴾

en-Nebe 78/23: “(Azgınlar) orada çağlar boyu kalırlar.”

Ayetin Kırâat-i Aşere’ye Göre Okunuşu ve Resmu’l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.3: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 2
(Nebe', 23).

Resim 3.4: Medine Nr1 Mushafı 2
(Nebe', 23).

لسر فيما احقبا

﴿لَبِثَيْنِ﴾ : حمزة، وروح.

²⁴⁹ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, **Mefâtîhu'l-Gayb**, C.XXXI, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1981, s. 12.

﴿لَا يَشِينُ﴾ : الباقون.

﴿لَا يَشِينُ﴾ elifsiz okuyanlar; Hamza ve Ravh.²⁵⁰

﴿لَا يَشِينُ﴾ elifli okuyanlar; Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Kisâî, Ebû Ca‘fer ve Ruveys.²⁵¹

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “لَا يَشِينُ” kelimesinin kök harfleri; lâ, me, pe, tek se (اللام والباء والتاء) olup “kalmak” anlamına gelmektedir. “لَبِثَ بِالْمَكَانِ” (yerinde kaldı) cümlesi “أَقَامَ” bir yerde kalmak, ikamet etmek anlamındadır.²⁵² Ancak “لَشِينُ” kelimesi “أَقَامَ” kelimesinden daha uzun bir süre kalmayı ifade eder.²⁵³ Ankebût Sûresinde bu kelime şöyle geçmektedir: ﴿فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا حَمْسِينَ عَامًا﴾ “O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı.” (el-Ankebût, 29/14) Ferrâ “oturmak” anlamında şu cümleyi kullanmıştır; “النَّاسُ يَقْرَأُونَ لَا يَشِينُ” (İnsanlar oturarak okuyorlar.)²⁵⁴

Sarf Bilgisi:

“لَا يَشِينُ” kelimesi elifli ve elifsiz olarak okunduğunda kelime, sülâsî mücerred bir fiil olan “لَبِثَ” fiilinden gelmektedir. Bu fiil dördüncü babdan gelmekte olup mâzî vezni فَعِلَ şeklindedir. Elifli okunan “لَا يَشِينُ” kelimesi bu fiilin ism-i fâili olup vezni

²⁵⁰ Şâtübî, a.g.e., s. 110; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 582.

²⁵¹ Şâtübî, a.g.e., s. 110; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fî Kırâ'âti's-Selâseti'l-Mütemmima li'l-'Aşere, thk. Muhammed Temim ez-Zu'bi, 2. bs., Medine, Mektebetu Daru'l-Hüda, 2000, s. 39; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 582.

²⁵² Mekâyîsu'l-Luga, “le-bi-se” md.

²⁵³ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm Semîn el-Halebî, 'Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz, thk. Muhammed Bâsil Uyûni's-Sûr, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996, “le-bi-se” md.

²⁵⁴ Lisânü'l-'Arab, “le-bi-se” md.

فَاعِلٍ" şeklindedir. Elifsiz okunan "لَيْثِينَ" kelimesi ise فَعْلٌ vezninden gelmektedir. Bu kelime ism-i fâil mübalağa sîgasıdır ve âyette çoğul olarak gelmiştir.²⁵⁵ İsm-i fâil mübalağa sîgası, ism-i fâildeki eylemte mübalağayı ifade etmek için gelmektedir.²⁵⁶ Ancak "لَيْثِينَ" kelimesinin sıfat-ı müşebbehe mi yoksa ism-i fâil mübalağa sîgasından mı olduğu tartışmalıdır. Sıfat-ı müşebbehe diyenlere göre bu kelime bir mekânda kalıp oradan hiç ayrılmayan kişiye denilmektedir.²⁵⁷ Çünkü sıfat-ı müşebbehe bir sıfatın kişide kalıcı olduğunu gösterir. Sıfat-ı müşebbehe üç zamanda mevcut olan eylemin kendisiyle kaim olduğu zâta delalet etmesi için masdardan türetilen isme denilmektedir.²⁵⁸

Elifli okuyuşa göre ism-i fâil olan "لَايْثِينَ" kelimesinin cümledeki konumu bir önceki âyette geçen "لِلطَّاغِيَةِ" kelimesinden haldir ve ye "ي" harfiyle nasb olmuştur. Sahibul hal ise "لِلطَّاغِيَةِ" kelimesindeki müstetir olan fâildir. Elifsiz okuyuş olan "لَيْثِينَ" kelimesine sıfat-ı müşebbehe diyenlere göre bu kelime, kalıcılığı ve devamlılığı ifade etmekte olup eylemi mevsufuna sabittir. Oysa ism-i fâil hudûs manasında olup eyleminin bir zaman diliminde mevsufuna sabit olup sonrasında bu eylemin kalktığını gösterir.²⁵⁹ Dolayısıyla sıfat-ı müşebbehenin hal olması mümkün olmamaktadır ancak ism-i fâil gibi amel eden mübâlağalı ism-i fâilin hal olması mümkündür. Zira hal, lafız yahut mana bakımından fâil veya mef'ûlün hey'etini bildirir.²⁶⁰

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Âyette geçen ﴿لَايْثِينَ فِيهَا﴾ ibaresinden kasıt, cehennemde kalmaları gerektiği anlamındadır. Elifsiz olan "لَيْثِينَ" okuyuşunda mübalağa vardır.²⁶¹ Zemahşerî elifsiz

²⁵⁵ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 67-74.

²⁵⁶ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 74.

²⁵⁷ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, C. 30, Tunus, Dâru't-Tunusiyye, 1984, s. 36.

²⁵⁸ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 94.

²⁵⁹ Şaban Sadoğlu, **İzhar Mefhumu**, 3. bs., İstanbul, el-Mektebetü'l-Mahmudiyye, 2018, s. 439.

²⁶⁰ Sadoğlu, **İzhar Mefhumu**, s. 696.

²⁶¹ Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî**, thk. Ali Abdulbari Atiyye, C.XV, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994, s. 214.

okuyuşu tercih etmiştir ve ona göre Hamza'nın okuduğu elifsiz okuyuş “لَيْثِيْنٌ”, kelimenin elifli “لَايْثِيْنٌ” okuyuşuna göre daha güçlü ve mübâlağalıdır. Çünkü “لَايْثِيْنٌ” kelimesi bir yerde uzun süre kalmayı ifade ederken “لَيْثِيْنٌ” kelimesi ise bir yerden neredeyse hiç ayrılmayacak şekilde çöküp kalan kimseye denir. Bir yerde kalmak onun vasfı olduysa hiçbir şekilde oradan ayrılması mümkün değildir. Âyette elifsiz okuyuştan kâfirler için “cehennemde bulunan ve oradan hiç ayrılmayan” anlamı çıkarılmaktadır.²⁶²

Mekkî, Hamza'nın elifsiz okuyuşunu zayıf bulmuştur. Zira ona göre elifsiz okuyuşla okunduğunda kelimenin nitelediği mana “حَذِرٌ” (dikkatli kimse) kelimesi gibi insanda fitraten bulunan bir vasfa benzetilmiş olur. Ancak elifsiz okunarak ortaya çıkan mana mümkün değildir. Çünkü bir yerde kalmak insanda hilkaten sahip olabileceği bir vasıf değildir. Ancak bu okuyuşu tercih edenler, yukarıdaki itirazda haklı olmasıyla beraber burada insanların, yaratılış itibariyle var olan vasıflara benzetilerek ve mübalağa edildiğini söyleyerek bu okuyuşu tercih etmişlerdir.²⁶³

3.1.3. “غَسَاقًا” Kelimesi

﴿إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَاقًا﴾

en-Nebe 78/25: “Ancak bir kaynar su ve *irin* (içecekler).”

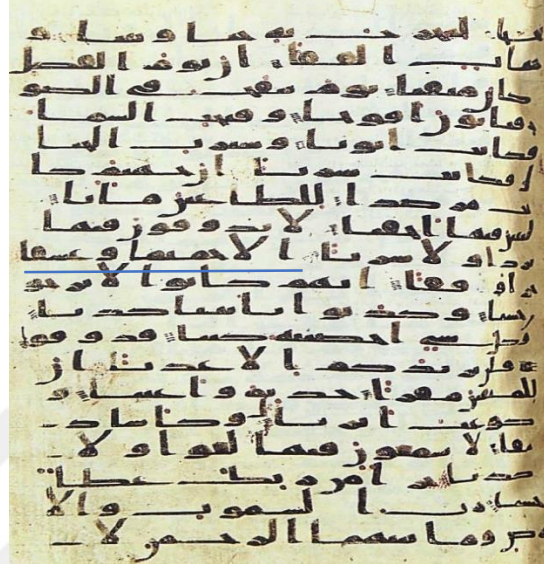
²⁶² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1173.

²⁶³ Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-Masûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk. Ahmet Muhammet el-Harrât, C.X, Şam, Dâru'l-Kalem, t.y., s. 655.

Ayetin Kırâat-i Aşere'ye Göre Okunuşu ve Resmu'l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.5: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 3
(Nebe', 25).

Resim 3.6: Medine Nr1 Mushafı 3 (Nebe',
25).

أَلَا حَمْدًا وَعِيسًا

﴿عَسَاقًا﴾ : حفص، وحمزة، والكسائي، وخلف العاشر.

﴿عَسَاقًا﴾ : الباقر.

﴿عَسَاقًا﴾ şeddeli okuyanlar; Hafs, Hamza, Kisâi ve Halefû'l-Âşir²⁶⁴

﴿عَسَاقًا﴾ şeddesiz okuyanlar; Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Şu'be, Ebû

Ca'fer ve Ya'kûb.²⁶⁵

²⁶⁴ Şâtîbî, a.g.e., s. 67; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 582.

²⁶⁵ Şâtîbî, a.g.e., s. 67; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 582.

Sözlük Anlamı:

Âyetin sonunda geçen “عَسَاقًا” kelimesinin kök harfleri; ğayn, sîn, kâf (الغين) olup “kapkaranlık” anlamına gelmektedir. Âyette geçen bu kelime “مَا” (والسين والقاف) “cehennem ehlinin tenlerinden akan şeyler” anlamındadır.²⁶⁶ “تَقَطَّرَ مِنْ جُلُودِ أَهْلِ النَّارِ” “gecenin ilk karanlığı” demektir.²⁶⁷ İbn Kuteybe, “عَسَقُ” kelimesi “أَوَّلُ ظِلْمَةِ اللَّيْلِ” (tutulmuş ay) ay tutulunca bu ibarenin kullanıldığını ifade etmiştir.²⁶⁸ “عَسَقُ” kelimesi bir şeyin derinliklerinden akan bozuk bir sıvı, gözden akan iltihap veya yaradan akan sarı sıvı gibi anlamlara gelmektedir.²⁶⁹

Sarf Bilgisi:

Şeddeli okunduğunda “عَسَاقًا” kelimesi, ism-i fâil mübalağa sîgası olup فَعَالٌ veznindendir. Bu vezin, ism-i fâilin kıyâsî vezinlerinden sayılmakta ve bir şeyin tekrarlandığı ifade edilmek istendiğinde fiil bu vezinden getirilir. İsm-i fâil mübalağa sîgası, ism-i fâildeki eylemte mübalağayı ifade etmek için gelmektedir.²⁷⁰

Şeddesiz olarak okunduğunda ise “عَسَاقًا” kelimesi “فَعَالٌ” veznindendir. Bu vezin ise ism-i fâil mübalağa sîgasının semâî vezinlerden sayılmaktadır ve ilk kelime ile aynı anlamı vermektedir.²⁷¹

²⁶⁶ Mekâyîsu'l-Luga, “ğ-a-se-ka” md.

²⁶⁷ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye, Beyrut, Dâru'l-İlm lil-Melâyîn, 1987, “ğ-a-se-ka” md.

²⁶⁸ Lisânü'l-Arab, “ğ-a-se-ka” md.

²⁶⁹ Muhammed Hasan Hasan Cebel, a.g.e., s. 1580.

²⁷⁰ Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 74.

²⁷¹ Mustafa Tokmak, “Arap Dilinde İsm-i Fâil ve Mübâlağa Vezinleri”, Hitit Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2017, s. 71.

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Âyette geçen “عَسَاءًا” kelimesi cehennemdekilerin vücutlarından akan suya ve irine denilmektedir. ﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا﴾ “Orada ne bir serinlik tadacaklar, ne de içecek bir şey.” (en-Nebe’, 78/24) âyeti, bir sonraki âyete atfedildiğinde cehennem ehlinin içeceğinin sadece kaynar su ve irin olduğu anlaşılmaktadır.²⁷² Bir görüşe göre “عَسَاءًا” kelimesinin şeddeli ve şeddesiz hali aynı anlamı ifade etmektedir.²⁷³ Diğer görüşe göre ise şeddeli okuyuş kelimeye “سَيَّالٌ” (akıcı) anlamı katmaktadır. Şeddesiz okuyuşun kattığı anlam ise “شَرَابٌ” (içecek) şeklindedir.²⁷⁴

Ayrıca aynı âyette geçen “حَمِيمًا” kelimesi kaynar bir içecek olup sıcaklığı ile yakmaktadır. “عَسَاءًا” kelimesi ise “حَمِيمًا” kelimesinin tam zıttı olan içilemez derecede (dayanılmaz derecede) soğuk ve çirkin kokulu bir içecek olup soğukluğu ile yakmaktadır.²⁷⁵ Meallerde sadece “irin” olarak Türkçe’ye aktarılan bu kelimenin anlamsal derinliği görüldüğü gibi çok daha fazladır.

Bir diğer taraftan bu kelimenin “karanlık” anlamını da içerisinde barındırması, insanın karanlık bir şeyden irkilmesi gibi bir ürküntüye sebebiyet vermektedir. Böylece bu kelimenin hoşla gitmeyen siyah renkli bir içecek olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁶

3.1.4. “كَذِبًا” Kelimesi

﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذْبًا﴾

en-Nebe 78/35: “Orada ne boş bir söz işitirler, ne de bir yalan.”

²⁷² Ebü’t-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Alî el-Kannevcî, **Fethu’l-Beyân fi Makâsidi’l-Kur’ân**, C.XV, Beyrut, el-Mektebetu’l-Asriyyeti, 1997, s. 38.

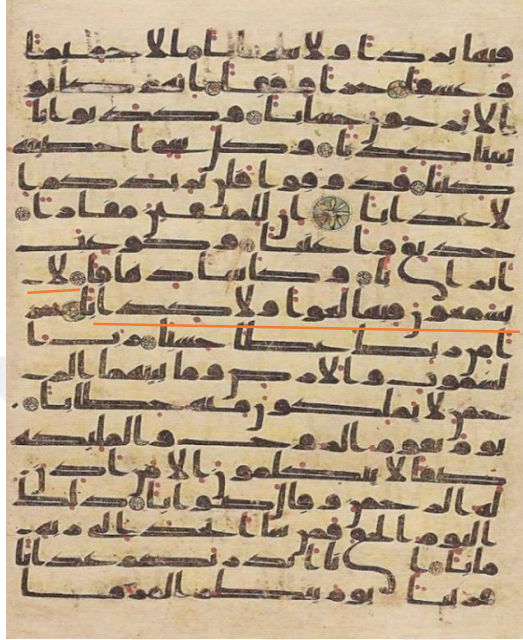
²⁷³ Ebüssuûd Efendi, **İrşâdü’l-‘Akli’s-Selîm**, C.IX, Kahire, Dâru’l-Mushaf, 2015, s. 91.

²⁷⁴ Fahreddin er-Râzî, **a.g.e.**, C. 31, s. 16.

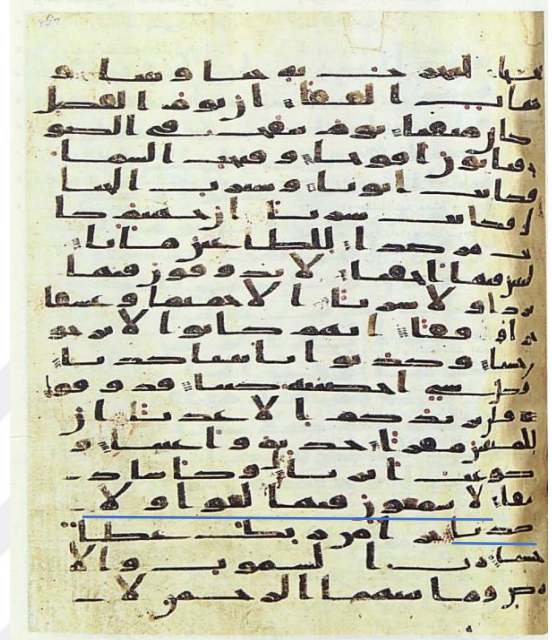
²⁷⁵ Ebü’l-Fida İbn Kesîr, **Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-‘Azîm**, C.VIII, 2. bs., Riyad, Dâru’t-Tayyibe li’n-Neşr ve’t-Tevzi’, 1997, s. 307.

²⁷⁶ Fahreddin er-Râzî, **a.g.e.**, C.XXXI, s. 16.

Ayetin Kirâat-i Aşere'ye Göre Okunuşu ve Resmu'l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.7: Topkapı Sarayı Mushafı 1
(Nebe', 35).

Resim 3.8: Medine Nr1 Mushafı 4 (Nebe',
35).

لا يسمعون فيما لعوا ولا كذابا

﴿كَذَابًا﴾ : الكسائي.

﴿كَذَابًا﴾ : الباقون.

﴿كَذَابًا﴾ şeddesiz okuyan; Kisâî.²⁷⁷

﴿كَذَابًا﴾ şeddeli okuyanlar; Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsim, Hamza,

Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşir.²⁷⁸

²⁷⁷ Şâtîbî, a.g.e., s. 110; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 583.

²⁷⁸ Şâtîbî, a.g.e., s. 110; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 583.

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “كَذَّابًا” kelimesinin kök harfleri; kef, zel, be (الكافُ والذَّالُ والباءُ) olup kelimenin zıttı “الصِّدْقُ” doğruluktur. “كَذَّبْتُ فُلَانًا” ibaresi “نَسَبْتُهُ إِلَى الْكَذِبِ” (onun yalancı olduğunu kanıtladım) anlamına gelmektedir.²⁷⁹ “كَاذِبٌ” (yalancı) kelimesinin çoğulu “كَذَّبٌ” kelimesi, bu kelimenin çoğulu ise “كُذِّبَ” kelimesidir.²⁸⁰ Yûsuf Sûresinde bu kelime “yalanlamak” anlamında geçmektedir: ﴿حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَرَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرًا﴾ “Nihayet peygamberler ümitlerini kesecek hâle gelip **yalanlandıklarını** düşündükleri sırada, onlara yardımımız geldi.” (Yûsuf, 53/110)

Sarf Bilgisi:

Bu âyet-i kerîmede kıraat farklılığının gerçekleştiği “كَذَّابًا/كَذَّابًا” kelimesi okunuş biçimine göre farklı vezinlerden gelen kelimelerden türetilmiştir:

“فِعَالٌ” vezninden gelen okuma şeklinde kelime Tef‘îl babının semâî masdarı olmaktadır. Ancak “فِعَالٌ” şeklindeki okuyuşta kelimenin türetildiği veznin iki ihtimali vardır:

1. Sülâsî mücerred halinin semâî masdarı.
2. Mufâ‘ale babının semâî masdarı.

Şeddesiz olan “كَذَّابًا” kelimesinin vezni “فِعَالٌ” şeklindedir ve bu kelime Mufâ‘ale babından gelen semâî bir masdardır. Mufâ‘ale babından gelen kelimelerin çoğunluğu bu kelime gibi eylemin iki nesne veya iki kişi arasındaki ortaklığına delalet

²⁷⁹ Mekâyîsu’l-Luga, “ke-ze-be” md.; Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 386.

²⁸⁰ Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, **Basâ’iru Zevî’t-Temyîz fî Letâ’ifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz**, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, C.IV, Kahire, el-Meclisu’l-A‘la li’ş-Şu‘ûni’l-İslamiyye, 1996, s. 338.

etmektedir.²⁸¹ Aynı zamanda “كَذَّابًا” kelimesi, sülâsî mücerred bir kelime olan “كَذَبَ” fiilinin masdarıdır.²⁸²

Şeddeli olan “كَذَّابًا” kelimesi ise şeddeli bir fiil babı olan Tef’îl babının semâî masdarıdır ve vezni “فَعَّالٌ” şeklindedir.²⁸³ Tef’îl babından gelen kelimelerin çoğunluğu bu fiil gibi fiildeki eylemin çokluğuna delalet etmek için gelmektedir.²⁸⁴

Aynı kelime, “Âyetlerimizi de alabildiğine yalanlamışlardı.” manasındaki Nebe’ sûresinin 28. âyetinde de geçmektedir: ﴿وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا﴾ (en-Nebe’, 78/28) Bu âyetin son kısmında bulunan “كَذَّابًا” kelimesinin şeddesiz hali “كَذَابًا” kırâat-i aşere’ye alınmamıştır. Zira bu kelime mef’ûl-ü mutlak olarak gelmiştir ve mef’ûl-ü mutlak, fiilin manasını kuvvetlendirmek, çeşidini ve adedini bildirmek amacıyla **fiille aynı kökten** gelen masdardır.²⁸⁵

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Şeddeli olan okuyuşta “كَذَّابًا” kelimesi “تَكْذِيبٌ” “yalanlama” anlamına gelmektedir.²⁸⁶ Aynı zamanda “كَذَّابًا” kelimesi çokluğu ifade etmektedir ve burada anlamda mübalağa vardır. Kelime “büyük bir yalan, yalanda aşırıya kaçmak” gibi anlamlara gelmektedir. Ancak kelimenin âyete kattığı çokluk anlamı çokça birinin diğerini yalanlaması veya yalanda aşırıya kaçması anlamında değil, hiçbir şekilde yalan söz olmadığı anlamındadır. Dolayısıyla kelime mübalağanın nefyini (büyük bir yalanın olmadığı) ifade eder.²⁸⁷

²⁸¹ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 395.

²⁸² Zemahşerî, **el-Keşşâf**, s. 1173.

²⁸³ **Lisânü’l-‘Arab**, “ke-ze-be” md.

²⁸⁴ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 382.

²⁸⁵ Mustafa Meral Çörtü, **Arapça Dilbilgisi Nahiv**, 23. bs., İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020, s. 181.

²⁸⁶ Ebü’l-Leys İmâmü’l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, **Tefsîrü’s-Semerkandî**, C.III, Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2010, s.441.

²⁸⁷ Fahreddin er-Râzî, **a.g.e.**, C. XXXI, s. 22.

Şeddesiz okuyuştaki “كَذَابًا” kelimesi Mufâ‘ale babından geldiği için kelimeye karşılıklı anlamı vermektedir ve bu şekilde şeddesiz okuyuştaki âyetin manası ise şu şekildedir: “لَا يُكَذِّبُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا” “Onlar (cennette) birbirlerine yalan söylemezler.”²⁸⁸ Ayrıca: “Birbirlerini yalancılıkla suçlamazlar.” anlamına da gelmektedir.²⁸⁹

Nebe’ sûresinde geçen ve kıraat-i aşere açısından farklı okuyuşları olan dört kelime resmü’l-mushaf, kıraat, sözlük, sarf ve tefsir açısından ayrı ayrı ele alınmıştır. Nebe’ sûresinde geçen bu kelimeler incelendiğinde daha çok eylemte bir işi çokça yapmayı ifade eden vezinlerde geldiği ve bu vezinlerin mana açısından anlama tesir ettiği fark edilmektedir. Ancak kıraatlere göre değişen kelimelerin âyetlere kattığı anlam farklılığı, bazı âyetlerde daha çok bazı âyetlerde ise daha az hissedilmiştir. Bu farklılıklar, aynı kelimenin mümkün olan başka manalarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Ayrıca bazı âyetlerin Türkçe anlamı verilirken kelimenin anlamsal derinliğinin tam olarak yansıtılamaması sebebiyle yan açıklamalar yapılmıştır.

Nebe’ sûresindeki kıraat farklılığı hakkında araştırma yapılırken bir kelimenin i‘rabinin kıraat üzerinden tartışılması durumuyla ilk defa karşılaşmıştır. 23. ve 35. âyetlerde geçen kelimelerin elifsiz ve şeddesiz okunması durumu bu tartışmaya örnektir. Kelimenin i‘rabı hal olduğu için ve elifsiz okunması durumunda hal olamayacağı için iki kıraat âlimi hariç cumhur (çoğunluk) bu okuyuşu tercih etmemiştir. Şeddesiz olan kelimede ise mef’ûl-ü mutlak fiille aynı kökten gelmezse olmaz diyen cumhur tarafından tercih edilmemiştir.

3.2.Nâziât Sûresi

Murselât ve Nebe’ sûreleri konu, giriş ve son bölümü benzerliği açısından birbiriyle bağlantılıdır. Konu benzerliği açısından bakıldığında iki sûrede de kıyametten, mü’minlerin ve günahkârların varacağı yerden bahsedilmektedir. Giriş ve son bölümleri benzerliği açısından bakıldığında ise iki sûrenin de giriş kısmı kıyamet ve dirilişle ilgilidir. Ayrıca Nâziât sûresi, Nebe’ sûresinin son kısmında bahsedilen

²⁸⁸ Semerkandî, **a.g.e.**, C.III, s. 440.

²⁸⁹ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, s. 1174.

kıyamet hakkında anlatılanların gerçekleştirileceğine dair bir yeminle başlamıştır. Nebe' sûresinin sonu kıyametteki azabın uyarısıyla; Nâziât sûresinin sonu ise sûrenin başında zikredilen haşrolmanın, dirilişin ispatı ve kıyametin meydana geleceğine dair tekidle nihayete ermektedir.²⁹⁰

Nâziât sûresi Mekke'de indirilmiş olup kırk altı âyettir. Sûre, mushaf sırasına göre 79. sıradadır ve adını ilk âyette geçen “en-Nâziât”²⁹¹ (ruhları kabzedenden meleklerden söküp çıkaran, çekip çıkaran topluluk) kelimesinden almıştır. Aynı zamanda sûreye “Sâhire” (mahşer yeri) ve “Tâmme”²⁹² (büyük felaket) sûresi de denilmektedir.²⁹³ Sâhire kelimesi 14. Âyette, tâmme kelimesi ise 34. Âyette geçmektedir.

Sûrenin ilk âyeti ﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا﴾ “Andolsun şiddetle söküp çıkaranlara” (en-Nâziât, 79/1) şeklindedir ve yeminle başlamıştır. “وَالنَّازِعَاتِ” kelimenin ne anlama geldiği konusunda Tefsir âlimleri ihtilaf etmiştir. Bazı âlimler “söküp çıkaranlar” anlamına gelen bu kelimenin kâfirlerin ruhlarını şiddetli bir şekilde söküp çıkaran melekler anlamında olduğunu söylemiştir.²⁹⁴ Âyetin yeminle başlaması yemin eden için meleklerin kâfirlerin ruhlarını şiddetli bir şekilde söküp çıkarması zikredilerek bu konuda bir korkutma söz konusu olmasıdır. Ayrıca yeminle başlanılmasının sebebi kendisinden sonraki haberleri doğrulamak içindir.²⁹⁵

Mekkeli müşrikler, Peygamber Efendimize (s.a.v.) sürekli kıyamet hakkında sorular sorduğu için Peygamberimiz, Rabbinden kendisine bu konuyu bildirmesini

²⁹⁰ Vehbe ez-Zühaylî, **Tefsirü'l-Münîr**, C.XXX, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1991, s. 30.

²⁹¹ Sûreye ismini veren ilk âyetin meali şöyledir: “Andolsun şiddetle söküp çıkaranlara”. [en-Nâziât, 79/1]

²⁹² Sûreye ismini veren ikinci kelimenin geçtiği âyetin meali şöyledir: “Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.” [en-Nâziât, 79/14] Üçüncü kelimenin geçtiği diğer âyetin meali ise şu şekildedir: “En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman”. [en-Nâziât, 79/34]

²⁹³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, C.VIII, İstanbul, Yenidoğan Yayın Dağıtım, 2001, s. 396.

²⁹⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, **Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an**, C. 24, Mekke, Dâru't-Terbiye ve't-Turâs, t.y., s. 185.

²⁹⁵ İbn Âşûr, **a.g.e.**, C.XXX, s. 60.

istemiştir. Bunun üzerine bu konuyla ilgili Nâziât sûresindeki şu âyetler indirilmiştir:²⁹⁶

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَلُهَا ۖ فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا ۖ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْتَهَلُهَا ۖ إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ مَنِ يَخْشَاهَا﴾

“Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar, Sende ona ait şey (bilgi) yoktur ki anlataşın. Onun nihai bilgisi yalnız Rabbine aittir.” (en-Nâziât, 79/42-44)

Nâziât sûresinin âyet sonlarında ses uyumu vardır. Sûrenin ilk 5 âyeti “عَرَفًا”, “نَشْطًا” şeklinde elif harfiyle; daha sonra arka arkaya 9 âyet “الرَّاجِفَةُ”, “وَّاجِفَةُ” şeklinde te harfiyle bitmektedir. Ardından 12 âyet “يَسْعَى”, “فَنَادَى” olarak maksûr elif ve sonraki 6 âyet “بَنِيهَا”, “فَسَوَّيْهَا” şeklinde he harfi ve elif ile bitmektedir. Sûrenin kalan âyetleri he harfi ve maksûr elif ile bitmektedir.

Sûre boyunca âyet sonlarında devam eden ses uyumu, sûrenin konu olarak ele aldığı; ruhların kabzedilmesi, kıyamet, âhiret hayatı ve mahşer gibi büyük ve dehşetli olayların korkutucu ve ürpertici hissiyatını okuyucuya ve dinleyiciye ihsas ettirmektedir.²⁹⁷

Nâziât sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek toplam iki âyette iki farklı kelime vardır. Bu kelimeler sıfat-ı müşebbehe ve tefe‘ul kalıbında gelmiştir.

3.2.1. “نَحْرَةً” Kelimesi

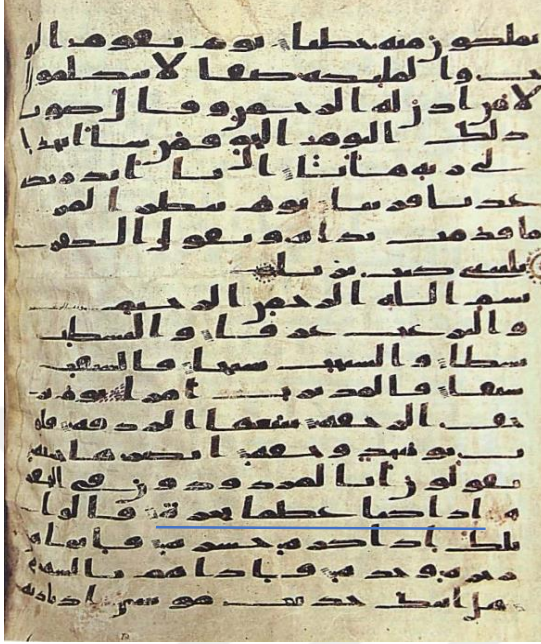
﴿أَءِذَا كُنَّا عِظْمًا نَّحْرَةً﴾

en-Nâziât 79/11: “Bizler çürümüş kemiklere döndükten sonra mı?”

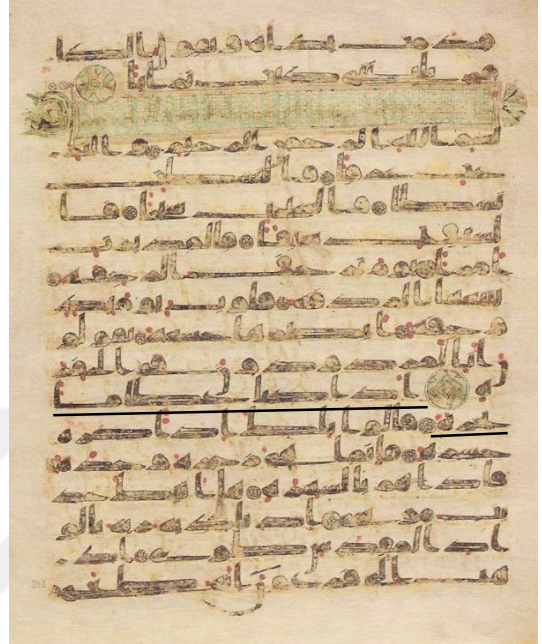
²⁹⁶ Celâleddin es-Süyûtî, *Lubâbü'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nuzûl*, Beyrut, Muessesetu'l-Kitabi's-Sekafiyye, 2002, s. 285.

²⁹⁷ Salih Ali Muhammed en-Neharî, “Eseru'l-Musteva's-Savti fî Teşkilî'd-Delâleti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm”, Yemen, Mecelletu'l-Câmiati'l-Vataniyye, 2019, s. 53.

Ayetin Kırâat-i Aşere'ye Göre Okunuşu ve Resmu'l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.9: Medine Nr1 Mushafı 5 (Nâziât, 11).

Resim 3.10: Topkapı Sarayı Mushafı 2 (Nâziât, 11).

اذا كيا عظاما بحره

﴿ نَاجِرَةٌ ﴾ : شعبة، وحمزة، والكسائي، ورويس، وخلف العاشر.

﴿ نَجْرَةٌ ﴾ : الباقون.

﴿ نَاجِرَةٌ ﴾ elifli okuyanlar; Şu'be, Hamza, Kisâi, Ruveys ve Halefî'l-Âşir.²⁹⁸

﴿ نَجْرَةٌ ﴾ elifsiz okuyanlar; Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Hafs, Ebû Ca'fer

ve Ravh.²⁹⁹

²⁹⁸ Şâtîbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 583; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fî Kırâ'âtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-'Aşere, s. 39.

²⁹⁹ Şâtîbî, a.g.e., s. 111; İbnü'l-Cezerî, Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 583.

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “نَحْرَةً” kelimesinin kök harfleri; nûn, ha ve râ (النُّونُ وَالْحَاءُ وَالرَّاءُ) olup içi boş olan bir şeyin içindeki sese delalet etmektedir. “النَّخِيرُ” (horuldamak, hırıldamak) kelimesi, burun deliklerinden çıkan ses için kullanılmaktadır ve “النُّحْرَةُ” kelimesi burnun kendisine denilmektedir.³⁰⁰ Aynı zamanda “نُحْرَتَا الْأَنْفِ” kelimesi burun delikleri anlamına gelmektedir. “نَحْرَةً” kelimesi şiddetli bir şeyin kıvrımları arasında uzanan boşluğu ifade etmekte olup bu manayla beraber bir tür zayıflık ve yumuşaklığa da delalet etmektedir. “نَحْرُ الْعَظْمِ” ibaresi “kemiğin çürümesi, eskimesi ve dokunduğunda toz haline gelmesi” ve “kemiğin dış görünüş itibariyle aynı kalıyormuş gibi dursa bile boşlukla beraber içten içe oluşan çürümeyle kemiğe dokunulduğunda parçalanması” anlamlarında olup âyette de bu manada geçmektedir.³⁰¹ “نَحَرَتِ الشَّجَرَةُ” ibaresi “بَلَيْثٌ” manasında olup “ağacın aşınarak içerisinden rüzgârın esmesi ve esen rüzgârın sesinin duyulması” anlamında kullanılmıştır.³⁰²

Sarf Bilgisi:

Âyette geçen “نَحْرَةً” kelimesi sülâsî mücerred bir fiil olan “نَحَرَ” fiilinden gelmiştir. Bu fiil dördüncü babda yer almaktadır. Kelime elifsiz olarak okunduğunda sıfat-ı müşebbeheden olup “فَعْلٌ” veznindendir ancak âyette müfret müennes sîgası zikredilmiştir.³⁰³ Kelimenin sonundaki ta-i marbuta mevsufu olan kelimeye cinsiyet bakımının uyması için gelmiştir. Sıfat-ı müşebbehe zamanda mevcut olan eylemin kendisiyle kaim olduğu zâta delalet etmesi için masdardan türetilen isme

³⁰⁰ Mekâyîsu'l-Luga, “ne-ha-ra” md.

³⁰¹ Muhammed Hasan Cebel, a.g.e., s. 2167.

³⁰² Semîn el-Halebî, 'Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz, “ne-ha-ra” md.

³⁰³ Mahmûd Sâfi, el-Cedvel fî İ'rabi'l-Kur'an ve Sarfihî ve Beyânihî, C.XV, 3. bs., Şam, Dâru'r-Raşîd, 1995, s. 228.

denilmektedir.³⁰⁴ Elifli okuyuşa göre kelimeye elif ziyade edilmiş ve “نَاحِرَةٌ” şeklinde okunmuştur. Bu okuyuşa göre kelime “نَحَرَ” fiilinin ism-i fâili olmuş olup “فَاعِلَةٌ” vezninden gelmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise sıfat-ı müşebbehe olan “نَحْرَةٌ” kelimesi aynı şekilde dördüncü bab olan “نَحَرَ” fiilinden gelmektedir. Ancak ism-i fâil olan “نَاحِرَةٌ” kelimesi diğerinden farklı olarak dördüncü babdan gelen bir fiilden değil birinci bab olan “نَحَرَ” fiilinden gelmiştir.³⁰⁵

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Bir görüşe göre “نَاحِرَةٌ” ve “نَحْرَةٌ” kelimesi aynı anlamı ifade etmektedir. Ferrâ, bu iki şekildeki okuyuşun manaca birbirine eşit olduğunu söylemiştir.³⁰⁶ Bu kelimeler “çürük ve içi boş olan aynı zamanda içinden rüzgâr geçtiğinde hırıltılı bir ses duyulan kemik” anlamındadır.³⁰⁷

Diğer bir görüşe göre her iki okuyuş da birbirinden farklı manalardadır. Elifsiz olan “نَحْرَةٌ” okuyuşu, elifli olan “نَاحِرَةٌ” okuyuşundan daha belîğdir. Ayrıca “نَحْرَةٌ” okuyuşuna göre kelime, tıpkı “عَفِنَ” (bozulmak, çürümek) kelimesi gibi “kemiğin çürümesi” anlamında olup dokunmakla hemen dağılıveren bir kemik manasına gelmektedir. “نَاحِرَةٌ” okuyuşuna göre ise kelime, içi boşalmış olan ve içinden hava estiği zaman ses çıkaran kemik anlamındadır. Bu ses, uyuyan ve boğulan kimsenin çıkardığı ses gibidir.³⁰⁸

³⁰⁴ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 94.

³⁰⁵ Fahreddin er-Râzî, **a.g.e.**, C.XXXI, s. 37.

³⁰⁶ Fahreddin er-Râzî, **a.g.e.**, C.XXXI, s. 36.

³⁰⁷ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, s. 1176.

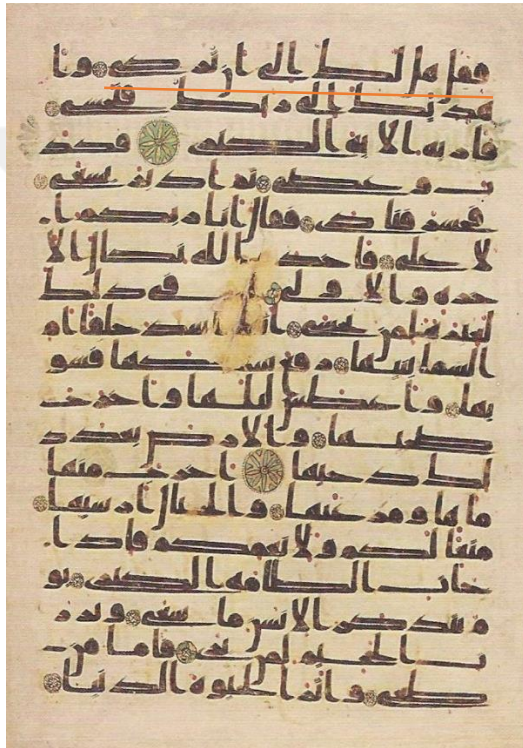
³⁰⁸ Fahreddin er-Râzî, **a.g.e.**, C.XXXI, s. 37.

3.2.2. “تَزَكَّى” Kelimesi

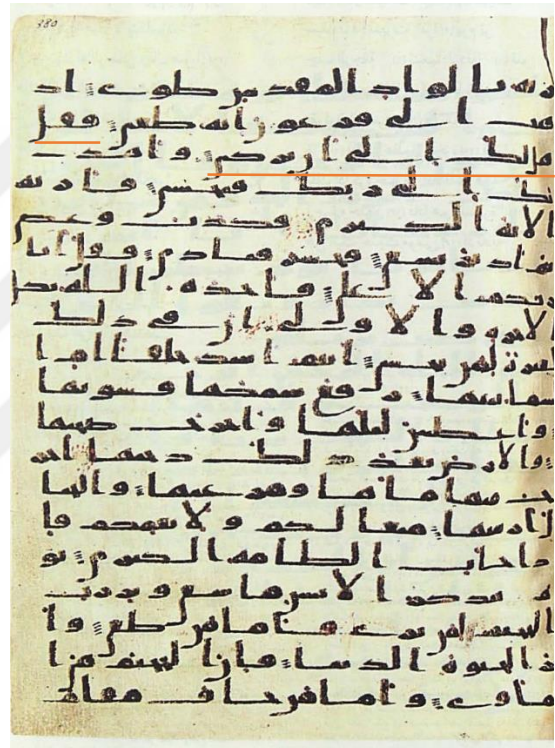
﴿فَقُلْ هَلْ لَّكَ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّى﴾

en-Nâziât 79/18: “Ona de ki: İster misin (küfür ve isyanından) temizlenesin?”

Ayetin Kırâat-i Aşere’ye Göre Okunuşu ve Resmu’l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.11: Topkapı Sarayı Mushafı 3
(Nâziât, 18).

Resim 3.12: Medine Nr1 Mushafı 6
(Nâziât, 18).

فَعَلَّ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّى

﴿تَزَكَّى﴾ : نافع، وابن كثير، وأبو جعفر، ويعقوب.

﴿تَزَكَّى﴾ : الباقون.

﴿نَزَّكَّى﴾ idğamlı okuyanlar; Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Ca‘fer ve Yâkûb.³⁰⁹

﴿نَزَّكَّى﴾ idğamsız okuyanlar; Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî, ve Halefû'l-Âşir.³¹⁰

Sözlük Anlamı:

Âyetteki “نَزَّكَّى” kelimesinin kök harfleri; zel, kef ve illet harfi (الزاء والكاف والحرف) olup “نَمَاءً وَزِيَادَةً” çoğalmak ve artmak anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin anlamı “الطَّهَارَةُ زَكَاةُ الْمَالِ” “Arınmak malın zekâtıdır.” cümlesi örnek verilerek izah edilmiştir. Bu cümlede “زَكَاةُ” kelimesinin kullanımı dolayısıyla iki görüş ortaya çıkmıştır. Birinci görüşe göre fazlalık manasına gelen “زَكَاةُ” kelimesinin malı temizlemek maksadıyla verilen kısma isim olmasının sebebi onun maldaki fazlalık olmasıdır. İkinci görüşe göre ise “زَكَاةُ” kelimesinin temizleyici olması sebebiyle zekât kelimesi buna isim olmuştur.³¹¹

Aynı zamanda türün kalitesiyle birlikte kendisinin artması anlamını da vermektedir. Tıpkı “الأَرْضُ الرَّكِيَّةُ” türleri arasında iyi olmalarıyla ekinlerin büyüdüğü bereketli topraklar gibidir. “زَكَاةُ الزَّرْعِ” ibaresi ise “ekinin kalitesiyle beraber artması” anlamındadır. Bu durumda mahsülün “benzerlerinden daha üstün veya benzerlerinin içinde durumu en iyi olan mahsül olması” anlamına gelmektedir.³¹²

³⁰⁹ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 583; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fî Kırâ'âtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-Âşere, s. 39.

³¹⁰ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 583.

³¹¹ Mekâyîsu'l-Luga, “ze-kâ” md.

³¹² Muhammed Hasan Hasan Cebel, a.g.e., s. 908.

Sarf Bilgisi:

Te (ت) harfinin ze (ز) harfine idğam edildiği okuyuşa göre “تَزَكَّى” kelimesi tefe‘ul babından olup muzâri, müfret ve muhatap bir fiildir. Bu babda sülâsiye iki harf ziyadesi yapılmış ve fiil beş harfe çıkarılmıştır. Bu babın, yapısal olarak kelimeye kattığı mana; talep edilen şeyi tedricen ve peyderpey uğraşmak suretiyle tamamen elde etmek manasıdır.³¹³ Âyette geçen kelimenin mâzisi “تَزَكَّى” olup muzârisi “تَتَزَكَّى” şeklindedir. Ancak bu kelime mahreç yakınlığı sebebiyle “تَزَكَّى” te harfi, ze harfine idğam edilerek şeddelenmiştir.³¹⁴ Diğer okuyuşa göre ise “تَزَكَّى” kelimesi de aynı şekilde muzâri, müfret ve muhatap bir fiil olup tefe‘ul babındandır. Ancak bu fiildeki bir te (ت) harfi düşmüş ve şeddesiz olarak (idğam edilmeden) okunmuştur.³¹⁵ Bu iki okuyuşun temelinde aynı fiil vardır. Bir okuyuşta idğam edilmiş, diğerinde harf düşürülmüştür.

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Âyette geçen “تَزَكَّى” kelimesi “küfürden, günahlardan, kusurlardan ve kötülükten arınmak” anlamını taşımaktadır.³¹⁶ “تَزَكَّى” kelimesindeki te (ت) harfinin ze (ز) harfine idğam edildiği okuyuşta ise “şirkten iyice temizlenmek” anlamı vardır.³¹⁷

Bir diğer görüşe göre ise idğam olmayan “تَزَكَّى” okuyuşun anlamı, âyete “زَكِيًّا” “temiz mümin” manası katmaktır. Bu durumda âyet: “Temizlenmeye arzun var mı?” anlamına gelir. İdğamlı olan okuyuşta ise bu kelime “الصَّدَقَةُ” “zekât, sadaka”

³¹³ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 452.

³¹⁴ Fahreddin er-Râzî, **a.g.e.**, C.XXXI, s. 41.

³¹⁵ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes‘ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Begavî, **Me‘âlimü’t-Tenzîl**, C. 8, Riyad, Dâru’t-Tayyibe, 1989, s. 328.

³¹⁶ Ebü’l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî İbn Cüzey, **et-Teshîl li-‘Ulûmi’t-Tenzîl**, C.II, Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1995, s. 533.

³¹⁷ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1512.

anlamına gelmektedir. Âyetin bu durumda aldığı anlam: “Hayır, hasenât yapmaya arzun var mı?” şeklinde olmaktadır.³¹⁸

Nâziât sûresinde geçen ve kırâat-i aşere açısından farklı okuyuşu olan kelimeler resmü’l-mushaf, kıraat, sözlük, sarf ve tefsir açısından ayrı ayrı ele alınmıştır. Ele alınan ilk kelimedeki iki farklı okuyuşun hem aynı hem de farklı anlamlara gelmesi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu çeşitli görüşler belirtilirken sarf ilminden yararlanılmış ve kelimenin hangi vezinde hangi anlama geldiği tayin edilmiştir. İkinci kelimedeki değişiklik ise mahreç yakınlığı dolayısıyla idğam edilmesi ve harflerden birinin düşmesi sebebiyle olmuştur. Bu değişiklikler ise tek vezin içerisinde gerçekleşmiş olmasına rağmen anlamda değişikliğe yol açmıştır.

3.3.Abese Sûresi

Abese sûresinin Nâziât sûresiyle olan bağlantısı şöyledir: Nâziât sûresi, Peygamberimiz Efendimizin (s.a.v.) kıyametten korkanları uyaran bir uyarıcı olduğuna dair ifadelerle son bulmuştur. Abese sûresi ise öğüt ve uyarının kime fayda vereceğine dikkat çekerek başlamıştır.³¹⁹ Ayrıca Abese sûresinin son bölümü ile Nâziât sûresinin son bölümü birbirine benzemektedir. Nitekim bu iki sûrede geçen ve birbirine benzeyen âyetler kıyamet hakkındadır ve şu şekildedir:

﴿فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَى﴾ “Fakat o her şeyi bastıran büyük felaket geldiği vakit”

(en-Nâziât, 79/34)

﴿فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاحَّةُ﴾ “Kulakları sağır eden o ses geldiğinde,” (Abese, 80/33)

Burada geçen “الطَّامَّةُ” (her şeye baskın gelen felaket) ve “الصَّاحَّةُ” (kulakları sağır eden dehşetli ses) kelimeleri kıyametin isimlerindendir.³²⁰

Abese sûresi Mekke’de indirilmiş olup kırk iki âyettir. Sûre, mushaf sırasına göre 80. sıradadır ve adını ilk âyette geçen “Abese”³²¹ (yüzünü ekşitti, suratını astı)

³¹⁸ Siddîk Hasen Hân, **Fethu’l-Beyân**, C.XV, s. 61.

³¹⁹ Vehbe ez-Zühaylî, **a.g.e.**, C.XXX, s. 56.

³²⁰ Celâluddîn es-Süyûtî, **Tenâsuku’d-Durer fi Tenâsubi’s-Suver**, s.132.

³²¹ Sûreye ismini veren ilk âyetin meali şöyledir: “Yüzünü ekşitip başını çevirdi.” [Abese, 80/1]

kelimesinden almıştır. Bu sûreye “sâhha” (kulağı sağır edecek şiddetteki ses) ve “sefere” (amelleri yazan melekler) sûresi de denilmektedir.³²² “Sefere” kelimesi sûrenin 15. âyetinde, “sâhha” kelimesi ise 32. âyetinde geçmektedir.

Abese sûresinin nâzil olma sebebi Abdullah İbn Ümmü Mektûm ile ilgilidir. Bir gün Rasûlullah (s.a.v.) Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden birileriyle konuşuyor, onların İslama girmelerini istiyor ve bunun için çabalıyordu. Bunun üzerine âmâ sahabilerden Abdullah İbn Ümmü Mektûm onların yanlarına gelerek; “Ey Allah’ın elçisi, Allah’ın sana öğrettiklerinden bana da öğret!” dedi.³²³ Ancak Peygamber Efendimizin başkalarıyla meşgul olduğunu anlayamadığı için kelimini birkaç kez tekrarladı. Konuşmanın yarım kalmasından dolayı Rasûlullah (s.a.v.) bu durumdan hoşnut kalmadı ve onunla ilgilenmeyerek yanındakilere dönüp kelamına devam etti. Bu konuşmanın sonunda Abese sûresi nâzil oldu.³²⁴ Bu sûre nâzil olduktan sonra Rasûlullah (s.a.v.) Abdullah İbn Ümmü Mektûm’u (r.a.) görünce: “Merhaba, ey Rabbimin bana hakkında itab buyurduğu kimse.” diyip ihtiyacını sorar ve ona ikramda bulunurdu.³²⁵

Abese sûresinin konusu Abdullah İbn Ümmü Mektûm hâdisesi üzerine Peygamber Efendimizin uyarıldığı âyetlerle başlamıştır. Ardından kıyamet, öldükten sonra dirilme, peygamberlik ve vahiy konularından bahsedilmiştir.³²⁶

Abese sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek bir kelime vardır ve bu kelime tefe“ul kalıbında gelmiştir.

3.3.1. “تصدى” Kelimesi

﴿فَإِنَّ لَهُ تَصَدَّى﴾

Abese 80/6: “Sen, ona yöneliyorsun.”

³²² Yazır, **a.g.e.**, C.VIII, s 410.

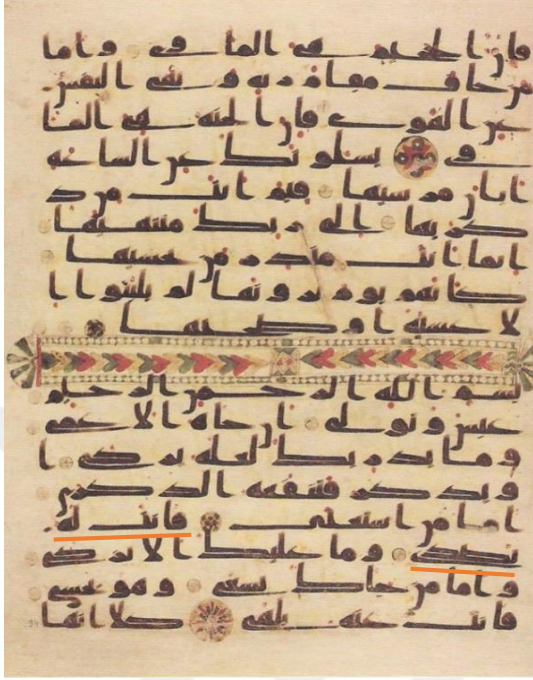
³²³ Tirmizî, Tefsir, Abese, 3331.

³²⁴ <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-1/abese-suresi-80/ayet-1/diyaret-vakfi-meali-4> (Çevrimiçi: 27.04.2023)

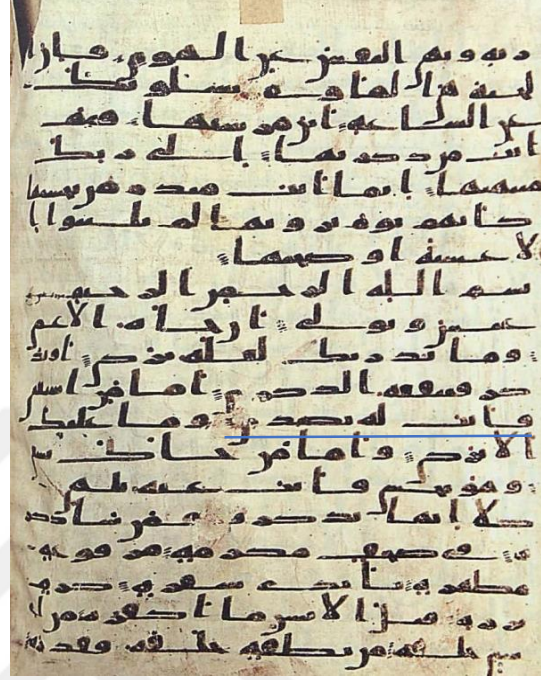
³²⁵ Yazır, **a.g.e.**, C.VIII, s 411.

³²⁶ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/80-abese-suresi> (Çevrimiçi: 27.04.2023)

Ayetin Kırâat-i Aşere'ye Göre Okunuşu ve Resmu'l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.13: Topkapı Sarayı Mushafı 4
(Abese, 6).

Resim 3.14: Medine Nr1 Mushafı 7
(Abese, 6).

فَاتِلْهُ بَصْرِي

﴿تَصَدَّى﴾ : نافع، وابن كثير، وأبو جعفر.

﴿تَصَدَّى﴾ : الباقون.

﴿تَصَدَّى﴾ şeddeli okuyanlar; Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Ca'fer.³²⁷

﴿تَصَدَّى﴾ şeddesiz okuyanlar; Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâi,

Ya'kûb, Halefû'l-Âşir.³²⁸

³²⁷ Şâtibî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 585.

³²⁸ Şâtibî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 585.

Sözlük Anlamı:

Âyetteki “تَصَدَّى” kelimesinin kök harfleri; sâd, dâl, illet harfi (الصَّادُ وَالذَّالُّ وَالْحَرْفُ) olup harfler arasındaki sıfatlar birbirine uzak olduğu için bu harflerin pek fazla bir araya gelmesi mümkün değildir. “الصَّدَى” kelimesi “erkek baykuş” anlamına gelmekte olup çoğulu “أَصْدَاءُ” şeklindedir. Başka bir görüşe göre “الصَّدَى” kelimesi beyinde işitmenin yapıldığı bölgeye denilmektedir. Bu kelime aynı zamanda “صَدَى” “yankı” anlamına da gelmektedir.³²⁹ “تَصَدَّى” kelimesi ise “تَتَعَرَّضُ وَتُصْنِي لِكَلَامِهِ” “söze kulak kabartmak ve ona maruz kalmak” anlamına gelmektedir.³³⁰ Diğer görüşe göre “تَصَدَّى” kelimesinin kökeni “صَدَدٌ” olup “قُرْبٌ” “yakınlık” anlamına gelmektedir. “دَارِي صَدَدَ دَارِهِ” “Evim onun evinin karşısındadır.” denildiğinde “قُبَالَتِهَا” “karşısında” anlamı çıkarılmaktadır.³³¹

Sarf Bilgisi:

“تَصَدَّى” kelimesi tefe‘ul babındandır ve muzâri, müfret, müzekker ve muhatap bir fiildir. Tefe‘ul babında sülâsiye iki harf ziyadesi yapılarak fiil beş harfe çıkarılmıştır. Bu babın, yapısal olarak kelimeye kattığı mana; talep edilen şeyi tedricen ve peyderpey uğraşmak suretiyle tamamen elde etmek manasıdır.³³² “تَصَدَّى” kelimesinin aslı “تَتَصَدَّى” şeklindedir. Ancak iki te (ت) harfi yan yana geldiği için biri

³²⁹ Mekâyîsu'l-Luga, “sa-dâ” md.

³³⁰ Muhammed Hasan Hasan Cebel, a.g.e., s. 1203.

³³¹ Cevherî, a.g.e., “sa-de-de” md.

³³² Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 452.

düşmüştür.³³³ “تَصَدَّى” kelimesinin aslı ise “تَتَصَدَّى” şeklindedir fakat iki harfteki mahreç yakınlığı sebebiyle te (ت) harfi sad (ص) harfine idğam edilmiştir.³³⁴

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Âyette geçen “تَصَدَّى” kelimesi idğamsız okunduğunda âyetin anlamı “Kendisine yönelip onunla ilgileniyorsun.” şeklindedir.³³⁵ Zeccac bu kelime için âyete “Sen ona yöneliyor ve ona meylediyorsun.” anlamını vermiştir.³³⁶ Kelime “yönelmek” manasıyla birlikte âyete “تُصْغِي لِكَلَامِهِ” “sözüne kulak verip dinlemek” anlamını da vermektedir.³³⁷ Ayrıca “تَصَدَّى” fiilinin aslının “صَدَد” kökünden geldiği de söylenmektedir. Kelime “صَدَد” kökünden gelmektedir denildiğinde âyete “مَا اسْتَقْبَلَكَ” “senin karşına çıkan ve karşında olan şey” anlamını vermektedir.³³⁸ İdğamlı okuyuş, idğamsız okuyuşla aynı anlama gelmektedir.³³⁹

Abese sûresinde geçen ve kıraat-i aşere açısından farklı okuyuşu olan bir kelime resmü’l-mushaf, kıraat, sözlük, sarf ve tefsir açısından ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu kelime, sarf açısından incelendiğinde değişikliğin kelimeye aslında tek vezin içerisinde gerçekleştiği ancak mahreç yakınlığı dolayısıyla idğam edilmesi ve harflerden birinin düşmesi, manada farklılığa sebep olmuştur.

Ayrıca dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise Meâric ve Abese sûreleri arasındaki ilişkidir. İki sûrede de benzer âyetler geçmektedir ancak bu iki âyette geçen aynı kelimelerin sıralanışı birbirinden farklıdır. Abese sûresindeki sıralama ilk olarak

³³³ Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, **Envaru't Tenzîl ve Esraru't Te'vil**, thk. Muhammed Abdirrahman el-Mer'âşî, C.V, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, t.y., s. 286.

³³⁴ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1515.

³³⁵ Sıddîk Hasen Hân, **Fethu'l-Beyân**, C.XV, s. 61.

³³⁶ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, s. 1179.

³³⁷ Fahreddin er-Râzî, **a.g.e.**, C.XXXI, s. 57.

³³⁸ Sıddîk Hasen Hân, **Fethu'l-Beyân**, C. 15, 78.

³³⁹ Fahreddin er-Râzî, **a.g.e.**, C.XXXI, s. 57.

³³⁹ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1515.

kardeş ile başlamış olup ardından anne ve baba gelmiştir. En son ise eşi ve çocukları zikredilmiştir. Meâric sûresinde ise bu durum tam tersi olmuş ve sıralama öncelikle çocuklardan başlamıştır. Ardından sırasıyla eşi, kardeşi, kendisini koruyup barındıran tüm ailesi ve en son ise yeryüzünde bulunan herkesten bahsedilmiştir:

﴿يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ۖ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ۖ وَصَحْبِهِ وَبَنِيهِ ۖ﴾

“İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır.” (Abese, 80/34-36)

﴿يُبْصِرُوهُمْ يَوْمَ الْمُجْرِمِ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِهِذِ بَنِيهِ ۖ وَصَحْبِهِ وَأَخِيهِ ۖ وَفَصَّلَتْهُ أَلَّتِي تُوِيهِ ۖ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ۖ﴾

“Birbirlerine gösterilirler (fakat herkes kendi derdindedir). Günahkâr kimse ister ki, o günün azabından (kurtuluş için), oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm ailesini ve yeryüzünde kim varsa hepsini fidye olarak versin de, tek kendini kurtarsın.” (el-Meâric, 70/11-14)

İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır. Bu durumun sebebi ise şöyle olabilir: Abese sûresinde kaçıştan bahsedilmiştir: ﴿يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ﴾ “İşte o gün kişi kardeşinden kaçır.” (Abese, 80/34) Kişi kaçışa/terk etmeye ilk olarak en uzaktakinden başlar ve en son en yakınından kaçır. Bu nedenle sûrede ilk olarak kardeşinden en son ise çocuklarından kaçacağı zikredilmiştir. Zira kişiye en yakın olan çocukları ve eşidir. Ayrıca kişi evlendikten sonra anne ve babasından da ayrılır.³⁴⁰

Meâric sûresindeki sıralamanın sebebi ise Abese sûresinden farklı olup kişinin çektiği azaba dayanamamasıyla alakalıdır. Mücrim o gün elim azaptan kurtulmak için bütün yolları denemektedir. Bu nedenle azaptan kurtulmak amacıyla kendisi için en değerli olan çocuklarını fidye olarak vermek istemekle başlamıştır.³⁴¹

³⁴⁰ Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *Lemesât Beyâniyye fi Nusûsi Mine't-Tenzîl*, Ürdün, Dâru'l-Ammâr, 1998, s. 193-194.

³⁴¹ Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *Lemesât Beyâniyye fi Nusûsi Mine't-Tenzîl*, s. 193-194.

3.4.Tekvîr Sûresi

Abese sûresinin son kısmında, 33. âyetten itibaren sûre sonuna kadar kıyametten bahsedilmiştir. Tekvîr sûresinde ise kıyametten bahsedilmeye devam edilmiş olup bu iki sûrenin ortak teması kıyamettir.

﴿فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاحَّةُ ۝ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ۝ وَأُمُّهُ وَأَبِيهِ ۝ وَصَحْبَتَهُ وَبَنِيهِ ۝ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ

يُعْنِيهِ ۝﴾

“Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gün kulakları sağır edercesine şiddetli ses geldiği vakit, işte o gün onlardan herkesin kendini meşgul edecek bir işi vardır.” (Abese, 80/33-37) Abese sûresindeki bu âyetler sanki kıyamet gözle görülür gibi anlatılmıştır.³⁴² Nitekim aynı üslup Tekvîr sûresinde de tıpkı Abese sûresindeki gibi devam ettirilmiştir. Bu sûre ile ilgili bir hadis-i şerif’te Rasûlullah (s.a.v.): “Kim kıyamet gününe, gözüyle görüyor gibi bakmak isterse, Tekvîr, İnfitâr ve Şems sûrelerini okusun.” buyurmuşlardır.³⁴³ Ayrıca bu sûreden önceki iki sûre olan Abese ve Nâziât sûrelerinin sonlarında kıyametle ilgili “الطَّامَّةُ” (her şeye baskın gelen felaket) ve “الصَّاحَّةُ” (kulakları sağır eden dehşetli ses) ifadeleri zikredilmiş olup ardından Tekvîr ve İnfitâr sûrelerinde kıyametin alâmetlerinden ve ceza gününün işaretlerinden bahsedilmiştir.³⁴⁴

Tekvîr sûresi Kur’ân-ı Kerîm’in 81. sûresidir ve 29 âyettir. Sûre Mekke’de indirilmiş olup adını ilk âyette geçen ve “tekvîr” kelimesi ile aynı kökten olan “كُوِّرَتْ” kelimesinden almıştır.³⁴⁵ “كُوِّرَتْ” kelimesi, bir şeyin bir araya getirilerek dürülüp atılması ve ışığının sönmesi gibi anlamları ifade etmektedir.³⁴⁶

Tekvîr sûresinin konusu kıyametin kopması ve vahiyle ilgilidir. Sûrede öncelikle tabiat kanunlarının değişimiyle birlikte güneş, yıldızlar, denizler, dağlar ve

³⁴² Celâluddîn es-Süyûtî, *Tenâsuku’d-Durer fî Tenâsubi’s-Suver*, s.133.

³⁴³ Tirmizî, “Tefsîr”, 81.

³⁴⁴ Vehbe ez-Zühaylî, *a.g.e.*, C.XXX, s. 79.

³⁴⁵ Sûreye ismini veren ilk âyetin meali şöyledir: “Güneş, dürüldüğü zaman,” [et-Tekvîr, 81/1]

³⁴⁶ Vehbe ez-Zühaylî *a.g.e.*, C.XXX, s. 79.

hayvanların tersine çevrilmesi durumuna değinilmiştir. Daha sonra hesap günü kısaca tasvir edilmiştir. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’in vahiy eseri olmasına, Cebrail (a.s.) tarafından Peygamber Efendimize getirildiğine ve son olarak da kendilerine ulaşan vahyin muhatabı olan kavmin durumundan bahsedilmiştir.³⁴⁷

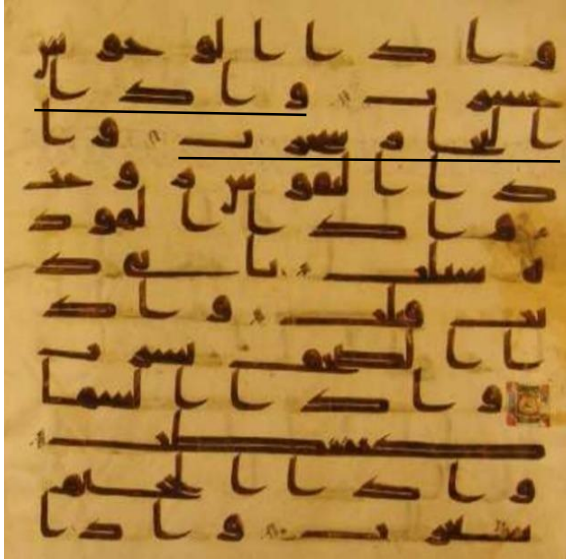
Tekvîr sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek toplam dört âyette dört farklı kelime vardır. Bu kelimelerin tamamı mâzi meçhul fiil kalıbında gelmiştir.

3.4.1. “سجرت” Kelimesi

﴿وَإِذَا الْبَحَارُ سُجِّرَتْ﴾

et-Tekvîr (81/6): “Denizler kaynatıldığı zaman,”

Ayetin Kırâat-i Aşere’ye Göre Okunuşu ve Resmu’l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.15: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 4
(Tekvîr, 6).

Resim 3.16: Topkapı Sarayı Mushafı 5
(Tekvîr, 6).

³⁴⁷ Bekir Topaloğlu, “Tekvîr Sûresi”, *DİA*, C.XL, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 390-391.

وَإِذَا الْحَارِ سَجَرَتْ

﴿سُجِّرَتْ﴾ : ابن كثير، وأبو عمرو، ويعقوب.

﴿سُجِّرَتْ﴾ : الباقون.

﴿سُجِّرَتْ﴾ Şeddesiz okuyanlar: İbn Kesîr, Ebû Amr, Ya'kûb.³⁴⁸

﴿سُجِّرَتْ﴾ Şeddeli okuyanlar: Nâfi', İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer,

Halefûl-Âşir.³⁴⁹

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “سُجِّرَتْ” kelimesinin kök harfleri; sîn, cîm, râ (السَّيْنُ وَالْجِيمُ وَالرَّاءُ) şeklindedir. Kelime, “الْمَلَأُ، وَالْمَخَالِطَةُ، وَالْإِيقَادُ” şeklinde üç kök manada gelmektedir. İlk kelime olan “الْمَلَأُ” “doldurma” kelimesi, “وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ” “Dolan denize” âyetinde de geçtiği gibi “الْمَمْلُوءُ” “dolu” anlamındadır. İkinci kelime “الْمَخَالِطَةُ” kelimesi olup “birbirine karışmak” anlamına gelmektedir. Son kelime ise “الْإِيقَادُ” “tutuşmak” anlamındadır.³⁵⁰ Ayrıca kelime, “تَوَالِي انْحِدَارِ الْمَائِعِ وَنَحْوَهُ إِلَى الْحَيِّزِ حَتَّى يَتَجَمَعَ فِيهِ وَيَمْتَلِئَ الْحَيِّزُ” “tıpkı selin bölgeyi doldurması gibi sıvının bir araya toplanıp alanı doldurana kadar yukarıdan aşağı doğru yol alması” anlamını vermektedir.³⁵¹ “سَجَرْتُ التَّنُورَ” denildiğinde ise “Tandırı yaktım” manasını vermektedir.³⁵²

³⁴⁸ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 586.

³⁴⁹ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 586.

³⁵⁰ Mekâyîsi'l-Luga, “se-ce-ra” md.

³⁵¹ Muhammed Hasan Hasan Cebel, a.g.e., s. 958.

³⁵² Cevherî, a.g.e., “se-ce-ra” md.

Sarf Bilgisi:

“سَجَرَتْ” kelimesi, mâzi fiilin meçhulü olup müennes, müfret ve gâib sîgasındandır. “سَجَرَتْ” kelimesi şeddeli haliyle sülâsîye bir harf ilavesiyle gelen tef'îl babındandır. Tef'îl babından gelen kelimelerin çoğunluğu bu fiil gibi fiildeki eylemin çokluğuna delalet etmek için gelmektedir.³⁵³ Şeddesiz okunan “سَجَرَتْ” kelimesi ise yine mâzi fiilin meçhulü olup müennes, müfret ve gâib sîgasındandır. Sülâsî mücerred bir kelime olup birinci babdan gelmektedir. Bu babdan gelen kelimelerin çoğunluğu bu kelime gibi eylemi geçişlidir.³⁵⁴

Kıraat Farklılığının Anlama Tesiri

Âyette geçen kelime iki şekilde okunmaktadır. Şeddesiz okuyuştaki âyetin manası “سَجَرَتْ التَّنُورُ” ifadesinden alınmıştır. Bu ifade “*Tandır ı yaktı.*” anlamındadır ve kişi tandırı odunla doldurduğu zaman söylenmektedir. Bu şekilde âyet; “*Denizler dolup birbirine fışkırdığında ve sonunda tek bir denize dönüştüğünde.*” anlamını içermektedir. Ayrıca, “*Cehennemliklerin azap edilmesi için deniz tutuşup alevle doldurulduğunda.*” anlamını da taşımaktadır. Hasan-ı Basri’nin bir rivayetine göre ise; “*Denizlerin suyu kuruyup tek bir damla dahi kalmayacak.*” manasındadır.³⁵⁵

“سَجَرَتْ” kelimesi şeddeli olarak okunduğunda âyete mübalağa ve çokluk anlamı katmaktadır.³⁵⁶ Ayrıca âyette geçen durumun art arda ve defalarca tekrar edileceğine işaret etmektedir. Şeddesiz okuyuşta ise bunun bir defa olacağını haber vermektedir.³⁵⁷

³⁵³ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 382.

³⁵⁴ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 267.

³⁵⁵ Zemahşeri, **el-Keşşâf**, s. 1182.

³⁵⁶ Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, C.X, s. 701.

³⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, **el-Câmi’ li-Ahkâmî'l-Kur’ân**, thk. Abdullah b. Abdi'l-Muhsin et-Turki, C.XXII, Beyrut, Muessesetu’r-Risâle, 2006, s. 100.

3.4.2. “قتلت” Kelimesi

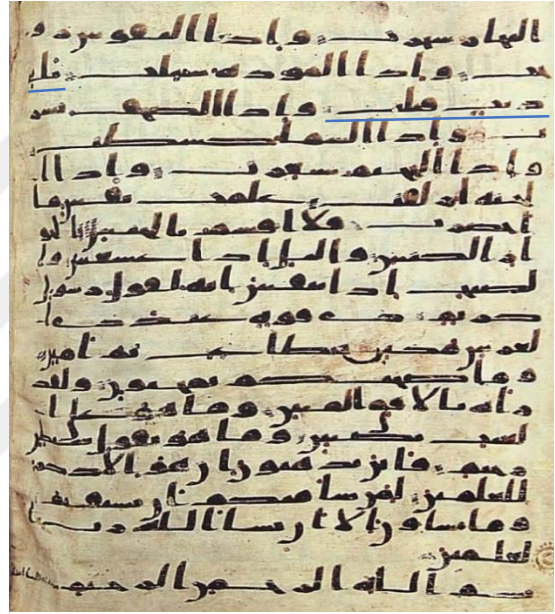
﴿بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾

et-Tekvîr (81/9): “‘Hangi günahtan dolayı öldürüldü?’ diye (sorulduğunda).”

Ayetin Kırâat-i Aşere’ye Göre Okunuşu ve Resmu’l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.17: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 5 (Tekvîr, 9).

Resim 3.18: Medine Nr1 Mushafı 8 (Tekvîr, 9).

بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ

﴿قُتِلَتْ﴾ : أبو جعفر.

﴿قُتِلَتْ﴾ : الباقر.

﴿قُتِلَتْ﴾ Şeddeli okuyanlar: Ebû Ca‘fer.³⁵⁸

³⁵⁸ Şâtibî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 586; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fî Kırâ'âti's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-'Aşere, s. 39.

﴿فُتِلَتْ﴾ Şeddesiz okuyanlar: Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım,

Hamza, Kisâî, Ya’kûb, Halefûl-Âşîr.³⁵⁹

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “فُتِلَتْ” kelimesinin kök harfleri; kâf, te, lâm (الْقَافُ وَالْتَاءُ وَاللَّامُ) olup “إِذْلال وَإِمَانَةٌ” “aşağılamak, öldürmek” anlamına gelmektedir.³⁶⁰ “فَتَلَ” kelimesinin en yaygın anlamı “إِصَابَةٌ” “vurmak” şeklindedir. “فَتَلَ الْخَمْرَ” “şaraba su kattı” denildiğinde “فَتَلَ” kelimesinin bu cümlede kullanılması, suyun şaraba katılmasıyla şarabın keskinliğini öldürüp hafiflemesinden dolayıdır.³⁶¹

Sarf Bilgisi:

“فُتِلَتْ” kelimesi, mâzi, müennes ve gâib bir fiil olup meçhul bir fiil olarak gelmiştir. Kelimenin ma’lûm vezni “فَعَلَ” şeklindedir ve birinci babdandır. Bu babdan gelen kelimelerin çoğunluğu bu kelime gibi eylemi geçişlidir.³⁶² Şeddeli okuyuştaki “فُتِلَتْ” fiili, bir harf ziyadesiyle gelmiş olup tef’îl babından gelmektedir. Bu babdan gelen kelimelerin çoğunluğu eylemin çokluğunu ifade etmek içindir.³⁶³ Şeddeli okuyuştaki “فُتِلَتْ” kelimesi mâzi fiilin meçhulü olup müennes, müfret ve gâib sîgasındandır.

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Şeddesiz okuyuşu bir önceki âyetle birlikte ele aldığımızda âyetin manası: “Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi gûnahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu

³⁵⁹ Şâtıbî, **a.g.e.**, s. 111; Muhammed Kerim Racih, **a.g.e.**, s. 586.

³⁶⁰ **Mekâyîsi’l-Luga**, “ka-te-le” md.

³⁶¹ Muhammed Hasan Hasan Cebel, **a.g.e.**, s. 1736.

³⁶² Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 267.

³⁶³ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 382.

zaman,” (et-Tekvîr, 81/8-9) şeklindedir. Kız çocuğuna hangi günahtan ötürü öldürüldüğünün sorulması, kız çocuğunun katilini susturma amaçlıdır.³⁶⁴ Ayrıca bu konunun vehametiyle ilgili Nahl sûresinde şöyle bahsedilmiştir:

﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨﴾ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِن سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ ۚ إِنَّ بُشْرَهُ

عَلَىٰ هُونٍ ۖ أَمْ يُدْسُهُ فِي التُّرَابِ ۚ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٩﴾﴾

“Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!” (en-Nahl, 16/58-59) Cahiliye döneminde bu âdet yaygındı ve birkaç sebepten dolayı bu çirkin âdeti yerine getiriyorlardı. Kimi kızı yüzünden kendisine bir ar gelmesinden korktuğundan, kimi besleyememek korkusundan, kimi de meleklerin kız olduğunu, kızlarının meleklerle katılmasını istemeleri amacıyla ve Allah’a daha layık olduğunu düşünerek diri diri gömmüşlerdir.³⁶⁵

Şeddeli okuyuş biçimiyle âyetin bir manası fiilin çokça yapılmasıdır.³⁶⁶ Ayrıca diri diri gömmenin şiddetli ve korkunç bir cinâyet olduğu manasına da gelmektedir.³⁶⁷

3.4.3. “نشرت” Kelimesi

﴿وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾﴾

et-Tekvîr (81/10): “Amel defterleri açıldığı zaman,”

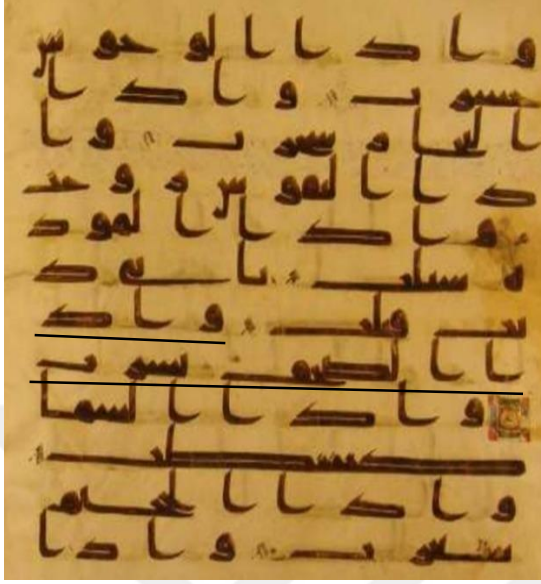
³⁶⁴ Zemahşerî, el-Keşşâf, s. 1182.

³⁶⁵ Yazır, a.g.e., C.VIII, s. 433.

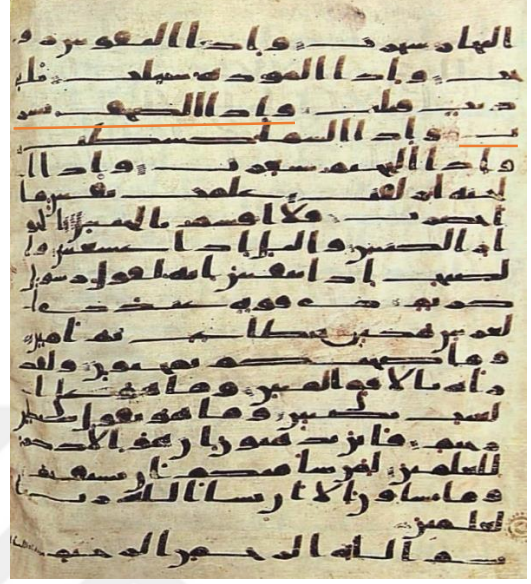
³⁶⁶ Sıddîk Hasen Hân, Fethu’l-Beyân, C.XV, s. 100.

³⁶⁷ İbn Âşûr, a.g.e., C.XXX, s. 149.

Ayetin Kırâat-i Aşere'ye Göre Okunuşu ve Resmu'l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.19: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 6
(Tekvîr, 10).

Resim 3.20: Medine Nr1 Mushafı 9
(Tekvîr, 10).

وَادَا الصَّحْفَ لِسَرِّ

﴿نُشِرَتْ﴾ : نافع، وابن عامر، وعاصم، وأبو جعفر، ويعقوب.

﴿نُشِرَتْ﴾ : الباقون.

﴿نُشِرَتْ﴾ Şeddesiz okuyanlar: Nâfi', İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca'fer, Ya'kûb.³⁶⁸

﴿نُشِرَتْ﴾ Şeddeli okuyanlar: İbn Kesîr, Ebû Amr, Hamza, Kisâî, Halefûl-

Âşir.³⁶⁹

³⁶⁸ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 586; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fî Kırâ'âtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-'Aşere, s. 39.

³⁶⁹ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 586.

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “نَشَرْتُ” kelimesinin kök harfleri; nûn şîn, râ (النُّونُ وَالشِّينُ وَالرَّاءُ) olup “فَتَحَ شَيْءٌ وَنَشَعَبَ” “bir şeyi açmak ve bir şeyin dallanıp budaklanması” anlamlarına gelmektedir. “نَشَرْتُ الخَشَبَةَ بِالمِنْشَارِ نَشْرًا” denildiğinde anlam “Tahtayı testereyle iyice kestim” şeklindedir.³⁷⁰ “نَشَرَ” kelimesi “الرَّيْحُ الطَّيِّبُ” “güzel koku” anlamına gelmektedir.³⁷¹ “نَشَرْتُ الْأَرْضَ” cümlesi “أَصَابَهَا الرَّيْبُ فَأَنْبَتَتْ” “Bahar geldi bunun üzerine toprak yeşerdi” anlamında kullanılmıştır.³⁷² Bu kelime hadis ve âyetlerde “بَسَطَ” “açılıp yayılma” anlamında geçmiştir.³⁷³

Sarf Bilgisi:

Şeddesiz okunan “نَشَرْتُ” fiili mâzi, müennes ve gâib bir fiildir. Fiil aynı zamanda meçhul olarak gelmiştir. Fiil, sûrede ele alınan diğer kelimeler gibi birinci babdan gelmektedir. Birinci babdan gelen kelimelerin ekserisi bu kelime gibi eylemi geçişlidir.³⁷⁴ Şeddeli okunduğunda ise “نَشَرْتُ” fiili, bir harf ziyadesiyle gelmiştir ve fiil tef’îl babındandır. Bu babdan gelen kelimelerin ekserisi eylemin çokluğunu ifade etmek için gelmiştir.³⁷⁵ Şeddeli okuyuştaki “نَشَرْتُ” fiili mâzi, müennes, müfret ve gâib sîgasındandır. Fiil meçhul vezinde gelmiştir.

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Âyette geçen “sahîfe” kelimesinden kastedilen şey amel defteridir. Çünkü amel defteri kişi öldüğünde kapatılır ve hesap vakti yeniden açılıp yayılır. Âyet “amel defteri dağıtıldığı zaman” anlamındadır. Şeddeli okuyuş amel defterinin çokluğunu,

³⁷⁰ Mekâyîsi’l-Luga, “ne-şe-ra” md.; <https://kamus.yek.gov.tr/> “ne-şe-ra” md. (Çevrimiçi: 19.01.2024)

³⁷¹ Lisânü’l-‘Arab, “ne-şe-ra” md.

³⁷² Muhammed Hasan Hasan Cebel, a.g.e., s. 2198.

³⁷³ Fîrûzâbâdî, Basâ’iru Zevi’t-Temyîz fî Letâ’ifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz, C.V, s. 54.

³⁷⁴ Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 267.

³⁷⁵ Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 382.

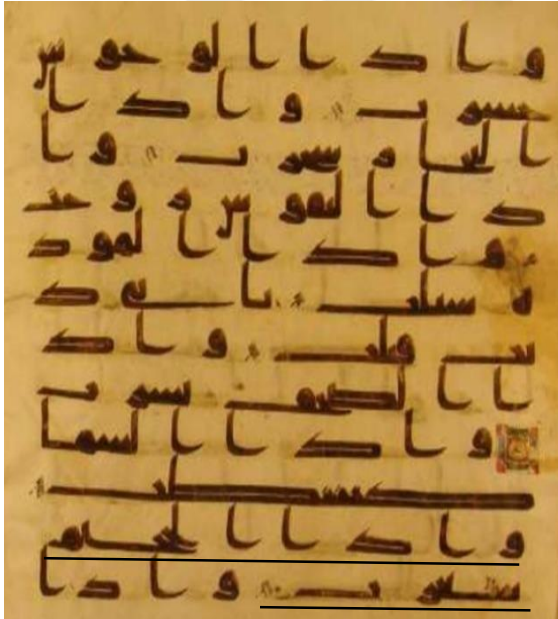
defterin açılmasıdaki mübalağayı veya amel defterinin dağılmasındaki çokluğu göstermek içindir.³⁷⁶ Ayrıca şeddeli okuyuşta amel defterini açma işleminin tekrar tekrar olacağını ifade etmektedir. Bu da isyankârın kınanması ve itaakâr kişinin müjdelenmesini artırmak içindir. Ayrıca insanın ve ona şahit olan meleklerin bu işi tekrarlaması dolayısıyla şeddeli okunmuştur. Şeddesiz okuyuş biçimiyle âyetin manası ise amel defterini açma durumunun bir defa olacağına delalet etmektedir.³⁷⁷

3.4.4. “سُعِرَتْ” Kelimesi

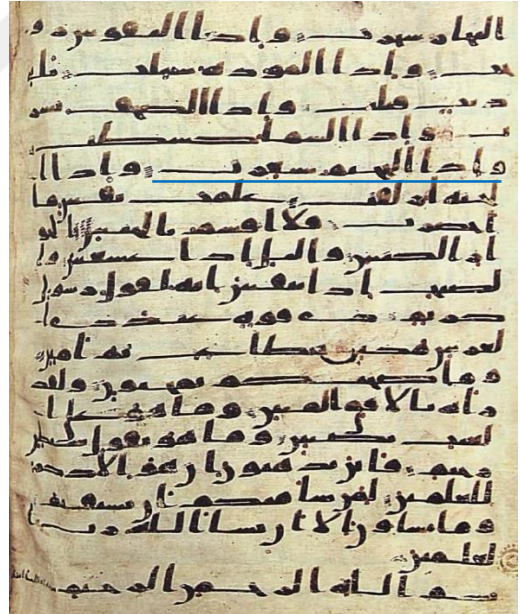
﴿وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِرَتْ﴾

et-Tekvîr (81/12): “*Ve cehennem kızıştırıldığı vakit*”

Ayetin Kırâat-i Aşere’ye Göre Okunuşu ve Resmu’l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.21: Meşhed-i Hüseyîni Mushafı 7
(Tekvîr, 12).

Resim 3.22: Medine Nr1 Mushafı 10
(Tekvîr, 12).

³⁷⁶ Beyzâvî, a.g.e., C.V, s. 290.

³⁷⁷ Kurtubî, a.g.e., C.XXII, s. 107.

وَادَا الْحَمَّ سَعَرًا

﴿سُعِرْتُ﴾ : نافع، وابن ذكوان، وحفص، وأبو جعفر، ورويس.

﴿سُعِرْتُ﴾ : الباقون.

﴿سُعِرْتُ﴾ Şeddeli okuyanlar: Nâfi‘, İbn Zekvân, Hafs, Ebû Ca‘fer, Ruveys.³⁷⁸

﴿سُعِرْتُ﴾ Şeddesiz okuyanlar: İbn Kesîr, Ebû Amr, Hişâm, Şu‘be, Hamza, Kisâî, Ravh, Halefûl-Âşir.³⁷⁹

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “سُعِرْتُ” kelimesinin kök harfleri; sîn, ayn, râ (السَّيْنُ وَالْعَيْنُ وَالرَّاءُ) olup “اشتعال الشيء وإتقاده وإرتفاعه” “bir şeyi tutuşturmak, o şeyin alevlenmesi ve kabarması” anlamlarına gelmektedir.³⁸⁰ “السَّعِيرُ” kelimesi “النَّارُ الموقدة” “tutuşturulmuş/alevli ateş” anlamında, “السَّعْرُ” kelimesi ise “التهاب النار وشدة إضرامها” “ateşin alevlenmesi ve tutuşmasının şiddeti” anlamındadır.³⁸¹ “سَعَر النَّارَ” ifadesi “ateşin yanması ve coşması” anlamındadır. “المسئور” kelimesi “الحريص على الأكل وإن اقتلأ بطنه” “karnı tok olsa bile yemek yeme isteği çok olan kimse” anlamında kullanılmıştır.³⁸²

³⁷⁸ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 586; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fî Kırâ'âti's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-'Aşere, s. 39.

³⁷⁹ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 586.

³⁸⁰ Mekâyîsi'l-Luga, “se-a-ra” md.; <https://kamus.yek.gov.tr/> “Se-a-ra” md. (Çevrimiçi: 18.01. 2024)

³⁸¹ Semîn el-Halebî, 'Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz, “se-a-ra” md.

³⁸² Muhammed Hasan Hasan Cebel, a.g.e., s. 1015.

Sarf Bilgisi:

Şeddeli okuyuştaki “سُعِرْتُ” fiili, bir harf ziyadesiyle gelmiştir ve fiil tef’îl babındandır. Bu babdan gelen kelimelerin ekserisi eylemin çokluğunu ifade etmek için gelmiştir.³⁸³ “سُعِرْتُ” fiili mâzi, müennes, müfret ve gâib sîgasındandır. Fiil meçhul vezinde gelmiştir. Fiilin ma’lûm vezni “فَعَّلَ” şeklindedir.

Şeddesiz okuyuştaki “سُعِرْتُ” fiili ise mâzi, müennes ve gâib bir fiil olup meçhul olarak gelmiştir. Fiil üçüncü babdan gelmektedir. Üçüncü babdan gelen bütün fiillerde boğaz harflerinden birinin bulunması gerekmektedir. Ayrıca bu babdan gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi geçişlidir.³⁸⁴

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Âyette geçen “سُعِرْتُ” kelimesi şeddeli ve şeddesiz olarak iki şekilde okunmaktadır. Şeddeli okuyuşta mübalağa vardır. Kelimenin âyete kattığı mana “kızıştirıldığında, yoğun bir şekilde tutuşturulduğunda” şeklindedir.³⁸⁵ Şeddeli okumanın âyete kattığı diğer anlam, cehennem ateşinin art arda yakılması ve kızıştirılmış olmasıdır.³⁸⁶ Cehennem kızıştirılmasıyla ilgili bir hadis-i şerif’te Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Cehennem ateşi kırmızı oluncaya kadar bin yıl yakıldı. Sonra beyaz olana kadar bin yıl daha yakıldı, sonra da siyah olana kadar bin yıl daha yakıldı. O, şimdi siyah ve karanlıktır.”³⁸⁷

³⁸³ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 382.

³⁸⁴ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 325.

³⁸⁵ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, s. 1183.

³⁸⁶ Kurtubî, **a.g.e.**, C.XXII, s. 106.

³⁸⁷ Timizi, IV, 710.

Şeddesiz okuyuşta ise kelime manasını “السَّعِيرُ” “alevli ateş” ibaresinden almıştır.³⁸⁸ Katâde bu âyetle ilgili şöyle demiştir: “Cehennemi Allah'ın gazabı ve Âdemoğullarının günahları kızıştıracaktır.”³⁸⁹

Tekvîr sûresine kıraat ve sarf açısından bakıldığında dört kelimedede aynı tarzda bir değişiklik olduğu dikkat çekmektedir. Dört fiil de sülâsî mücerred olarak gelmiş ve mâzi, müennes ve gâib sîgasındandır. Ayrıca kıraat farklılığı sülâsîye bir harf ziyadesiyle gelen tef'îl babından olmuştur. Bundan dolayı fiillere kattığı anlam eylemin çokluğuna delalet etmek içindir.

3.5.İnfîtâr Sûresi

Tekvîr sûresinde paylaşılan hadis-i şerif'teki gibi sûrenin konusu olan kıyamet gününe gözüyle görüyor gibi bakmak isteyen Tekvîr, Şems ve İnfîtâr sûrelerini okuması gerekmektedir. Ayrıca bir önceki sûre olan Tekvîr sûresi ile İnfîtâr sûresinin son âyetlerinin manası birbiribe benzemektedir.³⁹⁰

﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾

“Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.” (et-Tekvîr, 81/29.)

﴿يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ﴾

“O gün kimse kimseye hiçbir fayda sağlayamayacaktır. O gün buyruk, yalnız Allah'ındır.” (el-İnfîtâr, 82/19)

İnfîtâr sûresi Mekke'de indirilmiş olup on dokuz âyettir. Sûre, mushaf sırasına göre 82. sıradadır.³⁹¹ Sûre, adını ilk âyette geçen “انْفَطَرَتْ” kelimesinden almış olup bu

³⁸⁸ Kurtubî, **a.g.e.**, C.XXII, s. 106.

³⁸⁹ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, 4. bs., Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 2007, s. 1590.

³⁹⁰ Celâluddîn es-Süyûtî, **Tenâsuku'd-Durer fi Tenâsubi's-Suver**, s.133.

³⁹¹ Yazır, **a.g.e.**, C.VIII, s 455.

kelimenin masdar formundadır.³⁹² Aynı zamanda “İnfatarat” sûresi de denilmektedir.

393

İnfitâr sûresi, kıyamet günü ve o günde gerçekleşecek korku veren büyük hadiseler hakkında indirilmiştir. Sûrenin ilk âyetleri öncelikle kıyamette yaşanacak doğa olayları hakkındadır. Sonraki âyetler verilen nimetlerin inkârı ve nankörlük ile ilgili olup ardından bu nankörlüğün sebebi zikredilmiştir. Daha sonra iyilerle facirlerin ayrıldığı ve iyilerin cennete facirlerin ise cehenneme varacağından bahsedilmiştir. Sûre, din gününden, ceza ve kıyamet uyarısından, her insanın kendi sorumluluğunu yükleneyeceğinden ve Allah’ın (c.c.) hükmünün tek olduğundan bahseden âyetlerle bitmektedir.³⁹⁴

İnfitâr sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek bir kelime vardır. Bu kelime mâzi fiil kalıbında gelmiştir.

3.5.1. “فَعَدَّلَكَ” Kelimesi

﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّلَكَ فَعَدَّلَكَ﴾

el-İnfitâr (82/7): “O Allah ki, seni bir damla sudan yarattı, sonra onu aşamadan aşamaya geçirerek, varlık sebebine uygun **mükemmel bir uyumla düzenledi**; bedenini ve ruhunu, hem kendi içinde, hem de dış dünya ile uyumlu ve ölçülü bir kıvama getirerek, **en güzel ölçüyle şekillendirdi.**”

³⁹² Sûreye ismini veren ilk âyetin meali şöyledir: “Gök yarıldığı zaman,” [el-İnfitâr 82/1]

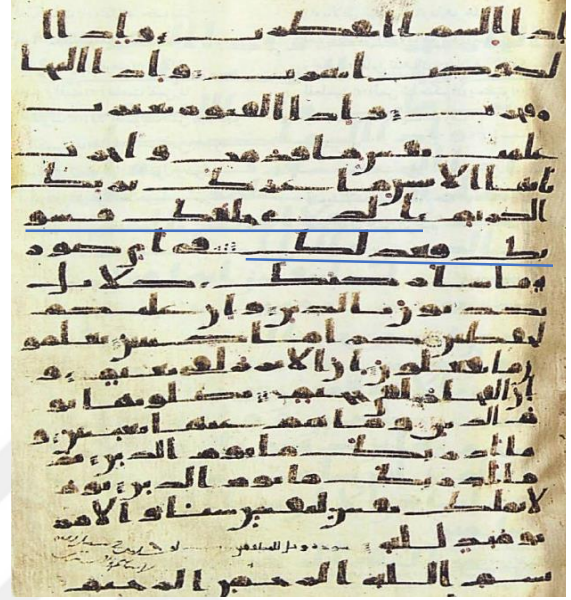
³⁹³ Abdülkâdir-i Geylânî, **Fütûhu’l-Gayb**, C.XVI, Ebu Dabi, el-Câizetu Dubey ed-Duveliyye lil-Kur’ân’il-Kerîm, 2013, s. 323.

³⁹⁴ Vehbe ez-Zühaylî, **a.g.e.**, C.XXX, s. 95.

Ayetin Kırâat-i Aşere'ye Göre Okunuşu ve Resmu'l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.23: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 8 (İnfîtar, 7).

Resim 3.24: Medine Nr1 Mushafı 11 (İnfîtar, 7).

الدَّيْ حَلَفًا وَسَوِيًّا وَعَدَلًا

﴿فَعَدَّلَكَ﴾ : عاصم، وحمزة، والكسائي، وخلف العاشر.

﴿فَعَدَّلَكَ﴾ : الباقر.

﴿فَعَدَّلَكَ﴾ Şeddesiz okuyanlar: Âsim, Hamza, Kisâi, Halefû'l-Âşir.³⁹⁵

﴿فَعَدَّلَكَ﴾ Şeddeli okuyanlar: Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca'fer,

Yâkûb.³⁹⁶

³⁹⁵ Şâtibî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 586; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fi Kırâ'âtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-'Aşere, s. 39.

³⁹⁶ Şâtibî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 586.

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “فَعَدَلَكَ” kelimesinin kök harfleri; ayn, dâl, lâm (الْعَيْنُ وَالذَّالُّ وَاللَّامُ) harfleri olup bu kelime iki zıt anlam olacak şekilde “اسْتَوَاءَ” “eşitlik, doğruluk, düzelmek” ve “اغْوَجَّ” “eğri olmak, çarpık olmak” manalarına gelmektedir.³⁹⁷ “الْعَدْلُ” kelimesi “سَوَّيْتُ” “عَدَلْتُ فُلَانًا بِفُلَانٍ” denildiğinde “سَوَّيْتُ” “عَدَلْتُ الشَّيْءَ” “Aralarını eşitledim, adaleti sağladım.” anlamı anlaşılmaktadır. “عَدَلْتُ” ifadesi “وَأَزَنَهُ” “Bir şeyi dengelemek” anlamında kullanılmıştır.³⁹⁹ “عَدَّلْتُهُ فَاغْتَدَلَ” ifadesi “فَوَضَّعْتُهُ فَاغْتَدَلَ” “Onu düzelttim, o da hemen düzeldi.” manasındadır.⁴⁰⁰ Kelime zıt anlamındaki kullanımı ise “انْعَدَلَ عَنْهُ وَعَادَلَ” “اغْوَجَّ” “eğdi, bükte” şeklindedir.⁴⁰¹ Ayrıca kelime çıkmak ve sapmak anlamında şu şekilde kullanılmıştır: “عَدَلَهُ عَنِ الطَّرِيقِ” “Yolundan saptı.”⁴⁰²

Sarf Bilgisi:

Şeddesiz okuyuştaki “عَدَلَ” fiili mâzi, müfret, müzekker ve gâib bir fiil olup ma’lûm bir vezinde gelmiştir. “عَدَلَ” fiili sülâsî mücerred bir fiil olup ikinci babdan gelmektedir. İkinci bab gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi geçişlidir.⁴⁰³

³⁹⁷ Mekâyîsu’l-Luga, “a-de-le” md.

³⁹⁸ Cevherî, a.g.e., “a-de-le” md.

³⁹⁹ Muhammed Hasan Hasan Cebel, a.g.e., s. 1423.

⁴⁰⁰ Cevherî, a.g.e., “a-de-le” md.

⁴⁰¹ Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsü’l-Muhîr, 8. bs., Beyrut, Muessesetu’r-Risâle li’t-Tiba‘ ve’n-Neşr ve’t-Tevzi’, 2005, “a-de-le” md.

⁴⁰² Zemahşerî, el-Keşşâf, s. 1185.

⁴⁰³ Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 298.

Şeddeli okuyuştaki “عَدَّلَ” fiili ise sülâsiye bir harf ziyadesiyle gelmiş olup tef’il babından gelmektedir. Bu babdan gelen fiillerin ekserisi eylemteki çokluğu ifade etmek için gelmiştir.⁴⁰⁴ Fiil; mâzi, müfret, müzekker ve gâib bir vezindedir.

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Fiil şeddeli ve şeddesiz olarak iki şekilde okunmaktadır. Şeddesiz olarak okunduğunda kelime iki anlama gelmektedir. Birincisi; “Seni sapasağlam kıldı.” şeklinde olup “Uzuvlarını dengeledi ve ölçülü kıldı.” manasına gelmektedir. İkincisi ise “Seni özel bir yaratılışa çevirdi.” şeklindedir ve bu da “Senin yaratılışınla başkalarınınkini ayırdı ve seni diğerlerinin yaratılışından farklılık gösteren güzel bir fitratla yarattı.” anlamına gelmektedir.⁴⁰⁵

Şeddeli okuyuşta ise kelime “uyumlu kılmak, düzeltmek” anlamındadır. Böylece âyetin manası şöyledir: “Bir kısım uzuvlarını bir kısmıyla sağlamlaştırdı ve yaratılışın, uzuvların birbirine uyumlu hale geldi.”⁴⁰⁶ Ferrâ’ya göre şeddesiz okuyuş şöyledir: “Güzellik ve çirkinlik, uzunluk ve kısalık gibi dilediği sureti verdi.” Şeddeli okuyuş ise “Seni normal bir yaratılışa sahip kıldı, seni dengeledi.” demektir.⁴⁰⁷

İnfitâr sûresinde geçen ve kıraat-i aşere açısından farklı okuyuşu olan bir kelime resmü’l-mushaf, kıraat, sözlük, sarf ve tefsir açısından ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu kelime, sarf açısından incelendiğinde kelime bir harf ziyadesiyle vezin değişikliği göstermiş ve bu durum da anlama zenginlik katmıştır.

3.6.Mutaffifîn Sûresi

Bir önceki sûre olan İnfitâr sûresinin sonu ile Mutaffifîn sûresinin başı anlam açısından birbirine bağlıdır. İnfitâr sûresinin sonunda kıyamet gününün sıfatı olarak şöyle buyrulmuştur: ﴿يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ﴾ “O, öyle bir gündür ki hiçbir kimse kimseye, hiçbir şeyle fâide vermeye muktedir olamayacaktır. O gün emir

⁴⁰⁴ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 382.

⁴⁰⁵ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, s. 1185.

⁴⁰⁶ en-Nesefî, **a.g.e.**, C.III, s. 511.

⁴⁰⁷ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1522.

(yalnız) Allah'ındır.” (el-İnfîtâr, 82/19) Âyette geçen buyruk âsiler için bir tehdittir. Nitekim Mutaaffîfîn sûresinin ilk âyetinde ölçüde tartıda eksiklik yaparak Allah'ın emrine asi olanlar tehdit edilmiştir: ﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ﴾ “Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline!” (el-Mutaaffîfîn, 83/1.)⁴⁰⁸

Tekvîr sûresinde bildirilen kıyamet günü hallerinin çoğu ve İnfîtâr sûresinde zikredilen kıyamet günü hallerinin tamamı kıyamet gününün başında gerçekleşecektir.⁴⁰⁹ Ardından Mutaaffîfîn sûresinde geçen mahşerde uzun, zor ve zahmetli bir bekleme olacaktır. Mutaaffîfîn sûresinde anlatılanlar İnfîtâr ve Tekvîr sûresinde zikredilenlerin devamı niteliğindedir. ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ “*Bütün insanların, yargılanmak üzere Âlemlerin Rabb'inin huzurunda duracağı Kıyâmet Gününde!*” (el-Mutaaffîfîn, 83/6) Bu konuyla ilgili bir hadis'te Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Onlardan her biri kulaklarının yarısına kadar ter içinde kalacaktır.”⁴¹⁰

Mutaaffîfîn sûresi Mekke'de indirilmiş olan son sûre olup otuz altı âyettir. Ancak Medine'de indirilen ilk sûre olduğu da söylenmektedir. Sûre, mushaf sırasına göre 83. sıradadır. Sûre, adını ilk âyette geçen “المطففين” kelimesinden almıştır.⁴¹¹

“Mutaaffîfîn” kelimesi “ölçüde noksanlık edenler” anlamında olup sûreye ayrıca “Tatfîf” “ölçüyü noksan etmek” de denilmektedir.⁴¹²

Mutaaffîfîn sûresi konusu itibariyle iki ana bölümden oluşmaktadır. Sûrenin ilk kısmında ölçüde ve tartıda hile yapanlardan, âhiret gününe ve o günde verilecek olan hesaba inanmayanların, yaratana ve yaratılmışlara karşı sınırları aşarak işledikleri suçtan bahsedilmektedir. Sûrenin ikinci kısmında ise Allah'a itaat edenlerin

⁴⁰⁸ Fahreddin er-Râzî, a.g.e., C.XXXI, s. 88.

⁴⁰⁹ Celâluddîn es-Süyûtî, *Tenâsuku'd-Durer fi Tenâsubi's-Suver*, s.134 .

⁴¹⁰ Buhârî, Tefsir-ül Kur'ân, 27; Müslim, Cennet, 17.

⁴¹¹ Sûreye ismini veren ilk âyetin mealî şöyledir: “Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline!” [el-Mutaaffîfîn, 83/1]

⁴¹² Yazır, a.g.e., C.VIII, s 465.

âhiretteyken karşılaşılabacakları mutlu bir hayat tasvir edilmektedir. Bununla birlikte itaat edenlerle dünyadayken alay edenlerin aşağılanacağı bildirilmektedir.⁴¹³

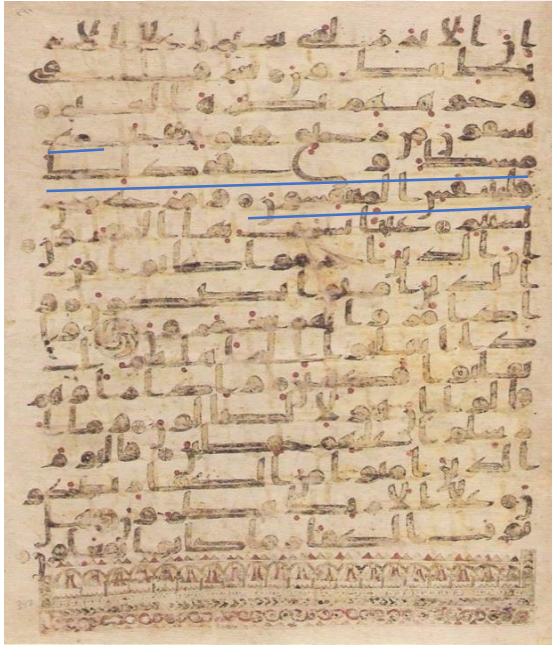
Mutaffifin sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek bir kelime vardır. Bu kelime masdar kalıbında gelmiştir.

3.6.1. “ختمه” Kelimesi

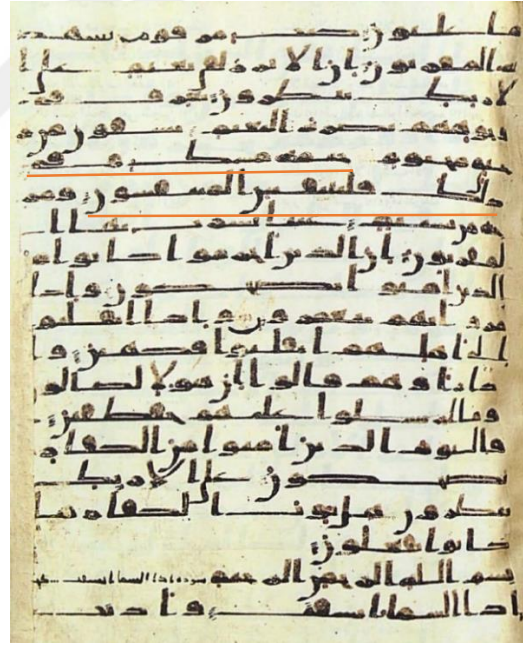
﴿خَتَمَهُ مِسْكًَ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ﴾

el-Mutaffifin (83/26): “Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar.”

Ayetin Kırâat-i Aşere’ye Göre Okunuşu ve Resmu’l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.25: Topkapı Sarayı Mushafı 6
(Mutaffifin, 26).

Resim 3.26: Medine Nr1 Mushafı 12 (Mutaffifin,
26).

⁴¹³ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Mutaffifin Sûresi”, *DiA*, C. XXXI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, s. 371-372.

حمه مسك وفي ذلك فليفسر المفسور

﴿ خَاتَمُهُ ﴾ : الكسائي.

﴿ خِتَامُهُ ﴾ : الباقون.

﴿ خَاتَمُهُ ﴾ ha harfini elif medli ve te harfini fethalı okuyanlar: Kisâî.⁴¹⁴

﴿ خِتَامُهُ ﴾ ha harfini kesralı ve te harfini elif medli olarak okuyanlar: Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Ebû Ca‘fer, Ya‘kûb, Halefû'l-Âşir.⁴¹⁵

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “خَاتَمُهُ” kelimesinin kök harfleri; ha, te, mîm (الْحَاءُ وَالْتَّاءُ وَالْمِيمُ) olup “خَتَمَ” kelimesi “بُلُوغُ آخِرِ الشَّيْءِ” “bir şeyin sonuna ulaşmak” anlamına gelmektedir. “خَتَمَ” kelimesi “الطَّبْعُ عَلَى الشَّيْءِ” “bir şeyi mühürlemek (bir şeyin sonuna ulaşmak)” manasındadır.⁴¹⁶ “خَتَمْتُ الْقُرْآنَ” ifadesi “آخره” “sonu” anlamında kullanılmaktadır. “خَاتَمَةُ الشَّيْءِ” ifadesi “بلغت آخره” “Kur’an’ın sonuna ulaştım.” anlamına gelmektedir.⁴¹⁷

Sarf Bilgisi:

Te (ت) harfinin elif medli okuyuşu olan “خِتَامُهُ” kelimesinin vezni “فِعَالٌ” şeklindedir. “فِعَالٌ” şeklindeki okuyuşta kelimenin türetildiği veznin iki ihtimali vardır. İlk ihtimal, sülâsî mücerred halinin semâî masdarı olması durumudur. Kelime sülâsî mücerred bir fiil olan “خَتَمَ” fiilinin semâî masdarıdır. İkinci ihtimal ise mufâ‘ale

⁴¹⁴ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 588.

⁴¹⁵ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 588.

⁴¹⁶ Mekâyîsu'l-Luga, “ha-te-me” md.

⁴¹⁷ Cevherî, a.g.e., “ha-te-me” md.; <https://kamus.yek.gov.tr/> (Çevrimiçi: 19.01.2024)

babının semâî masdarı olmasıdır. Mufâ‘ale babından gelen kelimelerin çoğunluğu bu kelime gibi eylemin iki nesne veya iki kişi arasındaki ortaklığına delalet etmektedir.⁴¹⁸

Ha harfinin elif medli ve te harfinin fethalı geldiği okuyuştaki “خَائِمَةٌ” kelimesi ise isim formunda gelmiştir.⁴¹⁹ Kelimenin vezni “فَاعِلٌ” şeklinde olup kökeni “حَتَمٌ” fiilinden gelmektedir. Bu fiilin ism-i fâili hem kesralı hem de fethalı olarak iki şekilde okunabilmesi caizdir. Bundan ötürü kelimeye ism-i fâil denilmesi de mümkündür.⁴²⁰

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

“خَتَامُهُ مِسْكٌ” şeklinde kesralı ha ve elif medli te harfli olan okuyuştaki mana; “Onu meydana getiren karışım misktir, kabın mühürlendiği mühür misktir, tadı ve kokusu misktir ve tadının sonu misktir (sonunda misk kokusu vardır).” şeklinde âyet dört anlama gelmektedir. İbn Mes‘ûd bu âyetin manasıyla ilgili “Şarabın sonunda misk tadını alacaklar.” demiştir. Âyette cennetliklerin içeceği olan şarabın sonunda olan kokunun misk kokusu olduğu şeklinde nitelenmiştir.⁴²¹

“خَائِمَةٌ” şeklindeki okuyuşun âyete kattığı mana ise “kendisiyle mühürlenene, kesilen şey” şeklindedir.⁴²² Kisâî te’nin fethalı okuyuşunu tercih etmiştir ki bu şekilde mana “mühürlendiği ve son verildiği şey” şeklindedir.⁴²³ Ferrâ’ya göre bu iki okuyuş biçimiyle âyetin manası aynıdır ancak bu kelimelerden birinin isim diğerinin de vasıf isim (masdar) olduğunu söylemiştir.⁴²⁴

⁴¹⁸ Sadoğlu, *Muvazzah Sarf İlmi*, C.I, s. 395.

⁴¹⁹ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *a.g.e.*, s. 1598.

⁴²⁰ *Mekâyîsu'l-Luga*, “ha-te-me” md.

⁴²¹ Kurtubî, *a.g.e.*, C.XXII, s. 151.

⁴²² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1188.

⁴²³ Beyzâvî, *a.g.e.*, C.V, s. 296.

⁴²⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, C.XXII, s. 152.

Mutaffîfîn sûresinde geçen ve kırâat-i aşere açısından farklı okuyuşu olan bir kelime resmü'l-mushaf, kıraat, sözlük, sarf ve tefsir açısından ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu kelimenin sarf açısından incelendiğinde hem isim hem de masdar olarak farklı kalıplarda gelmesine rağmen aynı anlamda ya da benzer bir manada tefsir edildiği fark edilmiştir.

3.7.İnşikâk Sûresi

İnşikâk ve öncesinde bulunan Mutaffîfîn, İnfitâr ve Tekvîr sûrelerinin hepsi kıyamette olacaklarla ilgilidir. Kıyamet gününde olacakların geneli Tekvîr sûresinde, Kıyametin başlarında olacakların tamamı İnfitâr sûresinde, kötülerle iyilerin âhiretteki durumu da Mutaffîfîn sûresinde zikredilmiştir. İnşikâk sûresinde ise kıyamet öncesi korkutucu manzaralar, âhirette olacaklar ve ardından gelen hesabın görülmesi konuları geçmektedir.⁴²⁵ Ayrıca İnfitâr sûresinde yazıcı melekler zikredilmiş ve bu yazıcı meleklerin yazdıkları şeye Mutaffîfîn sûresinde ﴿كِتَابٌ مَّرْقُومٌ﴾ “O, yazılmış bir kitaptır.” (el-Mutaffîfîn, 83/20) denilmiştir. İnşikâk sûresinde ise kıyamette kitabın (amel defterinin) sağ elden veya sol elden verilmesi durumundan bahsedilmektedir.⁴²⁶

İnşikâk sûresi Mekke’de indirilmiş olup 25 âyettir. Sûre mushaf sırasına göre 84. sıradadır. Sûre, adını ilk âyette geçen “اِنْشَقَّتْ” kelimesinden almıştır.⁴²⁷ “اِنْشَقَّتْ” kelimesi “yarılmak” anlamına gelmekte olup kâinatın sona erişini, kıyametin dehşet verici yönünü ve göğün yarılmasını ifade etmek için sûreye bu isim verilmiştir. Sûrenin iki ana konusu vardır. Bu iki konu; insanın amelleri neticesinde karşılaşacağı şeyler ve sonunda varılacak yerin Naîm Cenneti veya cehennem alevi olduğudur.⁴²⁸

İnşikâk sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek bir kelime vardır. Bu kelime muzâri fiil kalıbında gelmiştir.

⁴²⁵ Vehbe ez-Zühaylî, **a.g.e.**, C.XXX, s. 136.

⁴²⁶ Celâluddîn es-Süyûtî, **Tenâsuku'd-Durer fi Tenâsubi's-Suver**, s. 134-135.

⁴²⁷ Sûreye ismini veren ilk âyetin meali şöyledir: “Gök yarıldığı zaman.” [el-İnşikâk 84/1]

⁴²⁸ Vehbe ez-Zühaylî, **a.g.e.**, C.XXX, s. 137.

3.7.1. “يُصَلِّي” Kelimesi

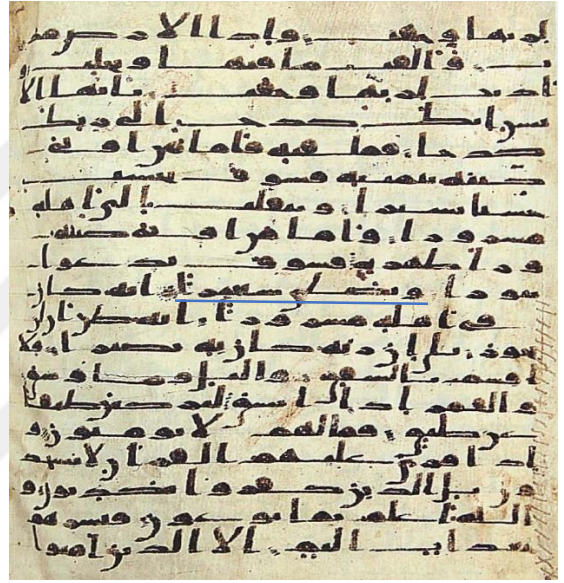
﴿وَيُصَلِّي سَعِيرًا﴾

el-İnşikâk (84/12): “O şiddetli ateşe (cehenneme) girecek.”

Ayetin Kırâat-i Aşere’ye Göre Okunuşu ve Resmu’l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.27: Meşhed-i Hüseyînî Mushafı
9 (İnşikâk, 12).

Resim 3.28: Medine Nr1 Mushafı 13
(İnşikâk, 12).

وَيُصَلِّي سَعِيرًا

﴿وَيُصَلِّي﴾ : نافع، وابن كثير، وابن عامر، والكسائي، وغلظ ورش اللام مع الفتح، ورقفها

مع التقليل.

﴿وَيُصَلِّي﴾ : الباكون.

﴿وَيُصَلِّي﴾ şeddeli okuyanlar: Nâfi‘, İbn Kesîr, İbn Âmir, Kisâi (Verş kelimeyi fetih ile okuduğunda lam harfini kalın, taklil ile okuduğunda lam harfini ince okur.)⁴²⁹

﴿وَيُصَلِّي﴾ şeddesiz okuyanlar: Ebû Amr, Âsım, Hamza, Ebû Ca‘fer, Ya‘kûb, Halefü’l-Âşir.⁴³⁰

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “يُصَلِّي” kelimesinin kök harfleri; sâd, lâm ve illet harfi (الصَّادُ وَاللَّامُ) olup iki anlama gelmektedir. Anamlardan biri “النَّارُ” “ateş” şeklindedir. Diğer anlamı ise “جَنَسٌ مِنَ الْعِبَادَةِ” “bir ibadet çeşidi” manasındadır. “صَلَّيْتُ الْغُودَ بِالنَّارِ” ifadesi kelimeye verilen ilk manadan olup “Odunu ateşle yaktım.” şeklinde kullanılmıştır. “الصَّلَاةُ وَهِيَ الدُّعَاءُ” ifadesi ise kelimenin ikinci anlamıdır ve “dua” manasına gelmektedir. “الصَّلَاةُ” kelimesi “namaz” manasında olup şer‘î bir hüküm olarak gelmiştir.⁴³¹ “صَلَّى الْعَصَا عَلَى النَّارِ” cümlesi eğik asâyı (değnek) ateşe sokarak ona düzgün şekil verilmesi veya bir kenarını tutabilmek için asânın bükülmesi anlamında kullanılmıştır.⁴³²

⁴²⁹ Şâtıbî, **a.g.e.**, s. 111; Muhammed Kerim Racih, **a.g.e.**, s. 589.

⁴³⁰ Şâtıbî, **a.g.e.**, s. 111; Muhammed Kerim Racih, **a.g.e.**, s. 589; İbnü’l-Cezerî, **ed-Dürre fî Kırâ’âti’s-Selâseti’l-Mütemmîme li’l-‘Aşere**, s. 39.

⁴³¹ **Mekâyîsu’l-Luga**, “sa-lâ” md.

⁴³² Muhammed Hasan Hasan Cebel, **a.g.e.**, s. 1243-1244.

Sarf Bilgisi:

Şeddesiz okuyuştaki “يُصَلِّي” fiili; muzâri, müfret, müzekker ve gâib bir fiildir ve ma'lûm bir vezinde gelmiştir. “يُصَلِّي” kelimesi sülâsî mücerred bir fiil olup aynı zamanda lâzım bir fiildir.⁴³³ Fiil matuf olarak geldiğinden dolayı nasp halindedir bu nedenle kelimenin aslı “يُصَلِّي” şeklindedir ve ikinci babdan gelmiştir. İkinci babdan gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi geçişlidir.⁴³⁴

Şeddeli okuyuştaki “يُصَلِّي” kelimesi tef'îl babından olup muzâri, müfret, müzekker ve gâib bir vezinde gelmiştir. Ayrıca meçhul bir vezindedir. Tef'îl babından gelen kelimelerin çoğunluğu fiildeki eylemin çokluğuna delalet etmek için gelirken bu bab bazen çokluğu ifade etmeksizin sadece müteaddî olduğuna delalet etmek için de gelebilir.⁴³⁵

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Şeddesiz okuyuşta kelime “boylayacak/girecek” manasında olup âyete kattığı mana şöyledir: “Alevli ateşi boylayacaktır.” Kelime aynı şekilde A'lâ sûresinde şöyle geçmektedir: ﴿الَّذِي يَصَلِّي النَّارَ الْكُبْرَى﴾ “Ki o, en büyük ateşe girecek.” (el-A'lâ, 87/12.)⁴³⁶

Şeddeli olarak okunduğunda ise kelime âyete “atılır” manasını katmaktadır. Manası tıpkı Vâkıa sûresindeki gibidir: ﴿وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ﴾ “Bir de cehenneme atılma vardır.” (el-Vakıa, 56/94.)⁴³⁷ Ayrıca şeddeli okuyuş âyete “cehennemin şiddetli sıcaklığının ve azabının artacağı” anlamını vermektedir.⁴³⁸

⁴³³ Kurtubî, a.g.e., C.XXII, s. 123.

⁴³⁴ Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 298.

⁴³⁵ Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 382.

⁴³⁶ Kurtubî, a.g.e., C.XXII, s. 123.

⁴³⁷ Kurtubî, a.g.e., C.XXII, s. 123.

⁴³⁸ Semerkandî, a.g.e., C.III, s. 461.

İnşikâk sûresinde geçen ve kırâat-i aşere açısından farklı okuyuşu olan bir kelime resmü'l-mushaf, kıraat, sözlük, sarf ve tefsir açısından ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu kelime, sarf açısından incelendiğinde aynı fiilin birkaç âyette daha geçtiği anlaşılmış ve bu âyetler de incelenmiştir. Fiildeki vezin değişikliği tef'îl babında olmuş ve bu vezin de manaya çokluk anlamı vermiştir.

3.8.A'lâ Sûresi

Bir önceki sûre olan Târık sûresinde insanların ve bitkilerin yaratılışından bahsedilmiştir. Bitkilerin yaratılışından bahseden âyetlerden biri şöyledir:

﴿وَالْأَرْضِ ذَاتِ الْأَعْدَنِ﴾ “Yarık yarık çatlamış yere andolsun.” (et-Târık, 86/12)

İnsanların yaratılışına dair zikredilen bir âyet ise şu şekildedir: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ﴾

“O halde insan, hangi şeyden yaratıldığına bir baksın.” (et-Târık, 86/5.) A'lâ sûresinde de aynı şekilde insan ve bitki yaratılışına dair âyetler vardır. Bitkilerin yaratılışıyla ilgili şu âyetler zikredilmiştir: ﴿وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَىٰ ۖ فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَىٰ﴾ “O, meraları (yeşil bitki örtüsünü) çıkaran, sonra da onları çürüyüp kararmış çerçöpe (kupkuru ve simsiyah hale) çevirendir.” (el-A'lâ, 87/4-5.)

Bu sûrede bitkilerin yaratılışıyla ilgili genişçe bahsedilmiştir. Ancak insanların yaratılışı bir önceki sûre olan Târık sûresinde A'lâ sûresinden daha geniş zikredilmiştir.⁴³⁹ A'lâ sûresinde insanların yaratılışıyla ilgili ise şu âyet bulunmaktadır:

﴿الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّىٰ﴾ “Ki o, (her şeyi) yaratıp düzenine koyandır.” (el-A'lâ, 87/2)

A'lâ sûresi Mekke’de indirilmiş olup 19 âyettir. Sûre mushaf sırasına göre 87. sıradadır. Sûre, adını ilk âyette geçen “الْأَعْلَىٰ” “el-A'lâ” kelimesinden almıştır.⁴⁴⁰

“الْأَعْلَىٰ” kelimesi “ulu, yüce” anlamına gelmektedir. Sûreye ayrıca “سَبِّحَ” “Sebbih” sûresi de denilmektedir.⁴⁴¹ Cebrail (a.s) vahiy getirdiğinde Peygamberimiz’in (s.a.v.)

⁴³⁹ Celâluddîn es-Süyûtî, *Tenâsuku'd-Durer fî Tenâsubi's-Suver*, s. 135-136.

⁴⁴⁰ Sûreye ismini veren ilk âyetin meali şöyledir: “Gök yarıldığında.” [el-A'lâ, 87/1]

⁴⁴¹ “سَبِّحَ” kelimesi A'lâ sûresinin ilk âyetinde geçmektedir ve sûrenin ilk kelimesidir.

âyeti unutma endişesiyle sonunu bitirmeden başını okuması üzerine bu sûrenin 6. âyeti inmiştir. Bu âyet şu şekildedir: ﴿سَنُقَرِّئُكَ فَلَا تَنْسَى﴾ “Sana Kur’an’ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın.” (el-A‘lâ, 87/6) İndirilen bu âyetten sonra Peygamberimiz (s.a.v.) hiçbir şeyi unutmamıştır.⁴⁴²

A‘lâ sûresinin ilk âyeti, Allahu Teâlâ’yı tesbih ve tenzih ederek başlamış olup ardından gelen dört âyette ise ilk âyetteki tesbih ve tenzih emrinin gerekçesi olarak Allahu Teâlâ’nın kudreti ve eşsiz yüceliğinden bahsedilmiştir. Daha sonraki âyetlerde Peygamber Efendimizin (s.a.v.) Kur’an ezberini ebedi olarak unutmayacağından bahsedilmiş ve bu durum Allahu Teâlâ’nın kudretine delil olarak gösterilmiştir. Her şeyden üstün tutulan dünya hayatının hiçbir öneminin olmadığı fakat ebedî kurtuluş için dünya hayatının bir basamak olmasıyla anlam ve önem kazanacağı da zikredilmiştir.⁴⁴³

A‘lâ sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek toplam iki âyette iki farklı kelime vardır. Bu kelimeler muzâri fiil kalıbında ve tef’il babında gelmiştir.

3.8.1. “قدر” Kelimesi

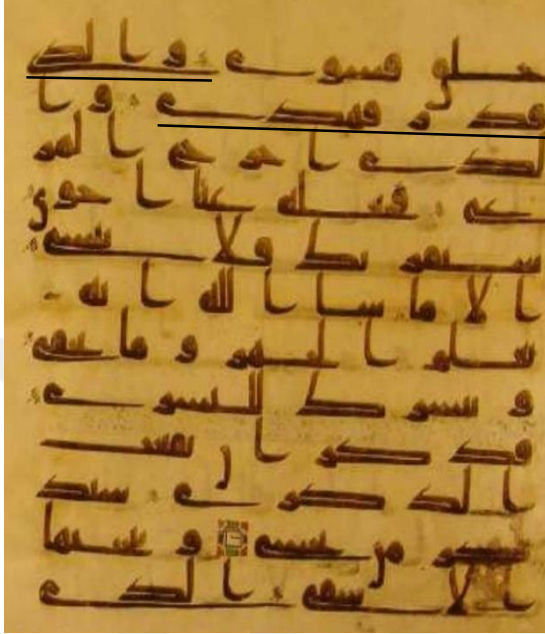
﴿وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى﴾

el-A‘lâ (87/3): “O, (her şeyi) ölçüyle yapıp (takdir edip) doğru yolu göstermiştir.”

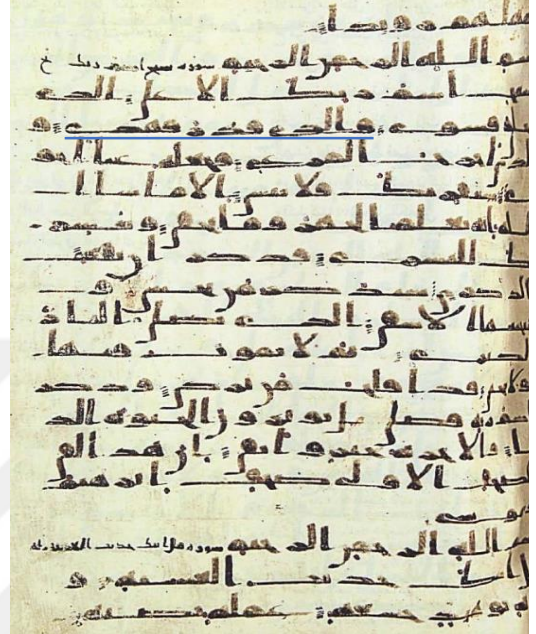
⁴⁴² Vehbe ez-Zühaylî, a.g.e., C.XXX, s. 185-186.

⁴⁴³ Emin Işık, “A‘lâ Sûresi”, DİA, C.II, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, s. 310-311.

Ayetin Kırâat-i Aşere'ye Göre Okunuşu ve Resmu'l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.29: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 10
(A'lâ, 3).

Resim 3.30: Medine Nr1 Mushafı 14
(A'lâ, 3).

والله فدر فدر

﴿ قَدَّرَ ﴾ : الكسائي.

﴿ قَدَّرَ ﴾ : الباقون.

﴿ قَدَّرَ ﴾ şeddesiz okuyan: Kisâî.⁴⁴⁴

﴿ قَدَّرَ ﴾ şeddeli okuyanlar: Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza,

Ebû Ca'fer, Ya'kûb, Halefû'l-Âşir.⁴⁴⁵

⁴⁴⁴ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 591.

⁴⁴⁵ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 591; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fî Kırâ'âtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-'Aşere, s. 40.

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “قَدَّرَ” kelimesinin kök harfleri; kâf, dâl, râ (القَافُ وَالْدَّالُّ وَالرَّاءُ) harfleri olup “مَبْلَغُ الشَّيْءِ وَكُنْهُهُ وَهَآئِئْتُهُ” “bir şeyin olgunluğa ulaşması, onu o şey yapan unsurların kendisinde tam olması ve bir şeyin tamamlanması” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁴⁶ “قَدَّرْتُهُ” kelimesi “تَقْدِيرًا” “takdir etmek” manasında kullanılmıştır.⁴⁴⁷ Aynı zamanda bu kelimeye “قَدَّرَ كُلَّ شَيْءٍ بِمِقْدَارٍ مَعْلُومٍ” “O, her şeyi belli bir ölçüde takdir edip yaratmıştır.” şeklinde anlam verilmiştir.⁴⁴⁸ “قَدَّرَ عَلَى الشَّيْءِ قُدْرَةً” ifadesi “مَلَكَه” “bir şeye sahip olmak, kâdir olmak, güç yetirmek” demektir.⁴⁴⁹ “الْقَدَّرَ” kelimesi Türkçede de “kader” şeklinde aynı anlamda kullanılmıştır. “قَدَّرَ الرِّزْقَ” ifadesi ise “rızkı bölüştürdü” anlamındadır.⁴⁵⁰

Sarf Bilgisi:

Şeddesiz okuyuştaki “قَدَّرَ” fiili; mâzi, müfret, müzekker ve gâib bir fiil olup ma'lûm bir vezinde gelmiştir. Ayrıca fiil, sülâsî mücerredir ve ikinci babdan gelmektedir. İkinci babda gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi geçişlidir.⁴⁵¹ Şeddeli okuyuştaki “قَدَّرَ” fiili ise sülâsiye bir harf ziyadesiyle gelmiş olup tef'îl babındandır. Bu babdan gelen fiillerin ekserisi eylemteki çokluğu ifade etmek için gelmiştir.⁴⁵² Fiil; mâzi, müfret, müzekker, gâib ve ma'lûm bir vezinde gelmiştir.

⁴⁴⁶ Mekâyîsi'l-Luga, “ka-de-ra” md.

⁴⁴⁷ Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehş Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî, **el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi's-Serhi'l-Kebîr**, thk. Abdulazîz eş-Şennâvî, 2. bs., Kahire, Dâru'l-Maârif, t.y., “ka-de-ra” md.

⁴⁴⁸ Fahreddin er-Râzî, **a.g.e.**, C.XXXI, s. 140.

⁴⁴⁹ Lisânü'l-'Arab, “ka-de-ra” md.

⁴⁵⁰ Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsü'l-Muhîd**, “el-ka-de-ru” md.

⁴⁵¹ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 298.

⁴⁵² Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 382.

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Kıraat âlimlerinden Kisâî dışındakilerin tamamı “قَدَّرَ” kelimesini şeddeli olarak okumuştur. Şeddeli okuyuşun manaya tesiri şöyledir: “قَدَّرَ كُلَّ شَيْءٍ بِمِقْدَارٍ مَعْلُومٍ” “O, her şeyi belli bir ölçüde takdir edip yaratmıştır.” Bu kelimenin âyete kattığı mana şöyledir: “O, (her şeyi) ölçüyle yapıp (takdir edip) doğru yolu göstermiştir.”⁴⁵³

Şeddesiz okuyuşa göre “قَدَّرَ” kelimesi, “مَلَّكَ فَهَدَى” anlamında olup manası “تَصَرَّفَ فِيهِ كَيْفَ شَاءَ وَأَرَادَ” “Malik oldu ve dilediği ve istediği şekilde yarattıkları üzerine tasarruf etti, güç yetirdi ve yönetti.” şeklindedir.⁴⁵⁴ Böylece âyetin anlamı şu şekildedir: “O, her şeye güç yetirdi, dilediği gibi yönetti.” Kurtubî’ye göre ise her iki okuyuş da aynı manaya gelmektedir.⁴⁵⁵

3.8.2. “تُؤْتِرُونَ” Kelimesi

﴿بَلْ تُؤْتِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾

el-A‘lâ (87/16): “Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz.”

⁴⁵³ Fahreddin er-Râzî, a.g.e., C.XXXI, s. 140.

⁴⁵⁴ Fahreddin er-Râzî, a.g.e., C.XXXI, s. 140.

⁴⁵⁵ Kurtubî, a.g.e., C.XXII, s. 222.

Ayetin Kırâat-i Aşere'ye Göre Okunuşu ve Resmu'l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.31: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 11
(A'lâ, 16).

Resim 3.32: Medine Nr1 Mushafı 15
(A'lâ, 16).

بَلْ يُوَوِّدُ الْحَيَوَةَ الدُّنْيَا

﴿يُؤْتِرُونَ﴾: أبو عمرو. (السوسي مع الإبدال)

﴿تُؤْتِرُونَ﴾: الباقون. (ورش، وأبي جعفر مع الإبدال)

﴿يُؤْتِرُونَ﴾: ye ile okuyan: Ebû Amr. (Sûsî hem ye ile hem de ibdâl ile okur.)⁴⁵⁶

﴿تُؤْتِرُونَ﴾: te ile okuyanlar: Nâfi', İbn Kesîr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû

Câ'fer, Yâ'kûb, Halefû'l-Âşir. (Verş ve Ebû Ca'fer hem te ile hem de ibdâl ile okur.)⁴⁵⁷

⁴⁵⁶ Şâtibî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 592.

⁴⁵⁷ Şâtibî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 592; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fî Kırâ'âtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-'Aşere, s. 39.

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “تُؤْتِرُونَ” kelimesinin kök harfleri; hemze, peltek se, râ (الْهَمْزَةُ وَالْثَاءُ) harfleri olup “تَقْدِيمُ الشَّيْءِ، وَذِكْرُ الشَّيْءِ، وَرَسْمُ الشَّيْءِ الْبَاقِي” “bir şeyi öne almak, bir şeyi zikretmek ve kalan şeyin izi” şeklinde üç esas anlama gelmektedir.⁴⁵⁸ “الْأَثَرُ” kelimesi “حُصُولُ مَا يَدُلُّ عَلَى وُجُودِ شَيْءٍ” “bir şeyin varlığına dair kanıtların ortaya çıkması” anlamındadır. Bu kelime bir âyette şöyle geçmiştir: “فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ” “Allah’ın rahmetinin **eserlerine** bak!” (er-Rum, 30/50) Buradaki kelime “الْأَثَرُ” kelimesinin çoğulu olarak gelmiştir.⁴⁵⁹

“التَّأثيرُ” kelimesi “إِبْقَاءُ الْأَثَرِ فِي الشَّيْءِ” “bir şeyde iz bırakmak” manasında kullanılmıştır.⁴⁶⁰ “الِإِثَارُ” kelimesi ise “اخْتِيَارُ شَيْءٍ مِنْ بَيْنِ مُتَعَدِّدٍ” “birçok şey arasından birini seçmek” anlamındadır.⁴⁶¹

Sarf Bilgisi:

“تُؤْتِرُونَ” kelimesi muzâri bir fiil olup müzekker, **muhatap** ve çoğuldur. Fiil, sülâsiye bir harf ziyadesiyle gelen if’âl babındandır. Kıraat farklılığı olan “يُؤْتِرُونَ” kelimesi de aynı babdan olup muzâri, **gâib**, çoğul ve müzekkerdir. If’âl babından gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi tıpkı bu fiil gibi geçişlidir.⁴⁶²

⁴⁵⁸ Mekâyîsu’l-Luga, “e-se-ra” md.

⁴⁵⁹ Semîn el-Halebî, ‘Umdetü’l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi’l-Elfâz, “e-se-ra” md.

⁴⁶⁰ Lisânü’l-‘Arab, “e-se-ra” md.

⁴⁶¹ İbn Âşûr, a.g.e., C.XXX, s. 290.

⁴⁶² Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi. C.I, s. 362.

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

“تُؤْتِرُونَ” kelimesi te ile okunduğunda: “Oysa siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz.” anlamına gelmektedir. Muhatap sîgasından kastın müşrikler olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶³

Ye ile okunduğunda anlam: “Oysa onlar dünya hayatını tercih ederler.” şeklinde olup “onlar” zamirinden kastın bedbaht olanlar olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶⁴ Bu okuyuşta fiilin fâili konumundaki vâvu'l-cemâ'a'nın aid olduğu kelime 11. âyette geçen “الْأَشَقَى” (bedbaht) kelimesidir.

İbn Mes'ûd (r.a.) bu âyet için şöyle buyurmuştur: “Dünya bize hemen (çabuk) verildi. Âhiretin sıfatları bize anlatıldı ve bizden uzaklaştırıldı (geciktirildi). Bunun üzerine biz de peşin olanı aldık ve uzak olanı (âhireti) bıraktık.”⁴⁶⁵

A'lâ sûresinde geçen ve kırâat-i aşere açısından farklı okuyuşu olan iki kelime incelenmiştir. Bu kelimelerden birinde vezin değişikliği olmuştur. Diğerinde ise zamir farklılığı olmuş ve fâil değişerek anlama farklılık katmıştır.

3.9.Gâşiye Sûresi

Bir önceki sûre olan A'lâ sûresinde kapalı olarak bahsedilen mümin, kâfir, cennet ve cehennem gibi konular Gâşiye sûresinde ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bu konulara iki sûreden şu âyetler örnek olarak verilebilir:

﴿ تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً ۖ تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آتِيَةٍ ۖ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ۖ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ۖ ﴾

“Kızgın ateşe girer. Onlara kaynar su pınarından içirilir. Onlar için kuru dikenden başka yemek yoktur, o ise ne besler ne de açlığı giderir.” (el-Gâşiye, 88/4-7)

﴿ الَّذِي يَصَلَّى النَّارَ الْكُبْرَى ﴾

“O ki en büyük ateşe yaslanacaktır.” (el-A'lâ, 87/12)

⁴⁶³ İbn Âşûr, a.g.e., C.XXX, s. 289.

⁴⁶⁴ Kurtubî, a.g.e., C.XXII, s. 234-235.

⁴⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s. 1539.

Her iki sûreden cehennemle ilgili birbirinin karşılığı olan bu âyetler A'lâ sûresinde daha kısa, Gâşiye sûresinde ise tafsilatlı olarak verilmiştir.

Gâşiye sûresi Mekke'de indirilmiş olup yirmi altı âyettir. Sûre mushaf sırasına göre 88. sıradadır. Sûre, adını ilk âyette geçen “الْغَاشِيَةِ”⁴⁶⁶ “el-Gâşiye” kelimesinden almıştır. “الْغَاشِيَةِ” kelimesi kıyamet isimlerinden bir isimdir ve “tüm canlıları kaplayan/bürüyen” anlamına gelmektedir.⁴⁶⁷

Gâşiye sûresinin ilk yedi âyeti cehennem ehlinin, sonraki 9 âyet ise cennet ehlinin durumunu gözler önüne sermektedir. Ardından iman ve inkâr konuları gelmektedir. Allah'ın varlık ve birliğine inanmak üzere tabiatın nasıl yaratıldığı, işleyişinin nasıl olduğuna bakılması ve incelenmesi tavsiye edilmiştir. Sûre, hesabın Allah'a verileceği ve dönüşün Allah'a olacağını zikrederek nihayete ermiştir.⁴⁶⁸ Sûrenin fazileti olarak ise Peygamber Efendimizin (s.a.v.) bayram ve cuma namazlarında Gâşiye sûresini okuduğu rivayet edilmiştir.⁴⁶⁹

Gâşiye sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek bir kelime vardır. Bu kelime muzâri fiil olarak gelmiştir.

3.9.1. “تَصَلَّى” Kelimesi

﴿تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً﴾

el-Gâşiye (88/4): “Kızgın bir ateşe girerler.”

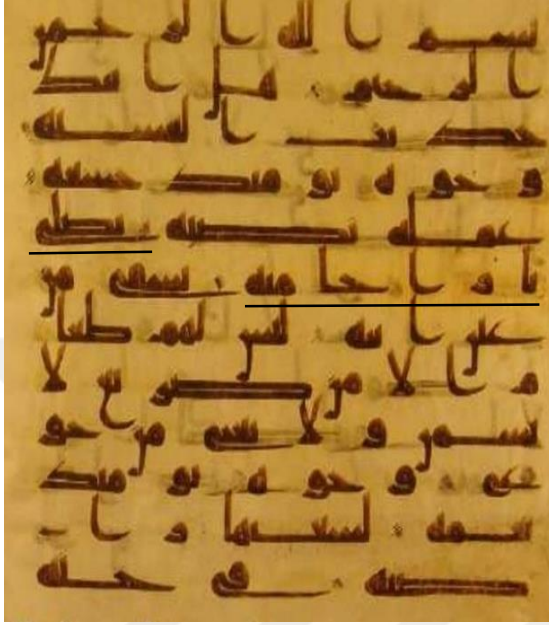
⁴⁶⁶ Sûreye ismini veren ilk âyetin meali şöyledir: “Her şeyi kaplayacak kıyametin haberi sana gelmedi mi?” [el-Gâşiye, 88/1]

⁴⁶⁷ Semerkandî, **a.g.e.**, C.III, s. 472.

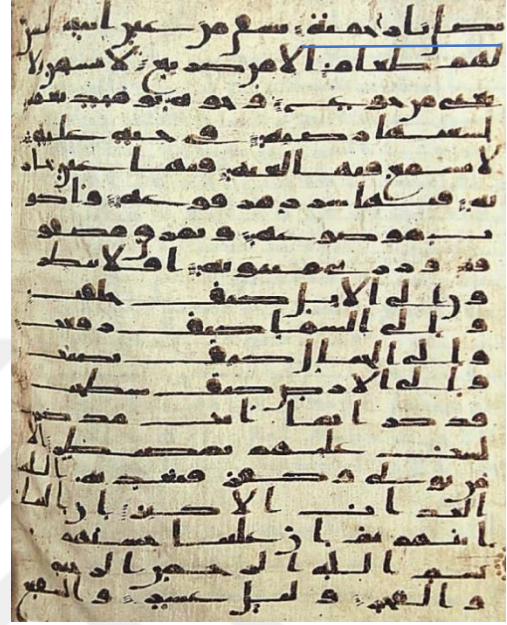
⁴⁶⁸ Bekir Topaloğlu, “Gâşiye Sûresi”, **DİA**, C.XIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 399.

⁴⁶⁹ Müslim, Cuma, 2065.

Ayetin Kırâat-i Aşere'ye Göre Okunuşu ve Resmu'l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.33: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 12
(Gâşiye, 4).

Resim 3.34: Medine Nr1 Mushafı 16
(Gâşiye, 4).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

: أبو عمرو، وشعبة، ويعقوب. ﴿تُصَلَّى﴾

: الباقون. ﴿تُصَلَّى﴾

﴿تُصَلَّى﴾ dammeli okuyanlar: Ebû Amr, Şu'be, Ya 'kûb.⁴⁷⁰

﴿تُصَلَّى﴾ fethalı okuyanlar: Nâfi', İbn Kesîr, İbn Âmir, Hafs, Hamza, Kisâi, Ebû Ca'fer, Halefû'l-Âşir.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 592.

⁴⁷¹ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 592.

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “تَصَلَّى” kelimesinin kök harfleri; sâd, lâm ve illet harfi (الصَّادُ وَاللَّامُ) olup iki farklı anlama gelmektedir. Anamlardan biri “النَّارُ” “ateş” olup diğer anlamı ise “جَنَسٌ مِنَ الْعِبَادَةِ” “bir ibadet çeşidi” manasındadır. “صَلَّيْتُ الْغُودَ بِالنَّارِ” ifadesi kelimeye verilen ilk manadan olup “Odunu ateşle yaktım.” şeklinde kullanılmıştır. “الصَّلَاةُ وَهِيَ الدُّعَاءُ” ifadesi ise kelimenin ikinci anlamıdır ve “dua” manasına gelmektedir. “الصَّلَاةُ” kelimesi “namaz” manasında olup şer’i bir hüküm olarak gelmiştir.⁴⁷² “صَلَّى الْعَصَا عَلَى النَّارِ” cümlesi, eğik asâyı (değnek) ateşe sokarak ona düzgün şekil verilmesi veya bir kenarını tutabilmek için asânın bükülmesi anlamında kullanılmıştır.⁴⁷³

Sarf Bilgisi:

Fethalı okuyuştaki “تَصَلَّى” fiili; muzâri, müfret, müennes, gâib bir fiildir ve **ma’lûm** bir vezinde gelmiştir. “تَصَلَّى” kelimesi sülâsî mücerred bir fiil olup aynı zamanda lâzım bir fiildir.⁴⁷⁴ Fiil nasp halinde olup kelimenin aslı “صَلَّى” şeklindedir ve ikinci babdan gelmiştir. İkinci babdan gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi geçişlidir.⁴⁷⁵ Dammeli okuyuş da aynı şekildedir fakat **meçhul** olarak gelmiştir.

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Fethalı okunduğunda âyet, “Kızgın bir ateşe girerler.” manasına gelmektedir. “تَصَلَّى” kelimesi “girerler/girecekler” anlamında olup aslında âyetin bu okunma biçimiyle manası, kızışmış ateşin kavurucu sıcaklığının isabet etmesidir.⁴⁷⁶ “تَصَلَّى” olan

⁴⁷² Mekâyîsu’l-Luga, “sa-lâ” md.; <https://kamus.yek.gov.tr/> (Çevrimiçi: 19.01.2024)

⁴⁷³ Muhammed Hasan Hasan Cebel, **a.g.e.**, s. 1243-1244.

⁴⁷⁴ Kurtubî, **a.g.e.**, C.XXII, s. 123.

⁴⁷⁵ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 298.

⁴⁷⁶ Kurtubî, **a.g.e.**, C.XXII, s. 242.

dammeli okuyuşa göre ise kelime “أَصْلَاهُ اللهُ” “Allah onu ateşe attı/soktu.” manasındadır.⁴⁷⁷ Basra ehli “تُسْقَى مِنْ عَيْنِ آيَةٍ” âyetinden yola çıkarak “تُصَلَّى” kelimesini dammeli okumuştur. Fethalı okuyanlar ise âyetin devamı olan “نَارًا حَامِيَةً” ifadesinden hareketle bu şekilde okumuşlardır.⁴⁷⁸

Gâşiye sûresinde geçen ve kırâat-i aşere açısından farklı okuyuşu olan bir kelime resmü’l-mushaf, kıraat, sözlük, sarf ve tefsir açısından ayrı ayrı ele alınmıştır. İncelenen kelime aynı zamanda İnşikâk sûresinin 12. âyetinde de geçmektedir. Ancak bu kelime Gâşiye sûresinde müennes, İnşikâk sûresinde ise müzekker formunda gelmiştir.

3.10. Fecr Sûresi

A’lâ sûresinde cennet, cehennem, mümin ve kâfir ifadeleri kapalı olarak zikredilmiştir. Bir önceki sûre olan Gâşiye sûresinde A’lâ sûresinde kapalı olarak zikredilen cennet ve cehennemin özellikleri ile cennet ve cehenneme girecek olanların durumları ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Fecr sûresinde ise cehennemliklerin azap görme nedenleri zikredilip detaylandırılmıştır.⁴⁷⁹

﴿إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ۖ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ﴾

“Şüphesiz onların dönüşü ancak bizedir. Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece bize aittir.” (el-Gâşiye, 88/ 25-26)

﴿وَالْفَجْرِ﴾

“Tan yerinin ağarmasına andolsun.” (el-Fecr, 89/1)

Fecr sûresinin başındaki yemin Gâşiye sûresinin son kısmında zikredilen âyetlerin ve yine bu sûrede zikredilenlerin gerçek olduğunu gösteren bir delil

⁴⁷⁷ Beyzâvî, **a.g.e.**, C.V, s. 307.

⁴⁷⁸ Begavî, **a.g.e.**, C.VIII, s. 408.

⁴⁷⁹ Celâluddîn es-Süyûtî, **Tenâsuku’d-Durer fî Tenâsubi’s-Suver**, s. 136; Vehbe ez-Zühaylî, **a.g.e.**, C.XXX, s. 219.

olmaktadır. Ayrıca bu sûrede ve bir önceki sûrede art arda geçen bazı âyetler, cümle yapısı ve fonetik açıdan birbiriyle uyumludur:

﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿١﴾ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٢﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٣﴾ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ ﴿٤﴾ بِالْوَادِ ﴿٥﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿٦﴾

“ (Ey Muhammed!) Rabbinin, (Hûd’un kavmi) Âd’e, şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e, vadide kayaları oyan (Salih’in kavmi) Semûd’a, kazıklar sahibi Firavun’a ne yaptığını görmedin mi?” (el-Fecr, 89/6-10)

﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿٨﴾ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿٩﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿١٠﴾

“(İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?” (el-Gâşiye 88/ 17-20)

Fecr sûresi Mekke’de indirilmiş olup 30 âyettir. Sûre mushaf sırasına göre 89. sıradadır. Adını ilk âyette geçen “الْفَجْرِ” “el-Fecr” kelimesinden almıştır.⁴⁸⁰ “الْفَجْرِ” kelimesinin ne anlama geldiği konusunda ihtilaf vardır. Bu kelimenin “şafak vakti/tan yeri, Kurban Bayramı fecri, Kadir Gecesinde fecri” gibi anlamlara geldiği rivayet edilmektedir. Fecre yemin edilerek başlayan sûrenin sonraki âyetlerinde on geceye, tek ve çift olana son olarak da her şeyi örten geceye yemin edilmiştir.⁴⁸¹

Fecr sûresinde Âd ve Semûd kavmi gibi Peygamberlere karşı çıkan bazı kavimlerin başlarına gelen felaketlerden ve Allah’ın (c.c.) insanları farklı yollarla imtihan etmesinden bahsedilmiştir. Ayrıca bazı kimselerde olan bencillik ve mala olan tutkunluk eleştirilmekte ve âhiretteki iyi ve kötü insanların halleri zikredilmektedir.⁴⁸²

⁴⁸⁰ Sûreye ismini veren ilk âyetin meali şöyledir: “Tan yerinin ağarmasına andolsun.” [el-Fecr, 89/1]

⁴⁸¹ Emin Işık, “Fecr Sûresi”, **DİA**, C.XII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 290-291.

⁴⁸² <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/89-fecr-suresi> (Çevrimiçi: 14.05.2023)

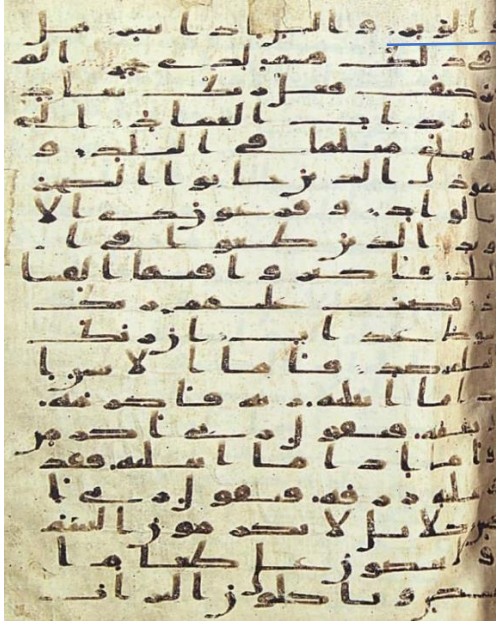
Fecr sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek toplam üç âyette üç farklı kelime vardır. Bu kelimeler masdar kalıbı, mâzi ve muzâri fiil olarak gelmiştir.

3.10.1. “الوتر” Kelimesi

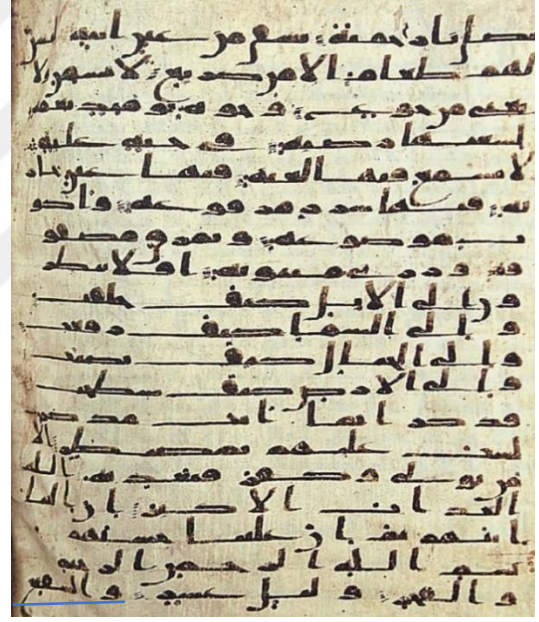
﴿وَالشَّفْعَ وَالْوَتْرَ﴾

el-Fecr (89/3): “Çifte ve teke andolsun.”

Ayetin Kırâat-i Aşere’ye Göre Okunuşu ve Resmu’l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.35: Medine Nr1 Mushafi 17 (Fecr, 3).

Resim 3.36: Medine Nr1 Mushafi 18 (Fecr, 3).

والشفع والوتر

﴿وَالْوَتْرَ﴾ : حمزة، والكسائي، وخلف العاشر.

﴿وَالْوَتْرَ﴾ : الباقون.

﴿وَالْوُتْرُ﴾ Kesralı okuyanlar: Hamza, Kisâî, Halefû'l-Âşir.⁴⁸³

﴿وَالْوُتْرُ﴾ Fethalı okuyanlar: Nâfî', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca'fer, Ya'kûb.⁴⁸⁴

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “الْوُتْرُ” kelimesinin kök harfleri; vâv, te, râ (وَالْوُتْرُ وَالْوُتْرُ وَالْوُتْرُ) harfleridir. Bu kelime tek bir vezinden gelen kelime olup aynı zamanda birbirine benzemeyen anlamlara gelmektedir. “الْوُتْرُ” kelimesi “عُرَّةُ الْفَرْسِ مُسْتَدِيرَةٌ” “atın alnındaki yuvarlak beyazlık” anlamına gelmektedir. Yine aynı kelime olan “الْوُتْرُ” kelimesi “شَيْءٌ يُتَعَلَّمُ عَلَيْهِ الطَّعْنُ” “saplama, oklamada öğrenilmesi esnasında kullanılan malzeme” ve “الْمُدَاوَمَةُ عَلَى الشَّيْءِ” “bir şeyde azim göstermek, müdavemet etmek” anlamlarına gelmektedir. “وَتَرُ الْقَوْسِ” ifadesi “yay kirişi” şeklinde olduğu söylenmektedir. “الْوُتْرُ ve “الْوُتْرُ” kelimeleri aynı anlamda olup “الْفَرْدُ” “tek” manasındadır.⁴⁸⁵ Diğer bir görüşe göre “الْوُتْرُ” kelimesi “الْفَرْدُ” “tek” anlamında “الْوُتْرُ” kelimesi ise “الدَّخْلُ” “kin, intikam” anlamında kullanılmıştır.⁴⁸⁶

Sarf Bilgisi:

Fethalı okuyuştaki “الْوُتْرُ” kelimesinin vezni “فَعْلٌ” şeklindedir ve bu kelime ikinci babdan gelmiştir. İkinci babdan gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi geçişlidir.⁴⁸⁷ Bu kelime, “وَتَرُ” fiilinin masdarı olup müzekkerdir. Kesralı okuyuştaki

⁴⁸³ Şâtibî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 593.

⁴⁸⁴ Şâtibî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 593.

⁴⁸⁵ Mekâyîsi'l-Luga, “ve-te-ra” md.

⁴⁸⁶ Cevherî, a.g.e., “ve-te-ra” md.

⁴⁸⁷ Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 298.

“الْوُتْرُ” kelimesinin vezni ise “فَعْلٌ” şeklinde olup yine aynı fiil kökünden gelmiş olup masdardır.

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Âyete genel olarak bakıldığında “الشَّعْعُ” (çift) ve “الْوُتْرُ” (tek) kelimelerinin ne olduğu konusunda müfessirler birçok farklı görüş ortaya koymuştur. Bu görüşlerden birkaçı şu şekildedir:

1. Şef kelimesinden kastedilen Kurban Bayramı günü, vetr kelimesinden kastedilen ise Arefe Günü’dür.
2. Şef, çift rek’atlı namazlar için vetr ise akşam namazı gibi tek rek’atlı namazlar için söylenmektedir.
3. Mahlûkatın hepsi ya çift ya da tektir. Bundan dolayı tekin ve çiftin Rabbine yemin edilmiştir.⁴⁸⁸

Âyette geçen “الْوُتْرُ” kelimesinde fethalı ve kesralı olarak iki farklı okuyuş vardır. Bu iki okuyuş “الْحَبْرُ” ve “الْحَبْرُ” kelimlerine benzemektedir. Bu iki kelime adet bildirme konusunda iki lügattir. Ancak “eksiltmek” manasında olan kesralı okuyuş kullanılmaktadır.⁴⁸⁹ Temîm kabilesine göre kesralı olan “الْوُتْرُ” kelimesi hem “adet” hem de “kin, düşmanlık” olarak iki anlama gelmektedir. Kureyşlilerlilerin lügatı ise fethalı olup cumhur “aded” manasında olan bu lügatı tercih etmiştir. Fethalı okuyuşa göre âyet: “*Çifte ve teke andolsun.*” manasındadır. Müfessirler kesralı okuyuştaki “intikam” manasını ele almamışlardır.⁴⁹⁰ Bu sebeplerden dolayı her iki okuyuşta da âyetin manasında herhangi bir değişiklik olmamıştır.

⁴⁸⁸ Fahreddin er-Râzî, **a.g.e.**, C.XXXI, s. 149-150.

⁴⁸⁹ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, s. 1199.

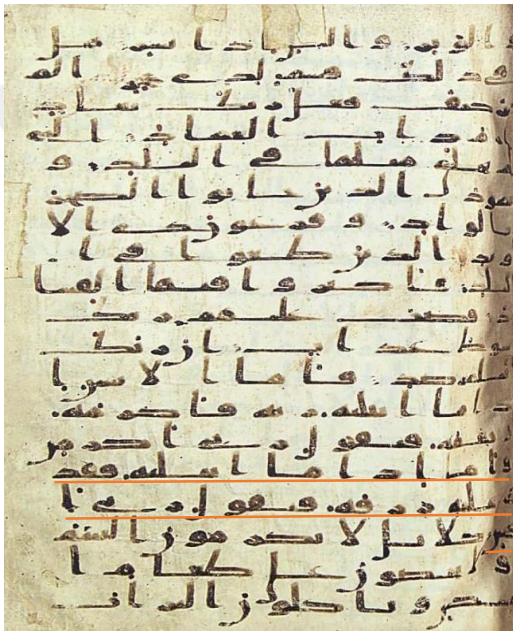
⁴⁹⁰ Yazır, **a.g.e.**, C.IX, s 46.

3.10.2. “قدر” Kelimesi

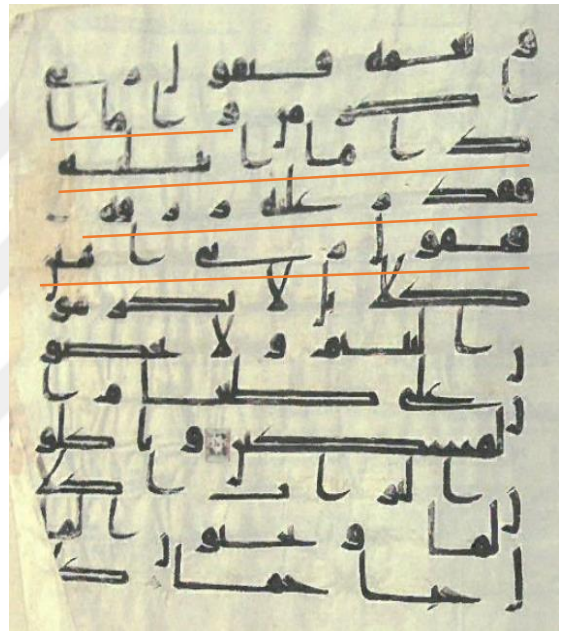
﴿وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ﴾

el-Fecr (89/16): “Ama onu deneyip rızkını daraltınca da, “Rabbim beni aşağıladı” der.”

Ayetin Kırâat-i Aşere’ye Göre Okunuşu ve Resmu’l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.37: Medine Nr1 Mushafı 19
(Fecr, 16).

Resim 3.38: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 13
(Fecr, 16).

وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ

﴿فَقَدَرَ﴾ : ابن عامر، وأبو جعفر.

﴿فَقَدَرَ﴾ : الباقون.

﴿فَقَدَّرَ﴾ şeddeli okuyanlar: İbn Âmir, Ebû Câ'fer.⁴⁹¹

﴿فَقَدَّرَ﴾ şeddesiz okuyanlar: Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâî, Yâ'kûb, Halefû'l-Âşir.⁴⁹²

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “قَدَّرَ” kelimesinin kök harfleri; kâf, dâl, râ (القَافُ وَالذَّالُّ وَالرَّاءُ)

harfleri olup “مَبْلَغُ الشَّيْءِ وَتَحْتَهُ وَهَابَتُهُ” “bir şeyin olgunluğa ulaşması, onu o şey yapan unsurların kendisinde tam olması ve bir şeyin nihayete ermesi” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁹³ “قَدَّرَتْهُ” kelimesi “تَقْدِيرًا” “takdir etmek ” manasında kullanılmıştır.⁴⁹⁴

Aynı zamanda bu kelimeye “قَدَّرَ كُلَّ شَيْءٍ بِمِقْدَارٍ مَعْلُومٍ” “O, her şeyi belli bir ölçüde takdir edip yaratmıştır.” şeklinde anlam verilmiştir.⁴⁹⁵ Ayrıca bu kelime “التَّضْيِيقُ” “darlık, dar olma” anlamında da kullanılmıştır. Yûnus'un (a.s.) kıssasının anlatıldığı Enbiyâ sûresinin ilgili bölümünde bu kullanım şöyle zikredilmektedir: ﴿فَطَلَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ﴾

“Bizim kendisini darlığa sokmayacağımızı sanmıştı.” (el-Enbiyâ, 21/87)

Sarf Bilgisi:

“قَدَّرَ” fiili; mâzi, müfret, müzekker ve gâib bir fiil olup ma'lûm bir vezinde gelmiştir. Fiil, sülâsî mücerred bir fiildir ve ikinci babdan gelmektedir. İkinci babdan gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi geçişlidir.⁴⁹⁶ “قَدَّرَ” fiili ise fiilin sülâsî haline aynu'l-fiilde bir harf ziyadesiyle gelmiş olup tef'il babındandır. Bu babdan gelen

⁴⁹¹ Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 593; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fî Kırâ'âtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-'Aşere, s. 40.

⁴⁹² Şâtıbî, a.g.e., s. 111; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 593.

⁴⁹³ Mekâyîsi'l-Luga, “ka-de-ra” md.

⁴⁹⁴ Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, a.g.e., “ka-de-ra” md.

⁴⁹⁵ Fahreddin er-Râzî, a.g.e., C.XXXI, s. 140.

⁴⁹⁶ Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 298.

fiillerin ekserisi eylemteki çokluğu ifade etmek için gelmiştir.⁴⁹⁷ Fiil; mâzi, müfret, müzekker, gâib ve ma'lûm bir vezinde gelmiştir.

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Fecr sûresinin 15 ve 16. âyetleri birbiriyle bağlantılıdır:

﴿فَإِنَّمَا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَغَاهُ رَبُّهُ، فَأَكْرَمَهُ، وَنَعَّمَهُ، فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ﴾
﴿وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَغَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ، فَيَقُولُ رَبِّي أَهَنَنِ﴾

“İnsan ise; Rabbi onu deneyip de kendisine ikramda bulunduğunda, ona bol bol nimetler verdiğinde, “Rabbim bana ikram etti” der.” (el-Fecr, 89/15) Kendisini imtihan etmek amacıyla ona nimetleri bolca verildiğinde sevinir ve şımarır fakat hamd etmez. Ancak rızkı daraltıp onu fakirlikle imtihan ederse “Rabb'im beni küçük düşürdü!” der. (el-Fecr, 89/16)

16. âyette geçen “فَقَدَرَ” kelimesini cumhur şeddesiz olarak okumuş olup bu okuyuş “قَدَرَ” “dar etti, dar gördü” anlamına gelmektedir. Kelimenin bu okuyuşla âyetin manası “Ama onu deneyip rızkını daraltınca” şeklindedir. “فَقَدَرَ” şeklinde şeddeli okuyuş “يُعْطِيهِ مَا يَكْفِيهِ” “ona yeteri kadar vermek” anlamındadır.⁴⁹⁸ Bu şekilde âyet; “Ona yetecek kadar verip onu biraz daraltıp sıkıştırınca” manasına gelmektedir. Aynı şekilde Ebû Amr’a göre şeddeli okuyuş “ona yeterli miktarın verilmesi”, şeddesiz okuyuş ise “az/kıt verilmesi” anlamındadır.⁴⁹⁹ Ayrıca Âlûsî, şeddeli okuyuşun mübalağa için olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 382.

⁴⁹⁸ Taberî, **a.g.e.**, C.XXIV, s. 377.

⁴⁹⁹ Kurtubî, **a.g.e.**, C.XXII, s. 276.

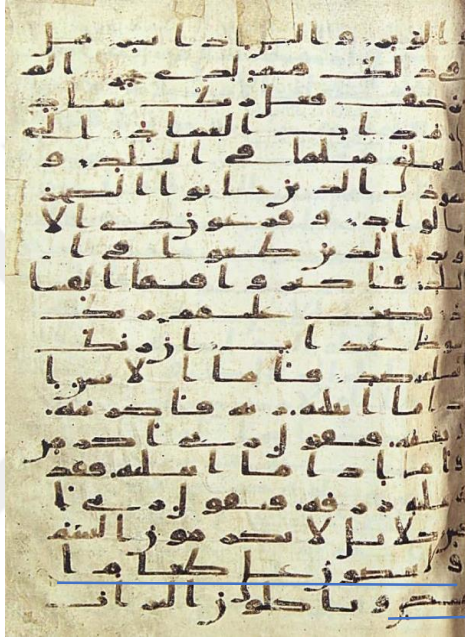
⁵⁰⁰ Âlûsî, **a.g.e.**, C.IV, s. 341.

3.10.3. “تَحْضُون” Kelimesi

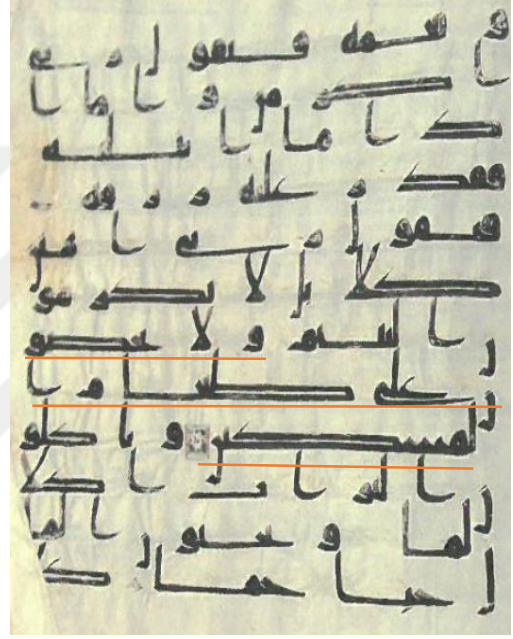
﴿وَلَا تَحْضُون عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾

el-Fecr (89/18): “Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.”

Ayetin Kırâat-i Aşere’ye Göre Okunuşu ve Resmu’l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.39: Medine Nr1 Mushafı
20 (Fecr, 18).

Resim 3.40: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 14 (Fecr,
18).

وَلَا تَحْضُون عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ

﴿وَلَا تَحْضُون﴾ : نافع، وابن كثير، وابن عامر.

﴿وَلَا يَحْضُون﴾ : أبو عمرو، ويعقوب.

﴿وَلَا تَحْضُونَ﴾ : الباقون.

﴿وَلَا تَحْضُون﴾ te harfli okuyanlar: Nâfi‘, İbn Kesîr, İbn Âmir.⁵⁰¹

﴿وَلَا يَحْضُون﴾ ye harfli okuyanlar: Ebû Amr, Ya‘kûb.⁵⁰²

﴿وَلَا تَحْضُون﴾ fethalı te ve elifli okuyanlar: Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Ca‘fer, Halefü’l-Âşir.⁵⁰³

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “تَحْضُون” kelimesinin kök harfleri; hâ ve dâd (الْحَاءُ وَالضَّادُ) harfleri

olup iki asıl anlama gelmektedir. Bu anlamlardan biri “الْبَعْثُ عَلَى الشَّيْءِ” “bir şeye karşı

kışkırtmak” şeklindedir. Diğer anlamı ise “الْقَرَارُ الْمُسْتَفِيلُ” “alçak dip/yer” manasındadır.

Ayrıca “الْحَضِيضُ” kelimesi “dağ eteği, basık yer” anlamındadır. “الْحَضُّ” kelimesiyle

“الْحَثُّ” kelimesi arasındaki fark “الْحَثُّ” kelimesinin isteyerek ve zorlamadan teşvik

edilmesidir. Ancak “الْحَضُّ” kelimesinde bu şekilde istek ve kolaylık yoktur.⁵⁰⁴ Bu

kelimede dâd sesinin tekrarlanması bu kelimenin manasının oluşmasında dâd harfinin

fonetik özelliklerinin de dâhil olmasına sebep olmuş olabilir. Nitekim dâd harfinin

itbak ve istitâle sıfatları vardır. Bu sıfatlar harfe telaffuzda zorluk, dil arkasında sıkışan

hava ve basınç gibi özellikleri vermektedir. İşte bu özellikler dolayısıyla kelimenin

manasına zorluk ve baskı gibi anlamlar bulunmaktadır.

⁵⁰¹ Şâtıbî, **a.g.e.**, s. 112; Muhammed Kerim Racih, **a.g.e.**, s. 593.

⁵⁰² Şâtıbî, **a.g.e.**, s. 112; Muhammed Kerim Racih, **a.g.e.**, s. 593.

⁵⁰³ Şâtıbî, **a.g.e.**, s. 112; Muhammed Kerim Racih, **a.g.e.**, s. 593; İbnü’l-Cezerî, **ed-Dürre fî Kırâ’âti’s-Selâseti’l-Mütemmîme li’l-‘Aşere**, s. 40.

⁵⁰⁴ Mekâyîsu’l-Luga, “had-da” md.

Sarf Bilgisi:

“تَحْضُونُ” kelimesinin aslı “تَتَحَاضُّونَ” şeklinde olup te harfi düşmüştür. Fiil muzâri, müzekker, çoğul ve muhataptır. Kelimenin vezni “تَتَفَاعُلُونَ” şeklindedir ve tefâ‘ul babındandır. Tefâ‘ul babında sülâsîye iki harf ziyadesi yapıp fiil beş harfe çıkarılmıştır. Bu babdaki fiillerin muzâri hallerinde muzaraat harfi olan te harfi geldiğinde yan yana iki te harfi olacağı için telaffuzdaki kolaylık sebebiyle ikinci te harfi bazen düşürülmektedir. Ayrıca bu babdaki fiiller, fiilin kendi eylemindeki ortakların iki nesne, iki kişi yahut ikiden çok nesne veya kişi olduğunu anlatır.⁵⁰⁵

“تَحْضُونُ” kelimesi sülâsî mücerret bir kelime olup muzâri, muhatap, müzekker ve çoğul bir fiildir. Fiil birinci babdan gelmektedir. Bu babdan gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi geçişlidir.⁵⁰⁶ “يَحْضُونُ” kelimesi ise aynı “تَحْضُونُ” okuyuşu gibidir.

Aralarındaki tek fark “يَحْضُونُ” kelimesinin gâib sîgada gelmesidir.

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

“تَحْضُونُ” kelimesi “لَا يَحْضُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا” manasında olup bu okuyuşla âyetin anlamı: “Yoksulu/yetimi yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.” şeklindedir. “وَلَا تَحْضُونُ” kelimesi “لَا تَأْمُرُونَ بِإِطَاعِهِ” “Sizler onu yedirmeyi emretmiyorsunuz.” anlamını vermektedir.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 455-456.

⁵⁰⁶ Sadoğlu, **Muvazzah Sarf İlmi**, C.I, s. 267.

⁵⁰⁷ Fahreddin er-Râzî, **a.g.e.**, C.XXXI, s. 173.

Zamirin te harfi ile okunduğu okuyuş muhatabı yetime/yoksula ikramda bulunmayı emretmemesi durumu kastedilmiştir. Zamirin ye harfi ile değiştiği “يَخْضُونَ” okuyuşunda ise insan cinsi kast edilmiştir. Nitekim daha önceki âyetlerde insandan bahsedilmiş olduğu için çoğul olarak gelmiştir.⁵⁰⁸

Fecr sûresinin 18. âyetini daha iyi anlayabilmek için öncesi ve sonrasındaki âyetleri de incelemek gerekmektedir. Fecr sûresinin 17. âyetinde ﴿كَأَلَّا بَلَ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ﴾ “Hayır hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz.” şeklinde yetime ikram etmemekten bahsedilmiş ve ardından yetimi yedirme konusunda teşvik etmedikleri zikredilmiştir. Yetime ikramı terk etmek birkaç şekilde mümkündür.

1. Yetime iyi davranmamak: ﴿وَلَا تَخْضُونَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾ “Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.” (el-Fecr, 89/18) Ele aldığımız âyet bu anlama işaret etmektedir.
2. Yetimin mirastaki hakkını men etmek ve malını yemek: ﴿وَتَأْكُلُونَ الثَّرَاثَ أَكْلًا﴾ “Haram helâl demeden mirası alabildiğine yiyorsunuz.” (el-Fecr, 89/19) âyeti buna delildir.
3. Yetimin malını almak: ﴿وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا﴾ “Malı da pek çok seviyorsunuz.” (el-Fecr, 89/20) Burada kastedilen şey malı çok sevdiklerinden dolayı yetimin malını alıp kendi malına katmasıdır.⁵⁰⁹

Fecr sûresinde geçen ve kırâat-i aşere açısından farklı okuyuşu olan üç kelime resmü'l-mushaf, kıraat, sözlük, sarf ve tefsir açısından incelenerek ele alınmıştır. Sûrede incelenen bir kelime daha önce A'lâ sûresinde de ele alınmıştır. Kelime bu sûrenin 16. âyetinde ve A'lâ sûresinin 3. âyetinde geçen “قَدَرَ” kelimesi olup kıraat

⁵⁰⁸ Kurtubî, a.g.e., C.XXII, s. 277.

⁵⁰⁹ Fahreddin er-Râzî, a.g.e., C.XXXI, s. 173.

farklılıkları ters sıralama ile gelmiştir. Fecr sûresinin ilk vechi “قَدَّرَ” ikinci vechi “قَدَّرَ”, A‘lâ sûresinin ilk vechi “قَدَّرَ” ikinci vechi ise “قَدَّرَ” şeklindedir.

Fecr sûresi 16. âyet;

﴿وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَنِ﴾

A‘lâ sûresi 3. âyet;

﴿وَالَّذِي قَدَرَ فَهَدَى﴾

Fecr sûresinde bu kelime “dar etti, dar gördü”, A‘lâ sûresinde ise “güç yetirdi, dilediği gibi yönetti” gibi anlamlara gelmektedir.

3.11. Beled Sûresi

Beled sûresinin önceki sûreyle olan ilişkisini incelemek maksadıyla bir önceki sûre olan Fecr sûresine bakıldığında bu surede; mala düşkün olup çok sevenlerin, mirası yetime bırakmayıp yiyenlerin ve yoksula ikram etmeye birbirlerini teşvik etmeyenlerin kötülendiği görülmektedir. Beled sûresinde ise malı mülkü olanlardan yetimi, yoksulu açlık veya kıtlık zamanlarında doyurmaları ve köle azad etmeleri gibi hasletler istenilmiştir.⁵¹⁰ Fecr sûresinde bahsedilen kötü hasletlerden kurtulmanın yolu Beled sûresinde zikredilmiştir. Ayrıca bu iki sûre arasında anlam açısından güzel bir uyum vardır. Fecr sûresinde kişiye yapmadıkları sert bir üslupla hatırlatılmıştır. Buna mukabil Beled sûresinde kişi, bu fiillerle amel etmeye davet edilmiştir.⁵¹¹

Beled sûresi, yirmi âyet olup Mekke’de indirilmiştir. Adını ilk âyette geçen “الْبَلَدَ”⁵¹² “şehir, belde, memleket” kelimesinden almış olup bu kelime ile mübarek

⁵¹⁰ Celâluddîn es-Süyûtî, *Tenâsuku’d-Durer fi Tenâsubi’s-Suver*, s. 137.

⁵¹¹ Saîd Havvâ, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, C.XI, 6. bs., Kahire, Dâru’s-Selâm, 2004, s. 6527.

⁵¹² Sûreye ismini veren ilk âyetin meali şöyledir: “Andolsun bu beldeye.” [el-Beled, 90/1]

belde olan Mekke kastedilmiştir. Bu sûreye “Lâ uksimu sûresi” de denilmektedir. Beled sûresi mushaf sırasına göre 90. sıradadır.⁵¹³

Beled sûresi, en şerefli mekân olan Mekke’ye yemin ederek başlamış ve devamında insanoğlunun dünyaya çetin şartlarda getirilip hayat mücadelesine sokulması durumu zikredilmiştir. Gücüne ve malına güvenerek Allah’a karşı gelenlerin aldandığından, hayır ve şer yollarının insana gösterilmesinden ve insanlara verilen birtakım maddi ve manevi nimetlerden bahsedilmiştir. Ayrıca sabır ve merhameti tavsiye etmenin önemine değinip sağ ve sol tarafından amel defteri verilecek olanlar bildirilmiştir.⁵¹⁴

Beled sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek bir kelime vardır. Bu kelime cemi‘ mükesser kalıbında gelmiştir.

3.11.1. “لَبَدَا” Kelimesi

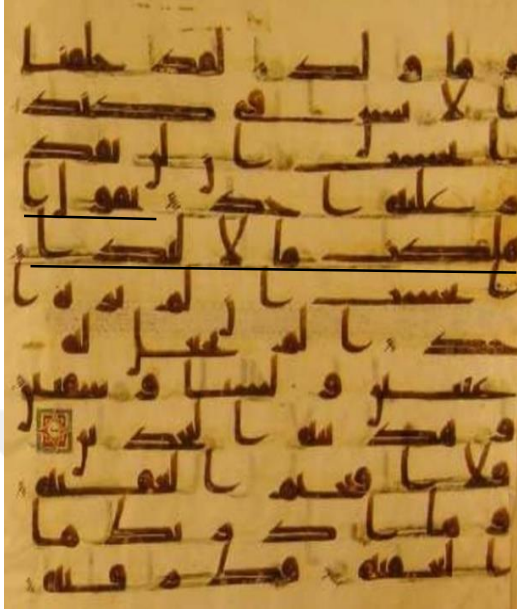
﴿يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا﴾

el-Beled (90/6): “Ben yığın yığın mal harcadım, diyor.”

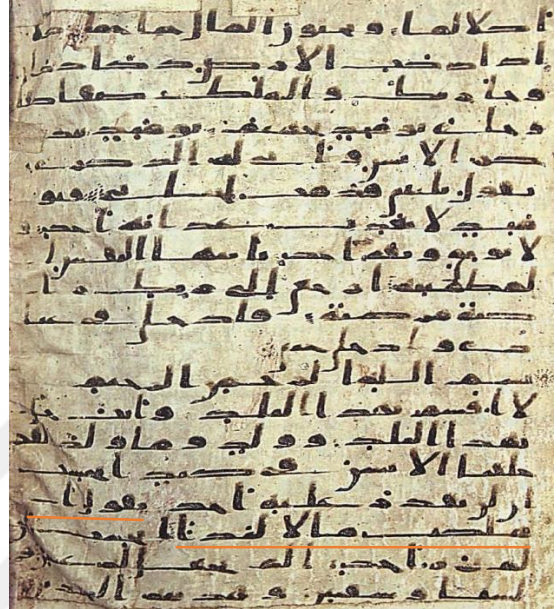
⁵¹³ Muhammed Eroğlu, “Beled Sûresi”, **DİA**, C.V, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 397-398.

⁵¹⁴ Eroğlu, **a.g.m.**, s. 397-398.

Ayetin Kırâat-i Aşere'ye Göre Okunuşu ve Resmu'l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.41: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı
15 (Beled, 6).

Resim 3.42: Medine Nrl Mushafi 21
(Beled, 6).

نقول اهل كل ما لا لنا

﴿لَبَدًا﴾ : أبو جعفر.

﴿ لُبْدًا ﴾ : الباقون.

﴿لُبْدًا﴾ şeddeli okuyanlar: Ebû Ca'fer.⁵¹⁵

﴿بُدَّ﴾ şeddesiz okuyanlar: Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza,

Kisâi, Ya'kûb, Halefû'l-Âşir.⁵¹⁶

⁵¹⁵ Muhammed Kerim Racih, **a.g.e.**, s. 594; İbnü'l-Cezerî, **ed-Dürre fi Kırâ'âtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-'Aşere**, s. 40.

⁵¹⁶ Muhammed Kerim Racih, **a.g.e.**, s. 594; İbnü'l-Cezerî, **ed-Dürre fî Kırâ'âtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-'Aşere**, s. 40.

Sözlük Anlamı:

Beled sûresinin 6. âyetinde geçen “لُبْدًا” kelimesinin kök harfleri; lâ, be, dâl (الْبَاءُ وَالذَّالُّ) olup “تَكَرَّسَ الشَّيْءُ بَعْضُهُ فَوْقَ بَعْضٍ” “bir şeyin üst üste birikmesi” anlamına gelmektedir.⁵¹⁷ “الْبِدَّةُ، اللَّبْدَةُ” kelimesindeki lam harfi hem kesralı hem de dammeli olarak okunabilmektedir. Kelimenin anlamı “الْجَمَاعَةُ مِنَ النَّاسِ يُقِيمُونَ وَسَائِرُهُمْ يَطْعَنُونَ” “Bir grup insanın yerleşmesi ve diğerlerinin göç etmesi” şeklindedir.⁵¹⁸ Ayrıca “لُبْدًا” kelimesi “كَثِيرًا” anlamında kullanılmıştır.⁵¹⁹ “لُبْدَةُ” kelimesi ise “شَعْرُ زُبْرَةِ الْأَسَدِ” “aslanomuzlarındaki yele” manasında kullanılmaktadır.⁵²⁰

Sarf Bilgisi:

Şeddeli okuyuştaki “لُبْدًا” kelimesinin vezni “فُعْلٌ” şeklindedir. Bu kelime “لَبَدٌ” fiilinden türetilmiş olup isim-i fâil formunda gelmiştir. “لُبْدًا” kelimesi “لَابِدٌ” kelimesinin çoğuludur ve cemi‘ müzekker mükesser sîgasındandır. Bu kelime müfredinin kalıbı bozularak yapılmıştır. İsm-i fâil hudûs manasındadır ve eyleminin bir zaman diliminde mevsufuna sabit olup sonrasında bu eylemin kalktığını gösterir.⁵²¹

Şeddesiz okuyuştaki “لُبْدًا” kelimesinin vezni “فُعْلٌ” şeklinde cemi‘ mükesser bir kelimedir ve tekili “لُبْدَةٌ” kelimesidir. “لُبْدَةُ” kelimesinin vezni ise “فُعْلَةٌ” olup bu kelimedden gelen tekil isimler “فُعْلٌ” vezni üzerine çoğul olmuştur. Aynı zamanda bu kelimenin cemi‘ kesret olma durumu semâî olup kıyâsî değildir.⁵²²

⁵¹⁷ Mekâyîsu'l-Luga, “le-be-de” md.

⁵¹⁸ Muhammed Hasan Hasan Cebel, a.g.e., s. 1950.

⁵¹⁹ Semîn el-Halebî, 'Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz, “le-be-de” md.

⁵²⁰ el-Mu‘cemu'l-Vasît, “le-be-de” md.

⁵²¹ Şaban Sadoğlu, İzhar Mefhumu, s. 439.

⁵²² Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi. C.I, s. 187.

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Şeddesiz olarak okunan “لُبْدًا” kelimesi “هُوَ الْمَالُ الْكَثِيرُ بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ” “üst üste/yığın yığın çok para” manasına gelmektedir.⁵²³ Bu okuma biçimiyle âyetin manası şöyledir: “Ben yığın yığın/pek çok mal telef ettim, diyor.”⁵²⁴

Şeddeli okuyuştaki “لُبْدًا” kelimesi de “مُجْتَمِعٌ بَعْضُهُ إِلَى بَعْضٍ” “birbirine katıldı/üst üste birikti” anlamına gelmektedir.⁵²⁵ Sonuç olarak her iki okuyuş da âyete çokluk anlamı vermektedir.

Çok/yığınla para ile neyin kast edildiği hakkında birkaç rivayet vardır. Bu rivayetler; bazı müşriklerin Peygamberimize (s.a.v.) düşmanlıkta çok harcaması, islama girdikten sonra Allah yolunda kefaretlar için çok para harcaması ve bu harcamalardan pişman olma ihtimalidir.⁵²⁶

Beled sûresinde geçen ve kıraat-i aşere açısından farklı okuyuşu olan bir kelime resmü'l-mushaf, kıraat, sözlük, sarf ve tefsir açısından ele alınmıştır. Sûrede incelenen kelime, Cin sûresinin 19. âyetinde de geçmektedir. Ancak oradaki kıraat farklılığı şeddeyle değil “لَبْدًا” ve “لُبْدًا” şeklinde lam harfinin kesra ve dammeli olmasıyladır.

﴿وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبْدًا﴾

“Allah’ın kulu (Muhammed), O’na ibadet etmek için kalktığında cinler nerede ise (Kur’an’ı dinlemek için kalabalıktan) onun etrafında birbirlerine geçiyorlardı.” (el-Cin, 72/19)

﴿يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبْدًا﴾

“Ben yığın yığın mal harcadım, diyor.” (el-Beled, 90/6)

⁵²³ Siddîk Hasen Hân, **Fethu'l-Beyân**, C.XV, s. 242; Begavî, **a.g.e.**, C. 8, s. 431.

⁵²⁴ İbn Âşûr, **a.g.e.**, C.XXX, s. 352.

⁵²⁵ İbn Âşûr, **a.g.e.**, C.XXX, s. 352.

⁵²⁶ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1552.

Beled sûresindeki her iki kıraat farklılığı da farklı vezinlerde gelmesine rağmen âyete çokluk anlamı vermiş ve herhangi bir mana farklılığı ortaya çıkmamıştır.

3.12. Kadr Sûresi

Kadr sûresi ile önceki sûre olan Alak sûresinin arasındaki bağlantı, Allahu Teâlâ'nın Alak sûresinde Rasûlü'ne, yaratan ve insanoğluna bilmediklerini öğreten Rabbinin adıyla Kur'an'ı okumasını emir buyurması ve bu emrin ardından Kadr sûresinde Kur'an nüzûlünün ne zaman başladığının zikredilmesi şeklindedir. Ayrıca Kur'an'ın nâzil olmasıyla bu yüce şerefe Kadir Gecesinde sahip olduğundan bahsedilmiştir.⁵²⁷

Kadr sûresi Mekke'de indirilmiş olup beş âyettir. Sûre, adını ilk üç âyette geçen “الْقَدْر” kelimesinden almıştır.⁵²⁸ Sûrenin “Kadr” kelimesi ile isimlendirilmesi, Kur'an-ı Kerim'in kadri ve şerefi çok büyük olan Kadir Gecesinde indirilmesinden dolayıdır.⁵²⁹ Sûre, mushaf sırasına göre 97. sıradadır.

Kur'an'ın ne zaman indirildiği Kadr sûresinin ilk âyetinde beyan edilmiştir: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ “Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir Gecesinde indirdik.” (el-Kadr, 97/1) Nitekim Kur'an'ın indirildiği geceye “Leyletü'l-Kadr” denilmiş ve ikinci âyette sorgulayıcı bir üslupla bu konunun önemi okuyucuya farkettilmesi istenmiştir. Ayrıca sûrede, Kadir Gecesinde bin aydan daha hayırlı olduğu, o gecede meleklerin Rablerinin izniyle indirildiği ve bununla birlikte fecrin doğuşuna kadar geceyi selamet ve manevi bir ortamın kapladığı belirtilmiştir.⁵³⁰

Kadr sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek bir kelime vardır. Bu kelime mimli masdar kalıbında gelmiştir.

⁵²⁷ Vehbe ez-Zühaylî a.g.e., C.XXX, s. 720.

⁵²⁸ Sûreye ismini veren ilk üç âyetin meali şöyledir: “Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen ne bileceksin! Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır.” [el-Kadr, 97/1-3]

⁵²⁹ Vehbe ez-Zühaylî a.g.e., C.XXX, s. 720.

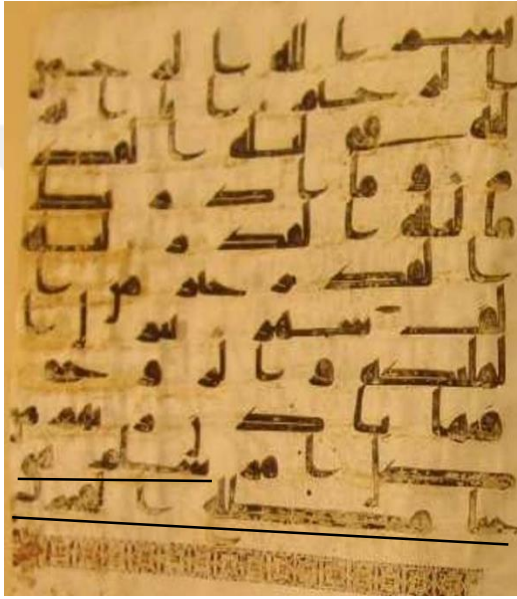
⁵³⁰ M. Sait Özervarlı, “Kadr Sûresi”, **DİA**, C.XXIV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 139-140.

3.13.1. “مطلع” Kelimesi

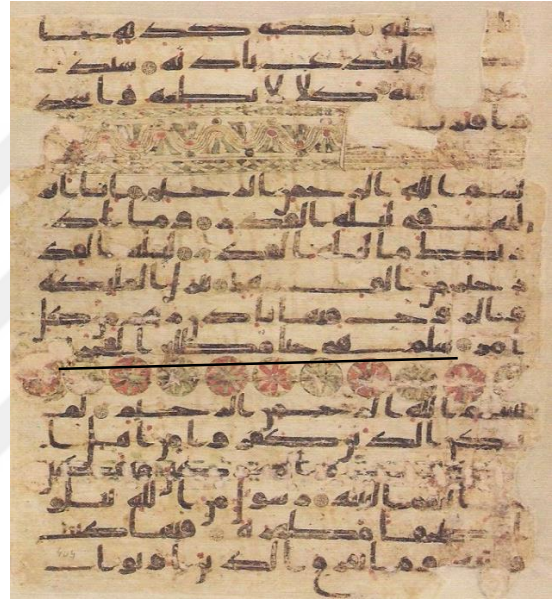
﴿سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾

el-Kadr (97/5): “O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir.”

Ayetin Kırâat-i Aşere’ye Göre Okunuşu ve Resmu’l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.43: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı
16 (Kadr, 5).

Resim 3.44: Topkapı Sarayı Mushafı 7
(Kadr, 5).

سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ

﴿مَطْلَعِ﴾ : الكسائي، وخلف العاشر.

﴿مَطْلَعِ﴾ : الباقر.

﴿مَطْلَعٌ﴾ kesralı okuyanlar: Kisâî ve Hafelü'l-Âşir.⁵³¹

﴿مَطْلَعٌ﴾ fethalı okuyanlar: Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Ebû Ca'fer, Ya'kûb.⁵³²

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “مَطْلَعٌ” kelimesinin kök harfleri; tâ, lâ, ayn (طَاءٌ وَاللَّامُ وَالْعَيْنُ) harfleri olup “ظُهُورٌ وَتُرُوزٌ” “açığa çıkmak ve belirme” anlamlarına gelmektedir. “طَلَعَتْ” “مَوْضِعٌ” kelimesi “الْمَطْلَعُ” denildiğinde ifade “Güneş doğdu.” manasındadır. “طُلُوعُ الشَّمْسِ” “güneşin doğduğu yer” manasındadır.⁵³³ Ayrıca ayın doğuş vaktine “المَطْلَعُ” doğduğu yere ise “المَطْلَعُ” denilmektedir.⁵³⁴ Bu iki kelime “مَوْضِعٌ طُلُوعِهَا” “güneşin doğduğu yer” şeklinde aynı anlamda da kullanılmıştır.⁵³⁵

Sarf Bilgisi:

Fethalı okuyuştaki “مَطْلَعٌ” kelimesi sülâsî mücerred bir fiil olan “طَلَعَ” fiilinden gelmektedir. “مَطْلَعٌ” kelimesi mimli masdar olup vezni “مَفْعَلٌ” şeklinde kıyâsîdir. Mimli masdar yalnız eylem üzerine delalet etmektedir ve bir kıyâsî vezni vardır.⁵³⁶ Kesralı okuyuştaki “مَطْلَعٌ” kelimesi de aynı şekilde mimli masdardır. Ancak kesralı okuyuş mimli masdarın kıyastan istisna olarak kabul edilen kelimelerinden olup “مَفْعَلٌ” veznindendir.⁵³⁷ Ayrıca “مَطْلَعٌ” kelimesi ism-i zamân olarak da kabul

⁵³¹ Şâtübî, a.g.e., s. 112; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 598; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fî Kırâ'âtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-'Aşere, s. 40.

⁵³² Şâtübî, a.g.e., s. 112; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 598; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fî Kırâ'âtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-'Aşere, s. 40.

⁵³³ Mekâyîsu'l-Luga, “ta-le-a” md.; <https://kamus.yek.gov.tr/> (Çevrimiçi: 19.01.2024)

⁵³⁴ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî İbn Düreyd, Cemheretü'l-Luga, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987, “ta-a-le” md.

⁵³⁵ Cevherî, a.g.e., “ta-le-a” md.

⁵³⁶ Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 118.

⁵³⁷ Kurtubî, a.g.e., C.XXII, s. 397.

edilmektedir.⁵³⁸ İsm-i zaman, eylemin vaki olduğu vakte delalet etmek amacıyla fiili muzâriden türetilmiş isme denilmektedir.⁵³⁹

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Âyette geçen “مَطَّلَع” okuyuşu “طُلُوع” “doğuş” manasına gelmektedir. Bu okuyuş biçimiyle âyetin manası şöyledir: “O, fecir doğuncaya kadar süren bir selam işidir.” Kesra ile “مَطَّلَع” şeklinde okunduğunda kelime Zeccâc’a göre ism-i zamân manasında olup “doğuş vakti” anlamını vermektedir. Ayrıca kesralı okuyuş tıpkı fethalı okuyuş gibi masdar manasında da kabul edilmiştir.⁵⁴⁰

Kadr sûresinde geçen ve kırâat-i aşere açısından farklı okuyuşu olan bir kelime resmü’l-mushaf, kıraat, sözlük, sarf ve tefsir açısından ele alınmıştır. Kelimedeki kıraat farklılığı incelenirken kesralı okuyuşun masdar mı yoksa ism-i zamân mı olduğu konusunda dil âlimleri ihtilaf etmişlerdir.

3.13. Tekâsür Sûresi

Tekâsür sûresi ile bir önceki sûre olan Kâria sûresinin bağlantısı şöyledir: Kâria sûresinin sonuna doğru ﴿فَأَمَّا هَٰوِيَةٌ﴾ “İşte onun anası (varacağı yer) hâviye’dir (uçurum).” (el-Kâria, 101/9) âyeti geçmektedir. Hâviye, cehennemın en alttaki kapısının ismidir. Böyle isimlendirilmesi, yukarıdan aşağıya doğru oldukça derin olan bir dibe düşmesinden dolayıdır. “هَٰوِيَةٌ” “hâviye” kelimesinden önce zikredilen “أُمُّ” kelimesi ise insanın tıpkı annesine sığınması gibi hâviye’ye sığınacağı durumundan ötürüdür. Ancak Kâria sûresindeki bu âyette bahsedilen hâviye’ye atılma sebebi aynı sûre içerisinde zikredilmemiş olup bunun sebebi, Tekâsür sûresinin ilk âyetinde geçmektedir: ﴿أَلَمْ تَكُنْ مِنْ أَهْلِ الْإِنْسَانِ﴾ “Oyaladı o çokluk kuruntusu sizleri.” (et-Tekâsür, 102/1)

⁵³⁸ Fahreddin er-Râzî, a.g.e., C.XXXII, s. 37.

⁵³⁹ Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 131.

⁵⁴⁰ Fahreddin er-Râzî, a.g.e., C.XXXII, s. 37.

Hâviye kelimesine cevap niteliğindeki bu ilk âyet; mal, evlat çokluğu ve böbürlenmek hakkında olup iki sûreyi birbirine bağlamaktadır.⁵⁴¹

Tekâsür sûresi, âlimlerin çoğunluğuna göre Mekke’de indirilmiş olup sekiz âyettir. Sûre, mushaf sırasına göre 102. sıradadır ve adını ilk âyette geçen “Tekâsür”⁵⁴² kelimesinden almıştır. Bu kelime “evlat çokluğu, mal ve mülkle böbürlenmek” anlamına gelmektedir. Bu sûreye aynı zamanda “Elhâküm sûresi” de denilmektedir.⁵⁴³

Sûrenin ilk iki âyetinde insanın âhireti umursamayıp çokluğu hırs yapması ve bununla övünmesinden bahsedilmektedir. Bu durumun vehameti geçmişteki atalarını hesaba katıp mezarları da sayacak kadar ilerlemiştir. Müfessirlere göre âyette geçen çoklukla böbürlenme ifadesi; evlat, mal ve mülktür. Sûrenin üçüncü ve dördüncü âyetleri art arda aynı âyetlerin tekrarı olup bu âyetlerde onların yakın bir zaman içerisinde gerçeği bileceklerine vurgu yapılmıştır. Beşinci ve altıncı âyetlerde inkâr edenlerin sonunda ahirete intikal edeceğini eğer küfürden dönmezlerse cehennemi görecekleri bildirilmiştir. Yedi ve sekizinci âyetlerde ise inkâr edenlerin alevli ateşe girecekleri ve dünyadayken yararlandıkları nimetlerden hesap görecekleri bildirilmiştir.⁵⁴⁴

Tekâsür sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek arka arkaya iki âyette tekrarlanan bir kelime vardır. Bu kelime muzâri fiil kalıbında gelmiştir.

3.13.1. “لَتَرُونَ” Kelimesi

﴿لَتَرُونَ الْجَحِيمَ﴾

et-Tekâsür (102/6): “Andolsun, siz o alevlenmiş ateşi mutlaka göreceksiniz.”

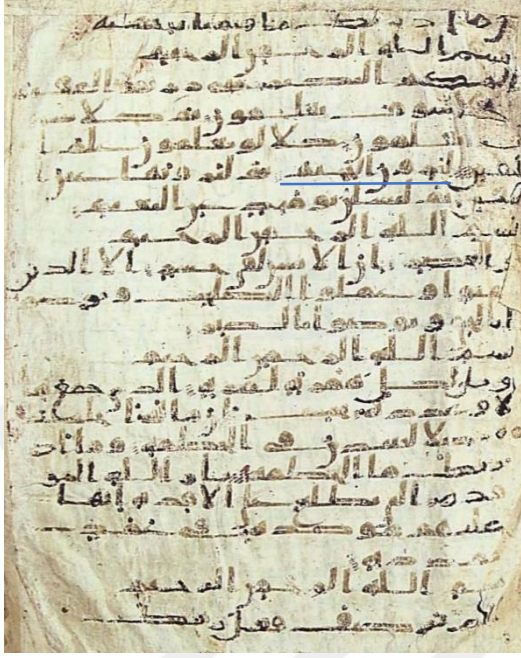
⁵⁴¹ Celâluddîn es-Süyûtî, *Tenâsuku’d-Durer fi Tenâsubi’s-Suver*, s. 143; Kurtubî, *a.g.e.*, C.XXII, s. 446.

⁵⁴² Sûreye ismini veren ilk âyetin meali şöyledir: “Oyaladı o çokluk kuruntusu sizleri.” [et-Tekâsür, 102/1]

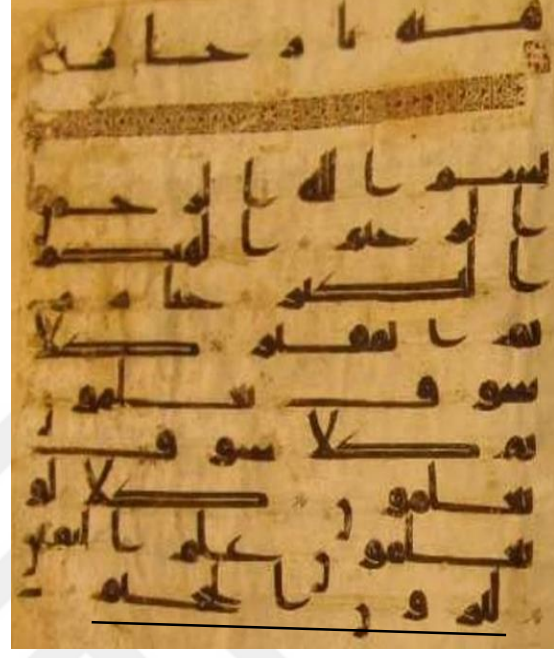
⁵⁴³ İdris Şengül, “Tekâsür Sûresi”, *DİA*, C.XL, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 339.

⁵⁴⁴ Şengül, *a.g.m.*, s. 339.

Ayetin Kırâat-i Aşere'ye Göre Okunuşu ve Resmu'l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.45: Medine Nr1 Mushafı 22
(Tekâsür, 6).

Resim 3.46: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 17 (Tekâsür,
6).

لرور الححم

﴿لَرُورٌ﴾ : ابن عامر، الكسائي.

﴿لَرُورٌ﴾ : الباقون.

﴿لَرُورٌ﴾ dammeli okuyanlar: İbn Âmir ve Kisâî.⁵⁴⁵

﴿لَرُورٌ﴾ fethalı okuyanlar: Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza, Ebû

Ca'fer, Ya'kûb, Hafelü'l-Âşir.⁵⁴⁶

⁵⁴⁵ Şâtıbî, a.g.e., s. 112; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 600.

⁵⁴⁶ Şâtıbî, a.g.e., s. 112; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 600.

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “لَتَرَوُنَّ” kelimesinin kök harfleri; râ, hemze, ye (الرَّاءُ وَالْهَمْزَةُ وَالْيَاءُ) harfleri olup “نَظَرَ وَإِبْصَارَ بَعَيْنٍ أَوْ بَصِيرَةً” “gözle veya gönülle görme ” anlamlarına gelmektedir. “الرَّأْيُ” “görüş, rey” kelimesi “مَا يَرَاهُ الْإِنْسَانُ فِي الْأَمْرِ” “birinin bir konu hakkındaki görüşü” anlamına gelmektedir.⁵⁴⁷

Sarf Bilgisi:

Fethalı okuyuştaki “لَتَرَوُنَّ” fiilinde lam (ل) harfi hazfolmuş bir kasemin cevabı için şeddeli nun (ن) harfi ise tekid için gelmiştir. “لَتَرَوُنَّ” fiili ise sülâsî mücerred bir fiilin üçüncü babından olup “رَأَى” fiilinden gelmektedir. Üçüncü babdan olan bütün fiillerde boğaz harflerinden birinin bulunması gerekmektedir. Ayrıca bu babdan gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi geçişlidir.⁵⁴⁸ Ayrıca fiil; ma’lûm, muzârî, çoğul, muhatap ve müzekker bir formdadır.

Dammeli okuyuştaki “لَتَرَوُنَّ” fiilinde de aynı şekilde lam (ل) harfi hazfolmuş bir kasemin cevabı için şeddeli nun (ن) harfi ise tekid için gelmiştir. Fiil yine muzârî, çoğul, muhatap ve müzekkerdir. Ancak diğer kelimedden farkı fiilin burada “لَتَرَوُنَّ” şeklinde meçhul olarak gelmiş olmasıdır.

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Ma’lûm fiil vezninde gelen “لَتَرَوُنَّ” kelimesi “göreceksiniz” demektir ve bu şekilde âyet: “Andolsun, o cehennemi muhakkak göreceksiniz.” manasına gelmektedir. Bu âyette uyarıldıkları ve tehdit edildikleri şey açıklanmıştır. Meçhul vezindeki “لَتَرَوُنَّ” kelimesi ise “size gösterilecek” anlamındadır ve âyete: “Andolsun, o

⁵⁴⁷ Mekâyîsu'l-Luga, “ra-â” md.

⁵⁴⁸ Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 325.

cehennem size muhakkak gösterilecektir.” manasını vermektedir. Burada anlam “siz oraya haşredileceksiniz ve size gösterilecek” şeklindedir.⁵⁴⁹

Tekâsür sûresinin bir sonraki âyeti; ﴿ثُمَّ لَترَوُهَا عَيْنَ الْيَقِينِ﴾ (et-Tekâsür, 102/7) “ثُمَّ” edatıyla atıflı olarak bir önceki âyeti tekrar etmiş, âyetin tekrarıyla da tehdit ve korkuyu artırmak amaçlanmıştır. “عَيْنَ الْيَقِينِ” ifadesi ise görme eylemine kesinlik/yakînen (bizzat kendisi) anlamını katmaktadır. “لَترَوُهَا” kelimesi önceki âyetteki gibi ma’lûm ve meçhul olarak iki şekilde okunmakta olup bu okuyuşların manaya etkisi aynıdır. Ma’lûm okuyuşa göre mana şöyledir: “Yine andolsun, onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz.” Meçhul okuyuşa göre ise şöyledir: “Yine andolsun, o gözünüze kesin olarak gösterilecektir.”⁵⁵⁰

Tekâsür sûresinde geçen ve kırâat-i aşere açısından farklı okuyuşu olan bir kelime resmü’l-mushaf, kıraat, sözlük, sarf ve tefsir açısından ayrı ayrı ele alınmıştır. İncelenen kelime, art arda iki âyette aynı formda gelmiştir. Ancak sonraki âyette mef’ul açıkça zikredilmeyip kıraat farklılığı olan fiile muttasıl zamir olarak bitişmiştir.

3.14.Hümeze Sûresi

Önceki sûre olan Asr sûresinin ikinci âyetinde insanoğlunun ziyan, hüsrân ve helak içerisinde olduğu bildirilmiştir: ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي حُسْرٍ﴾ “İnsan gerçekten hüsrândadır.” (el-Asr, 103/2) Hümeze sûresinde ise bir önceki sûrede geçen insanoğlunun ziyan ve hüsrân içerisinde olma durumunu bir örnekle açıklamıştır.⁵⁵¹

Hümeze sûresi, Mekke’de indirilmiş olup dokuz âyettir. Sûre, mushaf sırasına göre 104. sıradadır ve adını ilk âyette geçen “hümeze”⁵⁵² kelimesinden almıştır. Bu kelime “insanları arkadan çekiştirmeyi ve ayıplamayı adet haline getiren kimse” anlamına gelmektedir. Bu sûreye aynı zamanda “Lümeze sûresi”⁵⁵³ de denilmektedir.

⁵⁴⁹ Fahreddin er-Râzî, **a.g.e.**, C.XXXII, s. 80; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, s. 1219.

⁵⁵⁰ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, s. 1219.

⁵⁵¹ Vehbe ez-Zühaylî **a.g.e.**, C.XXX, s. 396.

⁵⁵² Sûreye ismini veren ilk âyetin meali şöyledir: “Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline!” [el-Hümeze, 104/1]

⁵⁵³ “Lümeze” kelimesi yine Hümeze sûresinin ilk âyetinde geçmektedir.

Bu kelime ise “insanları yüzlerine karşı ayıplayıp eğlenmeyi ve onları küçümsemeyi adet haline getiren kimse” anlamındadır.

Sûre, insanları arkadan çekiştiren, kötüleyen, insanların yüzlerine karşı alay edip küçümseyen, ayıplayan ve bununla eğlenenlerin sergiledikleri kötü davranışları kınayarak “vay haline” şeklinde başlamıştır. Sûrede sözlü ya da sözsüz olarak kaş göz, el kol ile haysiyet, şerefle oynayanlar ve yığdıkları servete güvenerek kalp kırıp alay edenlerin kötü davranışları zikredilmiştir. Nihayetinde tüm bu kötü hasletlere devam edenlerin kötü bir duruma düşüp elim bir azapla karşılaşacaklarından, onlar için cehennemin “hutame” denilen özel bir yerine gönderileceklerinden bahsedilmiştir. Hutame’de ise ateşin onların yüreklerini saracağı ve onları çaresiz bırakacağı bildirilmiştir.⁵⁵⁴

Hümeze sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek bir kelime vardır. Bu kelime mâzi fiil kalıbında gelmiştir.

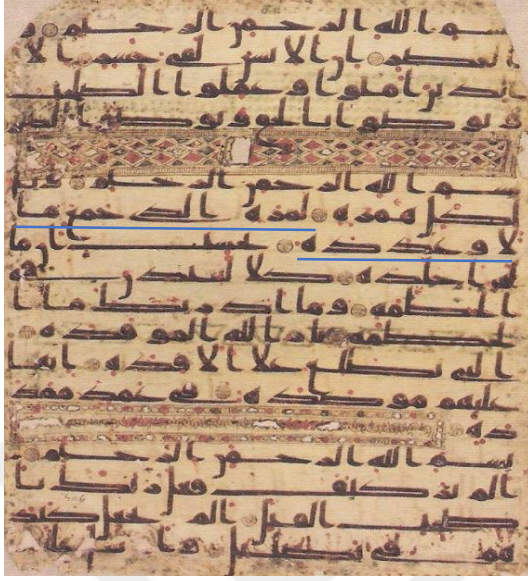
3.14.1. “جمع” Kelimesi

﴿الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ﴾

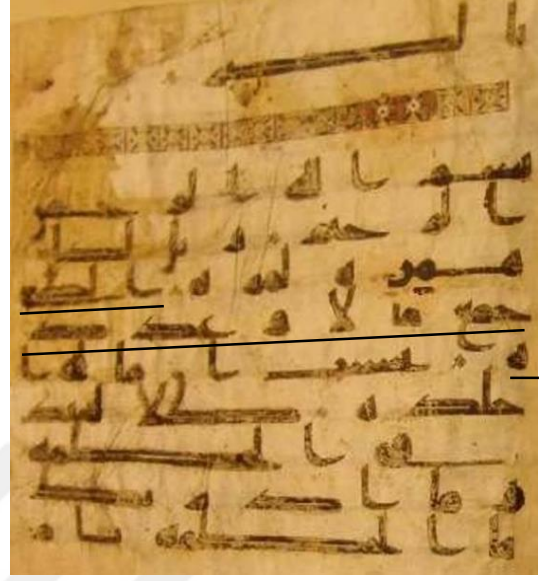
el-Hümeze (104/2): “*Ki o, malı yığıp onu tekrar tekrar sayandır.*”

⁵⁵⁴ Emin Işık “Hümeze Sûresi”, **DİA**, C.XVIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 483-383.

Ayetin Kırâat-i Aşere'ye Göre Okunuşu ve Resmu'l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.47: Topkapı Sarayı Mushafı 8
(Hümeze, 2).

Resim 3.48: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 18
(Hümeze, 2).

الذى جمع مالا وعدده

﴿جَمَعَ﴾ : ابن عامر، وحمزة، والكسائي، وأبو جعفر، وروح، وخلف العاشر.

﴿جَمَعَ﴾ : الباقون.

﴿جَمَعَ﴾ şeddeli okuyanlar: İbn Âmir, Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ravh, Hafelü'l-

Âşir.⁵⁵⁵

﴿جَمَعَ﴾ şeddesiz okuyanlar: Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsim, Ruveys.⁵⁵⁶

⁵⁵⁵ Şâtîbî, a.g.e., s. 112; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 601; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fi Kırâ'âti's-Selâseti'l-Mütemmimime li'l-'Aşere, s. 40.

⁵⁵⁶ Şâtîbî, a.g.e., s. 112; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 601.

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “جَمَعَ” kelimesinin kök harfleri; cîm, mîm, ayn (الجيم والميم والعين) harfleri olup “تَضَامَ الشَّيْءُ” “bir şeyi biriktirmek, birleştirmek” anlamına gelmektedir. “الجمع” “جَمَعْتُ الشَّيْءَ جَمْعًا” cümlesi “Bir şeyi bir araya topladım.” anlamındadır.⁵⁵⁷ “وَهُوَ ضَمُّ الْأَشْيَاءِ” “ayırarak, ayırmak” kelimesinin zıttıdır ve bu kelime “بِتَقْرِيبِ بَعْضِهَا مِنْ بَعْضٍ” “Bazı şeyleri birbirine yakınlaştırarak toplamak/birleştirmek” anlamına gelmektedir.⁵⁵⁸

Sarf Bilgisi:

Şeddesiz okuyuştaki “جَمَعَ” fiili; müzekker, gâib, müfred, ma’lûm ve mâzi bir fiildir. “جَمَعَ” fiili üçüncü babdan gelmektedir ve vezni “فَعَلَ” şeklindedir. Üçüncü babdan gelen bütün fiillerde boğaz harflerinden birinin bulunması gerekmektedir. Ayrıca bu babdan gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi geçişlidir.⁵⁵⁹

Şeddeli okuyuştaki “جَمَعَ” fiili ise sülâsiye bir harf ziyadesiyle gelmiş olup tef’îl babındandır. Bu babdan gelen fiillerin ekserisi, eylemin çokluğunu ifade etmek için gelmiştir.⁵⁶⁰ Fiil; mâzi, müfret, müzekker, gâib ve ma’lûm bir vezindedir.

⁵⁵⁷ Mekâyîsu’l-Luga, “ce-me-a” md.; <https://kamus.yek.gov.tr/> “ce-me-a” md. (Çevrimiçi: 19.01.2024)

⁵⁵⁸ Semîn el-Halebî, ‘Umdetü’l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefî’l-Elfâz, “ce-me-a” md.

⁵⁵⁹ Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 325.

⁵⁶⁰ Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi, C.I, s. 382.

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

Şeddesiz okuyuşa göre “جَمَعَ” kelimesi “toplamak/yığmak” anlamında olup bu okuyuş biçimiyle âyetin anlamı: “O ki, mal topladı ve saydı,” şeklindedir.⁵⁶¹ Şeddeli okuyuşa göre “جَمَعَ” kelimesinin anlamı çokluk anlamında olup “yığdı da yığdı” şeklindedir.⁵⁶² Bir diğer görüşe göre ise her iki okuyuşta da mana birbirine yakındır. Ancak şeddeli okuyuşta ufak bir fark vardır. Şeddeli okuyuşa göre insan, malı birkaç günde veya birkaç ayda değil uzun bir zaman içerisinde oradan buradan biriktirmiştir. Böylece şeddeli okuyuş “O, malını oradan buradan toplamıştır.” manasını vermekte olup şeddesiz okuyuş ise bu manayı vermemektedir.⁵⁶³

Hümeze sûresinde geçen ve kırâat-i aşere açısından farklı okuyuşu olan bir kelime resmü’l-mushaf, kıraat, sözlük, sarf ve tefsir açısından ayrı ayrı ele alınmıştır. İncelenen kelime son cüzde kıraat açısından en çok karşılaşılan ve kelimeye çokluk anlamı veren tef’îl babından gelmiştir.

3.15. Kureyş Sûresi

Kureyş sûresi ile Fîl sûresi, anlam ve konu bakımından birbirinin devamı niteliğindedir. Kureyş sûresi lâmu’t-ta’lîl ile başlamıştır ve Kur’ân-ı Kerim’de lam harfî ile başlayan tek sûredir.⁵⁶⁴ Süyûtî’ye göre lam harfî, Fîl sûresinin sonundaki “فَجَعَلَهُمْ” fiiline tealluk etmekte olup iki sûreyi birbirine güçlü bir şekilde ve sanki tek bir sûreymiş gibi bağlamaktadır.⁵⁶⁵

Kureyş sûresi, Mekke’de indirilmiş olup dört âyettir. Sûre, mushaf sırasına göre 106. sıradadır ve adını ilk âyette geçen “Kureyş”⁵⁶⁶ kelimesinden almıştır. Sûrede Kureyş kabilesinin isminin geçmesi Peygamber Efendimizin (s.a.v.) ve Kur’an’ın

⁵⁶¹ Kurtubî, a.g.e., C.XXII, s. 471; Zemahşerî, el-Keşşâf, s. 1220.

⁵⁶² Begavî, a.g.e., C.VIII, s. 530.

⁵⁶³ Fahreddin er-Râzî, a.g.e., C.XXXII, s. 92.

⁵⁶⁴ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Kureyş Sûresi”, DİA, C.XXVI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 444-445.

⁵⁶⁵ Celâluddîn es-Süyûtî, Tenâsuku’d-Durer fî Tenâsubi’s-Suver, s. 144.

⁵⁶⁶ Sûreye ismini veren ilk âyetin meali şöyledir: “Allah, Kureyş kabilesinin huzur ve güvenliğini sağlamak için,” [Kureyş, 106/1]

indirildiği toplumda hitap ettiği kitlenin Kureyşliler olmasından dolayıdır. Ayrıca Kâbe'nin bakımı ve yönetimi, hacılara su ve yemek dağıtımı gibi hizmetlerin yine Kureyş Kabilesi tarafından yerine getirilmesi de bu durumla bağlantılıdır.⁵⁶⁷

Sûrenin ilk iki âyetinde Kureyşlilerin yaptıkları yaz ve kış yolculuklarından,⁵⁶⁸ yapılan bu yolculuklara Allahu Teâlâ'nın onları alıştırdığından ve bu duruma ısındırdığından bahsedilmektedir. Daha sonraki âyetlerde ise Kureyş'i açlıktan kurtarıp doyurduğu, aynı zamanda onları korkudan emin kılması zikredilmiştir. Ayrıca hem Mekke'de hem de Mekke dışında yaptıkları yolculuklarda emniyet içerisinde olmaları vurgulanmaktadır.⁵⁶⁹

Kureyş sûresinde tezin konusu kapsamında ele alarak incelenecek arka arkaya iki âyette tekrarlanan bir kelime vardır. Bu kelime masdar vezninde gelmiştir.

3.15.1. “لَا يَلْفُ” Kelimesi

﴿لَا يَلْفُ قُرَيْشٌ﴾

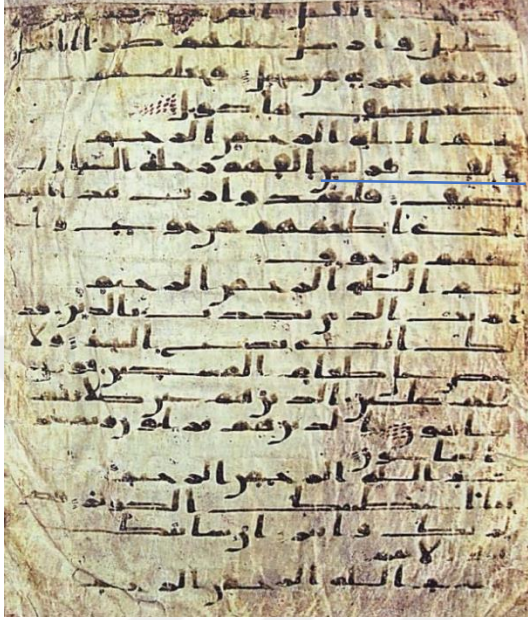
Kureyş (106/1): “Allah, Kureyş kabîlesinin huzur ve güvenliğini sağlamak için”

⁵⁶⁷ Yaşaroğlu, **a.g.m.**, s. 444-445.

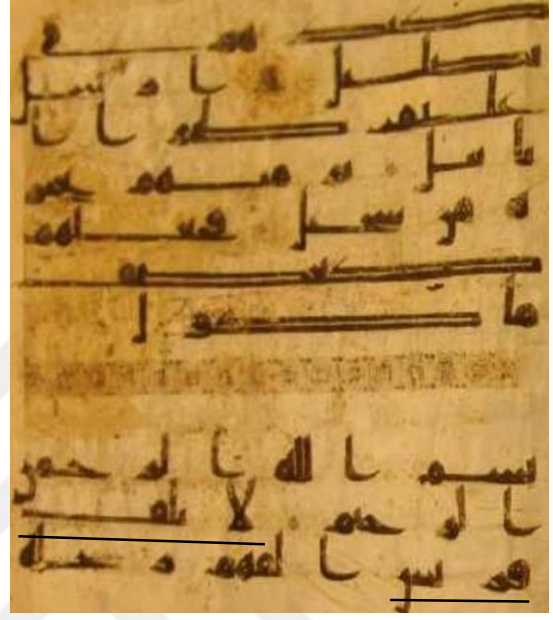
⁵⁶⁸ Kureyşlilerin ticaret için yaptığı iki yolculuk; yazın Şam tarafına, kışın ise Yemen'edir. Yazır, **a.g.e.**, C.IX, s 320.

⁵⁶⁹ Yaşaroğlu, **a.g.m.**, s. 444-445.

Ayetin Kirâat-i Aşere'ye Göre Okunuşu ve Resmu'l-Mushaf Gösterimi:

Resim 3.49: Medine Nr1 Mushafı 23
(Kureyş, 1).

Resim 3.50: Meşhed-i Hüseyinî Mushafı 19
(Kureyş, 1).

لا اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ

﴿لَيْلَفٍ﴾ : ابن عامر.

﴿لَيْلَفٍ﴾ : أبو جعفر.

﴿لَيْلَفٍ﴾ : الباقر.

﴿لَيْلَفٍ﴾ ye'siz okuyan: İbn Âmir.⁵⁷⁰

⁵⁷⁰ Şâtibî, a.g.e., s. 112; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 602.

﴿لَا يَلْفِ﴾ ye'yi sakın okuyan: Ebû Ca fer.⁵⁷¹

﴿لَا يَلْفِ﴾ ye'li okuyanlar: Nâfî', İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâî, Ya'kûb, Hafelü'l-Âşir.⁵⁷²

Sözlük Anlamı:

Âyette geçen “لَا يَلْفِ” kelimesinin kök harfleri; hemze, lâ, fe (الْهَمْزَةُ وَاللَّامُ وَالْفَاءُ) olup “انضمام الشيء إلى الشيء، والأشياء الكثيرة أيضاً” “bir şeyin bir şeye kaynaşması ve aynı zamanda birçok şey” anlamına gelmektedir. “قَدْ آلَفْتُ الْإِبِلَ” denildiğinde cümle “صَارَتْ” “Deve evcil oldu, ehilleşti.” anlamındadır.⁵⁷³ “آلَفَ الْمَكَانَ” cümlesi “Mekâna alıştı, sevdi.” manasına gelmektedir. “الْأَلْفَةُ” kelimesi “اجتماع مع التمام” “kaynaşarak bir araya gelmek” demektir. Nitekim “آلَفْتُ بَيْنَ الْقَوْمِ” ifadesi “Kavmin arasını düzelterip bir araya topladım.” anlamındadır.⁵⁷⁴

Sarf Bilgisi:

Cumhurun okuduğu ye'li okuyuştaki “لَا يَلْفِ” kelimesi “آلَفَ” fiilinin kıyasî masdarıdır. Kelimenin başındaki lam harfî ise lâmu't-ta'lîldir. “لَا يَلْفِ” kelimesi, sülâsiye bir harf ilavesiyle gelen if'âl babındandır ve kelimenin vezni “إِفْعَالٌ” şeklindedir. If'âl babından gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi tıpkı bu fiil gibi geçişlidir.⁵⁷⁵

⁵⁷¹ Şâtıbî, a.g.e., s. 112; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 602; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fî Kırâ'âtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-'Aşere, s. 40.

⁵⁷² Şâtıbî, a.g.e., s. 112; Muhammed Kerim Racih, a.g.e., s. 602; İbnü'l-Cezerî, ed-Dürre fî Kırâ'âtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-'Aşere, s. 40.

⁵⁷³ Mekâyîsu'l-Luga, “e-li-fe” md.

⁵⁷⁴ Semîn el-Halebî, 'Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz, “e-li-fe” md.

⁵⁷⁵ Sadoğlu, Muvazzah Sarf İlmi. C.I, s. 362.

İbn Âmir'in okuduğu ye'siz okuyuştaki “لَيْلَفٍ” kelimesi, “أَلَفٍ” fiilinin masdarıdır. “أَلَفٍ” fiili sülâsî mücerred bir fiildir ve dördüncü babdan gelmektedir. Bu babdan gelen kelimelerin çoğunluğunun eylemi geçişlidir⁵⁷⁶. “لَيْلَفٍ” kelimesinin vezni “فَعَالٌ” şeklinde mimsiz masdardır. Ayrıca “لَيْلَفٍ” kelimesinin mufâ‘ale babından geldiği de söylenilmiştir. Kelime, mufâ‘ale babının semâî masdarı olup vezni “فَعَالٌ” şeklindedir. Mufâ‘ale babından gelen kelimelerin çoğunluğu bu kelime gibi eylemin iki nesne veya iki kişi arasındaki ortaklığına delalet etmektedir.⁵⁷⁷

Ebû Ca‘fer’in okuyuşu olan hemzesiz ve sakin ye ile okunan “لَيْلَفٍ” kelimesindeki ikinci hemzenin ye harfine ibdâl edilip birinci hemzenin kural dışı olarak hazfolduğu söylenmektedir. Ayrıca bu okuyuşun İbn Âmir’in okuyuşu gibi sülâsî mücerred bir fiilden geldiği ve sonrasında kolay okunması için tahfif edildiği (hemzesiz olarak okunduğu), ardından da ibdâl edildiği söylenmektedir.⁵⁷⁸

Kıraat Farklılığına Tefsir Açısından Bakış:

“لَيْلَفٍ” okuyuşu tıpkı “أَلَفْتُ الْمَكَانَ” “ben onu bir mekâna alıştırdım/ısındırdım/ülfet ettirdim” ifadesi gibidir. Bu kelimenin âyete kattığı mana şöyledir: “Kureyş’e alıştırdığı için.” Ayrıca âyetin başındaki lâm harfi, Zemahşerî’ye göre sûrenin üçüncü âyetinde geçen “فَلْيَعْبُدُوا” “kulluk etsinler diye” (Kureyş, 106/3) fiiline bağlıdır ve burada Allahu Teâlâ onlara yaz ve kış gerçekleşen iki ticaret yolculuğuna ülfet ettirdiğinden ötürü kendisine kulluk etmelerini emir buyurmuştur.⁵⁷⁹

Ye harfinin olmadığı “لَيْلَفٍ” okuyuşu mufâ‘ale babından geldiği düşünüldüğünde mana “karşılıklı bir şekilde ülfet, ünsiyet olması” şeklindedir. Bu

⁵⁷⁶ Sadoğlu, *Muvazzah Sarf İlmi*. C.I, s. 336.

⁵⁷⁷ Sadoğlu, *Muvazzah Sarf İlmi*, C.I, s. 395.

⁵⁷⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kırâ’âti’l-‘Aşr*, C.II, s. 403.

⁵⁷⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1222.

okunma biçimiyle âyetin manası şöyledir: “لِمُؤَالَفَةٍ فُرِيَش” “Kureyş’in (bu iki sefere) karşılıklı ülfet (sevgi)/ünsiyet etmesi için.” Ayrıca “لِئَلْفٍ” kelimesi “alışmak ve ısınmak” manasında sülâsî olarak da okunmaktadır. Bu şekilde âyet: “Kureyş’in (bu iki sefere) ünsiyet etmesi için” anlamına gelmektedir. Ebû Ca’fer’in sakin ye’li okuyuşu da bu babdandır.⁵⁸⁰

Kureyş sûresinin ilk âyetinde incelenen bu kelime aynı şekilde ikinci âyette de tekrar etmiştir: ﴿لِئَلْفِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ﴾ (Kureyş, 106/2) Ancak ikinci kez zikredilen âyet “لِئَلْفِهِمْ” ve “لِئَلْفِهِمْ” şeklinde iki vecihli olarak gelmiştir. “لِئَلْفِهِمْ” okuyuşuna göre âyetin anlamı şöyledir: “Onları kış ve yaz yolculuğuna alıştırdığı için”. “لِئَلْفِهِمْ” okuyuşu ise; “Kış ve yaz yolculuklarında (karşılıklı bir şekilde) ülfet oluşturduğu için,” anlamındadır. İlk âyette ülfet edilmesi durumu mutlak olarak zikredilmiş olup bir sonraki âyette geçen iki yolculuk (yaz ve kış yolculuğu) mukayyed olmuştur. Burada kastedilen durum ülfet sağlama durumunun önemindendir.⁵⁸¹

Kureyş sûresinde geçen ve kırâat-i aşere açısından farklı okuyuşu olan bir kelime resmü’l-mushaf, kıraat, sözlük, sarf ve tefsir açısından ayrı ayrı ele alınmıştır. İncelenen kelime, sûrenin bir sonraki âyetinde de aynı şekilde geçmektedir. Art arda geçen aynı kelime âyete vurgu katarak manayı güçlendirmiştir.

⁵⁸⁰ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, s. 1222.

⁵⁸¹ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, s. 293.

SONUÇ

Çalışmada kırâat-i aşere bağlamında 30. cüzde bulunan ferşî farklılıkların sarf kaideleri bakımından incelemesi hedeflenmiştir. Ayrıca sarf açısından incelenen kıraat farklılıklarının anlama yansıyan boyutlarını da ele almayı hedefleyerek manada oluşan zenginlik ve derinlik aktarılmaya çalışılmıştır.

Son cüzde bulunan sûreler, kıraat ve sarf açısından tek tek incelenerek on beş sûre tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sûrelerden tercih edilen kelimeler ise isim ve fiil vezinleri üzerine olmuştur. Kelimeler incelenirken sûreler arasındaki bütünlüğü yakalayabilmek için öncelikle sûreler arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Ardından seçilen kıraat farklılığının bulunduğu âyet ve mealı, resmü'l-mushaf görüntüsü, âyetin kırâat-i aşere'ye göre okunuşu, sözlük anlamı, sarf bilgisi ve tefsir açısından manaya kattığı anlam verilmiştir.

30. cüzde ferşî farklılıkları sarf kaideleri bakımından incelediğimiz toplam 25 kelime vardır. Bunların 16 tanesi fiil, 9 tanesi isimdir. Ancak çoğu kelimenin 2, bazılarının ise 3 vechi olup her vecih ayrı ayrı incelenmiştir. Ayrı bir şekilde incelenen vecihler göz önüne alındığında fiillerden 16'sı sülâsî mücerred, 17'si sülâsî meziddir. Yine fiillerin 18'i mâzi, 15'i muzâri olup 20'si ma'lûm, 13'ü ise meçhuldür. İsimlerin 8'i mimsiz masdar, 2'si mimli masdar, 1'i cemi' müzekker-i sâlim, 2'si cemi' mükesser, 1'i sıfat-ı müşebbehe, 3'ü ism-i fâil, 3'ü ism-i fâil mübalağa sığası, 1'i ise ism-i zamândır.

Kıraatlerdeki sarfî değişikliklerin kimi zaman manayı zenginleştirip derinleştirdiği, kimi zaman da manayı tekid edip güçlendirdiği tespit edilmiştir. Manayı zenginleştirdiği yere örnek olarak Fecr sûresinin on altıncı âyeti, manayı tekid ettiği yere örnek olarak da Beled sûresinin altıncı âyetini vermek mümkündür.

Kıraat farklılığının tek bir vezin içerisinde gerçekleşmesine rağmen harflerden birinin düşmesi ve idğam edilmesiyle birlikte manada zenginlik oluşmuştur. Bu duruma örnek olarak Nâziât sûresinin on sekizinci âyetini vermek mümkündür. Bazı sûrelerde manayı tekid edip güçlendirmek için kıraat farklılığı olan kelimelerin art arda tekrar edildiği gözlemlenmiş olup Tekâsür sûresinin altı ve yedinci âyetleri bu duruma

örnektir. Ayrıca bazı kelimelerin birebir aynı şekilde ve aynı vezinde gelmesine rağmen daha derin ve zengin bir anlama delalet etme durumu da mevcut olup bunun örneği A‘lâ sûresiyle Fecr sûresi arasında geçmiştir.

Çalışma süresince dikkatimizi çeken şey, kıraat farklılığı sebebiyle değişen isim ve fiil vezinlerinin âyetlere kattığı anlamlar ekseriyetle miktarda çokluk/ azlık ve bir işin çok fazla yahut bir kez yapıldığına dair anlamları veren vezinlerden gelmiş olmasıdır.

Çalışmada sarf ilmiyle birlikte Kur’an kıraatlerini incelediğimizde bu şekilde incelemenin Kur’an’ın anlatmak istediği meseleyi çok hassas ve etraflı bir şekilde ifade etmesini mümkün kılan bir dil yapısına sahip olduğunu fark ettik. Çalışmanın sarf ve kıraat ilmini birlikte incelemek isteyenlere bir nebze de olsa ışık tutmasını temenni etmekteyiz.

Anlamı	Sarf	2. Vecih	Anlamı	Sarf	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	No
(Kapılar) çokça açıldı	Tef 'il babı, mâzi ve meçhul فُعِلَتْ	﴿وَفُتِّحَتْ﴾ أ، د، ح، ك، أ، ف	(Kapılar) açıldı	Üçüncü bab, mâzi ve meçhul فُعِلَتْ	﴿وَفُتِّحَتْ﴾ ن، ف، ر، ف	وَفُتِّحَتْ	1
1. Vecih	Nebe Sûresi 78/19		﴿وَفُتِّحَتْ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾				
	Ayetin Anlamı		“(O gün) gökyüzü açılır ve orada pek çok kapılar oluşur.”				
2. Vecih	Nebe Sûresi 78/19		﴿وَفُتِّحَتْ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾				
	Ayetin Anlamı		“(O gün) gökyüzü adeta kapılardan ibaret olmuştur. (Çok fazla kapı açılır.)”				
(Cehennemden) hiç ayrılmazlar	Sülâsî mücerred fiilin ism-i fâili فَعْلِلْنَ	﴿لَبِثْنَ﴾ ف، ي	(Çağlar boyu) kalırlar	İsm-i fâil mübalâğa sîgası فَاعِلِلْنَ	﴿لَابِثْنَ﴾ أ، د، ح، ك، ن، ر، أ، ط	لَبِثْنَ	2
1. Vecih	Nebe Sûresi 78/23		﴿لَبِثْنَ فِيهَا أَخْقَابًا﴾				
	Ayetin Anlamı		“(Azgınlr) orada çağlar boyu kalırlar .”				
2. Vecih	Nebe Sûresi 78/23		﴿لَبِثْنَ فِيهَا أَخْقَابًا﴾				
	Ayetin Anlamı		“(Azgınlr) orada daima bulunurlar (oradan hiç ayrılmazlar).”				

Anlamı	Sarf	2. Vecih	Anlamı	Sarf	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	No
Cehennemde kilerin vücutlarında n akan su/irin	İsm-i fâil mübalağa sîgasının semâî vezni فَعَّالٌ	عَسَاقًا أ، د، ح، ك، ص، أ، ف	Cehennemde kilerin vücutlarında n akan su/irin	İsm-i fâil mübalağa sîgası فَعَّالٌ	عَسَاقًا ع، ف، ر، ف	وعسما	3
1. Vecih	Nebe Sûresi 78/25	إِلَّا حَمِيمًا وَعَسَاقًا					
	Ayetin Anlamı	“Ancak bir kaynar su ve irin (içecekler).”					
2. Vecih	Nebe Sûresi 78/25	إِلَّا حَمِيمًا وَعَسَاقًا					
	Ayetin Anlamı	“Ancak bir kaynar su ve irin (içecekler).”					
(Birbirlerini) yalancılıkla suçlamazlar.	Mufâ‘ale babının semâî masdarı فِعَالٌ	كِذَابًا ر	Yalanda aşırıya kaçmak	Tef‘îl babının semâî masdarı فِعَالٌ	كِذَابًا أ، د، ح، ك، ن، ف، أ، خ، ف	كدابا	4
1. Vecih	Nebe Sûresi 78/35	لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لُعْوًا وَلَا كِذْبًا					
	Ayetin Anlamı	“Orada ne boş bir söz işitirler, ne de bir yalan .”					
2. Vecih	Nebe Sûresi 78/35	لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لُعْوًا وَلَا كِذْبًا					
	Ayetin Anlamı	“Onlar (cennette) birbirlerine yalan söylemezler.”					

Anlamı	Sarf	2. Vecih	Anlamı	Sarf	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	No
İçinden hava estiği zaman ses çıkaran kemik	Sülâsî mücerred fiilin ism-i fâili فَاعِلَةٌ	﴿نَاحِرَةٌ﴾ ص، ف، ر، ط، ف	Kemiğin çürümesi	Sıfat-ı müşebbehe فَعِيلَةٌ	﴿نَحْرَةٌ﴾ أ، د، ح، ك، ع، أ، ي	لَحْرَه	5
1. Vecih	Nâziât Sûresi 79/11		﴿أَوَدَّا كُنَّا عِظْمًا نَحْرَةً﴾				
	Ayetin Anlamı		“Bizler çürümüş kemiklere döndükten sonra mı?”				
2. Vecih	Nâziât Sûresi 79/11		﴿أَوَدَّا كُنَّا عِظْمًا نَحْرَةً﴾				
	Ayetin Anlamı		“Bizler çürümüş, içi boşalmış olan (ve içinden hava estiği zaman ses çıkaran) kemiklere döndükten sonra mı?”				
Şirkten iyice temizlenmek	Tefe‘‘ul babı, muzâri, müfret ve muhatap تَفَعَّلُ (idğamlı)	﴿تَزَكَّى﴾ أ، د، أ، ح	Sadaka veya zekât vermek	Tefe‘‘ul babı, muzâri, müfret ve muhatap تَتَفَعَّلُ	﴿تَزَكَّى﴾ ح، ك، ن، ف، ر، ف	لَزَكَّى	6
	1. Vecih	Nâziât Sûresi 79/18		﴿فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَآ أَن تَزَكَّى﴾			
		Ayetin Anlamı		“Ona de ki: İster misin (küfür ve isyanından) temizlenesin?”			
	2. Vecih	Nâziât Sûresi 79/18		﴿فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَآ أَن تَزَكَّى﴾			
		Ayetin Anlamı		“Ona de ki: Hayır, hasenât yapmaya arzun var mı?”			

No	Resmü'l-Mushaf	1. Vecih	Sarf	Anlamı	2. Vecih	Sarf	Anlamı
7	لَصَدَى	﴿تَصَدَّى﴾ ح، ك، ن، ف، ر، خ، ف	Tefe‘‘ul babı, muzâri, müfret ve muhatap تَفَعَّلَ	Yönelmek, kulak kabartmak ve meyletmek	﴿تَصَدَّى﴾ أ، د، أ	Tefe‘‘ul babı, muzâri, müfret ve muhatap تَفَعَّلَ	Yönelmek, kulak kabartmak ve meyletmek
8	سَحَرَا	﴿سُجِرَتْ﴾ أ، ك، ن، ف، ر، أ، ف	Tef‘îl babı, mâzi, meçhul, müfret ve gâibe فُجِلَتْ	(Defalarca) dolup tutuşmak, ateşlenmek	﴿سُجِرَتْ﴾ د، ح، خ	Birinci bab, mâzi, meçhul, müfret ve gâibe فُجِلَتْ	(Bir defa) tutuşmak
8	وَإِذَا الْبَحَارُ سُجِّرَتْ	﴿وَإِذَا الْبَحَارُ سُجِّرَتْ﴾	Tekvîr Sûresi 81/6	Ayetin Anlamı	“Denizler ateşlendiğinde (suları çekilip, volkanlar halinde ateş püskürdüğünde)”	Tekvîr Sûresi 81/6	Ayetin Anlamı
8	تَتَفَعَّلُ	﴿تَتَفَعَّلُ﴾	Tefe‘‘ul babı, muzâri, müfret ve muhatap تَتَفَعَّلُ	Yönelmek, kulak kabartmak ve meyletmek	﴿تَتَفَعَّلُ﴾	Tefe‘‘ul babı, muzâri, müfret ve muhatap تَتَفَعَّلُ	Yönelmek, kulak kabartmak ve meyletmek

Anlamı		Sarf	2. Vecih	Anlamı	Sarf	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	No	
(Çokça) öldürülmek ve korkunç bir cinayetin işlenilmesi		Tef'îl babı, mâzi, meçhul, müfret ve gâibe فُعِلَتْ	﴿قُتِلَتْ﴾ أ	Öldürülme k	Birinci bab, mâzi, meçhul, müfret ve gâibe فُعِلَتْ	﴿قُتِلَتْ﴾ أ، د، ح، ك، ن، ف، ر، خ، ف	فعل	9	
1. Vecih	Tekvîr Sûresi 81/9		﴿بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾						
	Ayetin Anlamı		““Hangi günahattan dolayı öldürüldü? ” diye (sorulduğunda)”						
2. Vecih	Tekvîr Sûresi 81/9		﴿بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾						
	Ayetin Anlamı		““Hangi günahattan dolayı (teker teker) öldürüldü? ” diye. (sorulduğunda)”						
(Amel defterinin çokça) açılması		Tef'îl babı, mâzi, meçhul, müfret ve gâibe فُعِلَتْ	﴿نُشِرَتْ﴾ د، ح، ف، ر، ف	(Amel defterinin bir defa) açılması	Birinci bab, mâzi, meçhul, müfret ve gâibe فُعِلَتْ	﴿نُشِرَتْ﴾ أ، ك، ن، أ، ح	نشر	10	
1. Vecih	Tekvîr Sûresi 81/10		﴿وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ﴾						
	Ayetin Anlamı		“Amel defterleri açıldığı zaman,”						
2. Vecih	Tekvîr Sûresi 81/10		﴿وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ﴾						
	Ayetin Anlamı		“Amel defterleri(nin tekrar tekrar) açıldığı zaman,”						

Anlamı	Sarf	2. Vecih	Anlamı	Sarf	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	No
Alevli ateşle kızıştırılmak ve alevlendirme k	Üçüncü bab, mâzi, meçhul, müfret ve gâibe فُعِلَتْ	﴿سُعِرَتْ﴾ د، ح، ل، ص، ف، ر، ي، ف	Kızıştırılmak ve daha yoğun bir şekilde tutuşturulma k	Tef'îl babı, mâzi, meçhul, müfret ve gâibe فُعِلَتْ	﴿سُعِرَتْ﴾ أ، م، ع، ط	سُعِرَ	11
1. Vecih	Tekvîr Sûresi 81/12		﴿وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِرَتْ﴾				
	Ayetin Anlamı		“Cehennem daha ziyade kızıştırıldığı zaman”				
2. Vecih	Tekvîr Sûresi 81/12		﴿وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِرَتْ﴾				
	Ayetin Anlamı		“Cehennem alevlendirildiği zaman”				
Uyumlu kılmak, düzeltmek	Tef'îl babı, mâzi, müfret ve gâib فَعَّلَ	﴿فَعَدَّلَكَ﴾ أ، د، ح، ك، أ، خ	Dengelemek ve ölçülü kılmak	İkinci bab, mâzi, müfret ve gâib فَعَّلَ	﴿فَعَدَّلَكَ﴾ ن، ف، ر، ف	فَعَدَّلَ	12
1. Vecih	İnfitâr Sûresi 82/7		﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّلَكَ فَعَدَّلَكَ﴾				
	Ayetin Anlamı		O ki, seni yarattı, düzenine koydu ve dengeli kıldı.				
2. Vecih	İnfitâr Sûresi 82/7		﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّلَكَ فَعَدَّلَكَ﴾				
	Ayetin Anlamı		“Bir kısım uzuvlarını bir kısmıyla sağlamlaştırdı ve yaratılışını, uzuvlarını birbirine uyumlu hale geldi.”				

Anlamı	Sarf	2. Vecih	Anlamı	Sarf	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	No	
Kendisiyle mühürlenene, kesilen şey	İsim/ ism-i fâil فَاعِلٌ	﴿خَاتَمُهُ﴾ ر	(Bir şeyi) mühürlemek, (bir şeyin) sonuna ulaşmak	sülâsî mücerredin semâî masdarı فِعَالٌ	﴿خِتَامُهُ﴾ أ، د، ح، ك، ن، ف، أ، خ، ف	حلمه	13	
1. Vecih	Mutaffifîn Sûresi 83/26		﴿خِتَمُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ﴾					
	Ayetin Anlamı		“Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar.”					
2. Vecih	Mutaffifîn Sûresi 83/26		﴿خِتَمُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ﴾					
	Ayetin Anlamı		“Onun mührü misktir. İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar.”					
(Cehenneme) atılmak ve cehennem sıcaklığının artması	Tef'îl babı, muzâri, müfret ve gâib يُفَعِّلُ	﴿وَيُصَلِّي﴾ أ، د، ك، ر	(Alevli ateşi) boylamak, girmek	İkinci bab, muzâri, müfret ve gâib يُفَعِّلُ	﴿وَيُصَلِّي﴾ ح، ن، ف، أ، خ، ف	وصله	14	
1. Vecih	İnşikâk 84/12		﴿وَيُصَلِّي سَعِيرًا﴾					
	Ayetin Anlamı		“Alevli ateşe (cehenneme) girecek.”					
2. Vecih	İnşikâk 84/12		﴿وَيُصَلِّي سَعِيرًا﴾					
	Ayetin Anlamı		“Alevli ateşe (cehenneme) atılacak.”					

Anlamı	Sarf	2. Vecih	Anlamı	Sarf	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	No
Güç yetirdi ve yönetti.	İkinci bab, mâzi, müfret ve gâib فَعَّلَ	﴿قَدَرَ﴾ ر	Belli bir ölçüde takdir edip yaratmak	Tef'îl babı, mâzi, müfret ve gâib فَعَّلَ	﴿قَدَّرَ﴾ أ، د، ح، ك، ن، ف، أ، خ، ف	قَدَرَ	15
1. Vecih	A'lâ Sûresi 87/3		﴿وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى﴾				
	Ayetin Anlamı		“O, (her şeyi) ölçüyle yapıp (takdir edip) doğru yolu göstermiştir.”				
2. Vecih	A'lâ Sûresi 87/3		﴿وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى﴾				
	Ayetin Anlamı		“O, (her şeye) güç yetirdi ve hidayet etti.”				
Tercih etmek	İf'âl babı, muzâri, gâib, çoğul يُفْعِلُونَ	﴿يُؤْتِرُونَ﴾ ح	Tercih etmek	İf'âl babı, muzâri, muhatap, çoğul يُفْعِلُونَ	﴿يُؤْتِرُونَ﴾ أ، د، ك، ن، ف، ر، أ، خ، ف	يُؤْتِرُونَ	16
1. Vecih	A'lâ Sûresi 87/16		﴿بَلْ يُؤْتِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾				
	Ayetin Anlamı		“Oysa siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz. ”				
2. Vecih	A'lâ Sûresi 87/16		﴿بَلْ يُؤْتِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾				
	Ayetin Anlamı		“Oysa onlar dünya hayatını tercih ederler. ”				

Anlamı		Sarf	2. Vecih	Anlamı	Sarf	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	No
(Ateşin dibi) boylatılmak		İkinci bab, meçhul, muzâri, müfret, gâibe تُفَعِّلُ	﴿تُصَلِّي﴾ ح، ص، خ	(Kızgın ateşe) girmek	İkinci bab, ma'lûm, muzâri, müfret, gâibe تَفْعَلُ	﴿تُصَلِّي﴾ أ، د، ك، ع، ف، ك، أ، ف	صل	17
1. Vecih	Gâşiye Sûresi 88/4		﴿تُصَلِّي نَارًا حَامِيَةً﴾					
	Ayetin Anlamı		“Kızgın bir ateşe girerler.”					
2. Vecih	Gâşiye Sûresi 88/4		﴿تُصَلِّي نَارًا حَامِيَةً﴾					
	Ayetin Anlamı		“Kızgın bir ateşe sokulur.”					
Sayı (tek), kin, eksilmek		Sülâsî mücerred fiilin masdarı فَعَّلَ	﴿وَالْوَتْرِ﴾ ف، ر، ف	Tek	Sülâsî mücerred fiilin masdarı فَعَّلَ	﴿وَالْوَتْرِ﴾ أ، د، ح، ك، ن، أ، خ	والوتر	18
1. Vecih	Fecr 89/3		﴿وَالشَّفَعِ وَالْوَتْرِ﴾					
	Ayetin Anlamı		“Çifte ve teke andolsun.”					
2. Vecih	Fecr 89/3		﴿وَالشَّفَعِ وَالْوَتْرِ﴾					
	Ayetin Anlamı		“Çifte ve teke andolsun.”					

Anlamı	Sarf	2. Vecih	Anlamı	Sarf	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	No	
Yeteri kadar vermek	Tef'il babı, mâzi, müfret ve gâib فَعَّلَ	﴿فَقَدَّرَ﴾ ك، أ	Az/kıt verilmesi, dar etmek ve dar görmek	İkinci bab, mâzi, müfret ve gâib فَعَّلَ	﴿فَقَدَّرَ﴾ أ، د، ح، ن، ف، ح، ر، خ، ف	فقدرد	19	
1. Vecih	Fecr 89/16		﴿وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ﴾					
	Ayetin Anlamı		“Ama onu deneyip rızkını daraltınca da, “Rabbim beni aşağıladı” der.”					
2. Vecih	Fecr 89/16		﴿وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ﴾					
	Ayetin Anlamı		“Ama ona yetecek kadar verip onu biraz daraltır/sıkıştırınca da, “Rabbim beni aşağıladı” der.”					
Yedirmeyi emretmek, teşvik etmek	Birinci bab, muzâri, çoğul muhatap diğeri gâib يَفْعَلُونَ/تَفْعَلُونَ	﴿وَلَا تَحْضُونَ﴾ أ، د، ك ﴿وَلَا يَحْضُونَ﴾ ح، خ	Teşvik etmek	Tefâ'ul babı, muzâri, muhatap ve çoğul تَفْعَلُونَ	﴿وَلَا تَحْضُونَ﴾ ن، ف، ر، أ، ف	ولا تحضرون	20	
1. Vecih	Fecr 89/18		﴿وَلَا تَحْضُونَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾					
	Ayetin Anlamı		“Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. ”					
2. Vecih	Fecr 89/18		﴿وَلَا تَحْضُونَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾					
	Ayetin Anlamı		“Sizler yoksulu yedirmeyi emretmiyorsunuz/ teşvik etmiyorsunuz. ”					
3. Vecih	Fecr 89/18		﴿وَلَا تَحْضُونَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾					

	Ayetin Anlamı	“Onlar yoksulu yedirmeyi emretmiyorlar/ teşvik etmiyorlar. ”	

No	Resmü'l-Mushaf	1. Vecih	Sarf	Anlamı	2. Vecih	Sarf	Anlamı
21	لَا	﴿لَبَدًا﴾ أ، د، ح، ك، ن، ف، ر، خ، ف	Cemi‘ mükesser, semâi فُعَلْ	Üst üste/ yığın yığın çok (para) biriktirmek	﴿لَبَدًا﴾ أ	Sülâsi mücerred fiilin isim-i fâili ve cemi‘ mükesser فُعَلْ	Birbirine katılan/üst üste biriken
		﴿يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا﴾					1. Vecih
		“Ben pek çok mal harcadım, diyor.”					Ayetin Anlamı
		﴿يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا﴾					2. Vecih
		“Ben yığınla mal harcadım, diyor.”					Ayetin Anlamı
22	مَطْلَع	﴿مَطْلَع﴾ أ، د، ح، ك، ن، ف، أ، خ	Mimli masdar مَفْعَلْ	Doğuş	﴿مَطْلَع﴾ ر، ف	İsm-i zamân/ mimli masdar مَفْعَلْ	Doğuş vakti
		﴿سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾					1. Vecih
		“O (gece), fecrin doğuşuna kadar süren bir selam işidir.”					Ayetin Anlamı
		﴿سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾					2. Vecih
		“O (gece), şafak vaktine kadar süren bir esenliktir (selamdır).					Ayetin Anlamı

Anlamı	Sarf	2. Vecih	Anlamı	Sarf	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	No
Görmek	Üçüncü bab, meçhul, muzâri, çoğul, muhatap لَتَفُوَنَّ	﴿لَتَرَوُنَّ﴾ ك، ر	Görmek	Üçüncü bab, ma'lûm, muzâri, çoğul, muhatap لَتَفُوَنَّ	﴿لَتَرَوُنَّ﴾ أ، د، خ، ن، ف، أ، ح، ف	لَرَوَر	23
1. Vecih	Tekâsür Sûresi 102/6		﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ﴾				
	Ayetin Anlamı		“Andolsun, o cehennemi mu hakkak göreceksiniz.”				
2. Vecih	Tekâsür Sûresi 102/6		﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ﴾				
	Ayetin Anlamı		“Andolsun, o cehennem size muhakkak gösterilecektir.”				
Yığdı da yığdı, (uzun zamanda) biriktirmek	Tef'il babı, mâlum, mâzi, müfred ve gâib فَعَّلَ	﴿جَمَعَ﴾ ك، ف، ر، أ، ي، ف	Toplamak/ yığmak	Üçüncü bab, mâlum, mâzi, müfred ve gâib فَعَّلَ	﴿جَمَعَ﴾ أ، د، ح، ن، ط	حَمَع	24
1. Vecih	Hümeze Sûresi 104/2		﴿الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ﴾				
	Ayetin Anlamı		“O ki, mal topl adı ve saydı.”				
2. Vecih	Hümeze Sûresi 104/2		﴿الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ﴾				
	Ayetin Anlamı		O, malını oradan buradan topl amış ve saymıştır.”				

Anlamı	Sarf	2. Vecih	Anlamı	Sarf	1. Vecih	Resmü'l-Mushaf	No
Karşılıklı bir şekilde ülfet, ünsiyet olması	Mimsiz masdar/ mufâ'ale babının semâi masdarı فِعَالٌ	﴿لَيْلَفٍ﴾ ك ﴿لَيْلَفٍ﴾ (ibdal) أ	Isındırmak	İf'âl babının kıyasî masdarı إِفْعَالٌ	﴿لَا يَلْفٍ﴾ أ، د، ح، ن، ف، ر، خ، ف	لا يلف	25
1. Vecih	Kureyş Sûresi 106/1	﴿لَا يَلْفٍ فُرَيْشٍ﴾					
	Ayetin Anlamı	“Kureyş’i ısındırıp alıştırdığı için”					
2. Vecih	Kureyş Sûresi 106/1	﴿لَيْلَفٍ فُرَيْشٍ﴾					
	Ayetin Anlamı	“Kureyş’i birbirine ülfet ettirdiği için”					
3. Vecih	Kureyş Sûresi 106/1	﴿لَيْلَفٍ فُرَيْشٍ﴾					
	Ayetin Anlamı	“Kureyş’i birbirine ülfet ettirdiği için”					

Tablo 0.1: 30. cüzde kıraat ve sarf açısından incelediğimiz âyetlerin detaylı tablosu.

KAYNAKÇA

- Açar, Yeliz: “Anonim Bir Yazma: İ‘lâl Kâideleri”, Uşak Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Akaslan, Yaşar: “Kırâat-i Aşere’de Ferş Yönünden Farklılıklar”, **İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, sy. 4, Samsun, 2017.
- Akaslan, Yaşar: “Nisa Sûresinin Kırâat-i Aşere Açısından Tahlili”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Akaslan, Yaşar: **Kıraat İlminin Temel Kaynakları**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- Akbaş, Rıfat: “Sarf İlminin Tarihi ve Kavramları Üzerine”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sy. 45, 2019.
- Akbulut, Furkan: “Ferşu’l-Huruf’un Mahiyeti ve Manaya Etkisi”, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Aksekili, Mustafa H. A.: **Hulâsatü’ş-Şürûh**, İstanbul, Matbaa-i Âmidî, 1332.
- Altıkulaç, Tayyar: “Ebû Amr b. Alâ”, **DİA**, C.X, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 94-96.
- Altıkulaç, Tayyar: “İbn Kesîr, Ebû Ma‘bed”, **DİA**, C.XX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 131-132.
- Altıkulaç, Tayyar: “Kunbül”, **DİA**, C.XXVI, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 375.

- Altıkulaç, Tayyar: “Nâfi‘ b. Adurrahman”, **DİA**, C.XXXII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 287-289.
- Altıkulaç, Tayyar: “İbnü’l-Cezerî”, **DİA**, C.XX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 551-557.
- Altıkulaç, Tayyar: “Hamza b. Habîb”, **DİA**, C.XV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, s. 511-513.
- Altıkulaç, Tayyar: “Âsım b. Behdele”, **DİA**, C.III, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 475-476.
- Altıkulaç, Tayyar: “Kisâî”, **DİA**, C.XXVI, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 69-70.
- Altıkulaç, Tayyar: “Ruveys”, **DİA**, C.XXXV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s. 274
- Altıkulaç, Tayyar: “Verrâk, İshak b. İbrâhim”, **DİA**, C.XLIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 61.
- Altıkulaç, Tayyar: “Sûsî”, **DİA**, C.XXXVII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 576.
- Altıkulaç, Tayyar: “Ya‘kûb el-Hadramî”, **DİA**, C.XLIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 282-284.
- Altıkulaç, Tayyar: “Ebû Ca‘fer el-Kârî”, **DİA**, C.X, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 116.
- Altıkulaç, Tayyar: “İbn Verdân”, **DİA**, C.XX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 445.
- Altıkulaç, Tayyar: “Bennâ, Ahmed b. Muhammed” **DİA**, C.V, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 457-458.

- Altıkulaç, Tayyar: “Kitâbü’l-Mesâhif”, **DİA**, C.XXVI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 110.
- Altıkulaç, Tayyar: “Verş”, **DİA**, C.XLIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 63.
- Altıkulaç, Tayyar: “İbn Mücâhid”, **DİA**, C.XX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 214-215.
- Altıkulaç, Tayyar: “Mekkî, Ebû Tâlib”, **DİA**, C.XXVIII, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 575-576.
- Âlu İsmail, Muhammed: **Kıraat İlmi (Doğuşu Gelişmesi ve İslami İlimlere Etkisi)**, Çev. Yavuz Fırat, Kayseri, Kimlik Yayınları, 2021.
- el-Âlûsî, Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn **Rûhu’l-Meânî**, thk. Ali Abdulbari Atiyye, C.XV, Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1994.
- el-Hüseynî:
- el-Baz, Muhammed A.: **Mebahis fi İlmi’l-Kıraat Me’a Beyâni Usûli Rivâyeti Hafs**, Kahire, Dâru’l-Kalem, 2004.
- el-Begavî, Ebû Muhammed **Me’âlimü’t-Tenzîl**, C.VIII, Riyad, Dâru’t-Tayyibe, Muhyissünne el-Hüseyn b. 1989.
- Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’:
- el-Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd **“Envaru’t Tenzîl ve Esraru’t Te’vil”**, thk. Abdullâh b. Ömer b. Muhammed: Muhammed Abdirrahman el-Mer’aşli, C.V, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Turasi’l-Arabî, t.y.
- Bırışık, Abdulhamit: “Kıraat”, **DİA**, C.XXV, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, s. 425-432.

- Bırışık, Abdulhamit: “Sûre”, **DİA**, C.XXXVII., İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 538-539.
- Bırışık, Abdulhamit: **Kıraat İlmi ve Tarihi**, 3. bs., Bursa, Emin Yayınları, 2018.
- Bulut, Ali: **Arapça Dilbilgisi Sarf**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2024.
- Bulut, Ali: **Filolojik Tefsir Doğuşu ve Öncüleri**, 2. bs., İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023.
- Bulut, Ali: **Nahvin Öncülerinden Sîbeveyhi**, 2. bs., İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023.
- Cansız, Ahmet: **"Sahih Kıraat İsnad Edilen Sahabe Rivâyetlerinin Kıraat İlmindeki Yeri"**, Aksaray Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Cebel, Muhammed Hasan Hasan: **el-Mu'cemü'l-İştikâkiyyü'l-Müessal li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim**, Mısır, Mektebetu'l-Âdâb, 2002.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd: **es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye**, Beyrut, Dâru'l-İlm lil-Melâyîn, 1987.
- el-Cürcânî, Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf: **et-Ta'rîfât**, Kahire, Dâru'l-Fadîle, t.y.
- Çetin, Abdurrahman: **Kıraatların Tefsire Etkisi**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020.
- Çetin, Abdurrahman: “Şâtıbî, Kâsım b. Firruh”, **DİA**, C.XXXVIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s. 376, 377.

- Çetin, Abdurrahman: “Dâni”, **DİA**, C.VIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 459-461.
- Çetin, Nihad M.: “Arap”, **DİA**, C.III, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 293.
- Çörtü, Mustafa Meral: **Sarf-Nahiv Edatlar**, 24. bs., İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- Çörtü, Mustafa Meral: **Arapça Dil bilgisi Sarf**, 29. bs., İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022.
- Çörtü, Mustafa Meral: **Arapça Dil bilgisi Nahiv**, 23. bs., İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020, s. 181.
- ed-Dâni, Ebû Amr: **el-Urcûzetü'l-Münebbihe 'ala Esmâi'l-Kurrâ ve'r-Ruvât ve Usûli'l-Kırâât ve 'Akdi'd-Diyânât bi't-Tecvîd ve'd-Delâlât**, thk. Muhammed b. Meckân Cezâirî, Riyad, Dâru'l-Muğnî, 1999.
- el-Dâni, Ebû Amr: **et-Teyşîr fi'l-Kırâati's-Seb'i**, thk. Halef b. Hamûd b. Sâlim eş-Şağdelî, Suudi Arabistan, Dâru'l-Endülüs, 2015.
- Demirayak, Kenan: **Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi**, İstanbul, Cantaş Yayınları, 2016.
- Ebî Ya'lâ, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b.: **Tabakâtü'l-Hanâbile**, C.I, Kahire, Mektebetu's-Sunneti'l-Muhammediyye, 1952.
- Ebû'l-Hasen, Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî: **el-Vücûh ve'n-Nezâ'ir fi'l-Kur'âni'l-Azîm**, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, 2. bs., Riyad, Mektebetu'r-Ruşd, 2011.

- Ebüssuûd Efendi: **İrşâdü'l-‘Akli’s-Selîm**, C.IX, Kahire, Dâru'l-Mushaf, 2015.
- el-Enderâbî, Ebû Abdillâh **Kırâ'âtu'l-Kurrâ'i'l-Ma'rûfîn**, thk. Ahmed Nusayyif Ahmed b. Ebî Ömer: el-Cenâbî, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 1985.
- Eroğlu, Muhammed: “Beled Sûresi”, **DİA**, C.V, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 397.
- Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh **Mefâtîhu'l-Gayb**, C.XXXI, Beyrut, Dâru'l-Fikr, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin: 1981.
- Fârisî, Ebû Alî **et-Tekmile**, thk. Kâzım Bahru'l-Mercân, Beyrut, Âlemu'l-Kutub, 1999.
- el-Feyyûmî, Ebü'l-Abbâs **el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr**, thk. Hatîbüddehşê Ahmed b. Abdulazîz eş-Şennâvî, 2. bs., Kahire, Dâru'l-Maârif, Muhammed b. Alî: t.y.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir **el-Kâmûsü'l-Muhîr**, 8. bs., Beyrut, Muessesetu'r-Mecdüddîn Muhammed b. Risâle li't-Tiba' ve'n-Neşr ve't-Tevzi', 2005.
- Ya'kûb b. Muhammed:
- el-Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir **Basâ'iru Zevi't-Temyîz fî Letâ'ifi'l-Kitâbi'l-‘Azîz**, Mejdüddîn Muhammed b. thk. Muhammed Ali en-Neccâr, C.IV, Kahire, el-Ya'kûb b. Muhammed: Meclisu'l-A'la li's-Şu'ûni'l-İslamiyye, 1996.
- Geylânî, Abdülkâdir: **Fütûhu'l-Gayb**, C.XVI, Ebu Dabi, el-Câizetu Dubey ed-Duveliyye lil-Kur'ân'il-Kerîm, 2013.

- Gülcü, Mahmut Sami: “**Nebe’ Sûresi ve Konulu Tefsiri**”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2017.
- Gümüş, Sadreddin: “Cürcânî, Seyyid Şerîf”, **DİA**, C. VIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 134-136.
- Gündüzöz, Soner: “Nahiv ve Sarf İlimlerinin Doğuşu Üzerine”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 9, 1997.
- Gürkan, Menderes: “Zerkeşî, Bedreddin”, **DİA**, C.XLIV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 289-293.
- el-Ğineymân, Hasan b. Abdullah: “**el-Vâdih fi’s-Sarf**”, Kral Suud Üniversitesi, y.y.
- el-Hamevî, Yâkût b. Abdullah: **Mu‘cemü’l-Üdebâ’: İrşâdü’l-Erîb**, thk. İhsan Abbas, Beyrut, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1993.
- Havvâ, Saîd: **el-Esâs fi’t-Tefsîr**, C.XI, 6. bs., Kahire, Dâru’s-Selâm, 2004.
- el-Husarî, Mahmûd Halil: **Ahsenu’l-Eser fi Tarihi’l-Kurrâi’l-Erba’ate Aşar**, Kahire, Mektebetu’s-Sunneh, 2003.
- Işık, Emin: “A’lâ Sûresi”, **DİA**, C.II, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, s. 310-311.
- Işık, Emin: “Fecr Sûresi”, **DİA**, C.XII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 290-291.
- Işık, Emin: “Hümeze Sûresi”, **DİA**, C.XVIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 483-383.
- İbn Asâkir, Ebü’l-Kâsım: **Târîhu Dimaşk**, C.XXIX, Beyrut, Dâru’l-Fikr, 1995.

- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir: **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, C.XXX, Tunus, Dâru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım **et-Teshîl li-'Ulûmi't-Tenzîl**, C.II, Beyrut, Dâru'l-Muhammed b. Ahmed b. Kutubi'l-İlmiyye, 1995.
- Muhammed el-Kelbî:
- İbn Düreyd, Ebû Bekr **Cemheretü'l-Luga**, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî 1987.
- el-Basrî:
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed: **Mu'cemü Mekâyîsi'l-Luga**, y.y. Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Hallikân: **Vefeyâtu'l-A'yân**, thk. İhsan Abbas, C.VI, Beyrut, Dâru's-Sâdir, 1972.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida: **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, C.VIII, 2. bs., Riyad, Dâru't-Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1997.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl **Lisânü'l-'Arab**, Beyrut, Dâru's-Sadîr, 2010.
- Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî:
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. **Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâ'ât**, thk. Şevkî Dayf, Mısır, Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Dâru'l-Maârif, 2011.
- Temîmî:
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec **Zâdü'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr**, thk. Züheyr eş-Şâvîş, Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2002.
- b. Muhammed:

- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr **Ğâyetu'n-Nihaye fi Tabakatu'l-Kurrâ**, thk. G. Şemsüddin Muhammed b. Bergstraesser, C.II, Lübnan, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Muhammed b. Muhammed b. Alî 2006.
- b. Yûsuf:
- İbnü'l-Kıftî, Ali b. Yûsuf: **İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât**, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, C.III, Kahire, 1986.
- İbnü'n-Nedîm: **el-Fihrist**, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, t.y.
- İbnü's-Şecerî: **el-Emâlî İbnü's-Şecerî**, thk. Mahmud Muhammed et'Tahânî, C.I, Kahire, Mektebetu'l-hâncî, 1992.
- İbrahim Mustafa v.dğr.: **el-Mu'cemu'l-Vasît**, "ha-re-fe" md., 4. bs., Kahire, Mecmau'l-Luğati'l-Arabiyye, 2004.
- el-Kabâve, Fahreddin **Tasrîfu'l-Esmâ ve'l-Ef'al**, Beyrut, Mektebetu'l-Maârif, 1988.
- Kanbur, Zeki: **"Arapçada Aynu'l-Fiilinin Harekesinin Değişmesiyle Anlamı Değişen Sülâsî Fiiller"**, Hitit Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- el-Kannevcî, Ebü't-Tayyib **Fethu'l-Beyân fi Makâsidi'l-Kur'ân**, C.XV, Beyrut, el-Mektebetu'l-Asriyyeti, 1997.
- Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Alî:
- Karaçam, İsmail: **Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.

- Kâtib Çelebi: **Keşfu’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-funûn**, thk. Kilisli Muallim Rifat – Şerefeddin Yaltkaya, C.I, İstanbul, 1941.
- Kılıç, Hulusi: “Sarf”, **DİA**, C.XXXVI, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 136-137.
- Kızılıcık, Abdullah: **Uygulamalı Arapça Dilbilgisi**, İstanbul, Ravza Yayınları, 2012.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh **el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân**, thk. Abdullah b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Abdî’l-Muhsin et-Turki, C.XXII, Beyrut, Muessesetu’r-Risâle, 2006.
- Bekr b. Ferh:
- Manduz, Ayşe Merve: **“Elmalılı’nın Hak Dini Kur’an Dili Tefsiri Çerçevesinde Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi”**, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Maşalı, Mehmet Emin: “Mushaf”, **DİA**, C. XXXI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Maşalı, Mehmet Emin: **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, 2.bs., Ankara, Otto Yayınları, 2020.
- Mekkî, b. Ebî Tâlib el-Kaysî: **el-İbâne an Me’âni’l-Kırâat**, thk. Abdulfettah İsmail Şelebi, Mısır, Dâru’n-Nahda, 1977.
- Mertoğlu, M. Suad: “Zürkânî Muhammed Abdülazîm”, **DİA**, C.XLIV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 579-580.
- Meşe, Ramazan; Alkharboutli, **Sarf Ansiklopedisi**, İstanbul, Mektep Yayınları, 2019.
- Kais:

- Meydanoğlu, Ayşe: **“İbn Hişâm el-Ensari’nin Dilsel İstîşadlarında Kıraatlerin Yeri”** Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008.
- Muallim Abdu'l Fârih, **es-Sarfu'l Muyessera**, Kahire, Daru'l-‘İlm, 2019.
- Abduşşekûr:
- Muhammed b. Muhammed b. Alî **ed-Dürre fî Kırâ’âti’s-Selâseti’l-Mütemmîme li’l-‘Aşere**, thk. Muhammed Temim ez-Zu‘bi, 2. bs., Medine, Mektebetu Daru'l-Hüda, 2000.
- Muhammed b. Muhammed b. Alî **Müncidü’l-Mukri’in ve Mürşidü’t-Tâlibîn**, thk. Ali b. Muhammed el-Umran, Mekke, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1999.
- Muhammed b. Muhammed b. Alî **Ğâyetu’n-Nihaye fî Tabakatu’l-Kurrâ**, thk. G. Bergstraesser, Lübnan, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2006.
- Muhammed b. Muhammed b. Alî **en-Neşr fî’l-Kırâ’âti’l-‘Aşr**, C.I, Mısır, el-Matba’atu’t-Ticariyyeti’l-Kubra, 2009.
- Muhammed Müfid Şakakî, **Hilyetü’t-Tilâve fî Tecvîdi’l-Kur’ani’l-Kerîm**, Rihâb: Yemen, Mektebetu Dâru’l Fecr, 2009.
- en-Neharî, Salih Ali Muhammed: **Eseru’l-Musteva’s-Savti fî Teşkîli’d-Delâleti fî’l-Kur’âni’l-Kerîm**, Yemen, Mecelletu’l-Câmiati’l-Vataniyye, 2019.
- en-Nesefî, Ebü’l-Berekât **“Tefsiru’n-Nesefî”**, thk. Yusuf Ali Bedeyvi, C.III, Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Beyrut, Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, 1988.
- Mahmûd:
- en-Nisâbûrî, İbn Mihrân: **el-Mebsût fî’l-Kırâ’âti’l-‘Aşr**, thk. Sübey‘ Hamza Hâkimî, Şam, Mecmeu’l-Luğati’l-Arabiyye, 1980.

- Nîsâbûrî, İbn Mihrân: **el-Ğâye fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr**, thk. Muhammed Gıyâs el-Canbâz, 2. bs., Riyad, 1990, s. 129-130.
- Öğmüş, Harun: “Resm-i Mushaf Bağlamında Kur'an ve Kıraat Ayrımı”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 39, 2015.
- Öksüz, Ali Haydar: “Zâdü'l-Mesîr Tefsirindeki Kıraat Farklılıklarının Arap Dili İle İlişkisi”, **Kilitbahir ÇOMÜ İlahiyat Dergisi**, sy. 26, 2022.
- Önen, Hacı: **Kıraat Tarihi ve Kıraat Farklılıklarının Kur'an Tefsirine Etkisi**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2017.
- Özervarlı, M. Sait: “Kadr Sûresi”, **DİA**, C.XXIV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Öztoprak, M. Sirâceddin: **Kur'ân Kıraati**, İstanbul, Beyân Yayınları, 2005.
- Racih, Muhammed Kerim: **el-Kıraatu'l-Aşri'l-Mütevâtira fi Hamîşî'l-Kurani'l-Kerim**, 3. bs., Cidde, Dâru'l-Muhâcir, 1993.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali: **Safvetü't-Tefâsîr**, C.III, Beyrut, Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1981.
- Sadoğlu, Şaban: **Muvazzah Sarf İlmi**, C.1, İstanbul, el-Mektebetü'l-Mahmudiyye, 2022.
- Sadoğlu, Şaban: **İzhar Mefhumu**, 3. bs., İstanbul, el-Mektebetü'l-Mahmudiyye, 2018.
- Sâfi, Mahmûd: **el-Cedvel fi l'Rabi'l-Kur'an ve Sarfihî ve Beyânihî**, C.XV, 3. bs., Şam, Dâru'r-Raşîd, 1995.

- es-Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih: **Me‘âni'l-Ebniyeti fi'l-Arabiyye**, 2. bs., Ürdün, Dâru'l-Ammar, 2007.
- es-Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih: **Lemesât Beyâniyye fi Nusûsi Mine't-Tenzîl**, Ürdün, Dâru'l-Ammâr, 1998.
- es-Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih: **es-Sarfü'l-Arabî Ahkâm ve Meânî**, Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 2013, s. 9;
- es-Semerkandî, Ebü'l-Leys **Tefsîrû's-Semerkandî**, C.III, Beyrut, Dâru'l-İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm: **Tefsîrû's-Semerkandî**, C.III, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.
- Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs **ed-Durru'l-Masûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn**, thk. Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm: Ahmet Muhammed el-Harrât, C.X, Şam, Dâru'l-Kalem, t.y.
- Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs **'Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz**, thk. Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm: Muhammed Bâsil Uyûni's-Sûr, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn **Tenâsuku'd-Durer fî Tenâsubi's-Suver**, thk. Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî: Abdulkadir Ahmet Ata, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986.
- es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn **Tefsîrû'l-Celâleyn**, Kahire, Dâru'l-Hadis, t.y. Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî:
- es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn **Lubâbü'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nuzûl**, Beyrut, Muessesetu'l-Kitabi's-Sekafiyye, 2002, s. 285. Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî:

- eş-Şağdeli, Halef b. Hammud b. Sâlim: **Dirase ve Tahkik li-Teysir fi'l-Kıraati's-Seb'i li-Dânî**, Suudi Arabistan, Dâru'l-Endülüs, 2010.
- eş-Şâtıbî, Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh b. Halef: **Hirzu'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî (eş-Şâtıbiyye)**; thk. Eymen Ruşdî Suveyd, Cidde, Dâru Nûri'l-Mektebât, 2008.
- Şelâş, Hâşim Tâhâ: **Evezânü'l-Ef'âl ve Me'ânîhâ**, Necef, Matba'atu'l-Âdâb, 1971.
- Şenel, Abdulkadir: “Kastallânî, Ahmed b. Muhammed”, **DİA**, C.XXIV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Şengül, İdris: “Tekâsür Sûresi”, **DİA**, C.XL, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali: **Fethu'l-Kadîr**, 4. bs., Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 2007.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî: **Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, C.XXIV, Mekke, Dâru't-Terbiye ve't-Turâs, t.y.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi: **eş-Şekâ'İku'n-nu'Mâniyye fî 'Ulemâ'i'd-Devleti'l-'Osmâniyye**, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi: **Miftahu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzû'âtî'l-'Ulûm**, C.II, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1985.
- Tekin, Mahmut: “Arap Dili Terminolojisinde Mîzân ve Mevzûn İlişkisine Dair Bir İnceleme”, **Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 18, 2021.

- Tokmak, Mustafa: **“Arap Dilinde İsm-i Fâil ve Mübâlağa Vezinleri”**, Hitit Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2017.
- Topaloğlu, Bekir: **“Tekvîr Sûresi”**, **DİA**, C.XL, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 390-391.
- Topaloğlu, Bekir: **“Gâşiye Sûresi”**, **DİA**, C.XIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 399.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil: **“Mutaffifîn Sûresi”**, **DİA**, C.XXXI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, s. 371-372.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil: **“Kureyş Sûresi”**, **DİA**, C.XXVI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 444-445.
- Yavuz, Yunus Şevki: **“Taşköprizâde Ahmed Efendi”**, **DİA**, C.XL, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 151-152.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi: **Hak Dini Kur’ân Dili**, C.VIII, İstanbul, Yenidoğan Yayın Dağıtım, 2001.
- ez-Zehebî, Şemseddin Ebi **A‘lâmü’n-Nübelâ’**, C.VIII, 2. bs, Beyrut, Abdillâh Muhammed b. Ahmed: Muessesetu’r-Risale, 1982.
- ez-Zehebî, Şemseddin Ebi **Ma‘rifetü’l-Kurrâ’i’l-Kibâr ‘ale’t-Tabakâti ve’l-A‘sâr**, thk. Beşşar Avvad Maruf, Şuayb el-Arnaud, Salih Mehdi Abbas, C.I, 2. bs., Beyrut, Muessese'tu'r-Risale, 1988.

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım **el-Keşşâf an Hakâ'iki't-Tenzîl**, Beyrut, Dâru'l-Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Ma'rife, 2009.

el-Hârizmî:

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım **el-Mufasssal fî san'atî'l-i'râb**, , thk. Ali Bû Mulhim, Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Beyrut, Mektebetu'l-Hilâl, 1993.

el-Hârizmî:

ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, C.I, Beyrut, Dâru't-Bedrûddîn Muhammed b. Turas, 2008.

Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî:

ez-Ziriklî, Hayreddin:

el-A'lâm: Kâmûsü Terâcim, C.VII, Kahire, Dâru'l-İlm lil-Melâyîn, 1954.

ez-Zuhri, Muhammed b. Sa'd b. Meni':

Kitabu't-Tabakati'l-Kebir, thk. Ali Muhammed Ömer, C.II, Kahire, Mektebetu'l-Haneci, 2001.

ez-Zühaylî, Vehbe:

Tefsirü'l-Münîr, C.XXX, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1991.

ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

<http://elktb.net/home/Index> (Çevrimiçi: 06.11.2022)

<http://www.elktb.net/Asets/mushaflar/bilgi/MEDINENR1/MEDINENR1.htm>

(Çevrimiçi: 20.12.2022)

<https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-1/abese-suresi-80/ayet-1/diyaret-vakfi-meali-4> (Çevrimiçi: 27.04.2023)

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/89-fecr-suresi> (Çevrimiçi: 14.05.2023)

<https://kamus.yek.gov.tr/> (Çevrimiçi: 19.01.2024)

EK 1: 30. cüz kırâat-i aşere icâzeti.